

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
КАРАГАНДИНСКАЯ АКАДЕМИЯ ИМЕНИ БАРИМБЕКА БЕЙСЕНОВА

KARAGANDA ACADEMY
OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN NAMED AFTER B. BEYSENOV

ХАБАРШЫ – ВЕСТНИК

№ 1 (79)

2023

**Қазақстан Республикасы ІІМ
Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының
2023 жылғы 31 наурыз
№ 1 (79)
«ХАБАРШЫ — ВЕСТНИК» журналы**

**Қазақстан Республикасының Мәдениет және
ақпарат министрлігінде тіркелген**

31.05.2012 ж. № 12781-Ж Куәлік

Серия 1972 жылы құрылған.

Ғылыми жұмыстың негізгі нәтижелерін жариялау үшін
Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету
комитеті ұсынатын басылымдар тізбесіне енгізілген
(Қазақстан Республикасы БҒМ 2021 жылғы 11 ақпандағы
№ 2 ҚБПУ бұйрығы).

Бас редакторы

О. Т. Сейтжанов, заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Редакциялық алқа

М. Ю. Бурдин, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Украина);

В. Н. Стратонов, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Украинаның еңбек сіңірген заңгері;

А. Х. Миндагулов, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Ресей Федерациясы);

У. Х. Мухамедов, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Өзбекстан Республикасы);

И. А. Насонова, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Ресей Федерациясы);

Н. С. Нижник, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Жоғары мектептің еңбек сіңірген қызметкері
(Ресей Федерациясы);

К. М. Осмоналиев, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қырғызстан Республикасы);

В. В. Кожокар, заң ғылымдарының кандидаты
(Ресей Федерациясы);

П. В. Грідюшко, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Беларусь Республикасы);

Уфук Айхан, қауымдастырылған профессор
(Түрік Республикасы);

И. Ш. Борчаишвили, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері;

С. Е. Қайыржанова, заң ғылымдарының докторы, доцент;

М. Ч. Қоғамов, заң ғылымдарының докторы, профессор;

К. С. Лакбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

С. С. Молдабаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

Е. О. Түзелбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

З. С. Тоқыбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

А. Д. Шаймұханов, заң ғылымдарының докторы, профессор;

С. Қ. Алтайбаев, заң ғылымдарының кандидаты;

А. Б. Жакулин, заң ғылымдарының кандидаты, доцент;

Ж. Ш. Құсайынов, заң ғылымдарының магистрі (жауапты
хатшы).

**Нөмірмен жұмыс
істегендер**

Редакторлар

Лухтина Е. Ю.

Қалиев Б. А.

**Дизайн,
техникалық редакциялау
және компьютерлік
беттеу:**

Аубакирова С. М.

Басуға 15.02.2023 ж.

тапсырылды

Баспаға 24.03.2023 ж.

қол қойылды

Шартты баспа табақ 31,5.

Формат 60×84^{1/8}.

Офсеттік қағаз.

Баспа офсеттік.

Тапсырыс № 1356.

Тиражы 200 дана.

*Тоқсанына 1 рет
басылып шығарылады*

Редакция материалдарды
қайтармайды.

Материалдарды қайта басып
шығару редакцияның
рұқсатымен ғана мүмкін.

Қазақстан Республикасы ІІМ

Б. Бейсенов атындағы

Қарағанды академиясының

2023 жылға арналған

ғылыми, оқу

басылымдарының

тақырыптық жоспары

№ 1 позициясы.

Қазақстан Республикасы ІІМ

Б. Бейсенов атындағы

Қарағанды академиясының

баспаханасында басылған,

Қарағанды қ.,

Ермеков көшесі, 124.

журнал «ХАБАРШЫ — ВЕСТНИК»
Карагандинской академии
МВД РК им. Баримбека Бейсенова
№ 1 (79) за 2023 год
31 марта

**Зарегистрирован в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан,
свидетельство № 12781-Ж от 31.05.2012 г.**

Серия основана в 1972 г.

Включен в перечень изданий, рекомендуемых Комитетом
по обеспечению качества в сфере образования и науки
Министерства образования и науки Республики Казахстан
для публикации основных результатов научной деятельности
(приказ МОН РК № 2 ДСП от 11 февраля 2021 года).

Главный редактор

О. Т. Сейтжанов, кандидат юридических наук, доцент

Редакционная коллегия

М. Ю. Бурдин, доктор юридических наук, профессор
(Украина);

В. Н. Стратонов, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный юрист Украины;

А. Х. Миндагулов, доктор юридических наук, профессор
(Российская Федерация);

У. Х. Мухамедов, доктор юридических наук, профессор
(Республика Узбекистан);

И. А. Насонова, доктор юридических наук, профессор
(Российская Федерация);

Н. С. Нижник, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный работник высшей школы
(Российская Федерация);

К. М. Осмоналиев, доктор юридических наук, профессор
(Кыргызская Республика);

В. В. Кожокар, кандидат юридических наук
(Российская Федерация);

П. В. Грідюшко, кандидат юридических наук, доцент
(Республика Беларусь);

Уфук Айхан, ассоциированный профессор
(Турецкая Республика);

И. Ш. Борчаишвили, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный деятель Казахстана;

С. Е. Каиржанова, доктор юридических наук, доцент;

М. Ч. Когамов, доктор юридических наук, профессор;

К. С. Лакбаев, доктор юридических наук, профессор;

С. С. Молдабаев, доктор юридических наук, профессор;

Е. О. Тузельбаев, доктор юридических наук, профессор;

З. С. Токубаев, доктор юридических наук, профессор;

А. Д. Шаймуханов, доктор юридических наук, профессор;

С. К. Алтайбаев, кандидат юридических наук;

А. Б. Жакулин, кандидат юридических наук, доцент;

Ж. Ш. Кусяинов, магистр юридических наук
(ответственный секретарь).

**Над номером
работали**

Редакторы

Е. Ю. Лухтина,

Б. А. Қалиев

**Дизайн,
техническое
редактирование,
компьютерная вёрстка:**
С. М. Аубакирова

Сдано в набор 15.02.2023.

Подписано в печать 24.03.2023.

Усл. печ. л. 31,5.

Формат 60×84^{1/8}.

Бумага офсетная.

Печать офсетная.

Заказ № 1356.

Тираж 200 экз.

Издается 1 раз в квартал

Материалы редакцией
не возвращаются.

Перепечатка материалов
возможна только
с разрешения редакции.

Тематический план
научных, учебных изданий
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова
на 2023 г., позиция № 1.
Отпечатано в типографии
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда,
ул. Ермекова, 124.

**The journal «KHABARSHI — VESTNIK»
of the Karaganda Academy
of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
No. 1 (79) for 2023
March 31**

**Registered with the Ministry of Culture and
Information of the Republic of Kazakhstan,
certificate No. 12781-Zh of 31.05.2012**

The series was founded in 1972.

It is included in the list of publications recommended by the Committee for Quality Assurance in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for the publication of the main results of scientific activity (Order of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan No. 2 for official use dated February 11, 2021).

Chief editor

O. T. Seyitzhanov, *Candidate of legal Sciences, Associate Professor*

Editorial board

M. Y. Burdin, *Doctor of Law, Professor*
(Ukraine);

V. N. Stratonov, *Doctor of Law, Professor*,
Honored Lawyer of Ukraine;

A. Kh. Mindagulov, *Doctor of Law, Professor*
(Russian Federation);

U. H. Mukhamedov, *Doctor of Law, Professor*
(Republic of Uzbekistan);

I. A. Nasonova, *Doctor of Law, Professor*
(Russian Federation);

N. S. Nizhnik, *Doctor of Law*,
Professor, Honored Worker of Higher Education
(Russian Federation);

K. M. Osmonaliev, *Doctor of Law, Professor*
(Kyrgyz Republic);

V. V. Kozhokar, *Candidate of legal Sciences*,
(Russian Federation);

P. Gridyushko, *Candidate of legal Sciences, Associate Professor*
(Republic of Belarus);

Ufuk Ayhan, *Associate Professor*
(Turkish Republic);

I. Sh. Borchashvili, *Doctor of Law, Professor*,
Honored worker of Kazakhstan;

S. E. Kairzhanova, *Doctor of Law, Associate Professor*;

M. H. Kogamov, *Doctor of Law, Professor*;

K. S. Sakbaev, *Doctor of Law, Professor*;

S. S. Moldabaev *Doctor of Law, Professor*;

E. O. Tuzelbaev *Doctor of Law, Professor*;

Z. S. Tokubaev, *Doctor of Law, Professor*;

A. D. Shaimukhanov, *Doctor of Law, Professor*;

S. K. Altybaev, *Candidate of legal Sciences*;

A. B. Jakulin, *Candidate of legal Sciences, Associate Professor*;

Zh. Sh. Kussainov, *Master of Laws*
(Executive Secretary).

Worked on the issue:

Editors:

*E. Yu. Lukhtina,
B. A. Kaliev*

**Design,
technical editing,
computer layout:**
S. M. Aubakirova

Submitted to the set on
February 15, 2023.

Signed to the press in
March 24, 2023.

Conditional printed sheet 31,5.

The format is 60×84¹/₈.

Offset paper.

Offset printing.

Order No. 1356.

Edition of 200 copies.

Published 1 time per quarter

Materials are not returned
by the editorial board.

Reprint of materials is possible
only with the permission
of the editorial board.

Thematic plan of publishing
departmental literature of the
Karaganda Academy of the
Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov for
2023, position No.1.

Printed in the printing house of
the Karaganda Academy of the
Ministry of Internal Affairs of
the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov,
Karaganda,
Yermekova str., 124.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ THE PROBLEMS OF LAW AND LAW ENFORCEMENT

ӘОЖ 343.241.2

Алтайбаев С.Қ.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(e-mail: altaibaev@mail.ru);*

Құсайынов Ж.Ш.,

*ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: dahar0001@mail.ru)*

Айыппұл жазасын бас бостандығынан айыру жазасына ауыстыруда туындайтын мәселелер

Аннотация. Қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастың, оларға қарсы бағытталған қол сұғушылықтың, сондай-ақ қылмыскер тұлғасы қасиетінің сан алуан болуы жазаның қатаң жеке даралануын талап етеді. Осының қажетті алғы шарты заңнамада жазалаушылық, тәрбиелік және алдын алушылық мүмкіндікке ие қылмыстық жаза түрінің кең тізімін көздеу болып табылады. ҚР ҚК 40-бабының қолданыстағы редакциясында қылмыстық құқық бұзушылық (қылмыстық теріс қылық, қылмыс) жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамға қолданылатын негізгі жазаның түрі көзделген. Әдетте, олардың бір-бірінен сипаты, қатандығы, сотталған адамдарға әсер ету әлеуеті бойынша ерекшеленуі сотқа қылмыстық құқық бұзушылық жасауға кінәлі деп танылған адамға әрбір нақты жағдайда әділ және мақсатқа лайықты жаза тағайындауға мүмкіндік береді. Осыған орай, автор мақалада айыппұлды (ҚР ҚК 41-б. 6-б.) бас бостандығынан айыруға (ҚР ҚК 46-б. 3-б.) ауыстырудың проблемалық мәселесін қарастырады және оларды шешу жөнінде ұсыныс жасайды.

Негізгі сөздер: қылмыстық заң, қол сұғушылық, қылмыстық жаза, қылмыстық құқық бұзушылық, айыппұл, бас бостандығынан айыру, жаза тағайындау.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылдың 15 қазандағы «Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» № 674 Жарлығының 4.10-тармағында «Мемлекеттің қылмысқа қарсы іс-қимыл саласындағы саясаты құқықтық саясаттың маңызды бағыты болып табылады.

Қылмыстық және қылмыстық-процестік заңнаманың тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған тетікті тұжырымдау маңызды.

Қылмыстық заңнаманың мақсатына қол жеткізу үшін мынадай мәселені шешу – дей келе, қылмыстық құқық бұзушылық бойынша жаза тағайындау тетігін жетілдіру; елдегі криминогендік жағдайды сапалы жақсартуға қол жеткізу қажет.

Қылмыстық-құқықтық саясаттың негізгі бағытын іске асыру әлеуметтік және криминологиялық негізділік талабын ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс.

... Қылмыстық-құқықтық норманың санкциясын қалыптастыру кезінде олардың қоғамдық қауіптілік дәрежесі мен құқық бұзушылық сипатына мөлшерлес болу қағидаты мүлтіксіз сақталуы тиіс» [1] — деп жаза тағайындау мәселесіне баса назар аударады.

Осы орайда, біз мақала көлемінде ҚР ҚК 41-бабының 6-бөлігінің 2, 3-тармақтары мен ҚР ҚК 46-бабының 3-бөлігіндегі жазаның өтелмеген бөлігін (айыппұл жазасын), бас бостандығынан айыру жазасына ауыстыру кезінде туындайтын мәселені қарастырамыз.

Қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастың, оларға қарсы бағытталған қол сұғушылықтың, сондай-ақ қылмыскер тұлғасы қасиетінің сан алуан болуы жазаның қатаң

жеке даралануын талап етеді. Осының қажетті алғы шарты — заңнамада жазалаушылық, тәрбиелік және алдын алушылық мүмкіндікке ие қылмыстық жаза түрінің кең тізімін көздеу болып табылады. ҚР ҚК 40-бабының қолданыстағы редакциясында қылмыстық құқық бұзушылық (қылмыстық теріс қылық, қылмыс) жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамға қолданылатын негізгі жазаның түрі көзделген. Әдетте, олардың бір-бірінен сипаты, қатаңдығы, сотталған адамдарға әсер ету әлеуеті бойынша ерекшеленуі сотқа қылмыстық құқық бұзушылық жасауға кінәлі деп танылған адамға әрбір нақты жағдайда әділ және мақсатқа лайықты жаза тағайындауға мүмкіндік береді.

Қылмыстық құқық бұзушылық үшін тағайындалатын жаза түрлі негіз бойынша мерзімдік және мерзімсіз (бір реттік); қоғамнан оқшаулаумен байланысты және қоғамнан оқшаулаумен байланысты емес; мүліктік және мүліктік емес; еңбекпен ықпал етумен байланысты және еңбекпен ықпал етумен байланысты емес жаза деп бөлінеді. Заң шығарушы жазаны қатаңдық дәрежесі бойынша жеңіл жазадан ауыр жазаға қарай рет-ретімен орналастырып, топтастырып қойған.

Қылмыстық құқық бұзушылық үшін көзделген негізгі жаза түрінің сипаттамасын қарастырғанда, біз оларды заңнамада орналасқан реті бойынша, яғни қатаңдық дәрежесі бойынша қарастырамыз. Бұл ретте жазаның қатаңдық дәрежесі бойынша орналасуы белгілі бір дәрежеде шартты сипатта болатынын естен шығармау керек, өйткені жазаның қатаңдық дәрежесі оның түріне ғана тәуелді емес, сонымен қатар оның мерзіміне, мөлшеріне, құқықтық шектеудің сипатына, өтеу тәртібіне және т.б. мән-жайға байланысты болады.

Айыппұл ҚР ҚК 41-бабында «Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген және қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кезде қолданыста болған айлық есептік көрсеткіштің (АЕК 2023 жылдың 1 қаңтарынан – 3450 теңге болып белгіленді)» [2] белгілі бір санына сәйкес келетін көлемде немесе пара ретінде алынған қаражаттың мөлшеріне және бағасына, ұсынған қаржы көлеміне не ұсынған заттың бағасына, иеленген заттың бағасына, алынған иелігіне өткен бағасына және қазынаға жетпеген ақша көлеміне арттырылған көлемде белгіленетін қаржылай қайтару деп анықталады. Келтірілген заңнамалық анықтаманы басшылыққа ала отырып, айыппұл жазасының аясында қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамнан ақша өндіріліп алынады және өндіріліп алынатын ақшаның мөлшері қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кездегі айлық есептік көрсеткішке шағып есептеледі деген қорытынды жасауға болады.

Айыппұлдың заңнамалық анықтамасында ақшаның кімнің пайдасына өндіріліп алынатынының аталмауы, үлкен кемшілік болып табылады — деген пікір бар. Айталық, (ҚР ҚК 48-б.) мүлікті тәркілеудің нормативтік анықтамасында тәркіленетін мүліктің «мемлекеттің меншігіне айналдырылатыны» атап көрсетілген. Айыппұлдың заңнамалық анықтамасы да осы үлгі бойынша құрастырылуы керек деп саналады.

Айыппұл құқықтың түрлі саласында қолданылатын шара болып табылады. Бәрімізге мәлім, айыппұл – тек қылмыстық құқықтық жаза ғана емес, жазаның бұл түрі әкімшілік құқық бұзушылық үшін де жиі қолданылатын жаза. Екі жазаның арасындағы ажыратылым тек көлемінде ғана, ал мазмұны бойынша ұқсас келеді.

Айыппұлды уақтылы төлемеудің құқықтық салдары қылмыстық құқық бұзушылықтың түрін, қылмыстың санатын, айыппұлдың түрін ескере отырып реттеледі (ҚР ҚК 41-б. 6-бөл.). Онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс үшін сотталғандарға — төленбеген төрт айлық есептік көрсеткіш үшін бас бостандығын шектеудің немесе бас бостандығынан айырудың бір күні есебімен бас бостандығын шектеумен не бас бостандығынан айырумен ауыстырылса, ауыр қылмыс үшін сотталғандарға — төленбеген төрт айлық есептік көрсеткіш үшін бас бостандығынан айырудың бір күні есебімен бас бостандығынан айырумен ауыстырылады [3]. Ал еселенген айыппұлға сотталғандарға төленген және өндіріп алынған айыппұл

бөлігін ескере отырып, Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті бабының санкциясы шегінде бас бостандығынан айырумен ауыстырылады [3].

Қазіргі кезде жалпы дүниежүзінде аталған жазаның көлемін санаудың мынадай амалы кездеседі, атап өтетін болсақ: 1) анық қаражат көлемінде; 2) қандай да бір қаражат көлемінің түрімен есептеу; 3) атаулы уақыт аралығында кіріс деңгейінде; 4) теріс жолмен табылған қаражаттың көлемінде және шығын деңгейіне қарай үстемелеп қайтару.

Отанымыздың қолданыстағы қылмыстық кодексінде аталғандардың екі түрін айырып алуға болады. Оның бірі — тағайындалған айыппұлды қандайда бір қаражат көлемінің түрімен есептеп алу. Қылмыстық құқық бұзушылық үшін тағайындалатын айыппұлдың айлық есептік көрсеткішке шағып есептелетін мөлшері қылмыстық теріс қылық үшін — жиырма мен екі жүз, қылмыс үшін айлық есептік көрсеткіштің екі жүзден он мыңға дейінгі аралығын құрайды. Айыппұл мөлшерін есептеудің келесі тәсілі — пара сомасына немесе құнына, берілген ақша сомасына немесе берілген мүлік құнына, жымқырылған мүлік құнына, алынған кіріс сомасына немесе бюджетке түспеген төлем сомасына еселеп санау [3]. Айыппұлдың бұл түрі әдебиетте және құқық қолдану тәжірибесінде «еселенген айыппұл» деген шартты атауға ие болды. Айыппұл мөлшерін есептеудің аталған тәртібі тек қана қылмысқа қолданылады.

Шетелдік тәжірибеде (АҚШ, Англия, Франция) айыппұлдың нақты ақшалай мөлшері көрсетіледі.

Айыппұл мөлшерін белгілі бір шартты бірлікке шағып есептеу, әдетте, экономикасы тұрақсыз, инфляция деңгейі жоғары мемлекеттерде кездеседі деп саналады. Дегенмен Еуропаның экономикалық тұрғыдан ең қуатты мемлекеті болып табылатын Германияда ақшалай айыппұл күндік төлем мөлшерінде тағайындалады екен. Испанияда да күндік төлемнің мөлшері мен саны өзгеше болғанына қарамастан, айыппұл күндік төлем жүйесі бойынша тағайындалады [4].

Отандық заң ғылымының кандидаты Қ.А. Ернишев шартты бірлікті нақты ақшалай сомаға айналдыру белгілі бір қиындықпен ұштасатындықтан, қылмыстық заңда айыппұлдың абсолютті ақшалай мөлшерін көрсетуге көшу керек деп санайды [5].

Осыған орай, Қазақстанда теңге бағамының әлсіреуі салдарынан 2020 жылы инфляция деңгейі 11,3 [6] пайызға жетсе, 2021 жылы – 8,4 [7], 2022 жылы – 19,6 [8] пайызды құраған. Келтірілген көрсеткіш Қазақстан қылмыстық заңда айыппұлдың абсолютті ақшалай мөлшерін көрсетуге әлі де болса дайын емес екенін айқындайды. Қалыптасқан жағдайда заңнамада айыппұлды айлық есептік көрсеткішке шағып есептеу тәсілінің көзделуі қылмыстық заңның тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Айыппұл жазасы қаржылық шектеуге ұшырату жолымен сотталған адамның меншік құқығына әсер ететін мүлдік жаз болып табылады. Жеке адамның мүлдік құқығын шектей отырып, айыппұл қоғамға жат ұстанымы бар адамның санасында қылмыс (қылмыстық теріс қылық) жасау туралы шешім қабылдауға жол бермейтін психологиялық тосқауыл болады.

Айыппұл қатаң шараға жүгінбей-ақ жаза мақсатына қол жеткізуге мүмкіндік береді, тағайындалған жаза құрылымындағы бас бостандығынан айыру жазасының үлес салмағын қысқартады. Айыппұлдың прагматикалық сипаттағы артықшылығының қатарында оны орындау көп күш жұмсау мен қосымша қаржылық шығынды қажет етпейтінін, айыппұл түрінде келіп түскен қаражат мемлекеттік бюджетті толықтыру көзі болып табылатынын айтуға болады.

Қанша айтқанымен, аталған жаза жөніндегі басылымда айыппұл жазасын барлық қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдарға тағайындай алмайтыны, оған басты себептің бірі ретінде қылмыскердің материалдық жағдайының мүмкіндігінің болмауымен түсіндіреді. Оған адамдардың әлеуметтік, тұрмыстық жағдайының әртүрлі болуына байланысты тағайын-

далған айыппұл жазасынан төлеуге мүмкіндігі бар адамдардың ауыр жазаны өтеуден қашып кететіні және тағайындалған айыппұлды бас бостандығынан айыру жазасына алмастыруда жаза мақсатына жетпей қалатыны аталады.

Біздің ойымызша, мүліктік жағдайы әрқелкі адамдарға айыппұлдың бірдей мөлшерінің тағайындалуы қаншалықты әділетсіз болса, ауқатты адамдарға тек қана осы себеп бойынша айыппұлдың орнына одан әлдеқайда қатаң жаза тағайындау соншалықты әділетсіз болып табылады. Олай болса, айыппұлдың кемшілігі мен артықшылығы туралы айтқанда екі тарап та әділдік принципіне алға тарта алады.

Қылмыстық құқық бұзушылық жөніндегі баптың жаза мөлшерінде айыппұл көп жағдайда төменгі және жоғары шегімен белгіленеді. Қаралған амал үкім шығарушылардың айыппұл жазасын белгілегенде жазаға тартылған тұлғаның материалдық жай-күйін назарға алуға мүмкіндік береді.

Б.Х. Агноков тағайындалған айыппұл мөлшері қасақана қылмыспен келтірілген залалдың мөлшеріне тең болуы немесе одан артық болуы керек деген ұсыныс жасайды. Автордың ойынша, бұл — әділдік принципіне жүзеге асыру үшін қажет [9]. Біздіңше, айыппұл мөлшері мен жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтан келген залал арасында тәуелділік байланыс орнату туралы ұсыныс қарастыру қылмыстық құқық бұзушылық санкциясының мағынасын ұғынбаудың мән-жайына байланысты болады. Осыған байланысты профессор, з.ғ.д. И.Ш. Борчашвили қаражат өндіріп алу болған шығынды қайтарып алу болып саналмайды, соған байланысты айыппұлдың көлемі жасалған шығын көлеміне қатысты емес, заңға қайшы әрекеттің айналасына келтіретін қауіптілік түрі мен деңгейіне қатысты болған жөн, — деп жазады [10, 274].

Сонымен, айыппұл — қылмыстық құқық бұзушылықпен болған мүліктік зардаптың шығынын қайтару мүмкіндігі болып саналмайды, заңға қайшы әрекет істеген тұлғаның меншік құқығын тежеумен жалғасатын белгілі түрдегі үкіметтік талап ету шарасы — жаза.

Жаза өз мақсатына қол жеткізу үшін адамды қылмыстық құқық бұзушылық жасауға алып келген ниетке ықпал ету керек. Мүліктік жаза болғандықтан, айыппұл жазасын, ең алдымен, пайдакүнемдік ниет бойынша жасалған немесе жеке тұлғалардың, қоғам мен мемлекеттің материалдық мүддесіне менсінбеушілікпен қараумен байланысты қылмыстық құқық бұзушылық үшін, бұдан соң зейінсіздік, ұқыпсыздық, бекітілген ережеге немқұрайлы қарау салдарынан жасалған абайсыз қылмыстық құқық бұзушылық үшін көздеген оңтайлы деп саналады. Дегенмен кейбір ғалым қарама-қарсы пікірді ұстанып, пайдакүнемдік ниетпен жасалатын қылмыс үшін айыппұл тағайындау қисынсыз деп пайымдайды.

Айыппұл жазасын орындауды құқықтық реттеуде бүгінгі шешімін таппаған проблеманың қатарында мынаны атауға болады: ҚР ҚК 41-бабының алтыншы бөлігінде — Айыппұл белгіленген мерзімде төленбеген кезде сот үкімі (қаулысы) мәжбүрлеп орындауға жатады. Айыппұлдың төленбеген бөлігі: 1) (қылмыстық теріс қылық үшін); 2) онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс үшін сотталғандарға – төленбеген төрт айлық есептік көрсеткіш үшін бас бостандығын шектеудің немесе бас бостандығынан айырудың бір күні есебімен бас бостандығын шектеумен не бас бостандығынан айырумен; 3) ауыр қылмыс үшін сотталғандарға — төленбеген төрт айлық есептік көрсеткіш үшін бас бостандығынан айырудың бір күні есебімен бас бостандығынан айырумен; 4) еселенген айыппұлға сотталғандарға төленген және өндіріп алынған айыппұл бөлігін ескере отырып, осы Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті бабының санкциясы шегінде бас бостандығынан айырумен ауыстырылады [3], — деп анықталған.

Ал ҚР ҚК 46-бабының 3-бөлімінде «... Айыппұл салуды, түзеу жұмыстарын, қоғамдық жұмысқа тартуды немесе бас бостандығын шектеуді бас бостандығынан айыруға ауыстырған жағдайда ол алты айға жетпейтін мерзімге тағайындалуы мүмкін....», — делінген. Егер айыппұл жазасына тартылған адам, мысалы, ҚР ҚК 188-бабының екінші бөлігі бойынша

қылмыс жасап, осы баптың екінші бөлігінде көзделген санкция бойынша сот үкімімен мүлкін тәркілеп, үш мың айлық есептік көрсеткіште айыппұл тағайындады делік. Баптың екінші бөлігі 5 жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасын қарастырады, яғни ҚР ҚК 11-бабының 3-бөлігі сәйкес қылмыстың санаты ауырлығы орташа қылмысқа жатады. Тағайындалған жаза қаскөйлікпен орындалмады делік, демек, айыппұл белгіленген мерзімде төленбеген кезде сот үкімі (қаулысы) мәжбүрлеп орындауға жатады. Кінәлі адамға сот айыппұл жазасын орындамағаны үшін оны бас бостандығынан айыру жазасына ауыстырады. Енді ауыстырылған жазаны есептеп көрейік, бас бостандығынан айыру жазасының 1 күні = 4 АЕК тең. Алдыңғы тағайындалған айыппұл жазасы 3,000 АЕК: 4 АЕК бөлеміз = 750 күн болады, оны 30 күнге (айға) бөлеміз – 25 ай шығады, ол – 2 жыл 15 күнге тең.

ҚР ҚК 46-бабының 3-бөлігінде «... бас бостандығынан айыруға ауыстырған жағдайда ол алты айға жетпейтін мерзімге тағайындалуы мүмкін», — деп анықталған. Осы негізде 2 жыл 15 күннен тағайындалған жазаның жоғары шегін – 6 айды бас бостандығынан айыру мекемесінде өтеп шықса, алғашында ҚР ҚК 188-б. 2-бөлігі бойынша жазаға тартылған адам 1 жыл 6 ай 15 күнді орындаусыз қалдырады. Соттың үкімімен тағайындалған 6 айға дейінгі бас бостандығынан айыру жазасынан сотқа дейінгі қолданылған бұлтартпау шарасының мерзімі алынып тасталынатындығы тағы бар.

Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2018 жылғы 20 сәуірдегі «Сот үкімі туралы» №4 нормативтік қаулысында – «Жаза ретінде бас бостандығынан айыру тағайындалған кезде сот үкімнің қарар бөлігінде оның мерзімі (жылдар санын жазбаша жазып), сотталушы жазасын өтеуге тиіс мекеме режимінің түрі, оны есептеудің басталуы, қамауда болған уақытын есепке алу туралы көрсетуі тиіс...» [11], — деген.

Демек, соттың үкімімен ауыстырылып тағайындалған 6 айға дейінгі бас бостандығынан айыру жазасы одан да азайып, қысқартылуы мүмкін. Осы жерде жалпы ҚР Құқықтық саясатында қаралатын жаза өзінің мақсатына, яғни әлеуметтік әділеттіліктің қалпына келуі, сотталған адамның түзелуі, оның және басқа да адамдардың қайталап қылмыс жасамауының алдын алуы не болады? — деген сұраққа жауап бере ала ма?

Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2006 жылдың 23 маусымдағы «Бас бостандығынан айыруға сотталған адамдарға қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің түрлерін тағайындау жөніндегі сот практикасы туралы» № 7 Нормативтік қаулысының 27-тармағының 8-бөлігінде «Соттың үкімі бойынша тағайындалған жаза (айыппұл, түзеу жұмысы, бас бостандығын шектеу) ҚК-нің 41, 42, 44-баптарының үшінші бөлігінде көзделген негіз бойынша бас бостандығынан айыру жазасына ауыстырылған адамдар бұрын бас бостандығынан айыру түріндегі жаза өтеген адамдар деп танылмайтыны» [12] аталады.

БАҚ бетіндегі осы тектес мысалдың тағы бірі — Шу аудандық сотында мемлекеттік аға сот орындаушысының сотты болған С.-ға қатысты сот үкімімен айыппұл салу түріндегі тағайындалған жазасын, жазаның басқа түріне ауыстыру туралы ұсынысы қаралды.

Сотта Шу аудандық сотының үкімімен С. ҚР ҚК-нің 366-бабының 1-бөлігімен кінәлі деп танылып, оған осы бап бойынша, оның меншігіндегі мүлікті тәркілеумен, мемлекеттік қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, 2500000 теңге айыппұл салынғаны анықталды.

Сотталған С.-ға қатысты іс жүргізу бойынша, сот орындаушысы сот актісін орындау үшін айыппұлды төлеуге қатысты барлық шараны қолданған, алайда сотталушы сот үкімін орындамаған. Осыған байланысты сот орындаушысы сот үкімі бойынша тағайындалған айыппұл түріндегі жазаны, жазаның басқа түріне ауыстыру туралы ұсынысымен сотқа жүтінген.

Сот сотталған С.-ға тағайындалған айыппұл түріндегі жазаны, 6 (алты) ай мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жазаға ауыстырды. Сотталған С. сот залынан қамауға алын-

ды [13]. Осы деректе (2017 жылы АЕК – 2269 теңге) $2,500,000 = 1101 \text{ АЕК} : 4 \text{ АЕК} = 275 \text{ күн} = 9 \text{ ай}, 5 \text{ күн}$. Бұл жерде 3 ай, 5 күн өтеусіз, орындалмай қалады.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2015 жылдың 25 маусымдағы «Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселесі туралы» № 4 нормативтік қаулысының 7-бөлігінде ҚР ҚК 55-бабын қолданудың тәртібін атай келе «Үкімді орындау тәртібімен, оның ішінде төленбеген айыппұлды бас бостандығынан айырумен ауыстыру кезінде ҚК-нің 55-бабы төртінші бөлігінің қағидасын қолдануға жол берілмейді» [14], — деген. Айыппұл жазасын бас бостандығынан айыру жазасына ауыстыру ҚР ҚК 55-бабына қарама-қарсы келеді.

Криминология ғылымында адам қылмыскер болып тумады, қылмыскерлік тұлғаның қалыптасу кезеңіндегі жайсыз жағдайдың салдарынан пайда болады деп пайымдайды. Алайда жайсыз жағдайдың бәрі бірдей және әр уақытта қылмыстық мінез-құлық тудырады деп ойлауға болмайды. Адам іс жүзінде өзінің психологиялық табиғатына сай келетін шарт пен факторды таңдап алып және оны белгілі бір дәрежеде игереді [15, 123].

Жоғарыда айтылғаннан шығатын қорытынды, біріншіден, сот кінәлі адамға айыппұл жазасын тағайындағанда барлық жағдайды ескереді, бірақ айыппұл жазасына тартылған адам көрінеу жазаны орындамайды (ауыстырған жағдайда қылмыстық заңдағы 6 айға дейін бас бостандығынан айыру жазасы болатынын біледі), екіншіден, мақалада аталған жаза алдына қойған мақсатына жетпейді, үшіншіден, ҚР ҚК 55-бабы 4-бөлігінің қағидасын бұзады.

Түйін: ҚР ҚК 46-бабының 3-бөлігінде «... Айыппұл салуды, түзеу жұмысын, қоғамдық жұмысқа тартуды немесе бас бостандығын шектеуді бас бостандығынан айыруға ауыстырған жағдайда ол алты айға жетпейтін мерзімге тағайындалуы мүмкін.... », — дегенді «ҚР ҚК Ерекше бөлімінде қаралған баптың санкциясында берілген баламалы бас бостандығынан айыру жазасының мерзіміне ауыстырып тағайындалсын», — деп өзгерту қажет. Мысалы, ҚР ҚК 366-бабы 1-бөлігінің санкциясында бас бостандығынан айыру – 5 жылға дейін белгіленген. Алғашқы тағайындалған жаза орындалмағандықтан, екінші ауыстырылып тағайындалған жаза ауырырақ, бұл дұрыс.

Біздің ойымызша, осылай болғанда, мақалада тақырыптың өзегі болған мәселе айыппұл салуды бас бостандығынан айыруға ауыстыруда — жазаға тартылған адам көрінеу жазаны орындамауы, жазаның алдына қойған мақсатына жетпеуі, ҚР ҚК 55-бабы 4-бөлігінің қағидасының бұзылуы өздігінен шешілер еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылдың 15 қазандағы «Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» № 674 Жарлығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674>
2. https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazakstanda-jabyik-joldarda-kolk-jurgzgenderge-jaza-346686/ (03.01.2023.)
3. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі» №226-V ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (03.01.2023.)
4. Липатов Д.В. Штраф как вид уголовного наказания в законодательстве зарубежных стран // Международное публичное и частное право. — 2006. — № 2(29). — 61–63-б.
5. Ернишев Қ.А. Қылмыстық құқықтағы айыппұл жазасын қолдану негіздері: Автореф. ... заң. ғыл. канд. — Алматы, 2009. — 26-б.
6. <https://vlast.kz/novosti/43220-inflacia-v-kazahstane-za-2020-god-sostavila-75.html> (30.12.2022.)
7. <https://kapital.kz/economic/101930/po-itogam-2021-goda-inflyatsiya-sostavila-8-4.html> (30.12.2022.)
8. https://www.inform.kz/kz/kazakstanda-bir-zhylda-inflyaciya-18-8-payyzga-zhetti-statistika_a3996641 (31.12.2022.).

9. Агноков Б.Х. Штраф как вид уголовного наказания по действующему уголовному законодательству: Автореф. ... канд. юрид. наук. — Р-н/Д., 2007. — 23-б.
10. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан: Общая часть / Под ред. А.К. Даулбаева. — Алматы: Жеті жарғы, 2015. — Т. 1. — 503 б.
11. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2018 жылғы 20 сәуірдегі Сот үкімі туралы № 4 нормативтік қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P180000004S>
12. Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2006 жылғы 23 маусымдағы Бас бостандығынан айыруға сотталған адамдарға қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің түрлерін тағайындау жөніндегі сот практикасы туралы № 7 Нормативтік қаулысы //
13. <https://zhmb.sud.kz/kaz/news/ayyypul-turindegi-zhaza-bas-bostandygynan-ayyru-zhazasy-na-ayystyryldy-1> (31.12.2022.).
14. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы «Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы» № 4 нормативтік қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000004S>
15. Алтайбаев С.Қ. Криминология: Қысқаша дәрістер курсы. — Қарағанды: Қазақстан Республикасы ПМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2021. — 161б. — 3-басылым.

Алтайбаев С.К.,

профессор кафедры уголовного права и криминологии,

кандидат юридических наук, полковник полиции

(e-mail: altaibaev@mail.ru);

Кусаинов Ж.Ш.,

начальник отдела организации научно-исследовательской

и редакционно-издательской работы, магистр юридических наук, полковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: dahar0001@mail.ru)

Вопросы, возникающие при замене штрафа на наказание в виде лишения свободы

Аннотация. Многообразие охраняемых уголовным законом общественных отношений, посягательств, направленных против них, а также свойств личности преступника требует строгой индивидуализации наказания. Необходимым условием для этого является установление в законодательстве широкого перечня видов уголовных наказаний, обладающих карательными, воспитательными и превентивными возможностями. В статье 40 УК РК предусмотрены основные виды наказаний, применяемых к лицу, признанному виновным в совершении уголовных правонарушений (уголовных проступков, преступлений). Их отличие друг от друга по характеру, строгости, потенциалу воздействия на осужденных позволяет суду назначить лицу, признанному виновным в совершении уголовного правонарушения, справедливое и целесообразное наказание в каждом конкретном случае. В связи с этим автор рассматривает проблемные вопросы замены штрафа (ч. 6 ст. 41 УК РК) на лишение свободы (ч. 3 ст. 46 УК РК) и предлагает пути их решения.

Ключевые слова: уголовное право, посягательство, уголовное наказание, уголовные правонарушения, штраф, лишение свободы, назначение наказания.

S.K. Altaybaev,

Professor of the Department of Criminal Law and Criminology,

Candidate of Legal Sciences, Police Colonel

(e-mail: altaibaev@mail.ru);

Zh.Sh. Kusainov,

Head of the Department For the Organization of Research and Editorial and Publishing Work,

Master of Law, Police Colonel

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: dahar0001@mail.ru)

Issues arising when replacing a fine with a custodial sentence

Annotation. The variety of public relations protected by criminal law, encroachments directed against them, as well as the characteristics of the criminal's personality requires strict individualization of punishment. A necessary condition for this is the establishment in the legislation of a wide list of types of criminal penalties that have punitive, educational and preventive capabilities. Article 40 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan provides for the main types of punishments applied to a person found guilty of committing criminal offenses (criminal offenses, crimes). Their difference from each other in nature, severity, potential impact on convicts allows the court to appoint a person found guilty of committing a criminal offense, a fair and appropriate punishment in each case. In this regard, the author considers problematic issues of replacing a fine (Part 6 of Article 41 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) with imprisonment (Part 3 of Article 46 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) and suggests ways to solve them.

Keywords: criminal law, encroachment, criminal punishment, criminal offenses, fine, imprisonment, sentencing.

ӘОЖ 343.54

Алтайбаев С.Қ.,

қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры,

заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі

(e-mail: altaibaev@mail.ru);

Дуашева А.Д.,

Жоғары оқу орнынан кейін білім беру факультетінің магистранты,

полиция аға лейтенанты

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы, e-mail: a.duasheva@mail.ru)

Отбасы-тұрмыстық қатынас саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтың өзектілігі

Аннотация. Авторлар отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы зорлық-зомбылық «қылмысының» себебін, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмысы ұғымын қайта бағалау қажеттілігін қарастырады. Сонымен қатар ғылыми мақалада тұрмыстық қылмыскердің жеке басының криминологиялық сипаттамасы, тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмысын жасау механизмін заманауи бағалау, сондай-ақ олардың алдын алу шарасы сияқты өзекті мәселені зерттеуге баса назар аударылады. Мақала қорытындысында авторлар отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы зорлық-зомбылық қылмысын зерттеудің түпкі мақсаты тұрмыстық салада жасалған зорлық-зомбылық қылмысының алдын алуды жетілдіруге бағытталған теориялық ереже мен практикалық ұсынысты әзірлеу болып табылатынын атап өтеді.

Негізгі сөздер: отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы қылмыс, зорлық-зомбылық, қылмыстық жағдай, қылмыстық жаза.

Зерттелген тақырыптың аясында отбасы-тұрмыстық қатынас аясындағы құқыққа қарсы әрекетте қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері бар қылмыстық құқық бұзушылық жөнінде сөз қозғалатын болады.

Отбасы-тұрмыстық қатынас ұғымы жөнінде Қазақстан Республикасының 2014 жылдың 5 шілдесіндегі «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Кодексында отбасы-тұрмыстық қатынас деп ерлі-зайыпты, бұрынғы ерлі-зайыпты, бірге тұратын немесе бірге тұрған адамдар, жақын туыс, ортақ баласы (балалары) бар адамдар арасындағы қатынас түсініледі.

Құқық бұзушымен отбасы-тұрмыстық қатынастағы адамдарға сыйламаушылық көрсетіліп, былапыт сөйлеу, қорлап тиісу, кемсіту, үй тұрмысындағы затты бүлдіру және олардың тыныштығын бұзатын, жеке тұрғын үйде, пәтерде немесе өзге де тұрғынжайда жасалған басқа да әрекет, егер, бұл әрекетте қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса, отбасы-тұрмыстық қатынас аясындағы құқыққа қарсы әрекет [1], — деп танылады.

Осы орайда, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылдың 1 қыркүйек Қазақстан халқына Жолдауының «Заң және тәртіп» атты бесінші бағдарында «Отбасылық зорлық-зомбылықты қылмыс санатына жатқызу мәселесі қоғамда көптен бері талқыланып жүр. Құқық қорғау органдары бұл ұсыныстың дұрыс екеніне күмәнмен қарайды. Себебі мұндай тұрмыстық жағдайды анықтау оңай емес, яғни осындай оқиғаны тергеп-тексеру қиынға соғады. Бұл сөздің де жаны бар. Бірақ, қалай десек те, отбасылық зорлық-зомбылыққа көз жұма қарауға болмайды.

Отбасында ойран салатындар жазаға тартылмаса, олар одан бетер басынып кетеді. Ал жапа шеккендер мүлдем қорғаусыз қалады. Мұндай әрекет үшін жазаны күшейтетін кез келді деп санаймын. Зардап шеккен жандар елдің сөзінен немесе біреудің қысым жасауынан қорықпауы қажет. Сондықтан полиция қызметкерлері олармен өте мұқият жұмыс жүргізіп, тиісті шара қолдануы керек» [2], — деп отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы құқық бұзушылықтың алдын алу мәселесіне баса назар аударды.

Соңғы ғасырдың басында отандық ғалымдар отбасылық-тұрмыстық қатынастағы көбінесе соңы қылмыстық құқық бұзушылыққа ұласатын маскүнемдік пен нашақорлық бағытындағы криминологиялық мәселені және олармен байланысты қайшылық пен қақтығысты теориялық және практикалық зерттеуге көп көңіл бөлуде [3]. Отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтың таралуы жалпы қылмыстық жағдайдың өсу қарқынын сақтай отырып, әлеуметтік дағдарысты одан әрі қиындатып, қоғамдағы криминогендік жағдайдың өсуіне әсер етеді.

Осы мақала тақырыбының өзегі болып отырған отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы қылмыстық құқық бұзушылық – біздің елде ғана емес, әлемдік деңгейде де шешуін таппай отырған проблема. Мәселен, БҰҰ мәліметі бойынша, 15-49 жас аралығындағы әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың ең жоғары деңгейі Африканың Оңтүстік Сахара, Оңтүстік Азия және Океания елдерінде (33–51 %) байқалады. Америкада әйелдердің 25 %-ы зорлық-зомбылыққа ұшырайды, Австралия мен Жаңа Зеландияда – 23%, Еуропада – 16%-дан 23 %-ға дейін, тиісінше Батыс Еуропада бұл көрсеткіш 21 %, Шығыс Еуропада – 20 %. Орталық Азияда ресми дерек бойынша көрсеткіш 18 %-ға жетті. Дәлелді негіз бойынша көптеген жағдайда зорлық-зомбылықты әйел адамға жақын ер адамдары немесе жұбайы жасайды. Алайда Орталық Азиядағы салыстырмалы түрдегі төмен көрсеткіш отбасылық-тұрмыстық қылмысының аздығы туралы емес, тек анықталған қылмыстар туралы мәлімет бере алады. Мәселен, Қазақстан Республикасы ІІМ Қазақстанда отбасылық-тұрмыстық саладағы моральдық қысым мен ұрып-соғу фактісінің бір бөлігін тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбанының өздері жасырады, мәлімдемейді деп хабарлайды [4]. Демек, осы саладағы қылмысты жасырындылығы жоғары қылмыстың қатарына жатқызуға болады.

Статистикалық дерекке талдау жүргізгенде Қазақстан аумағында маскүнемдік пен нашақорлық негізінде жасалған отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы зорлық-зомбылық

қылмысының өскенін көрсетеді. Интернет желісінің ақпараты бойынша әр жылдың қаңтар-шілде айларында – 2018 жылы – 374, 2019 жылы – 497, 2020 жылы – 601, 2021 жылы – 568, 2022 жылы – 520 отбасылық-тұрмыстық қылмыстық құқық бұзушылық жасалған. Отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы құқық бұзушылық жағдайындағы негізгі проблема — бұл жағдайдың көпшілігі қылмыстық құқық бұзушылыққа емес, әкімшілік құқық бұзушылыққа жататынын айта кету керек. Осылайша, қылмыстық құқық бұзушылық саласындағы оң динамикаға қарамастан, ҚР-дағы отбасылық зорлық-зомбылықтың нақты жағдайы өкінішке әкеледі [5]. Жыл басынан бері полиция бөлімдеріне тұрмыстық зорлық-зомбылық фактісі туралы 68 мыңнан астам хабарлама келіп түскен.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық салдарынан құқық қорғау органдарынан көмек сұраған қазақстандықтардың көбі кейіннен тиісті өтініш жазудан бас тартады. Мұндай өтініш берушінің үлесі 63 %, — деп хабарлады ІІМ брифингінде.

Бұл мәселе ІІМ жанындағы Қоғамдық кеңестің күн тәртібіне айналды, онда аталған құқық бұзушылық үшін жауапкершілікті күшейту мәселесі қаралды.

Әлеуметтік қызметтің мәліметінше, Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбанының орташа жасы – 33 жас. Олардың көпшілігі экономикалық тұрғыдан тәуелді әйелдер [6]. Осы ақпараттың өзі — қоғамда отбасының қауіпсіздігін қамтамасыз ету және оны қылмыстық қол сұғушылық пен қылмыстық зорлық-зомбылықтан қорғау мәселесінің өткір тұрғанының дәлелі.

Отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы қылмыстық құқық бұзушылыққа қарсы іс-қимыл проблемасына үнемі назар аударылғанына қарамастан, ғылымда жалпы мәселеге көп көңіл бөлінеді және аймақтық ерекшелік ескерілмейді. Осыған байланысты отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықпен күресудің теориялық және практикалық мәселесіне арналған криминологиялық зерттеуді одан әрі дамыту қажет.

Отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алу өте күрделі, бұл осы қылмыстың себебі мен шартын анықтаудағы қиындықпен, сондай-ақ әдістеменің жетілмегенімен, қарастырылып отырған салада профилактикалық қызметті ұйымдастырудың тиімсіз деңгейімен байланысты. Аймақтық деңгейдегі құқық қолдану практикасы жаңа тиісті зерттеуді талап етеді, оның сұранысы аталған қылмыстың алдын алу тиімділігін арттыру қажеттілігіне байланысты.

Жеке адамға қарсы тұрмыстық қылмыстың алдын алу бойынша маңызды рөл, әрине, қызмет көрсетілетін аумақта пәтерлерді үнемі аралап тұратын және отбасылық-тұрмыстық қатынас саласында жүйелі құқық бұзушылыққа жол беретін адамдардың өмір салтына ерекше назар аударатын учаскелік полиция уәкілдеріне тиесілі. Учаскелік полиция уәкілінің тұрмыста спирттік ішімдікті асыра пайдаланатын адамдарды уақытылы анықтау және есепке қою жөніндегі жұмысы және олардың тұрғылықты жері бойынша мінез-құлқын одан әрі бақылау күні бұрын алдын алу сатысында [7, 120] ішімдік ішудің алдын алудың пәрменді құралы болып табылады.

Тұрмыстық қылмыстың алдын алу жөніндегі іс-шара басқа да функцияны қамтиды, атап айтқанда, учаскелік уәкілдің жалпы алдын алу қызметі — азаматтар жиынында, мектепте құқықтық тақырып бойынша баяндама, дәріс; профилактикалық аралау жүргізу барысында отбасылық-тұрмыстық қатынас саласында құқық бұзушылыққа жол беретін адамдармен әңгіме өткізу. Соңғы жылдары отбасылық-тұрмыстық қатынас саласында жасалған құқық бұзушылық пен қылмыстың алдын алу шарасын жүзеге асырудың әдісі мен тәсілі қоғамның назарын көбірек аударуда, өйткені отбасындағы зорлық-зомбылық агрессияның ең көп таралған және әлеуметтік қауіпті түрінің бірі болып табылады.

Әйел адамды зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі бөлімше қызметінің негізгі бағытының бірі зорлыққа тап болған әйелдерге психологиялық, заңдық көмек көрсету, сонымен

қатар қоғамда, отбасында әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық фактісі туралы өтініш пен шағымды қарастыру болып табылады.

Әдебиеттерде зорлықтың мынадай түрлері жіктеліп, қарастырылғанын атап өтуге болады:

– эмоционалық зорлық — балағаттау, қорлау, сөгу, өзін-өзі құрметтеуді жоғалтуға әкелетін немқұрайды қарым-қатынас, негізсіз қызғаншақтық, балалардың жеке өміріне қол сұғу;

– физикалық зорлық — отбасы мүшелерін мас күйінде немесе сау күйінде ұру, күш жұмсауды қолданатын эмоционалдық зорлық;

– экономикалық зорлық — үйден тыс жерде жұмыс істеуге тыйым салатын, ақша бермей немесе оларды өмір сүруге жетпейтін мөлшерде беретін, тәуелді қылып қоятын, әйелінің немесе баласының жеке ақшасын алып қоятын, табысын жасыратын эмоционалдық зорлық;

– жыныстық зорлық — әйелдің қалауына қарсы жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу, зорлау, балаларды жыныстық зорлау;

– қауіп-қатер — отбасын тастап кетемін деп қорқыту, әйелін немесе балаларын ұру немесе өлтіру, өз-өзіне қол жұмсауға итермелеу, құқыққа қарсы әрекет жасауға мәжбүрлеу;

– балаларды анасына қарсы қолдану — әйелін өз балаларын ешқашан көрсетпейтінімен қорқыту, тастап кеткен балаларына қатысты өзін кінәлі деп санаумен қорқыту, қорқытатын мәлімет беру үшін балаларды қолдану;

– қорқыту — үйдің мүлкін немесе ыдыс-аяқты сындыру, қирату, үй хайуанатына қатыгез қарым-қатынас көрсету, үйде қару-жарақ ұстау;

– айналасындағылардан оқшаулау — туысканы және достарымен қарым-қатынас бостандығынан шектеу [8, 6].

Ресми мәлімет бойынша, Қазақстанда әйелдерге күш көрсету оқиғасы көбейгені жөнінде жоғарыда атап өткенбіз. Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесімен айналысып жүрген мамандар бұл әлемнің әр елінде бар құбылыс дегенді айтады. Отбасындағы қысым, зорлық-зомбылық елдің мәдениетіне, экономикасының дамуына немесе сенім-нанымына байланысты емес. Бұл құбылыс жекелеген адамдардың ерекшелігіне қатысты дейді. Алайда әр адам мемлекеттің азаматы болғандықтан, оны қандай да бір қауіп-қатерден қорғау да мемлекетке жүктеледі. Соңғы жылдары отбасында жәбір көру оқиғасы жиілеп кетті. Алайда басты мәселенің бірі — тұрмыстық зорлық-зомбылықтың салдарынан жыл сайын республикада көптеген адам көз жұматыны болып отыр. Өткен 9 айда тұрмыстық зорлық-зомбылықтың кесірінен елімізде 93 адам көз жұмса (былтыр дәл осы мерзімде – 92 адам), денсаулығына ауыр зақым келгендердің саны өткен жылмен салыстырғанда 3 %-ға артып, 296-ға жетіпті (былтыр – 288). Ал денсаулығына орташа зақым келгендердің саны былтыр да, биыл да 258 адамды құрап отыр [9].

Қазіргі заң бойынша, егер де жәбірленуші өзіне қатысты қандай да бір қысымның болғанын айтып шағымданса, полиция инспекторлары жауапқа тартылатын азаматқа ескерту жасайды.

Одан кейін жауапқа тартылатын азаматтың іс-қимылына (жәбірленушінің еркіне қарамастан, оны іздестіруге, оның ізіне түсуге, оған баруға, онымен ауызша, телефон арқылы сөйлесуге және өзге де тәсілмен байланыс жасауға) шектеу қояды [1]. Ал егер осындай шектеуден ешқандай нәтиже шықпаса, соттың шешімімен сол азаматты қамауға алады.

Көп жағдайда жәбір көрген әйелдер арнайы органға барып тіркелмейді. Кей әйел адамдар дәл сол мезетте ашумен амалсыздан құзырлы органға шағымданса, одан кейін кешіріммен қарап, арызынан бас тартып (түрлі желеумен) ары қарай өмір сүре береді. Жазасыз қалған кінәлі адам өзінің құқық бұзушылық әрекетін одан әрі жалғастыратын болады, бұндай әрекет қылмыстық құқықтық тұрғыдан созылмалы қылмыстың түріне жатады. Сондықтан оларды арнайы заңмен жауапқа тарту керек деп есептеледі.

Отбасылық-тұрмыстық қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алу мәселесі отандық және жақын шетел ғалымдарының еңбектерінде қарастырылған. Алайда олар отбасындағы, тұрмыстағы қылмыстылықтың алдын алудың басқа мәселесін зерттеді. Отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықты зерделеу қажеттілігі, біріншіден, оларды криминологиялық талдау тұрғысынан, екіншіден, ішкі істер органдары мен басқа да қоғамдық ұйымның аймақтық деңгейде олардың алдын алу тұрғысынан анықталады. Сондықтан отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықты зерттеудің ерекшелігі ғана өзекті емес, жеке адамдардың құрбан болуымен қоса, оның жалпы қоғамға тигізетін зардабы артып, мемлекеттің тұрақты дамуына, өскелең ұрпақ — мемлекеттің адам қорын, жастарды дұрыс тәрбиелеуге кедергісін келтіріп, саламатты, әрі бәсекелестікке қабілетті, әлеуеті мықты адам қалыптастыруда кедергі келтіріп, тежейтіні бесенеден белгілі.

Түйін: отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы зорлық-зомбылық қылмысының «пайда болу» себебін, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмысы ұғымын қазіргі заманға сай қайта бағалауды қажет етеді, тұрмыстық қылмыскердің жеке басы қырының криминологиялық сипаттамасын тереңдете зерделеу, тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмысын жасау механизміне жаңаша баға беру, сондай-ақ олардың алдын алу шарасы сияқты кенже дамыған мәселені қылмыстық құқықтық тұрғыдан зерттеу болып табылады.

Отбасылық-тұрмыстық қатынас саласындағы зорлық-зомбылық қылмысын зерттеудің түпкі мақсаты — жеке және тұрмыстық салада жасалған зорлық-зомбылық қылмысының алдын алуды жетілдіруге бағытталған теориялық ереже мен практикалық ұсынысты әзірлеу — уақыт күттірмес мәселе.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>
2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйек Қазақстан халқына Жолдауы // <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>
3. Алтайбаев С.Қ. Қылмыскердің жеке басы: Оқу құралы. — Қарағанды: ҚР ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2016. — 100-б.
4. <https://24.kz/ru/news/incidents/item/552386> (03.01.2023.)
5. <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/> (03.01.2023.)
6. <https://informburo.kz/novosti/63> (04.01.2023.)
7. Алтайбаев С.Қ., Ынтықбаев М.Қ. Криминология: Дәрістер курсы. — Қарағанды: ҚР ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2016. — 191 бет. 2-басылым.
8. Криминология — XX век / Под ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Сальникова. — СПб., 2000. — 495–496-б. // <http://lawlibrary.ru/izdanie39070.html> (04.01.2023.)
9. <https://egemen.kz/article/252630-korgeni-%E2%80%93-qorlyq-tartqany-%E2%80%93-zorlyq> (05.01.2023.)

Алтайбаев С.К.,
*профессор кафедры уголовного права и криминологии,
кандидат юридических наук, полковник полиции
(e-mail: altaibaev@mail.ru);*
Дуашева А.Д.,
*магистрант факультета послевузовского образования,
старший лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда,
Республика Казахстан, e-mail: a.duasheva@mail.ru)*

**Актуальность уголовных правонарушений
в сфере семейно-бытовых отношений**

Аннотация. Авторы рассматривают причины совершения насильственных преступлений в сфере семейно-бытовых отношений и отмечают необходимость переоценки понятия «преступления в семейно-бытовой сфере». Кроме того, в статье акцентируется внимание на изучении таких актуальных вопросов, как криминологическая характеристика личности бытовых преступников, современная оценка механизма совершения преступлений, связанных с бытовым насилием, а также меры их предупреждения. В заключение авторы отмечают, что конечной целью исследования насильственных преступлений в сфере семейно-бытовых отношений является разработка теоретических положений и практических рекомендаций, направленных на совершенствование профилактики насильственных преступлений, совершенных в бытовой сфере.

Ключевые слова: преступления в сфере семейно-бытовых отношений, насилие, преступная ситуация, уголовное наказание.

S.K. Altaybaev,
*Professor of the Department of Criminal Law and Criminology,
Candidate of Legal Sciences, Police Colonel
(e-mail: altaibaev@mail.ru);*
A.D. Duasheva,
*Graduate student of the Faculty of Postgraduate Education,
Senior Police Lieutenant
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: a.duasheva@mail.ru)*

**The relevance of criminal offenses
in the field of family and household relations**

Annotation. The authors consider the reasons for the commission of violent crimes in the sphere of family and domestic relations, and note the need to re-evaluate the concept of "crimes" in the family and domestic sphere of violence. In addition, the article focuses on the study of such topical issues as criminological characteristics of the personality of domestic criminals, modern assessment of the mechanism of committing crimes related to domestic violence, as well as measures to prevent them. In conclusion, the authors note that the ultimate goal of the study of violent crimes in the sphere of family and domestic relations is to develop theoretical provisions and practical recommendations aimed at improving the prevention of violent crimes committed in the domestic sphere.

Keywords: crimes in the sphere of family and domestic relations, violence, criminal situation, criminal punishment.

Амангельды А.А.,

*Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының
азаматтық-құқықтық пәндері кафедрасының профессоры,*

Ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері,

заң ғылымдарының докторы,

(Қазақстан Республикасы ИМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясы,

Алматы қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru)

Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексіне сәйкес әкімшілік сот ісін жүргізу тәртібімен істі қарау ерекшелігі

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің нормасын қолдану ережесі мен мәселесіне арналған. Авторлар әкімшілік іс жүргізу мәселесі ашылған. Мақалада Қазақстан Республикасының, Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің жаңашылдығы, атап айтқанда: мамандандырылған әкімшілік соттар сотқа құрметтемеушілік білдірген жағдайда қолданатын мәжбүрлеу шарасы ретіндегі ақшалай жаза қарастырылған. Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексіне сәйкес әкімшілік іс жүргізу шеңберінде қаралатын істің бес санатының ерекшелігі де талданған. Атап айтқанда, істің әрбір санаты әкімшілік іс жүргізудің барлық сатысынан өту призмасы арқылы қаралады, сонымен қатар әкімшілік соттың заңды күшіне енген сот актісі жауапкерге орындауға жіберілетіні, сондай-ақ ерекшелігі атап өтілген.

Негізгі сөздер: әкімшілік істі қарау және шешу кезеңі, әкімшілік іс жүргізу, әкімшілік талап, әкімшілік істі қарау мерзімі.

Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекс (бұдан әрі — ҚР ӘРПК) 2020 жылдың 29 маусымында қабылданып, 2021 жылдың 1 шілдесіден бастап қолданысқа енгізілді. Жаңа Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексті әзірлеу мен қабылдаудың негізгі мақсаты: 1) бірыңғай заңнамалық актіде жария құқықтық қатынас саласында әкімшілік рәсімді және сот ісін жүргізуді жүзеге асырудың құқықтық негізін, қағидатын, қағидасын белгілеу және бекіту болып табылады; 2) мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығын қамтамасыз ету және әкімшілік озбырлықты болдырмау, сыбайлас жемқорлық фактісін көрсету үшін жағдайдың алдын алу; 3) мемлекеттік әкімшілік қызметінің тиімділігін және халықтың мемлекетке деген сенім деңгейін арттыру; 4) пәрменді және толыққанды болу үшін өлшемшарт белгілеу әкімшілік органдардың шешімін, әсіресе қабылданған шешімді сот әкімшілік қалау негізінде [1, 37].

ҚР ӘРПК күшіне енгеніне 10 айдан сәл астам уақыт өтті, кейбір жағдайда ҚР ӘРПК нормасын қолдану тәжірибесі қалыптасып келеді, бірақ біз осы мақалада қарастыруға тырысатын мәселе әлі де бар. Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі 1) мемлекеттік органдардың ішкі әкімшілік рәсімін, 2) әкімшілік рәсімді, 3) әкімшілік іс жүргізуді жүзеге асыруға байланысты қатынастың үш саласын реттейді. Қазақстан Республикасының Әкімшілік іс жүргізу кодексінің 4-бабына сәйкес: – мемлекеттік органдардың ішкі әкімшілік рәсімі — мемлекеттік органды ұйымдастыру, қызметтік құжатты қараудың, өткерудің ішкі тәртібі және олардың орындалуын ішкі бақылау мәселесіне байланысты лауазымды адамның жеке-дара өкімдік қызметі немесе алқалы мемлекеттік органның қызметі, мемлекеттік органдардың, олардың құрылымдық және аумақтық бөлімшелерінің және лауазымды адамдардың арасында ақпарат алмасуды, сондай-ақ мемлекеттік функцияның бәсекелес ортаға берілуін жүзеге асыруды регламенттейтін рәсім; әкімшілік рәсім — әкімшілік органның, лауазымды адамның әкімшілік істі қарау, ол бойынша шешімді қабылдау және орындау жөніндегі, жолданым негізінде немесе өз бастамасы бойынша жасалатын қызметі, сондай-ақ оңайлатылған әкімшілік рәсім тәртібімен жүзеге асырылатын қызмет [2].

Өз кезегінде, Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінде көрсетілмеген әкімшілік іс жүргізу түсінігі, біздің ойымызша, ҚР Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінде анықталған іс санаты бойынша соттың сот төрелігін жүзеге асырудағы қызметі болып табылады. Әрине, Қазақстан Республикасының ӘРПК енгізілуімен өзгеріс сот жүйесіне де әсер етті. Атап айтқанда, ҚР ӘРПК-не сәйкес әкімшілік іс жүргізу тәртібімен сот төрелігін жүзеге асыратын соттар құрылды. Бұл соттың әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарайтын соттан бөлек екенін атап өткен жөн. ҚР ӘРПК-нің 102-бабына сәйкес 1-сатыдағы сотқа мамандандырылған аудандық және оған теңестірілген әкімшілік соты жатады. ҚР ӘРПК-нің 102-бабының 3-тармағына сәйкес Астана қаласының мамандандырылған ауданаралық әкімшілік соты 1-сатыдағы сот ретінде қосымша құзыретіне ие, ол инвестордың әкімшілік құқық бұзушылық туралы шағымына шағым жасау туралы талабын қарайды: акті, әкімшілік органдардың, лауазымды адамдардың әкімшілік әрекеті (әрекетсіздігі) [2].

Сонымен қатар ҚР ӘРПК-нің 103-бабына сәйкес әскери соттар Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің, басқа да әскері мен әскери құралымының әскери қызметшілерінің, әскери даярлықтан өтіп жатқан азаматтардың, егер жауапкер жауапкер болып табылса, олардың талабы бойынша әкімшілік істі қарайды.

Сондай-ақ ҚР АПК-нің 105-бабының 1-тармағында ҚР Жоғарғы Сотының құзыреті көзделген. Сонымен, Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты істің бір санаты бойынша 1-сатыдағы сотқа да жатқызылады, атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты бірінші сатыдағы соттың қағидасы бойынша әкімшілік құқық бұзушылық туралы, Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясының шешімі мен әрекетіне (әрекетсіздігіне), Орталық референдум комиссиясының шешімі мен әрекетіне (әрекетсіздігіне) даулау туралы істі қарайды. Және, әрине, дәстүрлі түрде апелляциялық сатыдағы сотқа ҚР ӘРПК-нің 104-бабына сәйкес облыстық және оған теңестірілген соттар жатады. ҚР ӘРПК-нің 105-бабының 2-тармағына сәйкес ҚР Жоғарғы Соты әкімшілік талапты қарайтын кассациялық сатыдағы сотқа жатады. ҚР ӘРПК-не сәйкес әкімшілік іс жүргізу тәртібімен істің 5 санаты қаралады: 1) әкімшілік органдардың, лауазымды адамдардың әрекетіне (әрекетсіздігіне) даулау туралы істер; 2) мемлекеттік сатып алу аудитінің нәтижесі бойынша уәкілетті органның шешімін, қорытындысын, нұсқауын даулау туралы істер; 3) сот орындаушыларының әрекетіне (әрекетсіздігіне) даулау туралы істер; 4) сайлауға, республикалық референдумға қатысатын азаматтардың және қоғамдық бірлестіктің сайлау құқығын қорғау туралы істер; 5) жергілікті атқарушы органдардың азаматтардың алқаби ретінде қылмыстық процеске қатысу құқықтарын бұзатын әрекетіне (әрекетсіздігіне) даулау туралы істер. 2021 жылдың 1 шілдесіне дейін жоғарыда аталған санаттағы іс Қазақстан Республикасының АІЖК-не сәйкес азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен ерекше талап қою өндірісінде қаралды. Осы іс бойынша сот төрелігін жүзеге асыру сапасы жоғары болады деген үмітім білдіргіміз келеді.

Бұл ретте ҚР ӘРПК-ның күшіне енуімен сұрақ туындайды. Атап айтқанда, ҚР ӘРПК бұрын Қазақстан заңнамасында болмаған әкімшілік талаптың 4 санатын қарастырады, атап айтқанда: 1) дау айту туралы талап қою; 2) мәжбүрлеу туралы талап қою; 3) әрекет жасау туралы талап қою; 4) тану туралы талап қою. Бұл талаптың әрқайсысы өз мақсатын қамтамасыз етеді. Алайда әкімшілік іс бойынша әкімшілік талап қою кезінде әкімшілік талаптың қандай түрін беру керектігі түсініксіз болып қалады, өйткені талап ұқсас немесе бірнеше болуы мүмкін. ҚР ӘРПК-нің 132-бабына сәйкес ауыртпалық түсіретін әкімшілік актіде талап қоюшының құқығы, бостандығы мен заңды мүддесі бұзылған жағдайда, ол әкімшілік актінің толық немесе оның қандай да бір бөлігінің күшін жою талабымен дау айту туралы талап қою беруге құқылы. ҚР ӘРПК-нің 133-бабына сәйкес Мәжбүрлеу туралы талап қою бойынша талап қоюшы қабылдануынан бас тартылған не әкімшілік органның, лауазымды адамның әрекетсіздігі себебінен қабылданбаған қолайлы әкімшілік актінің қабылдануын талап етуі

мүмкін. Мұндай жағдайда бас тартуға дау айту туралы жеке талап ету қажет етілмейді [2]. Мәжбүрлеу туралы талап қою жауапкердің ауыртпалық түсіретін әкімшілік актіні қабылдамау міндеті туралы талапты қамтуы мүмкін. ҚР ӘРПК-нің 134-бабына сәйкес әрекет жасау туралы талап қою бойынша талап қоюшы белгілі бір әрекет жасауды немесе әкімшілік актіні қабылдауға бағытталмаған мұндай әрекеттен қалыс қалуды талап етуі мүмкін. Әрекет жасау туралы талап қою бойынша талап қоюшы заңда белгіленген мерзімде әкімшілік актінің қабылданбауы салдарынан әкімшілік акт қабылданды деп танылған жағдайда заңда көзделген сол нысана бойынша тиісті құжатты беруді де талап етуі мүмкін. ҚР ӘРПК-нің 135-бабына сәйкес Тану туралы талап қою бойынша талап қоюшы, егер ол осы Кодекстің 132, 133 және 134-баптарына сәйкес талап қоюды бере алмаса, қандай да бір құқықтық қатынастың бар немесе жоқ екенін тануды талап етуі мүмкін. Тану туралы талап қою бойынша талап қоюшы бұдан былай заңды күші жоқ, ауыртпалық түсіретін әкімшілік актіні заңсыз деп тануды талап етуі де мүмкін [2]. Осы талаптың мазмұнына және тіпті атауына сүйене отырып, біз талап қою талабының (пәні) ұқсас екені туралы қорытынды жасауға болады немесе, керісінше, бірнеше талап қоюға бірнеше талап қою қажет болатын жағдай болуы мүмкін, сондай-ақ мұндай жағдайда не істеу керегі де түсініксіз, өйткені түріне қарай әкімшілік талап ҚР ӘРПК-нің 136-бабына сәйкес сотқа жүгіну жағынан да ерекшеленеді.

Осыған орай, ҚР ӘРПК-нің 116-бабында көзделген норма мамандандырылған әкімшілік соттың әкімшілік іс бойынша сот ісін жүргізу шегі бойынша өкілеттігінің ерекшелігін сипаттайды, атап айтқанда, талап қоюдың нысанасын айқындау кезінде сот талап қою талабының тұжырымдамасымен, талап қою мәтінімен және оған қоса берілген немесе кейін ұсынылған құжатпен байланысты болмайды; сот құқықтық салдарды алдын ала түсіндіре отырып, тарапқа талап қою талабын тұжырымдауда және (немесе) өзгертуге жәрдем көрсетуге құқылы; сот талап қоюдың мәлімделген негіздемесімен байланысты болмайды, бірақ талап қою талабының шегінен шығуға құқылы емес. Қазақстан Республикасының АДЖК-нің 169-бабынан айырмашылығы ӘРПК-нің 142-бабының 1-тармағына сәйкес талапкер талап қоюдың негізі мен нысанасын өзгертуге құқылы. ҚР ӘРПК-нің 138-бабының 2-тармағына сәйкес сотқа әкімшілік талап берілген кезде сот талап арызды қайтара алады. ҚР АДЖК нормаларынан айырмашылығы, егер 1 сатыдағы сот талап арызды қайтарса, онда осы талаппен сотқа қайта жүгінуге болады, бірақ ҚР ӘРПК-нің 138-баптың 3-тармағында әкімшілік іс жүргізу шеңберінде «талапты қайтару» термині екі нұсқаны көздейді: 1) белгілі бір негіз бойынша әкімшілік талаппен сотқа қайта жүгіну мүмкіндігі немесе 2) ҚР ӘРПК-нің 138-бабының 3-тармағында көрсетілген жағдайда сол туралы талаппен сотқа қайта жүгінуге тыйым салу; пәні мен негіздері. Сондықтан қайта өтініш беруге шектеу бар. ҚР ӘРПК-нің қызықты жаңалығының бірі — ҚР ӘРПК-нің 123-бабының 3-тармақшасына сәйкес іс жүргізушілік мәжбүрлеу шарасына ақшалай жаза тағайындау. ҚР ӘРПК-нің 127-бабына сәйкес жеке, лауазымды, заңды тұлғаға немесе оның өкіліне айлық есептік көрсеткіштің оннан жүзге дейінгі мөлшерінде ақшалай айыппұл салынады. Сот ақшалай өсімпұлды қолдану туралы ұйғарым шығарады, оның көшірмесі ақшалай өсімпұл тағайындалған адамға тапсырылады. Сот ақшалай өсімпұлды, атап айтқанда: 1) іс жүргізу құқығын теріс пайдаланған немесе іс жүргізу міндетін орындамаған, оның ішінде дәлелдемені ұсынған, сот белгілеген мерзімді бұза отырып, нұсқауды заңсыз орындаған жағдайда орындамаған адамға; себебі, егер бұл әкімшілік істі қарауды кейінге қалдыруға әкеп соқтырса; 2) өтінішті, сот өтінішін орындамағаны, әкімшілік іске қатысушы адамның сотқа келмегені, сотқа уақытылы хабарламағаны, жауаптың уақтылы берілмегені, сот отырысында төрағалық етушінің өкімін орындамағаны үшін. сот отырысы, сотта белгіленген ережені бұзу, сондай-ақ сотты және (немесе) судьяны құрметтемеушілікті анық көрсететін өзге де әрекет (әрекетсіздік); 3) тараптардың татуластыру, медиация немесе дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы келісімін бекіту туралы сот шешімін, сот ұйғарымын орындамағаны үшін [2]. Қазақстан Рес-

публикасындағы әкімшілік іс жүргізудің маңызды мәселесінің бірін қарастырайық — бұл ҚР ӘРПК-не сәйкес 3 санаттағы істі қарау және шешу мерзімі. Әкімшілік органның, лауазымды адамның әрекетіне (әрекетсіздігіне) дау қойылған жағдайда қарау және шешу мерзімін талдап көрейік. 1-сатыдағы сотта ҚР ӘРПК-нің 146-бабының 1-тармағына сәйкес әкімшілік іс қисынды мерзімде, бірақ талап арыз берілген күннен бастап үш айдан аспайтын мерзімде қаралады және шешіледі. Ерекше күрделі әкімшілік іс бойынша бұл мерзім соттың дәлелді ұйғарымы бойынша қисынды мерзімге, бірақ үш айдан аспайтын мерзімге ұзартылуы мүмкін. Одан әрі істі 1-сатыдағы сотта қарағаннан кейін 1-сатыдағы сот шешім шығарады, атап айтқанда, ҚР ӘРПК 151-бабының 2-тармағына сәйкес, шешім сот отырысында қаралған соң шығарылады, әкімшілік іс қаралады және ауызша тыңдау аяқталған күннен бастап он жұмыс күнінен кешіктірілмей жасалады.

Ерекше жағдайда әкімшілік істің күрделілігін ескере отырып, сот шешімі ауызша іс жүргізу аяқталған күннен бастап бір айдан кешіктірілмей шығарылады. Осылайша, 1-сатыдағы сотта әкімшілік органның, лауазымды тұлғаның әрекетіне (әрекетсіздігіне) дау қойылған жағдайда, қарау, рұқсат беру және беру мерзімі 3, 5 айдан 7 айға дейін белгіленеді. Әрі қарай, тараптар 1-сатыдағы соттың шешімі немесе ұйғарымымен келіспеген жағдайда, әкімшілік іс жүргізудің келесі сатысы өтеді — бұл шағымдану сатысы. ҚР ӘРПК-нің 168-бабының 2-тармағына және 3-тармағына сәйкес заңды күшіне енген сот шешіміне әкімшілік процеске қатысушылар соңғы шешім шығарылған күннен бастап екі ай ішінде апелляциялық шағым беру арқылы шағым жасай алады. Прокурордың шағымы ҚР ӘРПК-нің 31-бабында көзделген әкімшілік іс бойынша түпкілікті шешім шығарылған күннен бастап екі ай ішінде берілуі мүмкін. Бірінші сатыдағы соттың ұйғарымына жеке шағым, прокурордың өтінішхаты түпкілікті ұйғарым дайындалған күннен бастап он жұмыс күні ішінде беріледі. Апелляциялық сатыдан кейін істі апелляциялық сатыдағы сотта қарау және шешу сатысы өтеді, ҚР ӘРПК-нің 168-бабының 8-тармағына сәйкес, апелляциялық сатыдағы сотта әкімшілік іс белгіленген мерзімде қаралады және шешіледі, ақылға қонымды мерзім, бірақ ол сотқа келіп түскен күннен бастап үш айдан аспайды. Ерекше күрделі әкімшілік іс бойынша бұл мерзім соттың дәлелді ұйғарымы бойынша қисынды мерзімге, бірақ үш айдан аспайтын мерзімге ұзартылуы мүмкін. Осылайша, әкімшілік органның, лауазымды адамның әрекетіне (әрекетсіздігіне) даулау туралы іс апелляциялық сатыдағы сотта 3 айдан 6 айға дейін қаралады және шешіледі. Егер тараптар апелляциялық сатыдағы соттың актісімен келіспесе, кассациялық шағым береді, яғни апелляциялық сатыдағы сот актісіне шағымданады. Апелляциялық сатының қаулысы жарияланған сәттен бастап заңды күшіне енетін Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінен айырмашылығы Қазақстан Республикасы ӘРПК-нің 168-бабының 10-тармағына сәйкес апелляциялық сатыдағы соттың шешімі апелляциялық шағым берудің кассациялық мерзімі өткеннен кейін заңды күшіне енеді. ҚР ӘРПК-нің 169-бабының 2-тармағына сәйкес соттың заңды күшіне енген шешімі мен ұйғарымына әкімшілік процеске қатысушылар кассациялық тәртіпте кассациялық шағым беру арқылы шағым жасай алады. апелляциялық сатының сот актісін түпкілікті нысанда тапсыру күні [2]. Бірақ басқа балама бар, мысалы, ҚР ӘРПК-нің 169-бабының 3-тармағына сәйкес заңды күшіне енген, оның ішінде татуласу, медиация немесе дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу тәртібімен аяқталған әкімшілік іс бойынша сот актісі Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының өз бастамасы бойынша да, осы баптың екінші бөлігінде аталған адамдардың өтінішхаты бойынша да келтірілген, оған ӘРПК-тің 31-бабында көзделген әкімшілік іс бойынша берілген наразылығы бойынша заңды күшіне енген күнінен бастап үш ай ішінде қайта қаралуы мүмкін. Кассациялық шағымдану сатысынан кейін істі кассациялық сатыдағы сотта қарау сатысы келеді және Қазақстан Республикасының ӘРПК-нің 169-бабының 5-тармағына сәйкес кассациялық сатыдағы сотта әкімшілік іс қаралады қисынды мерзімде, бірақ ол сотқа келіп түскен күннен бастап алты айдан аспайтын мерзімде қаралады және

шешіледі. Осылайша, барлық 3 сот инстанциясын ескере отырып, әкімшілік органның, лауазымды адамның әрекетіне (әрекетсіздігіне) даулау туралы бір істі қарау мерзімі 22 айға дейін құрайды.

Келесі екі санаттағы істі қарау және шешу мерзімін талдап көрейік, атап айтқанда: 1) мемлекеттік сатып алу аудитінің нәтижесі бойынша уәкілетті органның шешімін, қорытындысын, нұсқаусын даулау ісі; 2) сот орындаушыларының әрекетіне (әрекетсіздігіне) даулау жағдайы, өйткені осы санат үшін ҚР ӘРПК сәйкес көрсетілген мерзім бірдей. Әкімшілік іс бойынша ҚР ӘРПК-нің 143-бабының 1-тармағына сәйкес мемлекеттік сатып алуды тексеру нәтижесі бойынша уәкілетті органның шешіміне, қорытындысына, нұсқауына, сондай-ақ сот орындаушыларының әрекетіне (әрекетсіздігіне) даулау туралы сотқа талап арыз берілген күннен бастап жиырма жұмыс күнінен кешіктірілмей тыңдау жүргізіледі. ҚР ӘРПК бойынша алдын ала тыңдау ҚР АДЖК-ге сәйкес істі сот талқылауына дайындау сатысының аналогы болып табылады. Одан әрі бірінші сатыдағы сотта алдын ала тыңдау сатысынан кейін сот талқылауы сатысы өтеді [2]. ҚР ӘРПК-нің 146-бабының 2-тармағына сәйкес мемлекеттік сатып алуды тексеру нәтижесі бойынша уәкілетті органның шешімі, қорытындысы, нұсқауы және сот орындаушысының әрекеті (әрекетсіздігі) туралы даулау туралы әкімшілік іс сотта істі қарауға тағайындалған күннен бастап он жұмыс күні ішінде қаралады және шешіледі.

Ал ҚР ӘРПК-нің 151-бабына сәйкес қаулы әкімшілік іс сотта қаралған соң шығарылады және ауызша іс жүргізу аяқталған күннен бастап он жұмыс күнінен кешіктірілмей қабылданады [2]. Осылайша, бірінші сатыдағы соттағы кезеңнің барлық мерзімін қорытындылай келе, тексеру нәтижесі бойынша уәкілетті органның шешіміне, қорытындысына, нұсқауына дау тудырған іс бойынша бірінші сатыдағы сотта қарау мен шешудің соңғы мерзімі мемлекеттік сатып алу туралы, ал сот орындаушыларының әрекетіне (әрекетсіздігіне) дау келтірілген жағдайда 40 жұмыс күнін құрайды, яғни шамамен 2 айға дейін. Ал бұл іске қатысы бар тұлғалар бірінші сатыдағы соттың шешімімен келіспеген жағдайда апелляциялық шағым түсіреді. ҚР ӘРПК-нің 168-бабының 4-тармағына сәйкес мемлекеттік сатып алуды тексеру нәтижесі бойынша уәкілетті органның шешіміне, қорытындысына, нұсқауына және іс-әрекетіне шағым жасау туралы, сот орындаушыларының әрекетсіздігі әкімшілік іс жөніндегі прокурордың өтінішхаты, өтінішхаты шешім шығарылған күннен бастап он жұмыс күні ішінде берілуі мүмкін. Одан кейін істі апелляциялық сатыдағы сотта қарау сатысы өтеді, ҚР ӘРПК-нің 168-бабының 8-тармағына сәйкес уәкілетті органның шешімін, қорытындысын, нұсқауын даулау мемлекеттік сатып алуды тексеру нәтижесі және сот орындаушыларының әрекеті (әрекетсіздігі) бойынша ол сотқа келген күннен бастап он жұмыс күні ішінде қаралады [2]. Бұдан кейін кассациялық шағым беру және істі кассациялық тәртіпте қарау үшін кассациялық мерзімнің аяқталуын күту жүреді. Осылайша, барлық 3 сот инстанциясын есепке ала отырып, мемлекеттік сатып алуды тексеру нәтижесі бойынша уәкілетті органның шешімі, қорытындысы, нұсқауы, сондай-ақ сот орындаушыларының әрекеті (әрекетсіздігі) туралы істі қарау мерзімі 9 айдан аспайды.

Қазақстан Республикасындағы Азаматтық процеске қарағанда [3], Әкімшілік іс жүргізу Қазақстан Республикасы ӘРПК-нің 117-бабына сәйкес сот шешімін орындау және сот бақылауы сатысын қамтиды. Қазақстан Республикасының «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Заңына [4] сәйкес азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен шығарылған және заңды күшіне енген және сот орындаушыларына орындауға жіберілген сот актісінен айырмашылығы әкімшілік іс бойынша сот қаулысы заңды күшіне енгеннен кейін үш жұмыс күні ішінде сот ҚР ӘРПК-нің 171-бабының 1-тармағына сәйкес жауапкерге орындауға жібереді, ал жауапкер өз кезегінде әкімшілік іс бойынша сот шешімін бір ай ішінде орындауға міндетті, ол туралы сотқа хабарлауға міндетті. Әйтпесе, яғни сот шешімі өз еркімен мерзімінде орындалмаса, 1-сатыдағы сот ҚР ӘРПК-нің 127-бабына сәйкес ақшалай өндіріп алуды тағайындайды. Жауапкерді (әкімшілік органды) ақша сомасын төлеу-

ге міндеттейтін әкімшілік іс бойынша сот шешімі ерікті түрде орындалмаса, ол талап қоюшының өтініші бойынша берілген атқарушылық құжат негізінде Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінің нормасына сәйкес орындалады. Мемлекеттік органдардың әрекетіне, әрекетсіздігіне шағымдану үшін әкімшілік іс жүргізу мерзімі қысқартылуы керек, өйткені оларды орындаудың мүмкін еместігі немесе жалпы қиындығы жағдайы, мысалы, егер талапкер істі қарау кезінде қайтыс болса және оның құқық мирасқоры немесе шешім талапкер үшін өзектілігін немесе орындылығын жоғалтқан жағдайда [5]; [6], кейбір жағдайда ҚР ӘРПК қысқа мерзімді қарастырады, сондықтан шартты қайта қарау қажет деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Татарян В.Г., Абеуов Е.Т., Майкенов А.Р. Анализ структуры, основных терминов, понятий Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова. — 2021. — № 2. — С. 36–43.
2. Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000350>
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық процесс кодексі // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=32683909#activate_doc=2
4. Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30618845&pos=4;-104#pos=4;-104
5. Urs Kramer and Tim Hinrichsen. German Law of Administrative Court Procedure: an Overview // <https://cyberleninka.ru/article/n/german-law-of-administrative-court-procedure-an-overview/viewer>
6. Dacian C. Dragos. Administrative Procedure // <file:///C:/Users/User/Downloads/Administrativeprocedurepublished.pdf>

Амангельды А.А.,

профессор кафедры гражданско-правовых дисциплин

Евразийской юридической академии им. Д. А. Кунаева,

научный сотрудник Научно-исследовательского центра, доктор юридических наук

(Алматинская академия МВД РК им. М. Есболатова, г. Алматы,

Республика Казахстан, e-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru)

Особенности рассмотрения дел в порядке административного судопроизводства в соответствии с Административным процедурно-процессуальным кодексом Республики Казахстан

Аннотация. Статья посвящена положениям и проблемам применения норм Административно-процедурно-процессуального кодекса РК. Автором раскрываются вопросы административного судопроизводства. Рассматриваются новеллы Административного процедурно-процессуального кодекса РК, а именно: денежное взыскание как мера принуждения, применяемая специализированными административными судами в случае проявления неуважения к суду. Также анализируются особенности пяти категорий дел, которые рассматриваются в рамках административного судопроизводства в соответствии с Административным процедурно-процессуальным кодексом РК. Отмечается схожесть предметов всех четырех административных исков, предусмотренных нормами Административного процедурно-процессуального кодекса РК. Проанализирована судебная практика по некоторым делам, формирующаяся в настоящее время по Административному процедурно-процессуальному кодексу РК.

Ключевые слова: стадии рассмотрения и разрешения административного дела, административное судопроизводство, административный иск, сроки рассмотрения административного дела.

A.A. Amangeldy,

*Professor of the Department of Civil Law Disciplines of the Eurasian Law Academy
named after D. Kunaev, researcher of the Research Center, Doctor of Law
(Almaty academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbolatov, e-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru)*

**Features of consideration of cases in the order of administrative proceedings
in accordance with the Administrative Procedural Code
of the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The article is devoted to the provisions and problems of application of the norms of the Administrative Procedural Code of the Republic of Kazakhstan. The author reveals the issues of administrative proceedings. The novelties of the Administrative Procedural and Procedural Code of the Republic of Kazakhstan are considered, namely: monetary penalty as a measure of coercion applied by specialized administrative courts in case of contempt of court. The features of five categories of cases that are considered in the framework of administrative proceedings in accordance with the Administrative Procedural Code of the Republic of Kazakhstan are also analyzed. The similarity of the subjects of all four administrative claims provided for by the norms of the Administrative Procedural Code of the Republic of Kazakhstan is noted. The judicial practice in some cases, which is currently being formed under the Administrative Procedural Code of the Republic of Kazakhstan, is analyzed.

Keywords: stages of consideration and resolution of an administrative case, administrative proceedings, administrative claim, terms of consideration of an administrative case.

ӘОЖ 347.131

Амангельды А.А.,

*Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының
азаматтық-құқықтық пәндері кафедрасының профессоры,
Ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының докторы
(e-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru);*

Мурашбеков О.Б.,

*кадр саясаты басқармасының бастығы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІІ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: olzhas_berikovich.kz@mail.ru)*

Зияткерлік меншік заңындағы құқықтық фактілер

Аннотация. Мақалада зияткерлік меншік құқығы саласындағы заңды фактінің ерекшелігі талданады. Осы саладағы құқықтық қатынастың пайда болуына, өзгеруіне және тоқтатылуына әсер ететін негіз қарастырылады. Мақалада заңды фактінің бірі болуы мүмкін сот тәжірибесі қарастырылады, нәтижесінде зияткерлік меншік құқығының белгілі бір объектісіне жеке мүліктік емес немесе айрықша (мүліктік) құқықтың болуы расталуы мүмкін. Зияткерлік меншік құқығының объектісі мен заңды фактінің арақатынасы ашылады. Мысалы, заңды факт ретінде, соның нәтижесінде белгілі бір өнеркәсіптік меншік объектісіне қатысты құқық туындайды, мемлекет тарапынан құқықтық қорғауды қамтамасыз ету болып табылады, атап айтқанда: қорғау құжатын (патент немесе куәлік) беру.

Негізгі сөздер: заңды факт, абсолютті және салыстырмалы құқықтық қатынас, шарттық және шарттық емес міндеттеме.

Азаматтық құқық ғылымында заңды факті азаматтық құқықтық қатынастың туындауының, өзгеруінің немесе тоқтатылуының негізі болып табылады. Қолданылатын құқықтық норманың күші бойынша құқықтық қатынастың пайда болуын, өзгеруін немесе тоқтатылуын байланыстыратын шындық фактісі заңды факті деп аталады. Азаматтық құқықтық қатынастың туындауын, өзгеруін немесе тоқтатылуын (динамикасын) қоса алғанда, азаматтық-

құқықтық салдар байланысты болатын нақты жағдайды азаматтық құқықтың заңды фактісі немесе азаматтық-құқықтық факті деп атайды [1, 453]. Бұл ретте В.А. Белов құқықтық қатынастың динамикасын заңды фактімен байланыстырады. Заңды факт – жеке құқық қатынасының пайда болуы мен динамикасының негізгі шарты, белгілі бір (бейнелі болса да) мағынада мұндай динамиканың себебі [1, 455]. Осы анықтамада белгілі бір мағына бар, өйткені шынында да белгілі бір заңды фактінің орын алуына қарай азаматтық-құқықтық қатынас өзгереді, сол арқылы олардың тұрақты динамикасын қамтамасыз етеді. Азаматтық құқық пен міндеттің туындауының, өзгеруінің және тоқтатылуының негізін қарастыратын Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің (бұдан әрі — ҚР АҚ) 7-бабында азаматтық құқық пен міндет ҚР заңнамасында көзделген негізден, сондай-ақ азаматтар мен заңды тұлғалардың әрекетінен пайда болады, өзгереді және тоқтатылады, өйткені, осы әрекет азаматтық заңнамада көзделмегенімен, олардың жалпы бастауы мен мәніне байланысты азаматтық құқық пен міндетті туындатады. Осыған сәйкес азаматтық құқық пен міндет: 1) ҚР заңнамасында көзделген шарттан және өзге де мәміледен, сондай-ақ азаматтық заңнамада көзделмегенімен, бірақ ҚР заңнамасына қайшы келмейтін мәміледен; 2) Қазақстан Республикасы заңнамасының күшімен азаматтық-құқықтық салдарға алып келетін әкімшілік актіден; 3) азаматтық құқық пен міндетті белгілеген сот шешімінен; 4) Қазақстан Республикасының заңнамалық актісінде тыйым салынбаған негіз бойынша мүлікті жасау, жою, сатып алу немесе оны иеліктен шығару, сондай-ақ мүлікке құқықтан бас тарту нәтижесінде; 5) өнертабысты, өнеркәсіптік үлгіні, ғылым, әдебиет және өнер туындыларын және зияткерлік қызметтің өзге де нәтижесін жасау салдарынан; 6) басқа тұлғаға зиян келтіру салдарынан, сол сияқты басқа тұлға есебінен мүлікті негізсіз сатып алу немесе жинау (негізсіз баю) салдарынан; 7) азаматтар мен заңды тұлғалардың өзге де әрекеті салдарынан; 8) ҚР заңнамасы азаматтық-құқықтық салдардың басталуын байланыстыратын оқиғар салдарынан пайда болады, өзгереді және тоқтатылады [2]. Сонымен, бұл бапта азаматтық құқық пен міндеттің туындауына, өзгеруіне немесе тоқтатылуына байланысты құқықтық қатынас туындайтын заңды факті тізбеленген.

Зияткерлік меншік саласындағы заңды факті келесі түрлерге жіктеледі: 1) құқықтық қатынас туындайтын заңды факті; 2) құқықтық қатынастың өзгеруіне негіз болатын заңды факті; 3) құқықтық қатынас солардың негізінде тоқтатылатын заңды факті. Зияткерлік меншік саласындағы заңды факті мәселесін призманың әртүрлі қыры арқылы қарастыруға болады.

Сонымен, ҚР АҚ-нің 962-бабына сәйкес зияткерлік меншік объектісіне құқық оларды құру фактісінің күшімен не осы Кодексте немесе өзге де заң актісінде көзделген жағдай мен тәртіп бойынша уәкілетті мемлекеттік органның құқықтық қорғауды беруі нәтижесінен туындайды [3]. Зияткерлік меншік объектісіне құқықтың пайда болуы нақты анықталған заңды фактіге, атап айтқанда: зияткерлік меншік объектісін құруға немесе зияткерлік меншік заңнамада белгіленген тәртіппен уәкілетті мемлекеттік органның құқықтық қорғауды қамтамасыз ету тәртібін сақтай отырып. Және бұл жерде сөз айрықша (мүліктік) құқық туралы болып отырғанын түсіну керек, оның мәні олардың құқық иеленушінің жеке өзі немесе оның келісімімен үшінші тұлғаға жүзеге асыруына және (немесе) пайдалануға рұқсат беруінде. Әдебиетте факті-негіз, факті-алғышарт және факт-шарт бар. Азаматтық-құқықтық нысанға өз бетінше өзгеріс енгізе алмау (факті-негізбен байланысты емес), факті-алғышарт пен факт-шарт азаматтық-құқықтық нысан ғана дамып, өзін көрсете алатын таптырмас «фонға» айналады [1, 461]. Алғышарт-фактісі мен шарт-фактісі, сонымен қатар екіншілік, қайталама, жанама немесе тікелей себеппен қатар жүретін, кейбір жағдайда катализатор қызметін атқаратын, құқықтық салдардың туындауын жеңілдететін немесе ауырлататын фактор, ал басқасында, керісінше, сипатталуы мүмкін, осы салдардың сапасын жеңілдету, оларға шабуыл жасауға кедергі келтіру немесе тіпті мүмкін емес ету [1, 461]. Егер өтініш беруші Париж конвенциясына, Патенттік кооперация туралы шартқа, Мадрид келісіміне, тауар белгісі туралы

шартқа сәйкес өзінің өнеркәсіптік меншік объектісіне халықаралық құқықтық қорғауды алғысы келсе, онда осы актіге сәйкес халықаралық тіркеу заңды факт болып табылады [4]; [5]; [6]; [7].

Зияткерлік меншік саласындағы мұндай факті-шарт зияткерлік меншік объектісі және құқықтық қатынастың субъектісі болып табылады деп есептейміз. Авторлық құқық және сабақтас құқық объектісі үшін ерекше құқық оларды жасау кезінде, ал өнеркәсіптік меншік объектісіне — уәкілетті мемлекеттік органдар құқықтық қорғауды берген кезден бастап туындайды, яғни патенттік құқық объектісіне, селекциялық жетістікке, дараландыру құралына құқық қорғау құжатын (патент, куәлік) беру негізінде туындайды. Авторлық құқықтың пайда болуы және заңмен қорғалуы үшін ғылым, әдебиет немесе өнер туындысын тіркеу талап етілмейді — осылайша, туындыны арнайы тіркеудің немесе қандай да бір формальдылықтың сақталуының қажеті жоқ. Авторлар шығармаларды мемлекеттік тіркеуге өз бастамасымен жиі жүгінеді.

Сонымен, ғылым, әдебиет және өнер туындыларына қатысты құқық жаратылу фактісінің күшімен туындайды. Авторлық құқық объектісі сияқты сабақтас құқық объектісіне қатысты сабақтас құқық та объектіні жасау фактісін тудырады. Сондықтан сабақтас құқықтың пайда болуы үшін ешқандай формальдылықты орындау қажет емес. Өнертабысқа, пайдалы модельге, өнеркәсіп үлгісіне, дараландыру құралына, сондай-ақ селекциялық жетістікке қатысты айрықша құқық уәкілетті органның қорғау құжатын (патент, куәлік) берумен қоса берілетін құқықтық қорғауды қамтамасыз етуіне байланысты туындайды. Сотта, әдетте, патент немесе куәлік беру патенттік құқық объектісіне, селекциялық жетістікке немесе дараландыру құралына қатысты құқықты иеленудің дәлелі болып табылады. Топологияға қатысты құқықтық қорғау жасаушының қалауы бойынша: олар жасалған кезден бастап немесе топологияны уәкілетті орган тіркеген кезден бастап туындайды. Жарияланбаған ақпараттың пайда болу сәті ақпаратты жасау фактісі болып табылады, тоқтату сәті белгілердің жоғалу сәті деп танылуы керек, яғни құпиялылық, түсініксіздік және т. б. бұл өндірістік құпияны (ноу-хауды) коммерциялық құпияға жақындатады. Яғни ноу-хауға құқықтың пайда болуына әкеп соғатын заңды факт меншік иесінің қорғау шарасын жасауы, қабылдауы, сәйкесінше, мұндай құқықтың тоқтатылуы мүмкін заңды факт — құпиялылықты жоғалту. Яғни оның қорғалуын ҚР қолданыстағы заңнамасымен ресми тануға жағдай жоқ.

Сонымен, зияткерлік меншік объектісіне айрықша құқықтың пайда болуы заңды фактінің өзіндік ерекшелігімен сипатталады, ол ҚР АҚ-нің 962-бабына және арнаулы заңның нормасына сәйкес мынадай: 1) зияткерлік меншік объектісін жасау; 2) мемлекеттің құқықтық қорғауын қамтамасыз ету (бұл жағдайда ерекшелік көрінеді, атап айтқанда: заңды фактінің жиынтығы талап етіледі, яғни құқықтық құрылым: өтініш беру, сараптама жүргізу, алым төлеу, алу сараптаманың оң қорытындысы, зияткерлік меншік объектінің тізіліміне енгізу, қорғау құжатын беру, қорғау құжатын беру туралы ақпаратты жариялау); 3) құқық иеленушінің қалауы бойынша: не зияткерлік меншік объектісін жасау фактісінен, не құқық иеленушінің бастамасы бойынша уәкілетті органның құқықтық қорғауды қамтамасыз етуінен; 4) зияткерлік меншік объектісін қорғау бойынша нақты шара қабылдау. Заңды факті категориясын зияткерлік меншік саласында туындайтын азаматтық-құқықтық қатынастың жіктелуі тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда сурет келесідей болады. Жеке мүліктік емес және мүліктік құқықтық қатынасты қарастырыңыз. Жеке мүліктік емес құқықтық қатынас азаматтық құқықпен мүліктік емес жеке қатынасты реттеу нәтижесінде белгіленеді [8, 87].

В.П. Мозолин мүліктік емес құқықтық қатынас олардың қатысушыларының мүліктік емес мүддесіне, адам құқығы мен бостандығына, авторлық құқыққа, ар-намысты, қадір-қасиет пен іскерлік беделді қорғау құқығына және т. б. негізделген материалдық емес игілікпен байланысты туындайтынын атап өтеді [9, 93]. Осыған сәйкес меншік құқығына қатысты мүліктік құқықтық қатынас туындайды. Зияткерлік қызмет нәтижесінің авторы

мүліктік және жеке мүліктік емес құқыққа ие. Меншік құқығы келісуге жатады, олар бағалануға жатады. Яғни зияткерлік меншік объектісіне қатысты мүліктік құқық айрықша деп аталатынын атап өткен жөн. Мұндай құқық оларды иеленуге, беруге, иеліктен шығаруға, сондай-ақ жасауына байланысты туындайды, демек, айрықша құқық өзінің табиғаты бойынша заттық құқық бола отырып, ерекше құқықтық режим, мүлікті бағалау және иеліктен шығару сияқты белгіге ие.

Егер құқық иеленуші мүліктік құқықты иеліктен айыруы мүмкін болса, онда зияткерлік шығармашылық қызметтің нәтижесіне мүліктік құқығы басқа тұлғаға өткен жағдайда авторға тиесілі мүліктік емес жеке құқық, оның мүліктік құқығына қарамастан, ол сақталады, яғни олар ажырағысыз және шексіз қорғалады, сондай-ақ зияткерлік меншік объектісін жасау фактісінің өзінен туындайды, яғни оларды тану немесе жүзеге асырудың қандай да бір ресми тәртібін сақтауды талап етпейді.

Заң әдебиетінде мүліктік емес жеке құқықтың түсінігі мен мәні берілген: «Азаматтық құқықтағы жеке мүліктік емес құқық — азаматтық құқық нормасымен мүліктік қатынаспен байланысты емес жеке мүліктік емес қатынасты реттеуден туындайтын азаматтардың субъективті құқығы. Жеке мүліктік емес құқық субъективті құқық ретінде болады және олардың бұзылуына қарамастан азаматтық заңнамамен реттеледі. Өзінің табиғаты бойынша жеке мүліктік емес құқық абсолютті құқық болып табылады. Демек, уәкілетті тұлғаға азаматтардың жеке мүліктік емес құқығының кез келген бұзылуына жол бермеуге міндетті тұлғалардың белгісіз шеңбері қарсы тұрады. Әдебиеттерде жеке өмірді азаматтық-құқықтық қорғаудың мәні азаматтың жеке өміріндегі мінез-құлқын өз қалауы бойынша анықтау бостандығын қамтамасыз ету, оның жеке өміріне басқа адамның араласуын болдырмайтыны, заңда тікелей көзделген жағдайды қоспағанда» [10, 886-887]. Осымен байланысты жеке мүліктік емес құқық үшін, әдебиетте атап өтілгендей, екі өкілеттіктің болуы тән: біріншіден, уәкілетті тұлғаның міндетті тұлғалардың белгісіз шеңберінен өз құқығын бұзбауды талап ету мүмкіндігі; екіншіден, оның құқығы бұзылған жағдайда заңмен белгіленген қорғау шарасына жүгіну мүмкіндігі. Сонымен, азаматтық құқықтағы мүліктік емес жеке құқық субъективті құқықтың дербес түрі болып табылады, олар азаматтың жеке (дара) саласын сырттан араласудан қамтамасыз етудің заңды құралы рөлін атқарады [10, 888].

Автордың мүліктік емес жеке құқығы зияткерлік меншік мәнінің заңды көрінісі, яғни интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижесі мен оны жасаушы арасындағы ажырамас байланыс болып табылады және оны құқықтық реттеудің маңызды белгілерін анықтайды. «Авторлық құқық және сабақтас құқық туралы» ҚР Заңының 15-бабына сәйкес зияткерлік меншік объектісі авторының мүліктік емес жеке құқығына мыналар жатады: авторлық құқық, яғни қарастырылу құқығы. Осы объектінің авторы; атауға құқық, яғни объект авторының атын көрсету нысанын анықтау құқығы (өз атымен, шартты (лақап атпен) немесе жасырын); автордың беделін қорғау құқығы; жариялау құқығы [11]. Мүліктік емес жеке құқық авторға оның мүліктік құқығына қарамастан тиесілі және туындыны пайдалануға айрықша құқық берілген жағдайда оған сақталады. Бұл құқық зияткерлік меншік құқығының ең маңызды құрамдас бөлігі болып табылады деп есептейміз, өйткені олар объектіні жасаушы мен оның интеллектуалдық жұмысының нәтижесінде осы объектінің арасындағы ажырамас байланысты көрсетеді. Бұл жаратылыс пен оны жасаушы арасындағы байланыс абсолютті, сондықтан олардың тиісті құқықтық қорғалуын қамтамасыз ету қажет. Авторлық құқыққа шығармашылық еңбегі интеллектуалдық шығармашылық қызметінің нәтижесін жасаған адам ғана ие болады.

Дегенмен шығармашылық нәтиже екі немесе одан да көп адамның бірлескен шығармашылық жұмысы арқылы жасалуы мүмкін, ал олар бірлескен авторлар болып саналады. Жеке мүліктік емес құқыққа қатысты жеке мүліктік емес құқықтық қатынас, біздің ойымызша, өз ерекшелігіне ие, өйткені олар зияткерлік меншік объектісін және оларға қатысты жеке

мүліктік емес құқық көзделген объектіні құруға байланысты туындайды, және жеке мүліктік емес құқықтық қатынастың өзгеруіне және тоқтатылуына әкеп соғатын заңды факті жоқ, өйткені жеке мүліктік емес құқық өзгермейді, өйткені олар айырбастауға жатпайды және иеліктен айыруға болмайды, өйткені олар берілмейді. Жеке мүліктік емес құқықтық қатынас автордың қайтыс болуымен де тоқтамайды, өйткені мұндай құқық шексіз қорғалады. Айрықша құқық мүліктік құқық болып табылады және шығармашылық зияткерлік қызмет нәтижесіне айрықша құқықты иеленуден туындайтын абсолютті құқықтық қатынастың пәні болуы мүмкін. Абсолютті құқықтық қатынаста құқық иесіне тұлғалардың белгісіз шеңбері (әлеуетті бұзушылар немесе пайдаланушылар) қарсы тұрады. Өз кезегінде, салыстырмалы құқықтық қатынас — адамдардың қатаң белгіленген шеңбері олардың мінез-құлқын өзіне тиесілі нәрсеге сәйкес келтіруі керек құқықтық қатынас (нысан), және тек оларға, нақты субъективті құқық және осы құқыққа сәйкес келетін басқа нақты тұлғаның нақты мінез-құлқының сәйкес міндеті. Мұндай қатынастың басым көбі міндеттеме болса да (ал өнертабыс құқығында олардың арасында шарттық емес айналымға жатпайтын міндеттеме басым болса), салыстырмалы өнертапқыштық құқықтық қатынасты талдау міндеттеме ретінде сипатталмайтынын да анықтады [12, 4-5]. Мұндай құқықтық қатынаста құқық иесіне қарсы тұратын тұлғалар шеңбері жеткілікті түрде айқындалады. Зияткерлік меншік саласындағы құқықтық қатынастың абсолютті немесе салыстырмалы екенін нақты ажырату керек. Салыстырмалы құқықтық қатынаста ерекше құқық міндеттемеден туындайды. Бұл ретте айрықша құқықтың туындау негізінің жіктелуі мынадай: 1. Абсолюттік құқықтық қатынаста айрықша құқық зияткерлік меншік объектісін жасау немесе уәкілетті органның құқықтық қорғауды қамтамасыз ету фактісіне байланысты туындайды. 2. Салыстырмалы құқықтық қатынаста:

1) шарттық міндеттемеден (зияткерлік меншік объектісін жасау туралы шарттан, айрықша құқықты беруге шарттан, айрықша құқықты иеліктен шығаруға (беруге) шарт, қызмет көрсетуге арналған шарт); 2) шарттан тыс міндеттемеден: деликт (құқық иесіне зиян келтіруден туындайтын міндеттеме); біржақты мәміле (зияткерлік меншік объектісін жасағаны үшін сыйақы немесе сыйақыны жария уәде ету, зияткерлік меншік объектісін сату бойынша аукцион (конкурс); негізсіз баю.

Айрықша құқық шарт негізінде, яғни шарттық міндеттемеден туындауы мүмкін. Ал зияткерлік меншік саласындағы шарт жүйесі, соның негізінде айрықша мүліктік қатынас туындайды, өзгереді немесе тоқтатылады. Мәселен, бірінші түрі: Зияткерлік меншік объектісін құру туралы келісім, олар мынаны қамтиды: а) авторлық тапсырыс шарты, ә) қызметкер жұмысын немесе патенттік құқық объектісін, интегралдық микросхема топологиясын, селекциялық жетістікті құру туралы келісім, б) ғылыми-зерттеу, тәжірибелік-конструкторлық және технологиялық жұмысты орындауға арналған шарт. Тиісінше, зияткерлік меншік объектісін құру туралы шарт заңды факті болып табылады, олардың негізінде тапсырыс берушінің (жұмыс берушінің) жасалған зияткерлік меншік объектісіне айрықша құқығы болады. Екінші түрі: Зияткерлік меншік объектісіне айрықша құқыққа билік ету туралы шарт: 1. Зияткерлік меншік объектілерін пайдалану құқығын беру туралы шарт: шарттың бұл түрі шарттың мынадай кіші түрлерін қамтиды: а) лицензиялық келісім: авторлық құқық туралы келісім, сабақтас құқықтар туралы келісім, патенттік құқық туралы келісім, даралау құқығы туралы келісім, ноу-хау келісімі, ә) франчайзингтік келісім.

2. Әртүрлі зияткерлік меншік объектісіне айрықша құқықты беру туралы шартпен ұсынылатын ерекше құқықты иеліктен айыру (беру) туралы шарт. Мұндай шарт құқық иеленуші мен сатып алушы арасында құқықтық қатынастың туындауының негізі болып табылады, нәтижесінде сатып алушы ерекше құқыққа ие болады.

Сондай-ақ құқық иеленушінің өзі үшін бұл ерекше құқықты толық иеліктен шығарумен белгілі бір зияткерлік меншік объектісіне қатысты оның айрықша құқығынан толық айырылуын білдіреді. Құқық иесінің эксклюзивті құқығын ішінара экспроприациялау кезінде

жеке эксклюзивті құқық толық жоғалады және кез келген нақты ерекше құқық онда қалады. Алайда жаңа құқық иеленушіге тек құқық ғана емес, сонымен бірге зияткерлік меншік объектісіне айрықша құқықты иеленумен байланысты міндет те өтеді (мысалы, қорғау құжатын күшінде ұстау үшін жыл сайынғы төлемді төлеу міндеттемесі). Демек, айрықша құқықты беру туралы келісім тек құқықты ғана емес, сондай-ақ барлық міндет пен ауыртпалықты иеліктен шығару болып табылады. Тиісінше, айрықша құқықты басқаға беру шарты құқық иеленушінің айрықша құқығын тоқтату үшін негіз болып табылады.

3. Қамтамасыз ету шарты, шарттың бұл түрі міндеттемені қамтамасыз ету ретінде зияткерлік меншік объектісіне айрықша құқықтың кепіл шартымен ұсынылады.

4. Зияткерлік меншік объектісіне айрықша құқыққа қатысты қызметті көрсетуге арналған шарт, шарттың бұл түріне шарттың кіші түрлері жатады: а) айрықша құқықты сенімгерлікпен басқару туралы шарт, б) ұжымдық басқару шарты.

Соңғы уақытта құқықтық факті ретінде азаматтық айналым субъектісінің шарттық практикасын цифрландыру жөніндегі құқықтық қатынас, атап айтқанда, электронды және өзге де техникалық құралды пайдалана отырып мәміле жасасу нормасын қолдану үлкен маңызға ие болды [13, 43].

Сонымен, зияткерлік меншік құқығындағы заңды фактінің өзіндік ерекшелігі бар екенін көреміз, әрбір заңды факт жеке көзқарасты талап етеді, өйткені бұл зияткерлік шығармашылық қызмет нәтижесіне қатысты азаматтық құқықтық қатынастың мазмұнын түсінуді анықтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Белов В.А. Гражданское право. Т. II. Общая часть. Лица. Блага, факты: Учебн. для бакалавров. — М.: Юрайт, 2012.
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Жалпы бөлім) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/k940001000_#z0
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51013880#activate_doc=2
4. Paris Convention for the Protection of Industrial Property of March 20, 1883, as revised at Brussels on December 14, 1900, at Washington on June 2, 1911, at The Hague on November 6, 1925, at London on June 2, 1934, at Lisbon on October 31, 1958, and at Stockholm on July 14, 1967, and as amended on September 28, 1979 // <https://wipolex.wipo.int/ru/text/287556>
5. Patent Cooperation Treaty (PCT) Done at Washington on June 19, 1970, amended on September 28, 1979, modified on February 3, 1984, and on October 3, 2001 // <https://www.wipo.int/pct/en/texts/articles/atoc.html>
6. Trademarks Law Treaty // <https://wipolex.wipo.int/en/text/294357>
7. Madrid agreement concerning the international registration of marks // <https://wipolex.wipo.int/en/text/283530>
8. Гражданское право: Учебн. Т. 1. Издание четвертое, перераб. и доп. / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. — М.: Проспект, 1999.
9. Гражданское право: Учебн.: В 3 т. Т. 1 / Отв. ред. В.П. Мозолин. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Проспект, 2012.
10. Российское гражданское право: Учебник: В 2 т. Т. I: Общая часть. Вещное право. Наследственное право. Интеллектуальные права. Личные неимущественные права / Отв. ред. Е.А. Суханов. — М.: Статут, 2010.
11. Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы 1996 ж. 10 маусымдағы № 6-І Қазақстан Республикасының Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005798#activate_doc=2
12. Наменгенов К.Н. Абсолютные и относительные изобретательские правоотношения: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М.: Всесоюзный заочный юридический институт, 1982.

13. Кайшатаева А.К. Письменная форма сделки: эффективность нормативных закреплений электронного способа заключения // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2019. — № 1. — С. 42–48.

Амангельды А.А.,
профессор кафедры гражданско-правовых дисциплин Евразийской юридической академии
им. Д.А. Кунаева, научный сотрудник Научно-исследовательского центра,
доктор юридических наук
(e-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru);
Мурашбеков О.Б.,
начальник отдела кадровой политики,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есболатова,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: olzhas_berikovich.kz@mail.ru)

Юридические факты в праве интеллектуальной собственности

Аннотация. В статье проанализирована специфика юридических фактов в сфере права интеллектуальной собственности. Рассмотрены основания, влияющие на возникновение, изменение и прекращение правоотношений в данной сфере. В статье рассмотрена судебная практика, которая может быть одним из юридических фактов, вследствие которого могут быть подтверждено наличие личных неимущественных или исключительных (имущественных) прав на тот или иной объект права интеллектуальной собственности. Раскрыта взаимосвязь между объектом права интеллектуальной собственности и юридическим фактом. Например, в качестве юридического факта, вследствие которого возникают права на тот или иной объект промышленной собственности, рассматривается предоставление правовой охраны со стороны государства, а именно: выдача охранного документа (патента или свидетельства).

Ключевые слова: юридический факт, абсолютные и относительные правоотношения, договорные и внедоговорные обязательства.

A.A. Amangeldy,
Professor of the Department of Civil Law Disciplines of the Eurasian Law Academy
named after D. Kunaev, researcher of the Research Center, Doctor of Law
(e-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru);
O.B. Murashbekov,
Master of Laws, Lieutenant Colonel of Police,
Head of the Department of Personnel Policy of the Almaty
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbolatov, e-mail: olzhas_berikovich.kz@mail.ru)

Legal Facts in Intellectual Property Law

Annotation. The article analyzes the specifics of legal facts in the field of intellectual property law. The grounds affecting the emergence, change and termination of legal relations in this area are considered. The article considers judicial practice, which may be one of the legal facts, as a result of which the existence of personal non-property or exclusive (property) rights to a particular object of intellectual property law can be confirmed. The relationship between the object of intellectual property rights and the legal fact is revealed. For example, as a legal fact, as a result of which rights to a particular object of industrial property arise, the provision of legal protection by the state is considered, namely: the issuance of a security document (patent or certificate).

Keywords: legal fact, absolute and relative legal relations, contractual and non-contractual obligations.

ӘОЖ 347.23

Амантай А.А.,

экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының аға оқытушысы,

құқықтану магистрі

(e-mail: abdu_kaz@mail.ru);

Нурмахамбетова С.Т.,

экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының аға оқытушысы,

құқықтану магистрі

(e-mail: saule.nurmahambetova 83@gmail.com);

Мағдатова Қ.Ж.,

экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының аға оқытушысы,

құқықтану магистрі

(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: kmagdatova@mail.ru)

Меншік құқығы: реттеу мен қорғау мәселесі

Аннотация. Мақалада меншік құқығын қорғаудың өзекті мәселесі, меншік иесінің мүлікті өзгенің заңсыз иеленуінен талап етуі (виндикация) мәселесі туралы қарастырылады. Меншік құқығы – бүгінгі өзекті тақырыптың бірі. Осыдан бірнеше жыл бұрын меншікке қатысты үлкен дау туындаған еді. Сондықтан меншікке қатысты дау әрқашан маңызды болып табылады. Жалпы мақалада меншік иесінің мүлікті өзгенің заңсыз иеленуінен талап етуіне байланысты бүгінгі өзекті мәселеге айналып отыр. Ал оның даулы қатынаста қорғалуы мен реттелуі тақырыбы өзекті. Меншік құқығын қорғау әрқашан зерттеушілердің қызығушылығын тудырды, сонымен қатар меншікті қорғау жүйесі бойынша заң ғылымдарының бірқатар еңбегі көрсетіледі. Қазақстандық бірқатар цивилист-ғалымның еңбектерін де қарастырдық.

Негізгі сөздер: меншік, меншік құқығы, виндикация, заң, талап, қорғау, әділдік, сот.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Маңызды мәселенің кең ауқымын нақты түсіндірумен байланысты меншік құқығын қорғауға бағытталған заң ережесін қолданудың ерекшелігі жайлы сөз қозғаймыз. Осы тұрғыдан виндикация деген атаумен кең тараған ұғымды басшылыққа алсақ, меншік құқығын қорғау мәселесін шешудің оңтайлы тепе-теңдігін сақтауда, бір жағынан, меншік иесінің және адал сатып алушының мүддесі, екінші жағынан, азаматтық айналым тұрақтылығы маңызды мәнге ие. Біздің елдің жағдайындағы мәселе заңнамада көзделген норма мен қазіргі заманғы әдебиеттерді негізге алып терең зерттеуді қажет етеді. Сондай-ақ осы мәселе төңірегіндегі сұрақты қарастыруда мақаланың мақсаты – құқық нормасы мен доктринасындағы жоғары теориялық және практикалық маңыздылығын көрсету, сондықтан осы зерттеуді жалғастыру қажет.

Құқықтық ұстаным жолындағы өркениетті мемлекетте меншік құқығының қорғалуы бойынша қатынасты басты орынға қойып, оған айрықша мән береді. Өйткені қандай мемлекет болсын, тіпті әр отбасында болсын, меншік деген адамзат баласының негізі өмір сүруінің қажетті шарты деп айтсақ артық етпес. Мәселен, меншік деген — экономикалық ұғым, ал оның әрекет жағдайын реттеу құқыққа тән. Қай елде болсын, экономиканы ойлап, оны реттеу үшін заң шығарып, ал оны жүзеге асыру үшін саясат қолданатыны қисынға саяды. Ал мемлекеттегі әр азамат өз меншігін қалауынша пайдаланып, оны экономиканың көзі ретінде келетін зияннан қорғай ала ма? Меншіктің қорғалуы англосаксондық құқықтық жүйелі мемлекетте және діни мемлекетте әдет-ғұрып заңымен реттеліп отырса, біз сияқты роман-германдық құқықтық жүйені таңдаған мемлекетте негізгі заңмен, яғни Конституциямен бекітіліп реттеледі.

Құқықтық мемлекет ретінде Конституциямыз — елдің негізгі заңы, сондықтан ол басқа заңның қабылдануына бастау беретін акт болып табылады және оған бағынышты заң, кодекс қайшы болмауы тиіс.

Ел Конституциясы 26-бабының бірінші тармағында Қазақстан Республикасының азаматтары заңды түрде алған мүлкін өз меншігінде ұстай алады, — деп өз ел азаматтарының меншігін бекітіп берсе, ал меншікке заңмен кепілдік берілетіні және соттың шешімінсіз ешкімді де өз мүлкінен айыруға болмайтыны туралы баяндалып, шегелеп бекітілген [1].

Міне, осы Ата заңымызға негізделіп қабылданған азаматтық заңнама бойынша меншік құқығын қорғауға байланысты мәселені бірнеше әдіс түрімен қорғауға болатынын көруге болады. Меншік иесінің мүлікті өзгенің заңсыз иеленуінен талап етуі (виндикациялық талап) Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 260-бабы және меншік иесі өз құқығының бұзылуы иеліктен айыруға байланысты болмағанымен, оларды бұзудың қандайы болса да, жоюды талап ету құқығы Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 264-бабында (негаторлық талап) көрсетілген. Негізінен, кез келген меншік осы екі тәртіп, яғни екі түрлі талап қою арқылы қорғалады [2]. Доктриналық талдауда ғалымдар меншік құқығын қорғаудың тағы бір жолын мүлікке меншік құқығын тануды айтып жүр, бірақ бұл азаматтық заңнаманың 159-бабында көзделген. Мұнда кез келген адам сотқа жүгіну арқылы өзінің иелігіндегі мүлікке меншік құқығын тануды сұрай алады.

Біз мақалада меншік иесінің мүлкін өзгенің заңсыз иеленуіне қатысты талабына байланысты бүгінгі өзекті мәселеге тоқталмақпыз. Дегенмен осы мәселеде виндикациялық талапқа тоқталмас бұрын мына мәселеге назар аударайық.

Құқықты қорғау тұрғысынан «адал ниетті» категориясының маңызы деген түсінікке көңіл бөлсек, заң бойынша адал ниетті алушы бөлек норма ретінде қарастырылған. Дегенмен заң шығарушы адал ниетті алушы ұғымын енгізгенімен, оның мәніне толық тоқталмайды. Шын мәнінде, адал ниетті алушы деген кім? Адалдық, адал ниетті деген қандай қасиет?

Адалдық (*bona fides*) — Ежелгі Рим дәуірінен бері белгілі аса маңызды азаматтық-құқықтық категорияның бірі. Осыған қарамастан, римдік жеке құқықтың көзінде оның жалпы анықтамасы болмаса да, азаматтық институт пен оның нормасында маңызды рөл атқарды [3, 131-132].

Бүгінде «адалдық, адал ниетті» ұғымының маңыздылығы артты, сондықтан заң шығарушы азаматтық кодекстің нормасына енгізді. Өйткені меншік құқығын қорғауда сот шешімінің маңыздылығы «адалдық» терминімен тікелей байланысты екенін көрсетті. Бірақ соған қарастан «адалдық» термині жалпы нормасына жазылғанымен, оған жеке түсінік берілмеген және оны көп ғалым көпмағыналы ұғым түрінде психология, лингвистика, логика, философия және т.б. саламен байланыстырып қарастырады.

Ал шын мәнінде, «адалдық» категориясының заңнамалық көрінісі де әр түрлі. Ол Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің нормасында, сондай-ақ заң шығарушы тиісті терминге нақты анықтама бермей, шығарған заң нормасында түрліше көрініс табады. И.Д. Кузьминаның пікірінше, «адалдық тұлғаның сыртқы объективті өлшемі немесе оның мінез-құлқының субъективті жағы болуы мүмкін», - деген көзқарас ұстанады [4, 44].

Дегенмен адал ниетті алушы мен адалдық қасиетін айырып алған жөн шығар. Адал ниетті алушының бастапқы ойы не болғанын білу қиын, ал адалдық қасиеті өзгеріп кетуі мүмкін. Адам баласының жүрегі соғады десек, сол соққан жүректе қасиетті ұстай білу де қиын, өйткені ол бірқалыпта емес ғой. Мәселен, Абай атамыз: «Елден бөлек болам десек, ақыл, қайрат, жүрек үшеуін бірдей ұста. Сонда елден ерек, бөлек боласын», - дейді. Ал жүрек амалы мен ақыл амалы кейде бір-біріне бағынбай жатады. Адал ниетті алушы жағдайы – көп кездесетін мәселе. Адал ниетті алушы меншіктегі мүлік құжатының дұрыс емес екенін білмей қалуы мүмкін ғой. Сондықтан адал ниетті алушы деп алып, оның жауапқа тартатын жағдай туындауы мүмкін екенін де ескерген жөн.

Адалдық санаты Азаматтық кодексте әр түрлі мәнге ие бола отырып, істің шешілуіне көп себін тигізеді. Азаматтық кодекс бойынша мәміленің жарамсыздығын, заттық және міндеттемелік құқық нормасын белгілейді.

Қазақстан азаматтық құқық жүйесіндегі көптеген маңызды нәрсенің бірі — мүлікті басқа біреудің заңсыз иелігіне қатысты талап ету, яғни виндикациялық талап туралы ереже ойып орын алады. «Виндикация» термині заңның өзінде осы қалпында қолданылмаған. «Виндикация» термині латын тілінен аударғанда, «vindicare» — «күш қолдану туралы жариялаймын (затты күшпен қайтаруды талап етемін), қорғаймын, наразылық білдіремін, талап етемін» дегенді білдіреді.

Қорғаудың бұл түрі ежелгі Римде пайда болған және сол кездегі меншік құқығын қорғаудың негізгі әдісінің бірі болды. Виндикациялық талап олардың көлемі бойынша ең көп заңды талап категориясын білдіреді.

Ел өркениетіндегі виндикациялық сот ісі деп затты иемденбейтін меншік иесінің оны заңсыз иеленушіге қатысты талабы түсініледі. Тұтастай алғанда, мұндай талап меншік құқығын қорғайды, меншік иесінің барлық үш құқығы — билік ету, пайдалану, иелік етуді сақтайды, өйткені осы барлық үш өкілеттік бір уақытта бұзылған кезде ұсынылады. Осы кезеңде меншік иесі иелік ету, пайдалану және билік ету мүмкіндігінен айырылған, бірақ солар үшін меншік құқығы сақталады да, виндикациялық талап қоюға негіз болып табылады.

Виндикациялық талаптың объектісі тек талап қою кезінде сақталған жеке анықталған зат бола алады. Егер мұндай нәрсе айналымнан шығып кетсе, мысалы, ол қайтыс болса, онда виндикациялық талаптың мақсатына қол жеткізу мүмкін емес. Егер талап қоюдың мәні біреудің заңсыз иелігінен затты талап ету туралы талап қойылғаннан кейін жойылса немесе тұлға қайтыс болса, іс сотта қаралған кезде, виндикациялық талап та қанағаттандырылуға жатпайды.

Виндикациялық талапты қарау кезінде дәлелдеу нысанасы бойынша айқындалған виндикация түріндегі салдарды қолдану келесі мән-жайдың болуына немесе болмауына байланысты:

- мүлікті иеліктен шығару жөніндегі мәміле өтеулі немесе өтеусіз;
- сатып алушының адалдығына немесе теріс пиғылына байланысты;
- мүлікті меншік иесінің иелігінен шығару тәсілі еркінен тыс немесе оның еркі бойынша.

Сот дауын шешуде практикалық маңызды мәселе мүлікті меншік иесінің иелігінен шығару әдісін түсіндіру болып табылады. Егер мәміле ақылы түрде жасалса және мүлікті сатып алушы адал ниетті болса, мүлік иесінің еркінен тыс шығуы деп нені түсінеміз? Мәселен, АҚ 261-бабының 1-тармағында мүлік меншік иесінің иелігінен шығарылуы мүмкін бірнеше тәсілі көрсетілген.

- меншік иесі немесе адамның басқаға иеленуге берген мүлкінің жоғалуы;
- не сол немесе басқа мүліктің ұрлануы;
- адал ниетті алушыдан олардың иелігінен не олардың еркінен тыс өзге жолмен шығарылған жағдайда мүлікті талап етуге құқылы.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылдың 7 шілдесіндегі «Мәміле жарамсыздығы және олардың жарамсыздығының салдарын соттың қолдануының кейбір мәселесі туралы» №6 нормативтік қаулысында «мүлікті шығарудың өзге жолына, атап айтқанда, алдау, зорлық-зомбылық, қорқыту ықпалымен мәміле жасау, меншік иесі өкілінің басқа адаммен залым келісімі, жаңылыстырудың ықпалымен және басқа да жағдай жатады», - деп көрсетілген (13-тармақ). Нормативтік қаулының 13-тармағы Азаматтық кодекстің 261-бабын түсіндіруге арналғандықтан, мұнда көрсетілген мүлікті иеліктен шығарудың барлық әдісі — алдау, зорлық-зомбылық, қорқыту, меншік иесі өкілінің басқа адаммен құқыққа қайшы келісімі, алдау, мүліктің меншік иесінің иелігінен шығарылуына қатысты ойдың және Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының «Тұрғын үйге меншік құқығын қорғауға байланысты дауды шешудің кейбір мәселесі туралы» қаулысы тұрғын үйдің меншік иесінің иелігінен оның еркінен тыс шығарылуы жағдайы, атап айтқанда, жаңылыстырудың, ал-

даудың, зорлық-зомбылықтың, қорқытудың және басқаның ықпалымен мәміле жасау болып табылатынын түсіндіреді.

Егер біз азаматтық құқық теориясына жүгінсек, онда құқықтық ғылыми әдебиетте осы мәселені шешудің басқа тәсілін де көреміз. Мәміленің қажетті элементі — қатысушының еркі, ол АК-нің 147-бабында берілген мәмілені бағытталған әрекет ретінде анықтаудан қисынды түрде алынады.

Демек, ерік мәміленің нысанымен, мазмұнымен, мәмілеге қатысушы мәртебесімен, ерік білдіру еркіндігімен қатар, оның жарамдылығын айқындайтын мәміленің міндетті элементі болып табылады (АК 157-бабының 2-тармағы). Мүдде қақтығысы туындаған жағдайда ерік-жігерді есепке алуда кім меншік иесі немесе адал ниетті сатып алушы болып табылады, осы мәселені шешуде кімді қорғау керек? Олардың қайсысына аз зиян келтірілгеніне сүйене отырып, мәселені шешу ұсынылады, яғни контрагенттен шығынды өндіріп алу кімге оңай болады. Сонымен, егер мүлік меншік иесінің иелігінен өз еркімен шығарылса, онда ол мүлікті беретін адамды білуі керек. Демек, ол мүлікті сатып алған адамды аз білетіндіктен, оның шығынын өтеу мүмкіндігі аз адал ниетті сатып алушыға қарағанда, сол адамнан залалды өндіріп алу оңайырақ.

Жосықсыз сатып алушыдан мүлік барлық жағдайда алынады, яғни шектеусіз виндикация принципі қолданылады. Алайда соттың мүлікті сатып алушының адал ниетті екенін анықтауы соттың меншік иесі берген виндикациялық талапты қанағаттандырудан бас тартуы үшін әлі негіз болып табылмайды. Тұлға адал ниетті алушы болып табылатынына қарамастан, меншік иесі өз мүлкін виндикациялық талап бойынша адал ниетті алушыдан талап етуге құқылы:

- егер меншік иесі мүлікті жоғалтқан жағдайда жоғалудың мән-жайы мен себебі маңызды (иесінің ұмытып кетуі, ұқыпсыз сақтау нәтижесінде және т. б.);

- егер мүлікті меншік иесінің иелігіне берілген тұлға жоғалтса. Бұл ретте меншік иесінің мүлікті басқа тұлғаның иелігіне беру негізі (жалдау, өтеусіз пайдалану, сақтау шарты бойынша және т. б.) ешқандай рөл атқармайды. Ең бастысы, бұл негіз заңды болды, яғни иесі заңды болуы керек;

- егер мүлік меншік иесінен не оның заңды иесінен ұрланса;

- егер мүлік олардың иелігінен өз еркінен тыс басқа жолмен кетсе [5, 310].

Шығудың өзге жолына, атап айтқанда, алдау, зорлық-зомбылық, қорқыту ықпалымен мәміле жасау, меншік иесі өкілінің басқа тұлғамен зиянды келісімі, жаңылысу ықпалымен мәміле жасау және т. б. сияқты жағдай жатады, осы жағдайдың толық тізбесі ҚР АК 261-бабында көзделген.

Барлық осы жағдайды біріктіретін ең бастысы, мүліктің меншік иесінің (заңды иесінің) еркінен тыс қалдырылғаны. Бұл ретте осы фактіні сот істің нақты мән-жайын және тараптар ұсынған дәлелдемені негізге ала отырып, әрбір нақты іс бойынша жеке белгілеуі тиіс.

Осылайша, жоғарыда айтылғаннан ақылға қонымды сақтық, адалдық, сақтық танытқан адал ниетті сатып алушының мүддесі, егер меншік иесі сотта мүлікті меншік иесі немесе меншік иесі мүлікті иелікке берген адам жоғалтқанын немесе біреуінен немесе екіншісінен ұрланғанын немесе олардың иелігінен өз еркінен тыс басқа жолмен кеткенін дәлелдемесе ғана қорғалуға жатады.

Ал енді меншік иесінің иелігінен мүлік оның еркінен тыс шығарылған жағдайда мүлдем басқа мәселе туындайды. Мұнда адал ниетті сатып алушының жағдайы өзіне пайдалы болады, өйткені ол өзінің мүлкін иемденген адамның шын мәнінде кім екенін білмеуі мүмкін және меншік иесінен айырмашылығы шығынды өндіріп алатын өзінің контрагентін білетін болады.

Дәл осы принцип арқылы меншік иесі мен адал ниетті сатып алушы мүддесінің тепе-теңдігі орнатылады, азаматтық сауданың сенімділігі қорғалады және азаматтық қатынастың тұрақтылығы қамтамасыз етіледі.

Осы тәсілді қолдана отырып, мүлікті меншік иесінің иелігінен шығару негізі туралы мынадай түйінге келуге болады. Ерік-жігердің бұзылуынан туындаған жарамсыз мәміле тобына: алдау, арбау, зорлық-зомбылық, қауіп-қатер, бір тарап өкілінің екінші тарап өкілімен өзара құқыққа қайшы келісімі, сондай-ақ жалған мәміле жатады. Кейде бұған өтірік және жалған мәміле, өз әрекетінің мәнін түсіне алмайтын және оларды басқара алмайтын адам жасаған мәміле жатады.

Егер мәміле жарамсыздығының көрсетілген негізін адамның еркін қалыптастыру, сондай-ақ жігер мен ерік білдіру арасындағы арақатынас тұрғысынан қарайтын болсақ, онда алдау салдарынан (АК 159-бабының 8-тармағы) не алдаудың әсерінен (АК 159-бабының 9-тармағы) жасалған мәміледе ерік-жігердің кемістігі (немесе әдепсіз ерік-жігер) орын алады деген тұжырым жасаймыз. Бірінші жағдайда, мәмілеге қатысушы мәміленің сипаты мен элементін қате елестетеді, екінші жағдайда, екінші тарап кінәлі болатын шынайы ерік пен сыртқы ерік арасында алшақтық бар. Бірақ екі жағдайда да мәмілеге қатысушы, егер ол өз қатесінің нәтижесінде немесе екінші тараптың саналы әрекеті немесе әрекетсіздігі нәтижесінде пайда болса да, мәміле жасауға өз еркін білдіреді және көмектеседі.

Егер адамның еркі болса, онда мүлік «оның еркінен тыс» адамның иелігінен шығарылды деп айтуға болмайды. Демек, егер мүлік алдау немесе арбау арқылы жасалған мәміле негізінде меншік иесінің иелігінен шығып кетсе, мүлік меншік иесінің еркінен тыс шығарылды деп санауға негіз жоқ және тіпті виндикациялық талапты қанағаттандыруға негіз жоқ. Онда мүлікті адал ниетті сатып алушыдан басқа біреудің заңсыз иеленуінен талап ету туралы талапты қанағаттандырудан бас тарту керек.

Сонымен бірге меншік иесінің құқығы өзі қатысушы болған бірінші мәмілені жарамсыз деп тану туралы талап қою арқылы қорғалуы мүмкін. Талап қанағаттандырылған кезде АК-нің 157-1-бабында көзделген мәміленің жарамсыздығының салдары қолданылады. Сол сияқты мүлік иесінің иелігінен оның еркінен тыс және жалған мәміле кезінде шығарылды деп санауға болмайды (АК 159-бабының 9-тармағы). Адамның адал қасиетінің қалыптасуына әсер ететін және оны бұзатын жағдай бар, бірақ адамның мәміле жасауға деген еркі бар. Заң әдебиеттерінде бір тарап өкілінің екінші тарап өкілімен құқыққа қайшы келісімі (АК 159-бабының 10-тармағы) мүліктің меншік иесінің өз еркінен тыс иелігінен шығу жағдайына да қатысты емес екені айқын дәлелденген. Егер меншік иесі өкілге өкілеттік беріп, оған мүлікті иеленуге берсе, содан кейін осы мүлікті иеліктен шығару туралы мәміле жасалса, онда мүлік меншік иесінің иелігінен оның еркінен тыс кетті деп санауға негіз жоқ [6].

Қорыта келе, қысқаша шолу азаматтық құқық теориясы доктриналық ережесінің Қазақстанда қалыптасқан заң практикасымен елеулі алшақтығын көрсетеді.

Занды реттеу бойынша жүйелік шараны әзірлеу үшін уәкілетті орган заңгерден құқық қолдану тәжірибесі және келесі мәселе бойынша нақты ұсыныспен бөлісуді сұрайды:

– меншік құқығын және басқа да заттық құқықты қорғау кепілдігін күшейту, мүлікті заңсыз қол сұғушылықтан сенімді қорғауды қамтамасыз ету, оны меншік иесінің мүддесі үшін еркін және заңды түрде пайдалану;

– меншік құқығын қорғау тетігін күшейту үшін заңнаманы түзету, рейдерлік және бәсекелестікті жою мақсатында басқа да заңсыз қысымға қарсы тұру үшін меншік иесіне нақты кепілдік беру.

Нәтижесінде азаматтық құқықтағы меншік құқығының қорғалуын талдау және сот практикасын одан әрі жетілдіру үшін Азаматтық кодекстің 261-бабын түсіндіру проблемасына назар аудару керек. Виндикациялық талапты қарау кезінде мәміле жарамсыздығының барлық басқа көрсетілген негіздемесін талдауды және оларды бағалауды қарастыру маңызды. Аза-

маттық құқықтағы меншікті қорғау институтының және сот практикасын дамыту үшін азаматтық құқық ғылымының ізденісін ескеру, иесі жоқ меншік иесі мен адал ниетті сатып алушының мүддесін дұрыс теңестіру, мәміле жасау кезінде азаматтық тауар айналымына қатысушының тәуекелін азайту сияқты тиімді тұжырымдаманы жасауға мүмкіндік тудырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жыл 30 тамыз (20.03.2021 ж. өзгерістер мен толықтырулар) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалып бөлім) 1994 жыл 27 желтоқсан № 268-ХІІІ (16.01.2021 ж. өзгерістер мен толықтырулар) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_
3. Бартошек М. Римское право: понятия, термины, определения / Пер. с чешск. — М.: Юрид. лит., 1989. — С. 131–132.
4. Кузьмина И.Д. Правоприменительное значение требования добросовестности // Юридическая наука и практика. — 2014. — Т. 10. — № 1. — С. 44.
5. Гув А.Н. Гражданское право: Учебн. Т. 1. — М: Инфра-М, 2003. — 457 с.
6. Аубакирова Г.А., Райбаев Д.К. Ограничение прав и свобод человека // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 4–8.

Амантай А.А.,

*старший преподаватель кафедры правового регулирования экономических отношений,
магистр юриспруденции
(e-mail: abdu_kaz@mail.ru);*

Нурмахамбетова С.Т.,

*старший преподаватель кафедры правового регулирования экономических отношений,
магистр юриспруденции
(e-mail: saule.nurmahambetova 83@gmail.com);*

Магдатова К.Ж.,

*старший преподаватель кафедры правового регулирования экономических отношений,
магистр юриспруденции
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: kmagdatova@mail.ru)*

Право собственности: вопрос регулирования и защиты

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы защиты права собственности, вопросы истребования собственником имущества из чужого незаконного владения (виндикация) права собственности одна из актуальных тем на сегодняшний день. Несколько лет назад возник большой спор по поводу собственности. Вот почему споры о собственности всегда важны. В целом, в связи с тем, что собственник истребует имущество из чужого незаконного владения, на сегодняшний день это становится актуальным вопросом. А тема его защиты и урегулирования в спорных отношениях актуальна. Защита прав собственности всегда вызывала интерес у исследователей, а также демонстрируется ряд работ юридических наук по системе защиты собственности. Таким образом, есть труды ряда ученых-цивилистов Казахстана.

Ключевые слова: собственность, имущественные права, виндикация, закон, иск, защита, правосудие, суд.

A.A. Amantai,

*The Department of legal regulation of economic relations senior lecturer,
master of law*

(e-mail: abdu_kaz@mail.ru);

S.T. Nurmakhambetova,

*The Department of legal regulation of economic relations senior lecturer,
master of law*

(e-mail: saule.nurmahambetova 83@gmail.com);

K.Zh. Magdatova,

*The Department of legal regulation of economic relations senior lecturer,
master of law*

(Karaganda University of Kazpotreboysuz, e-mail: kmagdatova@mail.ru)

Ownership: a matter of regulation and protection

Annotation. This article deals with topical issues of property rights protection, the issues of the owner's claim of property from someone else's illegal possession (vindication) of property rights is one of the relevant topics today. A few years ago there was a big dispute about the property. That's why property disputes are always important. In general, due to the fact that the owner claims property from someone else's illegal possession, today it becomes an urgent issue. And the topic of its protection and settlement in disputed relations is relevant. The protection of property rights has always aroused the interest of researchers, and a number of works of legal sciences on the system of property protection are also demonstrated. Thus, there are works of a number of civil scientists of Kazakhstan.

Keywords: property, property rights, vindication, law, claim, protection, justice, court.

УДК 342.734

Аубакирова Г.А.,

*старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: gulaub2007@mail.ru)*

Проблемы эксплуатации детского труда

Аннотация. Трудовые связи имеют большое значение в жизни общества, что объясняется следующими обстоятельствами: во-первых, труд играет главную роль в социальных отношениях, потому описывает уровень, уклон и образ жизни человека, его собственное формирование и положение; во-вторых, труд занимает важное место в системе общественно-производственных отношений. Трудовое законодательство многих государств, включая законы о минимальном возрасте трудоустройства, вообще не затрагивает некоторые области трудовой деятельности, такие как деятельность малых негосударственных предприятий, бытовое обслуживание и сельское хозяйство. Большинство детей работает в вышеупомянутых областях, где они могут подвергаться риску, а иногда и жестокому обращению. Даже при законодательном воздействии на эти отрасли исполнение законов на практике значительно усложняется.

Ключевые слова: Конвенция, детский труд, проблема, эксплуатация, насилие, принуждение, вред, дискриминация, рабство, вербовка, школа.

Проблема неформальной экономики достойно переходит от периферии к центру научного дискурса. За этим стоит масштабность явления и важность его социально-экономических последствий. Мы постарались реализовать социологическую рефлексию основных методологических подходов к концепции детского труда в области теневых практик.

Вряд ли найдется хотя бы одна страна, внутренний рынок труда которой не сегментирован и полностью свободен от теневых отношений. Однако следует сказать, что изучение этого явления несопоставимо с его масштабами. Исследования теневых практик на сегодняшний

день сложны, их формы множественны и динамичны. Изучение теневых типов социальных отношений затруднено из-за их постоянного присутствия в нашей повседневной жизни, поэтому мы склонны воспринимать их как нечто знакомое. Повседневный опыт противоречит определению его как теневого. Однако научная традиция определения теневых отношений обращается не к жизненному опыту и ценностным идеям, а к институциональным нормам. Теневые процессы по своей природе находятся на границе отклонения от институциональных норм, а не в бинарных оппозициях «плохо — хорошо». Соответственно, ни масштабность явления, ни его рациональная обусловленность, ни ценностное обоснование не могут изменить характеристику явления как тени.

Сложно представить «Современный Казахстан», без пристального внимания к его процессам. Одним из таких процессов, раскрывающих внутреннюю политику страны, является труд. С экономической точки зрения труд — это целенаправленная деятельность человека по удовлетворению его потребностей. Экономическая сторона труда раскрывается в использовании (в том числе эксплуатации) рабочей силы как ограниченного ресурса, связанного с другими ресурсами или факторами производства, с целью получения прибыли. Экономисты сосредотачиваются на размере привлеченного «человеческого капитала», но, к сожалению, их интерес в основном ограничен.

Кроме того, существует другой, социологический подход к труду, который действует как процесс социализации или адаптации. С нашей точки зрения, для анализа данной категории наиболее точным и емким будет понятие «трансформационное поведение», при этом для различных групп казахстанского общества подразумевается ряд других подходов к изменению социальной ситуации: к политическим изменениям в стране, изменению способа принуждения к труду, последствиям экономического спада (снижению уровня жизни) и др. Трудовой процесс становится организационной рамкой: человек входит в коллектив, характеризующийся правилами и стратегиями его взаимодействия. Став сотрудником, он осваивает не только профессиональную, но и статусную иерархию. В контексте занятости детей это понятие относится к неравенству, которое указывает на доминирующее положение «старших» по отношению к младшим. Ребенок знает, что значит быть «подчиненным», «лидером», «аутсайдером», «товарищем».

В последнее время проблема использования детского труда распространена во всем мире. Труд несовершеннолетних используется не только семьями и учебными заведениями, но и крупными компаниями. Возникает множество конфликтных ситуаций, связанных с нарушением трудового законодательства. По данным Международной организации труда, во всем мире насчитывается около 215 миллионов детей, которые вынуждены работать. Тем самым работающий ребенок занимается трудом, который мешает ему учиться и развиваться, а также лишает средств к существованию в будущем, большинство детей вовлечены в наихудшие формы детского труда, которые наносят непоправимый психологический или физический вред, а иногда и угрожают их жизни.

Проблема детского труда существует во всем мире, как в развивающихся, так и в индустриально развитых странах. Исследования показывают, что детский труд наносит серьезный, а порой и необратимый вред как физическому, так и психическому и общественному развитию ребенка. Вне зависимости от возраста, в трудные трудовые условия вовлекаются, в большей степени, дети из наиболее уязвимых социальных слоев, из малоимущих или неполных семей, как в сельской местности, так и в городе. Эти дети вынуждены работать во вредных, а зачастую и в тяжелых условиях для получения какого-либо дохода.

В условиях рыночных отношений происходит резкое деление населения на социальные группы, иными словами, по степени дохода. Впечатляющая часть бедного населения, чей доход ниже прожиточного минимума, — это семьи с детьми. Дети из семей с разным социальным статусом не имеют одинакового потенциала в реализации прав на получение образова-

ния, развитие способностей, поэтому у них нет равных первоначальных возможностей для начала развития личности, а затем — нет достаточного уровня социально-экономического благополучия, основанного на их трудовой деятельности. Кроме того, у них ограничен доступ к образованию, медицинским услугам и источникам дохода. В конечном счете, детский труд негативно влияет на развитие гуманитарных ресурсов и социально-экономическое развитие страны в целом [1].

Прежде всего, необходимо уточнить, что не входит в понятие «детский труд». Выполнение детьми и подростками работ, которые не влияют на их здоровье и развитие, а также не препятствуют получению образования, безусловно, считается положительным явлением. К таким вариантам работ относятся помощь ребенка родителям по дому или в домашнем деле, зарабатывание карманных денег после школы или во время школьных каникул. Эти виды деятельности не входят в представление «детский труд».

Под детским трудом понимаются виды деятельности; которая:

- умственно, физически, социально или морально подвергает детей опасности или причиняет вред детям;

- лишает детей возможности учиться в школе либо:

- вынуждает их совмещать учебу в школе с тяжелым и долгим трудом [2].

Детский труд — это привлечение детей к работе на постоянной основе. В настоящее время во многих странах детский труд считается формой эксплуатации и признается незаконным.

В прошлом труд несовершеннолетних получил широкое распространение, но с появлением и признанием концепций безопасности труда и прав детей сферы применения детского труда начали постепенно сокращаться. Среди видов детского труда, существующих в цивилизованных странах, можно отметить работу в шоу-бизнесе (кино, театр, эстрада).

Подростки и дети часто бывают втянуты в различные виды преступной деятельности, в том числе проституцию и порнографию. В некоторых странах Африки, Азии детей вооружают и принуждают участвовать в боевых действиях. Международная организация труда и ООН оценивают детский труд как эксплуатацию [3].

Надобность работать для детей является прямым следствием бедности. Труд малолетних может являться разумным ответом на потребность бедных домохозяйств в выживании, но при этом он имеет ряд неблагоприятных последствий для ребенка. Дети на работе часто подвергаются психологическому и физическому и принуждению, получают зарплату заметно ниже той, которую получают взрослые за исполнение такой же работы, и, как следствие, вынуждены работать в опасных условиях. Кроме того, работающие дети не могут в полной мере отдать себя саморазвитию и образованию, затем упущенные возможности в образовании могут значить потерю возможности трудоустройства и получения дохода в перспективе [1, 11].

Установка труда также имеет свои особенности: чем менее развита страна, тем больше детей и подростков занимаются тяжелыми, вредными, опасными и аморальными вариантами труда, тем больше они подвергаются эксплуатации и тем меньше минимальный возраст начала трудовой деятельности. В результате родители, которые начали работать с детства, считают, что лучше отправлять своих детей на работу, а не в школу. Когда доходы родителей начинают расти, объем принудительного детского труда сокращается.

Безработица родителей (опекунов) — еще один показатель, определяющий занятость детей. Наличие хотя бы одного работающего члена семьи снижает риск крайней (продовольственной) бедности среди детей на 7,5 – 6,8 %, а общий риск бедности составляет от 53,7 % до 43,0 %.

Одной из первостепенных причин явления детского труда является высокая рождаемость, особенно в сельской местности. Дети старшего возраста подвержены колоссальному

рisku вовлечения в занятость, поэтому появляются «издержки неучастия в труде», т. е. недополучение зарплаты или потеря финансового итога усиливаются с возрастом. Чем выше издержки неучастия в труде, тем больше вероятность их выбывания из школы.

Исследования показали, что девочки менее вовлечены в экономическую занятость, нежели мальчики, так, уровень занятости мальчиков эквивалентен 23,4 %, в то время как у девочек – 15,9 % [1].

Статья 32 Конвенции о правах ребёнка гарантирует «защиту от экономической эксплуатации и от выполнения любой работы, которая может представлять опасность для его здоровья или служить препятствием в получении им образования либо наносить ущерб его здоровью и физическому, умственному, духовному, моральному и социальному развитию» [4].

В своих крайних формах детский труд — это порабощение детей, отрыв от семей, создание экстремальных ситуаций, также опасности их жизни и здоровью, дети вынуждены вести независимую жизнь на улицах больших городов, причем нередко с самого раннего возраста.

Положение МОТ № 182 констатирует, что понятие «наихудшие формы детского труда» включает:

- все виды рабства или практики, похожие на рабство;
- использование, найм или представление ребенка для проституции, для производства аморального продукта или для порнографических представлений;
- использование, наем или предоставление ребенка для занятия незаконной деятельностью;

- работа, которая наносит вред здоровью, безвредности или нравственности детей.

Кроме того, в рекомендации МОТ № 190 о наихудших конфигурациях детского труда подчеркивается, что при определении видов опасных работ и выявлении мест их осуществления, предметом рассмотрения, среди прочего, должны быть:

- работа, в которой дети подвергаются физическому, психическому или сексуальному насилию;
- работы, выполняемые под землей, под водой, на опасной высоте или в изолированном пространстве;
- занятие с опасными механизмами, оборудованием и инструментами или работами, которые требуют переноски или перемещения тяжестей вручную;
- работа в нездоровых условиях, когда дети могут подвергаться воздействию опасных веществ или процессов, таких как температура, шум или вибрация, которые могут нанести вред их здоровью;
- работы, связанные, например, с длительным рабочим временем или работой в ночное время, а также работы, при которых ребенок необоснованно удерживается в помещении, принадлежащем работодателю [5].

Стоит отметить, что грань между допустимым и недопустимым касательно труда, выполняемого детьми, лежит не только в сфере внешних определений, но и напрямую зависит от конкретных социально-политических и экономических условий.

Особое значение государственной политики состоит в том, что она формулирует цели и задачи, поставленные обществом, и устанавливает обоснованные ориентиры для совместного осуществления запланированной работы.

Нормативно-правовые акты Республики Казахстан, в частности, Трудовой кодекс Республики Казахстан [6] предусматривают, что одним из принципов трудового законодательства Республики Казахстан является запрещение дискриминации в сфере труда, принудительного труда и наихудших форм детского труда.

Статья 26 Трудового кодекса предусматривает недопустимость заключения трудового договора с гражданами, не достигшими восемнадцатилетнего возраста, для приема на должности и работы, предусматривающие полную материальную ответственность работника за тя-

желые работы, работы с вредными и (или) опасными условиями труда, а также за необеспечение сохранности имущества и других ценностей работодателя, а также на работы, выполнение которых может нанести вред здоровью и нравственному развитию (игорный бизнес, работа в ночных развлекательных заведениях, производство алкогольной продукции, табачных изделий, транспортировка и реализация наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров) [6].

Компетентным органом по определению опасных и вредоносных работ в Республике Казахстан является Министерство труда и социальной защиты населения. В соответствии с установленным порядком это установление исполняется на трехсторонней основе с проведением обязательного согласования с представителями работодателей и трудящихся. Перечень фиксируется в трудовом законодательстве, Законе «О правах ребенка» [7], а также специальным приказом Министра труда и социальной защиты населения, фиксируемом в Министерстве юстиции РК [8].

Ребенок, оказавшийся в трудной жизненной ситуации, становится жертвой различных форм эксплуатации, NFDT (наихудшие формы детского труда), в том числе преступного характера. В торговле детьми и NFDT участвуют дети из различных социальных групп населения, включая благополучных детей, но в основные группы риска, связанные с NFDT, входят:

- безнадзорные и беспризорные дети;
- дети с ограниченными возможностями;
- дети, подвергшиеся сексуальному насилию или другому давлению в семье;
- несовершеннолетние преступники и правонарушители;
- дети, участвующие в употреблении алкоголя, психотропных веществ и наркотиков;
- дети из малообеспеченных семей [9].

Как и все мировое сообщество, наше страна озадачена поиском продуктивных возможностей влияния на подрастающее поколение. В государственных программах и концепциях проблемам детства уделяется большое внимание, однако системное видение решения данных проблем отсутствует, в первую очередь в силу эпизодического подхода к проблемам профилактики преступности и социальных девиаций несовершеннолетних. [10]

Рассматривая проблематику относительно темы предоставленного исследования, можно отметить, что детский труд несет в себе не только негативные черты, но имеет и отдельную положительную — элементы трудового воспитания.

Поэтому нужно изживать не детский труд вообще, а те его характеристики, которые противоречат законам о минимальном возрасте; грозят физическому, умственному или эмоциональному благоденствию детей; включают в себя такие неприемлемые злоупотребления, как торговля детьми, детское рабство, долговая яма, противозаконная активность или зависимый труд; мешают детям ходить в школу и эксплуатируют детей, чтобы дестабилизировать трудовые нормы.

Число работающих детей в индустриально развитых странах сократилось до минимума, и характер труда носит в большей степени самоутверждающий характер, т. к. дети работают не от потребности прокормить себя и свою семью, а чтобы иметь возможность получения дополнительных благ. Хотя и в развивающихся странах наблюдается тенденция к снижению уровня использования детского труда, он по-прежнему используется в больших масштабах.

Решение проблемы детского труда требует комплексного подхода, на практике этот вопрос часто рассматривается как ряд индивидуальных факторов. Необходимо проанализировать все аспекты этого явления: экономические, образовательные, социальные и культурные. Кроме того, ограниченность денежных и кадровых ресурсов требует их рационального использования.

Как и все мировое сообщество, наше государство сбито с толку поиском действенных способов воздействия на подрастающее поколение. В государственных программах и кон-

цепциях большое внимание уделяется дилеммам детства, но не существует целостного подхода к решению этих проблем, в первую очередь из-за эпизодического подхода к проблемам профилактики преступности и социальной дезадаптации несовершеннолетних. В результате будет охвачена только одна область социализации и становления подрастающего поколения, что приведет к нерешенности смежных проблем. Рост и широкое распространение различных негативных явлений среди подростков напрямую связано с несовершенством государственной системы профилактики.

Спасение и реабилитация ребенка с опытом работы — трудоемкая и дорогостоящая задача. Некоторые дети настолько травмированы физически и морально, что больше не могут вернуться к нормальной социальной жизни и стать полноценными гражданами. Таким образом, профилактика является необходимой мерой не только с точки зрения экономии средств, но и по причинам гуманитарного характера, поскольку долгосрочные и стабильные результаты в борьбе с детским трудом могут быть достигнуты только в том случае, если новые поколения детей защищены от преждевременного начала трудовой деятельности. Результаты профилактических мер во многих случаях проявляются не сразу, что делает их менее привлекательными с точки зрения политики. Кроме того, чтобы не было только поверхностных мер, эти действия должны повлиять на корень проблемы. Это может потребовать пересмотра всей структуры общества и выявления всех примеров социального неравенства и интересов отдельных социальных групп.

В заключение отметим, что, на наш взгляд, детский труд включает в себе не только отрицательные черты, но имеет и некоторые положительные — элементы трудового воспитания. Поэтому необходимо искоренять не детский труд вообще, а те его характеристики, которые нарушают законы о минимальном возрасте; угрожают физическому, умственному или эмоциональному благополучию детей; включают в себя невыносимые злоупотребления, такие как детское рабство, торговля детьми, долговая кабала, принудительный труд или незаконная деятельность; мешают детям ходить в школу и используют детей, чтобы подорвать трудовые нормы. Также необходимо искоренять наихудшие формы детского труда.

Теперь уже невозможно заявлять, что обращение с детьми — это исключительно внутреннее дело каждого отдельного государства. Современные коммуникационные технологии сблизили государства между собой, и проблемы детей в развивающихся странах теперь хорошо видны людям во всем мире.

Список использованной литературы:

1. Рахманалиева А.А. Использование детского труда в условиях рыночных отношений (на материалах Кыргызской Республики): Автореф. дис. ... канд. экон. наук — Бишкек, 2013.
2. Грань между допустимым и недопустимым // Что такое детский труд и его наихудшие формы? — Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии // Вестник Группы технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. — М., 2016.
3. Конвенция о запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда [Конвенция 182]. Принята на 87-й сессии Генеральной конференции Международной организации труда, Женева, 1 июня 1999 г. // <https://www.un.org/ru/about-us/>
4. Конвенция о правах ребенка. Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 г. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006721
5. Конвенция о запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда [Конвенция 182] <https://www.un.org/ru/about-us/>
6. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 г. (с изменениями и дополнениями на 18.11.2022г.) — ст. 4, ст. 26 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38910832

7. Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 г. № 345-ІІ «О правах ребенка в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.11.2022 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1032460

8. Приказ Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 8 декабря 2015 г. № 944. «Об утверждении списка работ, на которых запрещается применение труда работников, не достигших восемнадцатилетнего возраста, предельных норм переноски и передвижения тяжестей работниками, не достигшими восемнадцатилетнего возраста, и списка работ, на которых ограничивается применение труда женщин, предельных норм подъема и перемещения вручную тяжестей женщинами» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35844164

9. Рыбакова Л.А. Бабынина Т.Ф. Дети группы риска: особенности развития, психолого-педагогические технологии работы с детьми группы риска: Учеб. пос. — Казань: Бриг, 2015.

10. Ералина С.Е., Ахметжанова Н.Н., Вопросы профилактики преступности несовершеннолетних в деятельности органов внутренних дел // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2020 — № 3. — С. 26–30.

Аубакирова Г.А.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: gulaub2007@mail.ru)*

Балалар еңбегін пайдалану мәселелері

Аннотация. Еңбек қатынасы қоғам өмірінде үлкен маңызға ие, ол келесі жағдаймен түсіндіріледі: біріншіден, еңбек әлеуметтік қатынаста басты рөл атқарады, сондықтан ол адамның деңгейін, бейімділігі мен өмір салтын, өзінің қалыптасуы мен жағдайын сипаттайды; екіншіден, еңбек әлеуметтік-өндірістік қатынас жүйесінде маңызды орын алады. Көптеген мемлекеттің еңбек заңнамасы, соның ішінде ең төменгі жұмыс жасы туралы заңдар, шағын үкіметтік емес кәсіпорынның қызметі, тұрмыстық қызмет көрсету және ауыл шаруашылығы сияқты кейбір жұмыс саласына мүлдем әсер етпейді. Балалардың көбі жоғарыда аталған салада жұмыс істейді, олар қауіпті және кейде қатыгездікке ұшырауы мүмкін. Осы салаға заңнама әсер етсе де, іс жүзінде заңның орындалуы айтарлықтай күрделене түседі.

Негізгі сөздер: Конвенция, балалар еңбегі, проблема, қанау, зорлық-зомбылық, зиян, кемсітушілік, құлдық, жалдау, мектеп.

G.A. Aubakirova,

*Senior lecturer of the Department Of General Legal Disciplines, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: gulaub2007@mail.ru)*

Problems of child labor exploitation

Annotation. Labor relations are of great importance in the life of society, which is explained by the following circumstances: firstly, labor plays a major role in social relations, because it describes the level, bias and lifestyle of a person, his own formation and position; secondly, labor occupies an important place in the system of social and industrial relations. The labor legislation of many States, including laws on the minimum age of employment, does not affect some areas of labor activity at all, such as the activities of small non-State enterprises, consumer services and agriculture. Most children work in the aforementioned areas where they may be at risk and sometimes abused. Even with the legislative impact on these industries, the enforcement of laws in practice becomes much more complicated.

Keywords: Convention, child labor, problem, exploitation, violence, harm, discrimination, slavery, recruitment, school.

УДК 343.241.4

Балашов Р.С.,

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: balashov.rs@gmail.com)*

**Режимы конфискации имущества как средство возврата выведенных активов:
сравнительно-правовой анализ**

Аннотация. Целью данной статьи является развитие правил конфискации имущества, которая является одним из главных элементов возврата выведенных активов. Статья посвящена сравнительно-правовому анализу режимов конфискации имущества, применяемых в европейских странах, и конфискации имущества, заложенных в уголовном законодательстве Республики Казахстан. В рамках исследования предпринята попытка проанализировать четыре поколения режимов конфискации: обычная уголовная конфискация, расширенная уголовная конфискация, конфискация без вынесения обвинительного приговора и необъяснимые механизмы обогащения. С учетом анализа существующих режимов конфискации имущества в европейских странах, рассмотрены возможности развития и совершенствования их в законодательстве Казахстана.

Ключевые слова: возврат активов, конфискация имущества, обычная уголовная конфискация, расширенная уголовная конфискация, конфискация без вынесения обвинительного приговора, необъяснимые механизмы обогащения, бремя доказывания.

В течение последних десятилетий в юридической литературе важность финансового элемента преступности получает все большее признание. В результате уголовная политика, направленная на лишение доходов, полученных преступным путем, появилась во всем мире и постоянно развивается. Тенденция заключается в постепенном сосредоточении внимания на незаконных активах (а не на самом человеке) как способе борьбы с неэффективностью традиционных мер уголовного правосудия в отношении преступлений, совершенных по экономическим мотивам, таких как коррупция, мошенничество, торговля наркотиками и людьми и т. д. Эта цель в основном была достигнута благодаря двусторонней стратегии, основанной на подходе «следуй за деньгами»: с одной стороны, путем создания новых уголовных преступлений, т. е. криминализации отмывания денег и финансирования терроризма и даже криминализации необъяснимого богатства; с другой стороны, путем создания или расширения механизмов возврата активов, т. е. замораживания/ареста и конфискации незаконных активов. Оба направления дополняют друг друга с целью контроля за незаконными потоками и связанной с ними преступной деятельностью [1, 324].

Стратегия возврата активов состоит из отдельных, но взаимосвязанных фаз: финансового расследования, обнаружения и отслеживания незаконных активов; временного замораживания или ареста (предполагаемого) преступного имущества и управления им; конфискации указанных активов; возвращения и повторного использования конфискованного имущества [2, 216]. Хотя каждый из этих этапов заслуживает равного внимания с целью обеспечения эффективности общей стратегии борьбы с преступностью, в этой статье, по существу, подробно рассматривается «конфискация» активов, т. е. лишение имущества, связанного с преступной деятельностью, что влечет за собой передачу его собственности государству.

В течение двух последних десятилетий в европейских странах конфискации доходов, полученных преступным путем, уделялось значительное политическое внимание, и все более широкие схемы конфискации рассматривались как необходимое средство борьбы с преступлениями, совершенными с целью наживы, особенно организованной преступностью и серьезными экономическими преступлениями. Это развитие было дополнено значительным расширением имеющихся мер по борьбе с отмыванием денег, направленных на предотвращение сокрытия правонарушителями основных преступлений, от которых получены доходы, и на предотвращение получения преступниками выгоды от своих доходов [3, 527].

Развитие в Европе правил, облегчающих конфискацию активов, можно рассматривать с точки зрения четырех «поколений» режимов конфискации. Каждый режим делает еще один шаг в сторону от основного преступления, которое, как утверждается, привело к получению доходов [1, 328]; [3, 530].

Первое поколение: обычная уголовная конфискация

Это интуитивная форма конфискации, которая направлена на то, чтобы лишить преступника его «неправедно» нажитых доходов. Сегодня в большинстве стран Европейского союза (далее — ЕС) действуют подобные правила конфискации. Действующие правила уголовной конфискации содержатся в ст. 4 директивы ЕС о конфискации 2014 г. [4].

Типичным для такого рода конфискации является, во-первых, то, что она подлежит окончательному осуждению за уголовное правонарушение, которое может привести к экономической выгоде. Во-вторых, конфискации могут подлежать только доходы, которые государство может причинно связать с преступлением, за совершение которого обвиняемый был должным образом осужден, например, прибыль от продажи определенного количества наркотических средств.

Исходя из вышеизложенного, можно говорить о том, что уголовное законодательство Казахстана содержит в себе данный вид конфискации. В ч. 1 ст. 48 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее — УК РК) сказано, что «Конфискация имущества есть принудительное безвозмездное изъятие и обращение в собственность государства имущества, находящегося в собственности осужденного, добытого преступным путем либо приобретенного на средства, добытые преступным путем, а также имущества, являющегося орудием или средством совершения уголовного правонарушения». Согласно ч. 3 ст. 40 УК РК данный вид конфискации является дополнительным видом наказания [5].

Однако некоторые ученые разделяют мнение о том, что конфискация имущества, добытого преступным путем либо приобретенного на средства, добытые преступным путем, относится к мерам, направленным на лишение правонарушителя экономической выгоды, главная цель которого состоит в том, чтобы восстановить прежний статус-кво и, следовательно, не выступать в качестве дополнительной карательной меры [6, 99–101]. Данный вид конфискации имущества следует отличать от других форм конфискации. Например, от конфискации орудий, инструментов и других устройств или имущества, которые использовались для содействия совершению преступления, которая действительно может носить карательный характер.

Там, где мера носит восстановительный характер, она лишь отнимает у ответчика то, на что он не имеет права, и вряд ли, в любом случае, может считаться карательной. С другой стороны, если конфискация не ограничивается фактическим обогащением, и субъект, таким образом, сталкивается с большим ущербом в результате постановления о конфискации, чем тот, которому он подвергался во время совершения преступлений, за которые он был осужден, есть веские основания утверждать, что постановление фактически является карательным [3, 539].

Второе поколение: расширенная уголовная конфискация

Одним из проблемных вопросов обычной уголовной конфискации имущества является строгое требование причинно-следственной связи, которое может препятствовать конфискации, например, в случаях, когда трудно доказать, что конкретные активы получены в результате конкретного уголовного преступления.

Решением указанных проблем стало внедрение расширенной уголовной конфискации, которую можно отнести ко второму поколению режимов конфискации. Основная цель состоит в конфискации имущества, принадлежащего преступникам, накопленного в результате незаконного поведения, за которое нельзя было добиться осуждения.

Расширенная конфискация была введена на уровне ЕС ст. 5 Рамочного решения о конфискации 2005 г. [7] и была подтверждена ст. 5 Директивы ЕС о конфискации 2014 г. [4]. Однако правила о расширенной уголовной конфискации были введены в действие некоторыми европейскими государствами задолго до этого. Например, в Великобритании Законом о незаконном обороте наркотиков 1986 г. и в Норвегии в 1998 г. [6, 27–65]. Этот режим конфискации считается очень суровым, так как в зависимости от схемы он может способствовать лишению человека всего его имущества.

Основное отличие от обычной конфискации по уголовным делам заключается в смягчении требований конкретизировать уголовное преступление, в результате которого были получены активы. Расширенная конфискация часто нацелена на активы, полученные в результате более неопределенной, предшествующей «преступной деятельности».

При расширенной конфискации нет необходимости в отдельном судебном разбирательстве и вынесении обвинительного приговора в отношении предшествующей преступной деятельности, в результате которой предположительно были получены активы. Поскольку предполагаемая предшествующая преступная деятельность не нуждается в уточнении, режим фактически основан на презумпции предшествующей преступности. В этой связи данный режим создает определенную напряженность в отношении презумпции невиновности. Традиционные уголовно-процессуальные гарантии также обычно ослабевают, часто путем перераспределения бремени доказывания [3, 531].

Международные акты, такие как Меридская, Палермская, Венская и Варшавская конвенции, а также Четвертая рекомендация ФАТФ рекомендуют предусмотреть в национальных законодательствах возможность переноса бремени доказывания на лицо, в распоряжении которого находятся предположительно полученные преступным путем активы [8].

Расширенная конфискация не является бесспорной, поскольку она допускает конфискацию активов, только предположительно связанных с прошлыми преступными деяниями, но за которые обвиняемый не был осужден. Расширенная конфискация, потенциально способствующая лишению ответчика всего его имущества, также может иметь весьма далеко идущие последствия.

Третье поколение: конфискация без вынесения обвинительного приговора

Третье поколение режимов конфискации представлено правилами о так называемой конфискации без вынесения обвинительного приговора. Существует множество выражений, используемых для обозначения данного режима конфискации, таких как гражданско-правовая конфискация, или конфискация *in rem*. Данный режим конфискации в уголовном законодательстве Казахстана присутствует как мера уголовно-правового воздействия, предусмотренная ч. 4 ст. 48 УК РК и разделом 15 УПК РК «Производство о конфискации до вынесения приговора» [9].

Схемы конфискации такого рода считаются полезным дополнительным инструментом к уголовной конфискации в определенных ситуациях, когда не представляется возможным получить постановление о конфискации в рамках уголовного судопроизводства.

В Европе режим конфискации без вынесения обвинительного приговора был введен в Великобритании, Ирландии, Италии, Болгарии и Словении. Он также находится в процессе внедрения в Норвегии [6, 67–94].

По мнению ученых, схема конфискации без вынесения обвинительного приговора отличается от своих «уголовных» аналогов в нескольких отношениях [3, стр. 532]. Во-первых, конфискация без вынесения обвинительного приговора возможна независимо от наличия судимости. Фактически, процедура конфискации часто полностью отделена от уголовного судопроизводства. Таким образом, никакого иницирующего правонарушения не требуется.

Во-вторых, процедуры конфискации без вынесения обвинительного приговора обычно проводятся вне рамок уголовного судопроизводства и часто в качестве гражданского судо-

производства. Конфискация без вынесения обвинительного приговора обычно основывается на собственности, то есть нацелена на определенное идентифицированное имущество, и бремя доказывания незаконного происхождения этого идентифицированного имущества как правило, лежит на государстве.

В-третьих, в то время как уголовные процедуры конфискации, являясь частью уголовного процесса, часто проводятся *in personam*, то есть направлены против физического лица, процедуры конфискации без вынесения обвинительного приговора часто рассматриваются как *in rem*. Это означает, что они нацелены на рассматриваемое незаконное имущество, а не на владельца этого имущества.

Однако данный режим конфискации может осуществляться в рамках уголовного судопроизводства, например, такой вариант имплементирован в уголовное законодательство Казахстана. Более того, он также может проводиться *in personam*, то есть быть направлен против отдельных лиц.

Четвертое поколение: необъяснимые механизмы обогащения

Некоторые европейские ученые считают, что четвертое поколение режимов конфискации представлено так называемыми механизмами необъяснимого богатства. Однако это не схема конфискации как таковая, а, скорее, дополнительный режим расследования.

Использование режимов необъяснимого обогащения является относительно новым способом преследования незаконных активов и применяется лишь в нескольких странах, таких как Австралия и Колумбия. Недавно в Великобритании также были введены так называемые приказы о необъяснимом обогащении [10].

Необъяснимое обогащение может иметь разные цели. Одна из них заключается в возложении бремени доказывания на тех, кто обладает необъяснимым богатством, чтобы показать законное происхождение своих активов и предотвратить последующую гражданскую конфискацию. По сравнению с процедурами конфискации без вынесения обвинительного приговора этот вид конфискации возбуждается *in personam*, ориентируясь на физическое лицо, а не на *in rem*. В процедурах конфискации без вынесения обвинительного приговора бремя доказывания незаконного происхождения конкретного выявленного имущества лежит на государстве, и с помощью механизма необъяснимого обогащения оно может быть переложено на физическое лицо. Так обстоит дело, например, с режимом Великобритании.

В Великобритании Постановление о необъяснимом обогащении может быть вынесено, если Высокий суд удовлетворен тем, что есть разумные основания полагать, что ответчик владеет имуществом, стоимость которого превышает 50 000 фунтов стерлингов, и суд удовлетворен тем, что существуют разумные основания подозревать, что известные источники законно полученного дохода ответчика недостаточны для того, чтобы позволить ответчику получить это имущество.

Субъектами режима необъяснимого обогащения являются так называемые политически значимые лица, то есть лица, которым международная организация или государство, отличное от Великобритании или другого государства Европейской экономической зоны, доверили важные государственные функции, член семьи или близкий соратник таких лиц или кто-либо, иным образом связанный с такими лицами. Целью является, например, коррумпированный государственный чиновник, который вложил большие суммы в Лондоне, но где уголовное обвинение вряд ли будет вынесено на родине и где трудно доказать, исходя из баланса вероятностей, представив четкие и убедительные доказательства, что активы являются или представляют собой доходы от преступления.

Однако субъектами могут быть и те, кто причастен или был причастен к серьезному преступлению торговле наркотиками и людьми, преступлениям, связанным с огнестрельным оружием, проституции и сексуальным преступлениям против детей, отмыванию денег, мошенничеству, вооруженному ограблению, взяточничеству и т. д.

Другой целью введения режима необъяснимого обогащения является криминализация необъяснимого богатства. Это означает, что неспособность доказать законный характер средств сама по себе является преступлением. Криминализация необъяснимого богатства считается полезной для борьбы с коррупцией государственных чиновников, поскольку трудности с получением доказательств в этих случаях могут препятствовать уголовному преследованию [11, 6–7].

В случае криминализации государству придется доказывать в соответствии с уголовным стандартом, что богатство необъяснимо, но нет необходимости доказывать источник незаконно приобретенного богатства путем выявления и доказательства основных преступлений, которые могут включать, например, взяточничество, растрату или злоупотребление государственными функциями. Если государству удастся доказать, что активы физического лица непропорциональны его законным источникам дохода, возникает презумпция того, что эти активы являются незаконными. Чтобы избежать осуждения, человек должен будет доказать, что его богатство имеет законное происхождение.

Отсюда следует, что эффект может выходить за рамки коррупции и, следовательно, позволит государствам конфисковывать преступные доходы, связанные с другими преступлениями [11, 7]. Таким образом, косвенно сфера действия режима становится очень широкой. Из этого также следует, что активы в этом случае могут быть конфискованы в порядке обычной уголовной конфискации.

Исходя из представленного анализа режимов конфискации имущества, применяемых в мире, можно сделать следующие выводы.

1. В уголовном законодательстве РК можно пересмотреть режим конфискации имущества, предусмотренный в УК РК, а именно: учитывая восстановительный характер конфискации имущества, добытого преступным путем либо приобретенного на средства, добытые преступным путем, исключить из списка дополнительного вида наказания (ч. 3 ст. 40 УК РК) и предусмотреть ее исключительно в качестве меры уголовно-правового воздействия. А конфискацию имущества, являющегося орудием или средством совершения уголовного правонарушения, оставить в числе дополнительных видов наказания ввиду ее карательного характера.

Данное изменение приведет к исключению конфискации имущества, добытого преступным путем либо приобретенного на средства, добытые преступным путем, из санкции статей Особенной части УК РК. Правоназначения конфискации имущества, добытого преступным путем либо приобретенного на средства, добытые преступным путем, в качестве меры уголовно-правового воздействия будет предоставляться судьям.

Также необходимо исключить противоречия, связанные с конфискацией имущества в Уголовном и Уголовно-процессуальном кодексах. Например, Законом Республики Казахстан от 13 ноября 2015 г. № 400-V внесено изменение в ч. 1 ст. 48 УК РК: слова «незаконным путем» заменены на слова «преступным путем». Однако данное изменение не коснулось сопутствующих статей в УПК РК (Раздел 15). В этой связи для приведения законодательства к единообразию необходимо внести изменения в УПК РК, заменив формулировку «незаконным путем» на «преступным путем» в Разделе 15 УПК РК, а также в ст. ст. 35, 53 и 673 УПК РК.

2. Имплементация конфискации имущества без обвинительного приговора в уголовном законодательстве РК считается лучшей практикой среди стран ОДКБ [12, 9]. На сегодня имеются положительные примеры применения данного инструмента в возврате выведенных активов за рубеж.

3. Расширенная уголовная конфискация, которая потенциально может привести к лишению всего имущества обвиняемого, основана на презумпции предшествующей преступности. Введение данного режима конфискации приведет к ослаблению гарантий прав человека и тем

самым — повышению риска принятия неправомерных решений о конфискации. В реалиях Казахстана данный режим конфискации может создать далеко идущую и потенциально репрессивную систему.

4. Размытые гарантии также присущи режиму необъяснимого обогащения. Там, где необъяснимое богатство было криминализировано, уголовная ответственность фактически основана на обратном бремени доказывания, что облегчает обвинению доказывание вне разумных сомнений, что активы обвиняемого были получены с использованием преступных доходов. Например, правоохранительным органам не нужно доказывать, что взятки действительно переходили из рук в руки. Однако осуждение в таком случае, по-видимому, будет основываться на сомнительных основаниях, поскольку перераспределение бремени доказывания создало бы противоречие не только презумпции невиновности, но и привилегии против самообвинения в соответствии со ст. 6 Европейской конвенции по правам человека [13, 340–349].

Еще один момент, вызывающий озабоченность, заключается в том, что сфера применения режимов конфискации может быть очень широкой. Действительно, нет ничего необычного в том, что далеко идущие режимы вводятся под предлогом того, что они предназначены для борьбы только с серьезной и организованной преступностью, но впоследствии расширяются, чтобы охватить и другие преступления. Такое развитие событий можно наблюдать как для расширенной уголовной конфискации, так и для режима необъяснимого обогащения.

Список использованной литературы:

1. Fernandez-Bertier M, The Confiscation and Recovery of Criminal Property: A European Union State of the Art // ERA Forum. — 2016. — 17:323–342 — P. 323–342.
2. Simonato M. «Directive 2014/42/EU and non-conviction based confiscation, a step forward on asset recovery?» // New Journal of European Criminal Law. — 2015. — Vol. 6. — № 2. — PP. 213–228.
3. Boucht J. Asset confiscation in Europe — past, present, and future challenges // Journal of Financial Crime. — 2019. — Vol. 26. — № 2 — P. 526–548.
4. Directive 2014/42/EU of The European Parliament and of The Council of 3 April 2014 on The Freezing and Confiscation of Instrumentalities and Proceeds of Crime in The European Union // <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042&from=FR>.
5. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
6. Boucht J. The Limits of Asset Confiscation. On the Legitimacy of Extended Appropriation of Criminal Proceeds — Oxford and Portland, Oregon, 2017. — P. 280.
7. Council Framework Decision 2005/212/JHA of 24 February 2005 on Confiscation of Crime-Related Proceeds, Instrumentalities and Property // <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:068:0049:0051:EN:PDF>
8. Рекомендации ФАТФ: Международные стандарты по противодействию отмыванию денег, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения / Пер. с англ. — М.: МУМЦФМ, 2012. — С. 191.
9. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>.
10. Criminal Finances Act 2017 // <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/22/part/1/chapter/1>.
11. Muzila L., Morales M., Mathias M. and Berger T., «On the Take: Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption» // StAR Initiative. — 2012. — P. 102.
12. Постановление Парламентской Ассамблеи Организации Договора о коллективной безопасности о проекте Рекомендаций по сближению законодательства государств — членов ОДКБ по вопросам конфискации имущества в интересах противодействия коррупции, финансированию терроризма и иным видам преступлений. — 2019.
13. Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings // Oxford University Press. — 2006. — P. 561.

Балашов Р.С.,

(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: balashov.rs@gmail.com)

**Алынған активті қайтару құралы ретінде мүлікті тәркілеу режимі:
салыстырмалы-құқықтық талдау**

Аннотация. Осы мақаланың мақсаты — шығарылған активті қайтарудың негізгі элементінің бірі болып табылатын мүлікті тәркілеу ережесін дамыту. Мақала Еуропа елдерінде қолданылатын мүлікті тәркілеу режимін және Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында белгіленген мүлікті тәркілеуге салыстырмалы-құқықтық талдауға арналған. Зерттеу барысында тәркілеу режимінің төрт буынын талдауға әрекет жасалады: әдеттегі қылмыстық тәркілеу, кеңейтілген қылмыстық тәркілеу, үкім шығармай тәркілеу және түсініксіз баю тетігі. Еуропа елдеріндегі мүлікті тәркілеудің қолданыстағы режимін талдауды ескере отырып, оларды Қазақстан заңнамасында дамыту және жетілдіру мүмкіндігі қаралады.

Негізгі сөздер: активті қайтару, мүлікті тәркілеу, әдеттегі қылмыстық тәркілеу, кеңейтілген қылмыстық тәркілеу, айыптау үкімінсіз тәркілеу, түсініксіз баю тетігі, дәлелдеу ауыртпалығы.

R.S. Balashov,

(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, Republic of Kazakhstan,
e-mail: balashov.rs@gmail.com)

**Asset confiscation regimes as an instrument of returning withdrawn assets:
comparative legal analysis**

Annotation. The purpose of this article is to develop the rules of asset confiscation, which is one of the main elements of the asset recovery. The article is devoted to the comparative legal analysis of the asset confiscation regimes applied in European countries and the asset confiscation laid down in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. The study attempts to analyze four generations of asset confiscation regimes: regular criminal confiscation, extended criminal confiscation, non-conviction-based confiscation and unexplained wealth mechanisms. Taking into account the analysis of the existing property confiscation regimes in European countries, the possibilities of their development and improvement in the legislation of Kazakhstan are considered.

Keywords: asset recovery, asset confiscation, regular criminal confiscation, extended criminal confiscation, non-conviction-based confiscation and unexplained wealth mechanisms, burden of proof.

ӘОЖ 343.97

Бейсеналиев Б.Н.,

*жедел-ізвестіру қызметі кафедрасының аға оқытушысы,
Қырғыз Республикасының заң ғылымдарының кандидаты, полиция майоры,
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: b.b.n@mail.ru);*

Сералиева А.М.,

*«Құқықтану» кафедрасының қауымдастырылған профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты
(Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru);*

Каиржанова С.Е.,

*тарих және құқықтану кафедрасының профессоры, кіші әділет кеңесшісі,
заң ғылымдарының докторы
(Батыс-Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті,
Республика Казахстан, Орал қ., e-mail: solidat62@mail.ru)*

Қазақстан Республикасында адам саудасына байланысты қылмыстылық

Аннотация. Қолда бар әдебиеттер мен статистикалық деректі талдау негізінде авторлар транс-ұлттық және трансшекаралық қылмыс, адам саудасы латенттіліктің жоғары деңгейіне ие деген қорытындыға келді. Бұл дайындықпен және адам саудасымен тікелей айналысатын қылмыстық топтардың жоғары ұйымдастырылған қызметіне, сондай-ақ бір елдің аумағында басталып, екінші мемлекеттің аумағында аяқталу арқылы қылмыстың ұзаққа созылатын сипатына байланысты. Сондай-ақ жұмыста осы құбылыстың туындауының детерминациясы мен себептілігінің ерекшелігі анықталып, Қазақстан Республикасында адам саудасының алдын алу шарасы ұсынылады. Адам саудасының пайда болуының себеп-салдарлық байланысын зерттей отырып, негізгі себебі кедергі, тиімді жұмыспен қамтудың және тұрақты материалдық байлықтың болмауы деген қорытындыға келеді.

Негізгі сөздер: адам саудасы, кәмелетке толмағандар саудасы, адам саудасының детерминанты, құрбандық шалу, қылмыс, кідіріс, қылмыстың алдын алу.

Әлемдік қауымдастық XX ғасырдың ортасында 1956 жылы құлдықты, құл саудасын және құлдыққа ұқсас институт пен әдет-ғұрыпты жою туралы Қосымша Конвенцияны қабылдай отырып, адам саудасы сияқты қылмысты, сондай-ақ құлдыққа ұқсас институтты жоюға тырысты. Алайда адамзат өркениетінің қазіргі даму кезеңінде адам саудасы өркендеп келе жатқанын және бұны тұжырымдайтын төменде атап өтілген көптеген себеп бар екенін мойындауымыз керек.

Сонымен қатар осы зерттеудің өзектілігі Қазақстан Республикасының қазіргі қылмыстық заңнамасында «құлдық» және «адам саудасы» ұғымдарын айқындау қажеттілігімен түсіндіріледі. Осымен тікелей байланысты немесе олардан туындайтын «Адам саудасы» (ҚР ҚК 128-бабы), «Кәмелетке толмағандар саудасы» (ҚР ҚК 135-бабы) қоғамдық қауіпті іс-әрекетті заң шығарушы ескергендіктен және қылмыстық заңмен тыйым салынғандықтан, бұл өз кезегінде Қазақстанның әлемдік қоғамдастық алдындағы міндеттемесін ескере отырып, осы саладағы Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын одан әрі жетілдіру бойынша қылмыстық құқық теориясына олардың мазмұнын түсіну және ұсыныс әзірлеу бойынша елеулі міндет қойды. Осы зерттеудің мақсаты криминология тұрғысынан адам саудасы (ҚР ҚК 128-бабы) сияқты қылмысты егжей-тегжейлі қарау және зерделеу, атап айтқанда, Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық-құқықтық заңнамасын жетілдіру бойынша ұсыным әзірлеу және осы құбылысқа қарсы іс-қимыл стратегиясын әзірлеу мақсатында онымен күресудің әдісі мен тәсілін зерделеу болып табылады. Қазақстан Республикасында өзекті мәселе адам саудасына байланысты қылмыс болып саналады. Пайызға шаққанда олар құрбандардың ең көп санатын құрайды және жасырын сипатқа ие.

Халықтың адам саудасы проблемасы туралы хабардарлығын арттыру үшін қазақстандық сайт — Azattanu.kz іске қосылғанын Total.kz хабарлайды.

Сондай-ақ сайтта зардап шеккендерге және олардың жақындарына көмектесу үшін ресурс бойынша бетпарақша бар. Бұл бөлімде еліміздің әртүрлі аймағындағы адам саудасының құрбанына кәсіби көмек көрсететін үкіметтік емес, ұйым мен дағдарыс орталығының байланысы мен мекенжайы көрсетілген. Адам саудасына қарсы іс-қимыл жөніндегі сенім телефонының нөмірі – 11616. Жобаны ұйымдастырушы — «Social Development Center» қоғамдық қорының мәліметі бойынша, адам саудасы қару-жарақ пен есірткі сатқаннан кейін қылмыстық табыс бойынша әлемде үшінші орында. Бұл қылмыстық бизнес әлемнің барлық мемлекетіне тән, соның ішінде Қазақстанда да орын алуда. Мәселен, соңғы үш жылда Қазақстанда адам саудасына байланысты мыңнан астам қылмыс тіркеліп, 242 адам сотталды. 2005–2022 жылдар аралығында 588 жан адам саудасының құрбаны болды: 322 әйел, 266 ер адам. 2022 жылдың екі айында төрт жан адам саудасының құрбанына айналды [1].

2015 жылдан бастап Катар, Индонезия, Бахрейн, БАӘ, Түркия және Оңтүстік Кореяға адамды эксплуатациялау мақсатында пайдаланылатын сегіз арна, сондай-ақ Өзбекстан мен Қырғызстаннан әкелудің екі арнасы жойылды (2015 ж. – Катар, Бахрейн, БАӘ, 2017 ж. – Түркия, Оңтүстік Корея, Бахрейн, 2018 ж. – Оңтүстік Корея, 2020 ж. – Бахрейн). 2018 жылы Қазақстанның 7 азаматын жыныстық пайдалану үшін Оңтүстік Кореяға әкетуді ұйымдастырған қылмыстық топтың 3 қатысушысы (1 – Оңтүстік Корея азаматы, 2 – Қазақстан азаматы) ұсталып, ұзақ мерзімге бас бостандығынан айырылды. Өткен жылы Бахрейннің құқық қорғау органымен бірлесіп жезөкшелікпен айналысу үшін Қазақстан азаматтарын заңсыз әкетудің трансұлттық арнасы (Ресей, Бахрейн және Қазақстан азаматтары ұйымдастырған) алдын алынды. Нәтижесінде трансұлттық қылмыстық топтың 25 қатысушысы ұсталды (18 қазақстан, 4 – Бахрейн, 2 – РФ, 1 – Үндістан азаматтары). Бахрейндегі жыныстық құлдықтан 38 әйел босатылды [2].

ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің есебі негізінде адам саудасына байланысты қылмыстардың үлесі соңғы жылдары қарқынды өсті, бұл қылмыс мемлекетінде тіркелген құрылымдағы елеулі теріс өзгерісті көрсетеді. Сонымен қатар қылмыстың жалпы өсуі ерекше алаңдаушылық туғызбауы мүмкін, бірақ біз қарастырып отырған қылмыстың жасырын сипатына байланысты ішкі ауысу криминологиялық жағдайдың айтарлықтай нашарлауын көрсетуі мүмкін екенін есте ұстаған жөн [3]. Салыстырмалы түрде тұрақты және ұзақ сипаттағы қылмыс деңгейі мен құрылымының динамикасы теріс немесе оң өзгерісті ғана емес, сонымен қатар оның жақын болашаққа дамуын болжауға болатын қылмыстың өзгеруінің маңызды тенденциясы мен заңдылығын да көрсетеді [4, 76].

Осылайша, зерттеу нәтижесі бойынша ҚР ҚК 128-бабында көзделген қылмыс латенттіліктің жоғары деңгейіне ие деп есептейміз, бұл ресми дереккөздің сандық көрсеткішінің айтарлықтай төмендігін түсіндіреді.

Бұл келесі фактордың жиынтығына байланысты: істің осы санаты бойынша практиканың болмауы; қылмыстың ұзаққа созылатын сипаты, ол бір елдің аумағында басталып, екінші мемлекеттің аумағында аяқталуы; қылмыс құрбаны өзінің қауіпсіздігі мен жақындарының қауіпсіздігі үшін алаңдауы әсерінен, сондай-ақ мемлекет тарапынан куәгерді нақты қорғаудың болмауына байланысты құқық қорғау органымен ынтымақтасуға құлықсыздығы; құқық қорғау органы қызметкерлерінің біліктілік төмендігі; шетелдіктермен некеге тұрған әйелдерде шетелдік ретінде өз құқығы туралы қажетті білімнің болмауы. Сонымен қатар адам саудасы туралы істің ашылуы төмендігі себебінің бірі қатысушылардың үлкен желісінің қызметі, бұл қылмыстық ұйымға бағытты тез және оңай өзгертуге немесе құқық қорғау органының араласуына немесе басқа жағдайға байланысты акция бұзылған жағдайда қажетті адамдармен дереу байланысуға мүмкіндік береді [5]. Бұдан әрі, қолданыстағы статистикалық

есепте жұмыспен қамту, жас және әлеуметтік қатыстылығы, сондай-ақ басқа да белгі бойынша дерек болмағандықтан, мемлекеттің адам саудасы саласындағы қылмыс туралы толық статистикалық дерек жоқ. Сондықтан бізге осы қылмыстың құрбандары туралы мәліметке терең талдау жүргізу мүмкін емес.

Жоғарыда аталған себептің нәтижесінде жәбірленушілердің бұзылған құқығы мен бостандығын қорғауды және қалпына келтіруді қамтамасыз ету бойынша тиісті шара қабылданбайды. Сондай-ақ бұл құбылыс туралы нақты түсінік болмағандықтан, зорлық-зомбылықты жою қиын. Осыған байланысты ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті ақпараттық есепке алу құжаты мен статистикалық есептілікке қажетті деректемені енгізу жолымен осы олқылықты жою туралы мәселені пысықтауда. Адам саудасы туралы айтатын болсақ, құрбанның үш түрін ажыратуға болады: мәжбүрлі еңбек, оның ішінде «азапты (потогондық) өндірісте»; секс-сауда: «азаматтық» жезөкшелікті ұйымдастыру, әскери жезөкшелікті ұйымдастыру, секс-туризмді ұйымдастыру, үй құлдығы, мәжбүрлеп некеге тұру, оның ішінде «пошта арқылы қалыңдық» жүйесі арқылы; неке институтын адамды қанау үшін пайдалану, бала тууды қоса алғанда, мәжбүрлі репродуктивті функция, мәжбүрлі донорлық (адамды сату мүшелер мен тіндерді трансплантациялау); мәжбүрлеп асырап алу [6]. Осы қылмыстық әрекет құрбанының жыныстық жас ерекшелігіне сүйене отырып, бізге адам саудасының осындай түрлерін бөліп көрсетуге болады: әйелдер саудасы; ерлер саудасы; кәмелетке толмағандар саудасы [7, 40]. Сонымен қатар осы жіктеу кезінде Қазақстанның қылмыстық заңнамасы бойынша кәмелетке толмағандардың саудасы ғана қылмыстық жазаланатын іс-әрекет болып табылатынын және ҚР ҚК 135-бабында нақты айтылғанын, ал ерлер мен әйелдер саудасы бір құрамға біріктірілгенін атап өту қажет — ҚР ҚК 128-бабы адам саудасы.

Адам саудасының объективті жағы (ҚР ҚК 128-бабы) әртүрлі міндетті және факультативті белгісі бар күрделі құрылым болып табылады. Мұндай белгінің қатарына сатып алу-сату немесе басқа да мәміле, пайдаланудың әртүрлі түрі, жалдау, тасымалдау, беру, жасыру, алу жатады. Өз кезегінде, бұл әрекеттің білікті құрамы трансплантацияны да, қызметтік жағдайды да, сондай-ақ шекарадан өтуді және жәбірленуші адамның қайтыс болуына дейін денсаулыққа ауыр зиянды қамтиды. Мұның бәрі, Е.А. Укановтың пікірінше, дербес қылмыстық жазаланатын іс-әрекет, сондай-ақ адам саудасының созылып жатқан құрамының бөлігі болуы мүмкін аралас құрамның тізбесін кеңейтеді [8, 217].

Аталған қылмыс жаза мерзімі 15 жылға дейін бас бостандығынан айырылатын аса ауыр қылмысқа жатады. ҚР Жоғарғы Сотының «Адам саудасы үшін жауапкершілікті белгілейтін заңнаманы қолдану практикасы туралы» Нормативтік қаулысы адам саудасына байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтың 8 құрамын регламенттейді (ҚК-нің 116-бабы Адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қою; 2-тармақтың 125-бабы 3-бөлігі ұрлау; 2-тармақтың 126-бабы, 3-бөлігі бас бостандығынан айыру; 128-бабы – адам саудасы; 134-бап кәмелетке толмағанды жезөкшелікпен айналысуға тарту; 135-бап кәмелетке толмағандарды сату; 308-бап жезөкшелікпен айналысуға тарту; 309-бап жезөкшелікпен айналысуға арналған притон ұстау) [3, 9].

Сонымен бірге тиісті қылмыстық көріністің көп бөлігі статистикамен тіркелмейтінін мойындауымыз керек, сонымен бірге сарапшылардың пікірінше, олар тіркелгеннен 3-4 есе көп болып келеді. Мұндай жағдай тергеу және сот практикасында қанау мақсатында адам ұрлаудың көптеген жағдайы тиісті заңды баға таппайтынына негізделген. Мұның себебі – жәбірленушілердің құқық қорғау органына жүгінбеуі. Бұл қылмыскер немесе олардың қатысушылары тарапынан жәбірленушіге немесе оның жақын туысына қатысты ауыр зардаптың туындауынан қоркумен, құқық қорғау органдарының көмегімен осындай салдардың басталуын болдырмау мүмкіндігіне сенбеумен байланысты. Әрине, жекелеген аймақтағы адам са-

удасының құбылысын сипаттайтын белгілі бір зерттеу бар, бірақ олар, мысалы, кісі өлтіру сияқты, толыққанды мемлекеттік статистикадан әлдеқайда алыс.

Осылайша, жоғарыда айтылғанның бәріне сүйене отырып, мынадай қорытынды жасай аламыз:

1. Қолда бар әдебиеттер мен статистикалық деректі талдау негізінде біз адам саудасы латенттіліктің жоғары деңгейіне ие деген түйінге келдік. Бұл құбылыс, ең алдымен, адамдарды дайындаумен, тасымалдаумен және тікелей сатумен айналысатын ұйымдасқан қылмыстық топтың қызметін ұйымдастырудың жоғары дәрежесімен, сондай-ақ бір мемлекеттің аумағында басталып, екінші мемлекеттің аумағында аяқталған кезде қылмыстың жасалу ұзақтығымен түсіндіріледі. Адам саудасының негізгі себебі — кедейлік, жұмыссыздықтың жоғары деңгейі, сондай-ақ тұрақты материалдық әл-ауқаттың болмауы.

2. Трансұлттық және трансшекаралық қылмыспен тиімді күресу үшін адам саудасының алдын алудың барлық негізгі субъектісінің, оның ішінде адам саудасының құрбаны болған адамдарға түрлі көмек көрсететін халықаралық үкіметтік емес ұйымның ынтымақтастығы, адам саудасына байланысты қылмысты болжауға және алдын алуға бағытталған құқық қорғау органдарымен бірлескен тренинг өткізу қажет.

3. Адам саудасы – ең тиімді қылмыстық саясаттың қолынан келмейтін терең әлеуметтік себеппен қиындатылған қылмыс. Дегенмен біздің көзқарасымыз бойынша, әлеуметтік және қылмыстық саясатты, адам саудасын ескерту туралы жалпы және арнайы әдістің көмегімен ақылға қонымды түрде қарастыратын болсақ, қоғамда біз қарастырып отырған қылмыс деңгейінің төмендеуіне әсер ету мүмкіндігі бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сайт с информацией о торговле людьми запущен в Казахстане // Электронный ресурс: https://total.kz/ru/news/obshchestvo_sobitiya/sait_o_probleme_torgovli_ludmi_zapushchen_v_kazahstane_date_2022_02_16_13_28_59. 16.02.2022, 15:47 ИА Тотал Казахстан. (Дата обращения 02.11.2022 г.).

2. Нурпеисов С.А. Торговля людьми как современная форма рабства // Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33474679. (Дата обращения 03.11.2022 г.).

3. Отчет по борьбе с торговлей людьми // Отчет Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан //Офис по мониторингу и противодействию торговли людьми. — Режим доступа: <https://www.pravstat.kz/rus>. (Дата обращения 05.11.2022 г.).

4. Шабанов С.Г. Криминологическая безопасность корпорации и ее прогнозирование: Дис. ... канд. юрид. наук. — Омск, 2001. — 155 с.

5. Ефремова А.В., Аксенова Л.Ю. Некоторые особенности производства следственных действий с участием несовершеннолетних //Актуальные проблемы криминалистики и судебных экспертиз: сборник научных статей региональной межведомственной межвузовской научно-практической конференции (26-27 апреля). — Ижевск: Ижевский филиал Нижегородской академии МВД России, «Экспертиза», 2007. — Вып. № 2. — С. 17–28.

6. Тюрюканова Е.В. Торговля людьми и современный миграционный режим // Организованная преступность, терроризм и коррупция. — 2003. — № 3 // Московский исследовательский Центр по проблемам организованной преступности и коррупции. — Режим доступа: <http://www.mosorgcrimescenter.ru>.

7. Бекмагамбетов А.Б. Правовые основы криминализации торговли людьми в уголовном законодательстве Республики Казахстан: Дис. ... канд. юрид. наук. — Челябинск, 2005. — 178 с.

8. Уканов Е.А. Смежные с торговлей людьми составы уголовных правонарушений // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4 (74). — С. 216–221.

Бейсеналиев Б.Н.,

*старший преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности,
кандидат юридических наук Кыргызской Республики, майор полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова, г. Алматы,
Республика Казахстан, e-mail: b.b.n@mail.ru);*

Сералиева А.М.,

*ассоциированный профессор кафедры «Юриспруденция»,
кандидат юридических наук
(Казахский национальный педагогический университет им. Абая, г. Алматы,
Республика Казахстан, e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru)*

Каиржанова С.Е.,

*профессор кафедры истории и юриспруденции, доктор юридических наук,
младший советник юстиции
(Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет,
г. Уральск, Республика Казахстан, e-mail: solidat62@mail.ru)*

Преступность, связанная с торговлей людьми в Республики Казахстан

Аннотация. На основе анализа имеющейся литературы и статистических данных авторы пришли к выводу о том, что транснациональная и трансграничная преступность, в частности, торговля людьми, обладает высокой степенью латентности. Это обусловлено высокоорганизованной деятельностью преступных групп, занимающихся подготовкой и непосредственной торговлей людьми, а также делящимся характером преступлений, когда оно начинается на территории одной страны, а завершается на территории другого государства. В работе также выявляется специфика детерминации и причинности возникновения данного феномена, предложены меры по предупреждению торговли людьми в Республике Казахстан. Авторы считают, что причиной возникновения торговли людьми является бедность, недоступность эффективной занятости и стабильного материального достатка населения.

Ключевые слова: торговля людьми, торговля несовершеннолетними, детерминанты торговли людьми, виктимизация, преступность, латентность, предупреждение преступления.

B.N. Beisenaliyev,

*senior lecturer of the department of operational-investigative activities,
candidate of legal sciences of the Kyrgyz Republic, police major
(Almaty academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: b.b.n@mail.ru, e-mail: b.b.n@mail.ru);*

A.M. Seraliyeva,

*associate professor of the department of «Jurisprudence», candidate of law
(Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty c., Republic of Kazakhstan, e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru);*

S.E. Kairzhanova,

*professor of the department of history and jurisprudence, junior adviser of justice,
doctor of Law
(West-Kazakhstan University of Innovation and Technology, Uralsk c., e-mail: solidat62@mail.ru)*

Crime related to human trafficking in the Republic of Kazakhstan

Annotation. Based on the analysis of the available literature and statistical data, the authors came to the conclusion that transnational and cross-border crime, in particular human trafficking, has a high degree of latency. This is due to the activities of criminal groups involved in the preparation and direct trafficking in persons, as well as the continuing nature of the crime when it begins on the territory of one country and ends on the territory of another state. The article also reveals the causal factors of this phenomenon, suggests measures to prevent human trafficking in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: human trafficking, trafficking in minors, determinants of human trafficking, victimization, crime, latency, crime prevention.

Бейсеналиев Б.Н.,

*жедел-ізвестіру қызметі кафедрасының аға оқытушысы,
Қырғыз Республикасының заң ғылымдарының кандидаты, полиция майоры,
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: b.b.n@mail.ru);*

Сералиева А.М.,

*Құқықтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты
(Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru);*

Каиржанова С.Е.,

*тарих және құқықтану кафедрасының профессоры, кіші әділет кеңесшісі,
заң ғылымдарының докторы
(Батыс-Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті,
Республика Казахстан, Орал қ., e-mail: solidat62@mail.ru)*

Қылмыскер мен адам саудасының құрбандарының жеке басының криминалогиялық ерекшелігі

Аннотация. Адам саудасын жүзеге асыратын қылмыскердің жеке басының сипаттамасын зерттей отырып, авторлар бұл адамға (адамдарға) қатысты сатып алу-сату актісін немесе адам саудасына байланысты өзге де мәмілені жүзеге асыруға бағытталған, сондай-ақ өз іс-әрекетімен адам саудасын жүзеге асыратын дербес немесе адамдар тобында кез келген іс-әрекетті жүзеге асыратын жеке тұлға деп санайды. Бұл сондай-ақ көмек көрсететін, бірақ кедергі жасамайтын лауазымды тұлға болуы мүмкін (бірақ ол өзінің лауазымдық өкілеттігіне байланысты мұны істеуге міндетті). Адам саудасының құрбанына келетін болсақ, авторлар осы санатқа халықтың ең осал тобын жатқызады: тұрақты табысы жоқ білімі төмен адамдар, мүгедектер, мигранттар және т.б.

Негізгі сөздер: адам саудасы, көмекке толмағандар саудасы, құл саудасы, құрбандық, қылмыстылық, қылмыс құрбаны, тәуекел, қылмыскердің жеке басы, латенттілік.

Адам саудасының құрбаны туралы статистикалық мәліметке қатысты мұндай күрделі жағдайдың себебі мынадай фактор болып табылады: біріншіден, қоғамдық үкіметтік емес ұйымдар, сондай-ақ осы салада мониторинг жүргізетін немесе біржолғы зерттеу жүргізетін мемлекеттік мекеме адам саудасына немесе онымен байланысты қылмысқа (жезөкшелікке, сутенерлікке және сол сияқтыларға тарту) тікелей тыйым салатын материалды жинау мен талдаудың мүлдем басқа әдістемесін және ҚР ҚК жекелеген нормасы, сондай-ақ мамандандырылған мекемеге көмек сұраған құрбандар туралы ақпарат бойынша пайдаланады. Халықаралық ұйымның зерттеуі арқылы алынған мәлімет қолданбалы әлеуметтанулық сипатқа ие, ал мемлекеттің аумағы неғұрлым көп болса, алынған нәтиже соғұрлым аз болады; екіншіден, БҰҰ-ның «Адам саудасының, әсіресе әйелдер мен балалардың алдын алу және жолын кесу және жазалау туралы» хаттамасы [1] «адам саудасы» терминіне жалпы түсінік берді, алайда әртүрлі ел мен халықаралық институт бұл әмбебап анықтаманы қолданбайды, олардың терминологиясын ойлап тауып, қолдануды жөн көреді — олардың көпшілігінде оның өте бұлыңғыр, кеңірек немесе тар.

Сонымен, ең көп тарағаны — «сауда» терминін «шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ адамдарды жезөкшелікке тарту және мәжбүрлеу» немесе «жезөкшелік мақсатында сауда жасау» ұғымдарына дейін тарыту, сондай-ақ бұл қолда бар мәліметке бірыңғай талдау жасауға және адам саудасымен қылмыстық іс-әрекет ретінде қалыптасқан тұтас көріністі жасауға мүмкіндік бермейді [2].

Адам саудасы сияқты әлеуметтік қауіпті әрекетке қарсы іс-қимыл шарасын зерттеу және әзірлеу жолындағы негізгі және қажетті қадамның бірі «қылмыстық» сауданың кең таралған

түрінің бірі ретінде «құлдық», «құл саудасы» және «адам саудасы» ұғымдарын анықтау болып табылады. Қолда бар әдебиетте адам саудасының бірыңғай анықтамасы жоқ (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде зерттелетін құбылыстың анықтамасы бар, бірақ ғалымдар мен практиктің басым көпшілігі оны өте сәтсіз деп санайды және талданатын қылмыстың нақты мәнін көрсетпейді); әртүрлі құқықтық акті оған жан-жақты түсінік береді. Сонымен қатар бұл мәселе бойынша адам саудасының алдын алу саласында жұмыс істейтін заңгер ғалымдар, мамандар және тиісті қоғамдық ұйымның өкілдері арасында ортақ пікір жоқ. Сондай-ақ ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде біз авторлардың сауданы саны мен адамдар бастан кешіретін қанау түрлері арасында нақты айырмашылық жасамайтынын айта аламыз.

Бұл тұжырымдаманы қолданудағы қазіргі проблема «адам саудасы» термині әрдайым адамның қанауға ұшыраған немесе оған қарсы жасалған қылмыстың құрбаны ретінде танылуы мүмкін жағдаймен байланысты емес екеніне негізделген.

Сонымен, «адам саудасы» терминін қолданудағы қиындық «сатылған» адам межелі елге заңсыз кірген немесе жақсы жалақы алатын жұмысқа орналасу үмітімен өз еркімен келген жағдайда туындайды. Жезөкшелік пен әйелдер саудасының шекарасы да түсініксіз, өйткені барлық шетелдік жезөкше сатылмаған және сатылған әйелдің барлығы жезөкшелікпен айналыспайды.

Сауданың әртүрлі формасына адамның материалдық және еңбек қанауы, үй шаруашылығында тегін жұмыс күші ретінде пайдалану үшін үйлену, орган доноры ретінде пайдалану және т.б. жатады. Сонымен бірге адам саудасының белгілі жағдайының көпшілігі әйелдерді жезөкше ретінде жезөкшелікке немесе қатыгез қанауға мәжбүрлеумен байланысты [3, 19]. Дегенмен «адам саудасы» термині адамның негізгі құқығы мен бостандығын бұзудың төтенше жағдайында қолданылатынын атап өткен жөн. «Құл саудасы» терминіне келетін болсақ, салыстырмалы түрде жақында халықаралық қауымдастық құлдық пен адам саудасын халықаралық сипаттағы жеке адамға қарсы қылмыстың бірі деп таныды, сондықтан 1956 жылы Құлдықты, құл саудасын, сондай-ақ құлдыққа ұқсас институт пен әдет-ғұрыпты жою туралы қосымша конвенция қабылданды [4, 236].

Демек, құл саудасы дегеніміз — материалдық немесе басқа пайда алу үшін адамды сату немесе айырбастау, сондай-ақ құл болған адамдарды бір елден екінші елге материалдық сыйақы алу үшін тасымалдау немесе тасымалдау әрекеті деп айтуға болады. Егер осы белгі болмаса, онда біздіңше, құл саудасы қылмысының құрамын іздеудің мағынасы жоқ. Ол кез келген адам осы кәсіппен айналысқан кезде өз бетінше өмір сүре алады, бірақ құлдарды қанайтын адамдар сол кәсіппен айналысса, құлдықтың ажырамас бөлігі бола алады.

Адам саудагері құрбанының көпшілігі белгілі бір мемлекеттің аумағынан заңсыз әкелінеді, әкетіледі, яғни ықтимал құрбандар «заңсыз мигрантқа» айналады, содан кейін ғана біз қарастырып отырған қылмыстың құрбаны бола алады («заңсыз мигрант» терминінің анықтамасы ТМД-ға қатысушы мемлекеттің заңсыз көші-қонға қарсы күрестегі ынтымақтастығы туралы Келісімде берілген [5, 83], біздің ойымызша, бұл мәселенің мазмұнын толығымен ашады). Осылайша, қазіргі адамзат қоғамы Халықаралық сипаттағы басқа трансшекаралық қылмысқа ұқсас адам саудасының жаңа, жасырын түрін тудыратындықтан, біз қарастырып отырған құбылыстың арасындағы шекараны табу маңызды.

Мәселен, мысалы, көптеген елде арзан жұмыс күшін сату бизнесі өркендеп келеді, яғни сатушы делдалдық қызмет үшін пайда табады. Бұл жағдайда бұл жерде шектеу келесі негізде жүргізілуі керек: егер «жұмыс күші» сатып алушының меншігіне айналса — құлдық пайда болса, егер оның «жұмыс күші» емес, адам сатып алуға және сатуға жатса — «адам саудасы» қылмысының құрамы бар, бірақ құл саудасы емес. «Адам саудасы» термині «құл саудасы» терминіне қарағанда кеңірек, бірақ бұл құбылыстың екеуі де бүкіл адамзат қоғамына ұят болып табылады, оның тамыры адамзат өркениетінің тереңдігінде жатыр деген түйін жасауға

болады. Бұдан әрі Қазақстан туралы айта отырып, құлдық пен адам саудасы проблемасы республика үшін өте өзекті болып табылатынын атап өту маңызды. Қазақстан азаматтарын, атап айтқанда, балаларды әкету бүгінде тиімді бизнеске айналды. Бұл әрдайым дерлік басқа қылмыспен бірге жүреді: ұрып-соғу, ауыр дене жарақаты, зорлау, кісі өлтіру. Сонымен қатар құлдыққа ұқсас тәжірибе көбінесе жасырын болып табылады, сондықтан Қазақстанда құлдық пен құл саудасының ауқымын толық көлемде көрсету өте қиын [6, 25].

1956 жылы қабылданған «Құлдықты, құл саудасын және құлдыққа ұқсас институт пен әдет-ғұрыпты жою туралы» Қосымша Конвенцияда құлдық пен адам саудасына ұқсас институт пен әдет-ғұрыптың тізімі бар, оларға мыналар жатады:

1) баланы немесе оның еңбегін пайдалану мақсатында кәмелетке толмаған балаларды ата-анасының (қамқоршысының) басқа адамдарға беруі [4, 239].

Құлдық пен адам саудасының табиғаты зорлық-зомбылықсыз бұл құбылыс өмір сүре алмайды деуге мүмкіндік беруде, өйткені барлық жағдайда мұндай әрекет жәбірленушінің еркіне қарсы жасалады. Бұл бастапқыда сауданың осы түрімен айналысатын қылмыскерде бала саудасының құрбанына қатысты физикалық немесе психикалық зорлық-зомбылық болуы керек екенімен расталады. Сонымен қатар балалар саудасының өзі тек зорлық-зомбылық емес, өзімшілдік, зорлық-зомбылық қылмысы болып табылатыны маңызды, өйткені бұл қылмыскердің материалдық пайда алуын білдіреді.

Сондай-ақ мұндай қылмыспен бітіспес күрес жүргізіліп жатқанын жоққа шығаруға болмайды, оның негізінде адам құқығын құрметтеу, мемлекеттегі демократиялық басқару және Қазақстан Республикасының Конституциясы басқаратын заңның үстемдігі жатыр [7]. Азаматтық қоғаммен ынтымақтастыққа айтарлықтай қадам жасалды, яғни мемлекетте адам саудасына қарсы күреске бағытталған бірқатар шара жүзеге асырылуда, Қазақстан Республикасы Үкіметінің Адам саудасына байланысты қылмыстарға қарсы күрес, олардың алдын алу және алдын алу жөніндегі 2021–2023 жылдарға арналған іс-шара жоспары әзірленіп, табысты орындалуда [8].

Сондай-ақ Е.А. Укановтың пікірімен келіссек, жыныстық қатынасқа қол сұғушылық объектісін ұстау, еңбекке пайдаланудан гөрі кеңірек болуына байланысты қоғамдық қауіптілігі жоғары. Осыған орай, ол жыныстық қанауға байланысты адам саудасын жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікті күшейтуді және оны жеке біліктілік белгісі ретінде бөлуді ұсынады [9, 228].

Осы жоспарды орындауға әділет органы ғана емес, құқық қорғау органы, прокуратура, ұлттық қауіпсіздік комитеті, Оқу-ағарту, Ғылым және жоғары білім министрліктері, Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі де жұмылдырылған.

Осылайша, жоғарыда айтылғанның бәріне сүйене отырып, мынадай қорытынды жасай аламыз: Есірткі саудасы мен қару-жарақ саудасынан кейінгі пайда бойынша үшінші орында тұрған қылмысқа қарсы күрес Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Адам саудасы үшін жауапкершілікті белгілейтін заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы» Нормативтік қаулысы — адам саудасы, сондай-ақ құлдықтың әртүрлі көрінісі екі жақты көзқарасты талап етеді. Яғни, бір жағынан, адам саудасының алдын алуға және осы қылмысты жасауға тырысудың жолын кесуге бағытталған қылмыстық сот төрелігінің әрекеті және, екінші жағынан, сауда объектісіне айналған адамдардың, яғни адам саудасының құрбаны болған адамдардың құқығын қорғау және қорғау мақсатында адам құқығы саласындағы күш-жігер.

Біз қарастырып отырған қылмыс — үлкен және ұзақ тарихы бар әлеуметтік қауіпті әрекет. Адам саудасының ерекше қауіптілігі мынада: «сатып алушы» сатып алу, сату актісі нәтижесінде жәбірленушіні толық бақылауға алады, сонымен қатар адам немесе адамдар тобын сатып алу-сату жәбірленуші сатып алушының «меншік құқығына» түскен сәттен бастап аяқталған қылмыс болып табылады. Және ол, шынымен де, өз қалауы, ынтасы бойынша немесе өз еркі бойынша тұрған жерін таңдау мүмкіндігінен айырылады.

Адам саудасы – ең тиімді қылмыстық саясаттың қолынан келмейтін терең әлеуметтік себеппен қиындатылған қылмыс. Дегенмен, біздіңше, адам саудасының жалпы және арнайы әлеуметтік ескерту шарасы арқылы ақылға қонымды әлеуметтік және қылмыстық саясатты жүзеге асыра отырып, қоғамда біз қарастырып отырған қылмыс деңгейінің төмендеуіне әсер ету мүмкіндігі бар.

4. Адам саудасына байланысты қылмыстың алдын алудың тиімділігін арттыру үшін, атап айтқанда, бейбіт тұрғындарды шетелге шығу ережесі туралы хабардар ету, сондай-ақ заңсыз көші-қон мен адам саудасына қарсы күрес мәселесі бойынша ұсыныс пен ұсыным әзірлеу қажет. Бұл тек ересек азаматтарға ғана емес, сонымен қатар жоғары және арнайы оқу орындарының студенттеріне де қатысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. О предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее: Протокол ООН 2000 г., дополняющий Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности. Принят Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 15.11.2000 № 55/25, вступил в силу 25.12.2003 г. // Официальный сайт ООН в РК. Режим доступа: <http://www.undp.kz> (дата обращения 08.11.2022 г.).
2. Лизогуб Я.Г. Ответственность за торговлю людьми // Юридическая практика. 2010. — 2004. 6 дек. № 49(363).
3. Каракушев С.И. Преступления, связанные с венерическими заболеваниями и ВИЧ/СПИДом (уголовно-правовые и криминологические проблемы): Дис. ... канд. юрид. наук. — Астана, 2000. — 193 с.
4. Дополнительная конвенция 1956 г. об упразднении рабства, работорговли и институтов и обычаев, сходных с рабством // Международные и внутригосударственные акты о правах человека: Сборник документов / Сост. Р.Г. Вагизов, Р.М. Валеев. — Казань, 2006. — 628 с.
5. Соглашение о сотрудничестве стран — участников СНГ в борьбе с незаконной миграцией от 6 марта 1998 г. // Информационный вестник Совета глав государств и Совета глав правительств СНГ. — 1998. — № 1. — С. 81–86.
6. Ерджанов Т.К. Международно-правовая борьба с рабством и работорговлей // Права человека: международный опыт, проблемы и перспективы: Сборник материалов научно-теоретической конференции, посвященной Международному дню защиты прав человека. — Алматы: Қазақ университеті, 2005. — С. 23–26.
7. Конституция Республики Казахстан. Принята на Республиканском референдуме 30 августа 1995 г. (с изм. и доп. по состоянию на 19.09.2022 г.) // ИС «Юрист-Параграф». — Режим доступа: [www/http://online.zakon.kz. Document/?doc_id=1005029&show_di=1](http://online.zakon.kz. Document/?doc_id=1005029&show_di=1) (дата обращения 08.11.2022 г.).
8. Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 февраля 2021 г. № 94 «Об утверждении Плана мероприятий Правительства Республики Казахстан по профилактике, предотвращению и борьбе с преступлениями, связанными с торговлей людьми, на 2021–2023 годы» // <https://online.zakon.kz>. (Дата обращения 08.11.2022 г.).
9. Уканов Е.А. Вопрос ужесточения уголовной ответственности за совершение сексуальной эксплуатации при торговле людьми в уголовном законодательстве Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 4 (78). — С. 228–233.

Бейсеналиев Б.Н.,

*старший преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности,
кандидат юридических наук Кыргызской Республики, майор полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова, г. Алматы,
Республика Казахстан, e-mail: b.b.n@mail.ru);*

Сералиева А.М.,

*ассоциированный профессор кафедры «Юриспруденция»,
кандидат юридических наук
(Казахский национальный педагогический университет им. Абая, г. Алматы,
Республика Казахстан, e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru)*

Каиржанова С.Е.,

*профессор кафедры истории и юриспруденции, доктор юридических наук,
младший советник юстиции
(Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет,
г. Уральск, Республика Казахстан, e-mail: solidat62@mail.ru)*

Криминологические особенности личности преступника и жертв торговли людьми

Аннотация. Исследовав характеристику личности преступника, осуществляющего торговлю людьми, авторы считают, что это — физическое лицо, осуществляющее самостоятельно или в группе лиц любые действия, направленные на осуществление акта купли-продажи или иных сделок, связанных с торговлей людьми, в отношении лица (лиц), а также осуществляющее своими действиями торговлю людьми. Это может быть и должностное лицо, которое оказывает содействие, но при этом не препятствует (хотя оно обязано это делать в силу своих должностных полномочий). Что касается жертв торговли людьми, то к этой категории авторы относят наиболее уязвимые группы населения: людей с низким уровнем образования, не имеющих стабильного дохода, инвалидов, мигрантов и т. д.

Ключевые слова: торговля людьми, торговля несовершеннолетними, работорговля, личность преступника, жертвы преступлений, преступность, латентность.

B.N. Beisenaliyev,

*senior lecturer of the department of operational-investigative activities,
candidate of legal sciences of the Kyrgyz Republic, police major
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: b.b.n@mail.ru);*

A.M. Seraliyeva,

*associate professor of the department of «Jurisprudence», candidate of law
(Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty c., Republic of Kazakhstan, e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru);*

S.E. Kairzhanova,

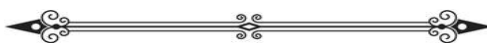
*professor of the department of history and jurisprudence, junior adviser of justice,
doctor of Law
(West-Kazakhstan University of Innovation and Technology,
Uralsk c., Republic of Kazakhstan, e-mail: solidat62@mail.ru)*

Criminological features of the personality of the criminal and victims of human trafficking

Annotation. Having studied the characteristics of the personality of a criminal engaged in human trafficking, the authors believe that this is an individual who performs independently or in a group of persons any actions aimed at carrying out an act of sale or other transactions related to human trafficking in relation to a person (persons), as well as carrying out human trafficking by his actions. This may also be an official who provides assistance, but does not interfere (although he is obliged to do so by virtue of his official powers). As for the victims of human trafficking, the authors include the most vulnerable groups of

the population in this category: people with a low level of education, who do not have a stable income, disabled people, migrants, etc.

Keywords: human trafficking, trafficking in minors, slave trade, criminal identity, victims of crimes, criminality, latency.

УДК 340.114.5

Джиембаев Р.К.,

*начальник факультета послевузовского образования,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, подполковник полиции
(e-mail: r.dzhiembayev@kpa.gov.kz);*

Мишковская В.В.,

*старший преподаватель кафедры профессионально-психологической
подготовки и управления ОВД,
магистр юридических наук, полковник полиции
(e-mail: v.mishkovskaya@kpa.gov.kz);*

Олейник В. В.,

*старший преподаватель кафедры административного-правовых дисциплин,
подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: valynik84@mail.ru)*

**Взаимодействие полиции и гражданского общества
в вопросе формирования правовой культуры
участников дорожного движения в Республике Казахстан**

Аннотация. В настоящее время в свете становления Нового Казахстана вопросы повышения уровня массовой правовой культуры, а также профессионального правосознания сотрудников органов внутренних дел приобретают всё большую актуальность. Особенно остро встают проблемы обеспечения безопасности дорожного движения и взаимоотношений полицейских с гражданами. Практика показывает, что принимаемые государством на данный момент меры, такие как ужесточение ответственности и увеличение количества автоматических систем фиксации с функцией скоростемера, в целом, проблему повышения уровня правосознания и правовой культуры на дорогах не решают. Авторы обращают внимание на возможность решения данных проблем комплексом мер, среди которых наиболее эффективной представляется непосредственное взаимодействие ОВД с институтами гражданского общества. В представленной статье предлагаются конкретные организационно-правовые меры по реализации такого сотрудничества.

Ключевые слова: правосознание, правовая культура, правонарушение, партнерство, гражданское общество, безопасность, дорожное движение, полиция, правовое воспитание, пропаганда, этический кодекс.

Вопросы высокой аварийности на дорогах, культуры вождения, а также нулевой терпимости к правонарушениям, мелкому хулиганству, беспорядку, нарушению правил дорожного движения всегда имеют актуальное значение в медиа-среде Республики Казахстан. Современное казахстанское общество характеризуется противоречивостью массового правосознания. С одной стороны, в СМИ имеется множество примеров взаимовыручки на дорогах и активной позиции граждан в помощи автомобилистам. С другой стороны, культура вождения на наших дорогах — это больная тема.

Довольно часто участники дорожного движения ведут себя некорректно по отношению к друг другу, имеет место хамство, неуважение и полное безразличие к чужим проблемам, нередко случается и выяснение отношений с применением силы, довольно много также конфликтных ситуаций, возникающих между автовладельцами и сотрудниками скорой помощи, проявление агрессии на дороге к последним. Возмущает граждан и поведение водителей об-

щественного транспорта, а в некоторых случаях — опасная манера вождения. Периодически попадает в объектив внимания даже неэтичное поведение государственных служащих за рулем.

В целом, по информации МВД Республики Казахстан, основными причинами негативных происшествий на дорогах являются:

- несоблюдение водителями правил дорожного движения;
- игнорирование информации о закрытии дорог по причине ухудшения погодных условий [1];
- личная недисциплинированность водителей (выезд на встречную полосу, превышение скорости, нарушения маневрирования, управление транспортом в утомленном состоянии, нарушение правил проезда пешеходных переходов, управление в нетрезвом состоянии и т. д.) [2];
- низкий уровень культуры.

Зачастую водители допускают и опасную небрежность, которая проявляется в несоблюдении дистанции, переоценке своих сил во время обгона, разговоре по мобильному устройству, курении, настройке музыки, невнимательности, нарушении правил детских пассажирских перевозок. Во многих случаях дорожно-транспортные происшествия происходят и по вине пешеходов.

Как результат, снижением культуры на дорогах выразил обеспокоенность даже Глава государства Касым-Жомарт Токаев, который поручил правительству и местной исполнительной власти принять комплексные меры для решения насущной проблемы [3]. Озабоченность Президента страны подобным положением дел вполне обоснована, ведь развитое государство непосредственно принимает участие, своевременно реагирует и выполняет организующую роль в вопросе повышения уровня правосознания и формирования соответствующих нравственных установок в социальной среде, проявляя тем самым заинтересованность в благополучии своих граждан, что в полной мере соответствует концепции государства всеобщего благоденствия [4, 4–8]. В противном же случае в социуме начинает преобладать нигилизм.

Однако, к сожалению, следует отметить, что на местах Департаменты полиции решение данной проблемы в основном видят лишь в более широком применении камер фиксации «Сергек», о чем свидетельствуют выступления полицейских в средствах массовой информации [2].

В свою очередь полагаем, что исключением ответственности водителей, допустивших нарушения, и увеличением количества автоматических систем фиксации с функцией скоростемера в целом проблему повышения правосознания и правовой культуры не решить. К тому же еще с 2013 года в Казахстане были объединены дорожная и патрульная полиция и на маршрутах во дворах и скверах остались лишь пешие патрули национальной гвардии. Таким образом, и так большая часть внимания стражей правопорядка в настоящее время прикована к автовладельцам и дисциплине на дороге, а проблема, как видим, до сих пор не разрешилась.

Как справедливо заметила профессор Г.Б. Власова, «правовое регулирование государством различных сторон жизни общества выступает лишь одним из условий обеспечения упорядоченности взаимодействия людей. Сформировать положительное отношение к законам в практической деятельности и повседневной жизни только средствами государственного воздействия невозможно. Здесь необходима зрелая правовая культура гражданского общества» [5, 305].

Кроме того, справедливости ради следует отметить, что в некоторых случаях ОВД сами способствуют совершению правонарушений гражданами. Например, в случае ненадлежащего контроля за техническим состоянием пешеходных светофоров, что в свою очередь также

затрудняет формирование положительных правовых ценностей и общей правовой культуры населения в рассматриваемом вопросе.

В условиях, когда пешеходный светофор неисправен (не работает кнопка), люди, подождав несколько минут, стремятся перебежать проезжую часть на запрещающий красный сигнал, создавая при этом аварийные ситуации. Можно привести и множество других примеров, наглядно демонстрирующих пробелы в деятельности стражей правопорядка. Поэтому считаем, что проблема культуры на дорогах гораздо шире и затрагивает как общечеловеческие принципы поведения в целом, так и вопросы формирования профессиональной правовой культуры самих сотрудников ОВД, и в частности, при взаимодействии с гражданами.

Поясним, что в контексте последнего пункта мы, помимо всего прочего, имеем в виду и коррупционные проявления со стороны полицейских, а также способность сотрудников ОВД построить позитивный конструктивный диалог при обращении к гражданам. Иными словами, деятельность стражей порядка сама нуждается в контроле со стороны общества. Именно в таком случае она станет наиболее эффективной и окажет должное воспитательное воздействие на граждан.

С учетом вышеизложенного представляется, что данная проблема должна решаться комплексом мер, среди которых немаловажное значение играет целенаправленная профилактика и правовое воспитание, причем при непосредственном взаимодействии ОВД с институтами гражданского общества.

В науке теории государства и права под правовым воспитанием понимается целенаправленная систематическая деятельность государства, его органов и их служащих, общественных объединений и трудовых коллективов по формированию и повышению правового сознания и правовой культуры. Правовое воспитание тесно связано с правовым обучением: воспитание не может происходить без обучения, а обучение так или иначе оказывает и воспитательный эффект [5, 302].

Органы внутренних дел во взаимодействии с общественностью могли бы добиться больших успехов в этом направлении. Соответственно, возможно было бы разработать программу партнерства полиции и гражданского общества, основными целями которой могли бы стать:

- построение доверительных отношений;
- проработка способов сотрудничества в рассматриваемом направлении;
- согласование правил взаимодействия.

Подобное партнерство обеспечило бы широкое участие общественности в обсуждении проблем безопасности, правопорядка и высокой культуры на дорогах. Создание общей аналитической группы позволило бы, в свою очередь, обеспечить сбор и обработку информации, полученной путем обратной связи с населением (опросы, анкетирование и др.).

Особое внимание следовало бы уделить вопросу подбора партнеров. Общественные организации должны быть общепризнанными, стабильными и способными оказывать реальную помощь полиции в её работе. В то же время, необходимо исключать формальный подход и полную передачу инициативы органам внутренних дел. Полагаем, что государственный орган в лице полиции не должен полностью доминировать над институтами гражданского общества в рамках их взаимодействия. Равноправные партнерские отношения — это одно из условий сервисного подхода в деятельности стражей порядка [6, 78–84].

В этой связи целесообразно также рассмотреть возможность образования специальной Комиссии по реализации программы, членами которой должны стать как представители правления каждой общественной организации-партнера, так и представители МВД. Председательство же в Комиссии может осуществляться поочередно.

Общими усилиями целесообразно, например, разработать «Этический кодекс водителя и других участников дорожного движения». Данный документ мог бы стать своеобразным не-

официальным Пактом (Конвенцией), идеальной моделью поведения на дорогах, который неформально дополнял бы Правила дорожного движения этическими принципами, основанными на нравственных и общечеловеческих моральных ценностях.

Кодекс может содержать несколько разделов:

1. Общие положения.
2. Этика вождения транспортного средства.
3. Этические принципы водителя и пассажиров в общественном транспорте и легковом такси.
4. Этические принципы других участников дорожного движения.
5. Этика государственных служащих за рулем, в общественном транспорте и легковом такси.
6. Этика взаимоотношений участников дорожного движения и сотрудников полиции.
7. Нарушение Этического кодекса водителя и других участников дорожного движения.

Подчеркнем, что мы говорим о неофициальном статусе Кодекса, так как он не относится к Правилам дорожного движения, а устанавливает стандарты этики и нравственности, направлен на укрепление доверия в обществе, формирование высокой культуры на дорогах и в общественном транспорте, создание атмосферы добропорядочности.

Вместе с тем, отдельные разделы Этического кодекса вполне могли бы быть включены в соответствующие нормативные правовые акты. Например, раздел «Этические принципы водителя и пассажиров в общественном транспорте и легковом такси» мог бы войти в содержание Приказа и.о. Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 26 марта 2015 г. № 349 «Об утверждении правил перевозок пассажиров и багажа автомобильным транспортом». Кроме того, полагаем, что Правила перевозок пассажиров и багажа, включая этические принципы, целесообразно утвердить постановлением Правительства Республики Казахстан.

Раздел «Этика государственных служащих за рулем, в общественном транспорте и легковом такси» мог бы войти в содержание Этического кодекса государственных служащих Республики Казахстан, утвержденного Указом Президента Республики Казахстан 29 декабря 2015 г. № 153, образовав отдельную главу (3-1).

Участие в разработке «Этического кодекса водителя и других участников дорожного движения» должны принять как представители государства, в том числе сами полицейские, так и институты гражданского общества, к примеру, Союз журналистов, Союз водителей, Союз автотранспортников, Ассоциация высших учебных заведений и др., при широком освещении данного процесса в СМИ. Именно поэтому наиболее предпочтительным для ОВД представляется подбор партнеров из числа вышеперечисленных общественных организаций.

Очевидно, что средства массовой информации играют важнейшую роль в вопросе восприятия широкой общественностью результатов такого партнерства. В связи с этим целесообразно организовать ежеквартальные семинары с журналистами, в том числе обсуждать результаты партнерской деятельности в рамках соответствующих программ на телевидении.

Вопросом непосредственного правового воспитания и пропаганды положений этических принципов Кодекса могли бы заняться как представители общественных организаций-партнеров, так и представители ОВД Республики Казахстан.

Особую роль в рамках данной деятельности полагаем возможным отвести учебным заведениям МВД. Например, курсанты под руководством преподавателей могли бы разработать социальный проект «Этика на дороге» и реализовывать его совместно с представителями общественных организаций-партнеров. Проект мог бы включать в себя ряд мероприятий, направленных на пропаганду положений принципов Кодекса в автошколах, автопарках, на курсах вождения. Немаловажное значение имеют и совместные патрули с представителями общественных организаций с целью выявления технических неисправностей светофоров,

нарушений правил парковки транспортных средств, нарушений правил дорожного движения пешеходами, пропаганды среди нарушителей принципов тишины на дороге, а также участие курсантов вузов МВД в регулировании дорожного движения в случае технической неисправности светофоров, совместные поисковые мероприятия с сотрудниками дорожной полиции на трассах во время ухудшения погодных условий.

В свою очередь, в рамках Ассоциации высших учебных заведений возможно было бы образовать «Лигу содействия органам правопорядка» или «Студенческий отряд охраны правопорядка». Это позволило бы придать волонтерскому движению дальнейшее развитие. Студенты гражданских вузов в процессе реализации программы партнерства полиции и гражданского общества могли бы также осуществлять пропаганду положений Этического кодекса водителя и других участников дорожного движения, участвовать в определенных мероприятиях полиции в обеспечении общественной безопасности и дорожного движения.

Кроме того, студенческая молодежь огромную помощь полиции оказала бы и в вопросе розыска без вести пропавших граждан. Например, добровольцы из числа студентов и преподавателей, задействованные в таких мероприятиях, могли бы организоваться в группы следующим образом:

- штаб, где располагается руководитель мероприятия (преподаватель юридического факультета или наиболее опытный студент), несколько аналитиков. Задача — сбор и анализ информации, координация действий групп, задействованных в розыске, составление и проверка версий;

- группа взаимодействия с полицией и общественностью. Задача — непосредственные контакты с сотрудниками полиции, ЧС и представителями других общественных организаций (например, с Союзом журналистов для решения вопроса о распространении ориентировки на телевидении и в газетных изданиях);

- поисковая группа. Задача — распространение объявлений в общественных местах, осмотр местности вероятного нахождения пропавшего гражданина, поисковые мероприятия, опрос на улицах (демонстрация прохожим фото), посещение знакомых;

- группа информационной поддержки — распространение и сбор информации в социальных сетях.

Таким образом, «Лига содействия органам правопорядка» могла бы стать хорошо организованным видом волонтерской деятельности среди студенческой молодежи и включать в себя три основных направления: 1) содействие полиции в обеспечении безопасности дорожного движения и высокой культуры на дорогах; 2) содействие полиции в охране общественного порядка и обеспечении общественной безопасности; 3) содействие полиции в розыске без вести пропавших граждан.

На основании вышеизложенного полагаем, что в настоящее время в свете становления Нового Казахстана вопросы повышения уровня массовой правовой культуры, а также профессионального правосознания сотрудников органов внутренних дел приобретают еще большую актуальность и требуют новых, более смелых социально-ориентированных подходов. Возможность реализации подобного партнерства полиции и гражданского общества, на наш взгляд, позволила бы не только добиться высоких результатов в этом направлении, но и во многом обеспечить в обществе позитивный имидж органов внутренних дел.

Список использованной литературы

1. На дорогах нет порядка и культуры вождения — МВД https://www.kt.kz/rus/society/na_dorogah_net_poryadka_i_kultury_vozhdeniya_-_mvd_1377932055.html
2. Названы основные причины ДТП в Актыубинской области. https://www.inform.kz/ru/nazvany-osnovnye-prichiny-dtp-v-aktyubinskoy-oblasti_a3849941#

3. Культура дорожного движения резко снизилась — Токаев. <https://365info.kz/2019/10/kultura-dorozhnogo-dvizheniya-rezko-snizilas-tokaev>

4. Джиембаев Р.К., Салкебаев Т.С. Некоторые аспекты реализации конституционного принципа социального государства на местном уровне в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 3 (73). — С. 4–8.

5. Теория государства и права: Учеб. пос. / В.И. Власов, Г.Б. Власова. Изд. 2-е. – Ростов н/Д: Феникс, 2012. — 331 с.

6. Джиембаев Р.К., Салкебаев Т.С., Кадацкий С.Н. К вопросу о профессиональном правосознании, правовой и коммуникативной культуре сотрудников полиции в свете перехода ОВД на сервисную модель работы с населением // Ғылым. — 2022. — № 1 (72). — С. 78–84.

Джиембаев Р.Қ.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, полиция подполковнигі
(e-mail: Rusya-our@mail.ru);*

Мишковская В.В.,

*кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі
(e-mail: viktoriya.m999@gmail.com);*

Олейник В. В.,

*әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
полиция подполковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: valynik84@mail.ru)*

**Қазақстан Республикасында жол қозғалысына
қатысушылардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселесінде
полиция мен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылы**

Аннотация. Қазіргі уақытта жаңа Қазақстанның қалыптасуы аясында Ішкі істер органы қызметкерлерінің бұқаралық құқықтық мәдениетінің, сондай-ақ кәсіби құқықтық санасының деңгейін арттыру мәселесі өзекті болып отыр. Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету және полицейлердің азаматтармен қарым-қатынасы мәселесі ерекше өткір тұр. Тәжірибе көрсеткендей, қазіргі уақытта мемлекет қабылдаған шара, мысалы, жауапкершіліктің төмендеуі және жылдамдық өлшегіш функциясы бар автоматты бекіту жүйесінің санын көбейту, тұтастай алғанда, жолдағы құқықтық сана мен құқықтық мәдениет деңгейін арттыру мәселесін шешпейді. Авторлар осы проблеманы кешенді шарамен шешу мүмкіндігіне назар аударады, олардың ішінде ІІО-ның азаматтық қоғам институтымен тікелей ықпалдасуы неғұрлым тиімді болып көрінеді. Мақалада осындай ынтымақтастықты жүзеге асыру бойынша нақты ұйымдастырушылық-құқықтық шара ұсынылады.

Негізгі сөздер: құқықтық сана, құқықтық мәдениет, құқық бұзушылық, серіктестік, азаматтық қоғам, қауіпсіздік, жол қозғалысы, полиция, құқықтық тәрбие, насихат, әдеп кодексі.

R.K. Dzhiembayev,
*Head of the Faculty of Postgraduate Education,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: Rusya-our@mail.ru);*

V.V. Mishkovskaya,
*Senior Lecturer of the Department of Professional Psychological Training and Management
of the Department of Internal Affairs, Master of Law, Police Colonel
(e-mail: viktoriya.m999@gmail.com);*

V.V. Oleinik,
*Senior Lecturer of the Department of Administrative-Legal Disciplines,
Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov, e-mail: valynik84@mail.ru)*

Interaction of the police and civil society in the formation of the legal culture of road users in the Republic of Kazakhstan

Annotation. Currently, in the light of the formation of a New Kazakhstan, the issues of increasing the level of mass legal culture, as well as professional legal awareness of employees of internal affairs bodies are becoming increasingly relevant. Especially acute are the problems of ensuring road safety and the relationship of police officers with citizens. Practice shows that the measures taken by the state at the moment, such as the reduction of liability and an increase in the number of automatic fixation systems with the function of a speed gauge, in general, do not solve the problem of increasing the level of legal awareness and legal culture on the roads. The authors draw attention to the possibility of solving these problems with a set of measures, among which the most effective is the direct interaction of the Department of Internal Affairs with civil society institutions. The article presents specific organizational and legal measures for the implementation of such cooperation.

Keywords: legal awareness, legal culture, offense, partnership, civil society, security, traffic, police, legal education, propaganda, code of ethics.

УДК 343.6

Дюсенбаева А.К.,
*доцент кафедры уголовного права и криминологии,
доктор философии (Phd), подполковник полиции
(e-mail: dyusenbaeva.aliya@mail.ru);*

Кусаинов Ж.Ш.,
*начальник отдела организации научно-исследовательской
и редакционно-издательской работы, магистр юридических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: dahar0001@mail.ru)*

Организация деятельности, направленной на побуждение к совершению самоубийства

Аннотация. В настоящей статье автор рассматривает такое явление, как массовые самоубийства детей, подростков и взрослых, совершенные в последние годы в странах СНГ в результате определенной деятельности лиц в социальных сетях. Данную деятельность, по мнению автора, необходимо криминализировать, установив за ее совершение уголовную ответственность в отдельной статье 105-1 Уголовного кодекса Республики Казахстан «Организация деятельности, направленной на побуждение к совершению самоубийства». Предполагается, что содержание указанного деяния состоит в том, что виновное лицо организует деятельность, направленную на возникновение у потерпевшего побуждения к совершению самоубийства путем склонения к совершению самоубийства или покушению на самоубийство, распространения информации о способах совершения самоубийства или призывов к совершению самоубийства.

Ключевые слова: самоубийство, склонение к самоубийству, распространение информации о способах совершения самоубийства или призывов к совершению самоубийства.

Самоубийство — общественно опасное деяние, которое не запрещено уголовным законом, однако является крайне негативным явлением в обществе [1, 215]. Количество совершенных самоубийств может свидетельствовать о состоянии преступности в государстве, на наш взгляд, намного больше, чем количество совершенных убийств, так как массовый суицид довольно объективно отражает состояние общественного настроения в стране [2, 137].

Волна массовых самоубийств детей распространилась в период с 2013 по 2017 гг. Это было связано с появлением в социальных сетях (Инстаграмм, «В контакте», Facebook и др.) такого явления, как «группы смерти». Так в инстаграмме существуют хештеги #домкитов, #млечныйпуть, #150звезд, #ff33, #d28, #f57, #f58, #хочувигру, #няпока, #няпока, #50днейдомоего, #морекитов, #тихийдом, #рина, #разбудименяв4.20, в «В контакте», Facebook — группы «Киты плывут вверх», «Космический кит», «Белый кит», «Китовой журнал», «Море китов», «Океан китов», «Летающий кит» и так далее. Названия данных групп постоянно меняют названия. Так, в указанный период в РФ погибло более 20 подростков, что показало необходимость быстрого реагирования со стороны государства и установления за организацию подобных групп уголовной ответственности. 7 июня 2017 г. в УК РФ введена уголовная ответственность за создание «групп смерти» в интернете: ст. 110.2 «Организация деятельности, направленной на побуждение к совершению самоубийства», предусматривающая лишение свободы до 6 лет лишения свободы. Следует отметить, что за два года существования в уголовном законе этой статьи было принято около 50 решений о блокировке информации, призывающей к совершению суицида [3]. Однако приговора по ней вынесено не было. Так, 17 июля 2017 г. Тобольский районный суд приговорил Филиппа Будейкина за доведение несовершеннолетних до самоубийства с помощью социальных сетей по ст. 110 УК РФ «Доведение до самоубийства» к наказанию в виде лишения свободы на срок 3 года и 4 месяца в колонии-поселении [4] ввиду того, что статья 110.2 еще не была введена в действие.

Как рассказал Будейкин в интервью РС, в ноябре 2015 г. после суицида девушки под ником «Рина Паленкова» эта тема приобрела популярность, «начался форс», в группах с чёрным юмором стали появляться фотографии с места её гибели, над этим шутили. Помимо шуток, в группах размещался так называемый «шок-контент»: видео с суицидами и убийствами, а также файлы с «гипнотизирующим» видео и душераздирающими звуками. По словам Будейкина, за этим ничего не стояло: обычная попытка подростков завоевать популярность. Это работало: в некоторых группах было до 300 тысяч подписчиков. Те же намерения, по словам Будейкина, были и у него: «похайповать, получить популярность, знаменитость», так что и он начал в сети намекать, что имеет отношение к самоубийству Рины Паленковой, создавая свои группы про суицид. Он выложил в сеть видео, на котором (судя по допросам свидетелей, достаточно грубо) инсценировал суицид и пропал на какое-то время, но потом объявил, что самоубийство не удалось. По словам Будейкина, большая часть подростков приходила просто общаться, другие хотели имитировать собственный суицид в сети — тоже, «чтобы привлечь внимание». В одних группах раздавались "номера смерти", которые надо было публиковать в "предсмертных" постах, в других давались задания: нанести порез на руку, убить животное и написать его кровью название группы. После прохождения всех этапов участнику давался номер — 40 или 50, который начинал отсчёт до дня самоубийства. По факту ни один опрошенный СК подросток увечий себе не наносил, животных не убивал. Одни участники групп говорили на допросах, что всем была понятна шуточная природа подобных заданий, другие признавались, что воспринимали пропаганду суицидов серьёзно, она вызывала у них суицидальные мысли и подавленное состояние».

Очередной массовый суицид в сети был назначен на конец мая 2016-го, номера смерти раздавались десятками, если не сотнями, но, по словам Будейкина и других свидетелей, в реальной жизни никто умирать не собирался, хотя говорили об этом подростки постоянно и между собой, и в чатах (здесь и далее — орфография и пунктуация оригинала):

– *Че, малыши, когда суицидимся?*

– *17 мая*

– *Ооооо*

– *Нормально*

– *Ты – номер 9187. 17 мая ждем пост: «познание истины Terminal 57» с двумя своими фото в посте. затем, 17 мая в 21:45 (по мск.), X [способ суицида] или Y [способ суицида]. Так ты познаешь истину. Мы любим тебя.*

Всё лето и осень 2016 г. Филипп Будейкин раздавал интервью журналистам, участвовал в телепередачах и продолжал играть в "группы смерти". В ноябре, за несколько дней до ареста, с ним связался корреспондент «Санкт-Петербург.ру» Михаил Грачёв. Будейкин рассказал ему, что именно он стоит за смертью Рины Паленковой, всего же из-за него покончили с собой 17 подростков. Журналиста также допросили, аудиозаписи интервью приобщили к делу [5].

На территории РК подобных случаев смертей детей в период с 2013 по 2022 гг., связанных с участием «в группах смерти», зарегистрировано не было. Тем не менее, в нашем государстве вопрос о противодействии данному явлению также неоднократно поднимался. В 2017 г. бывший министр внутренних дел РК Калмуханбет Касымов в своем интервью разъяснял, каким образом «группы смерти» воздействуют на психику детей: «Понятно, что они действуют на психику детей, это игра, они их завлекают. Если посчитать, приблизительно 50 дней дается, и каждый день он (ребенок — ред.) должен какие-то действия совершать. На 18-й день проснись в 4.20, поднимись на самую большую крышу, постой. На 19-й день пойдти на самый большой мост. На 21-й день пойдти на самый большой кран, на 28-й день предлагают поклясться, что ты кит. Потом с 39-го по 49-й день предлагают каждый день просыпаться в 4.20, смотреть страшные фильмы. На 50-й день пишут: закончи жизнь самоубийством, повесься или сбросься с большой высоты» [6].

В настоящее время ведется расследование по следующим случаям детских суицидов. Так, в Департаменте полиции Алматинской области рассказали, что в Карасайском районе зарегистрированы два случая суицида: 12 января – девочка, 6 января – мальчик. Оба факта расследуются в районном управлении полиции по ст. 105 УК РК («Доведение до самоубийства»). И третий случай, 12 января – девочка. Отец заявил, что потерял 13-летнюю дочку, которая, как оказалось совершила суицид — повесилась на лестнице. Он призывает других родителей проверять телефоны детей. Мужчина утверждает, что все из-за игры в TikTok. По его словам, в этот же день двое мальчиков-одноклассников по той же причине свели счеты с жизнью в Таразе. Данные факты суицида из-за игры в TikTok МВД опровергло [7].

Таким образом, изложенное свидетельствует о высокой общественной опасности данного явления, когда дети, подростки, взрослые входят в «группы смерти», которые их склоняют к самоубийству. При этом уголовная ответственность за совершение данного деяния в УК РК отсутствует, так как ст. 105 УК РК «Доведение до самоубийства» предусматривает насильственные способы доведения до самоубийства, такие как угрозы, жестокое обращение или систематическое унижение человеческого достоинства. При этом объектом, как правило, выступает близкое к потерпевшему лицо.

Общественная опасность рассматриваемого нами деяния состоит в том, что осуществляется организация деятельности, направленной на побуждение путем склонения к совершению самоубийства, распространение информации о способах совершения самоубийства или призывов к совершению самоубийства. Это могут быть организация различных групп смер-

ти, игр, квестов и др., побуждающих к самоубийству, распространение информации о способах совершения самоубийства или призывов к совершению самоубийства. Высокая общественная опасность связана также с широким распространением этой деятельности в средствах массовой информации или информационно-телекоммуникационных сетях и направленностью на более чем одно лицо.

Объектом посягательства является жизнь и здоровье потерпевшего. Потерпевшими могут быть как малолетние, несовершеннолетние, так и взрослые.

Проведенное А.Д. Дарменовым, Ж.Б. Жолжаксыновым исследование жертв киберпреступлений показало, что «среди общих характеристик жертв преступлений, предусмотренных главой 7, следует назвать: принадлежность к женскому полу; возраст от 30 до 39 лет; отсутствие судимости; наличие гражданства Республики Казахстан» [8]. Данное исследование свидетельствует, что жертвами преступлений в сети в виду психофизиологических особенностей, неустойчивости психоэмоционального фона, подверженности постороннему влиянию, доверчивости могут быть как дети, подростки, так и взрослые, особенно женского пола.

Соответственно в случаях, когда потерпевшим является несовершеннолетний или малолетний, деяние в связи с повышенной общественной опасностью необходимо будет квалифицировать по соответствующим отдельным квалифицирующим признакам «в отношении несовершеннолетнего», «в отношении малолетнего».

Объективная сторона выражается в организации деятельности, направленной на побуждение к совершению самоубийства путем склонения к совершению самоубийства или покушению на самоубийство, распространения информации о способах совершения самоубийства или призывов к совершению самоубийства.

Таким образом, виновный организует деятельность в целях возникновения у потерпевшего умысла на совершение самоубийства или покушение самоубийства, которая содержит следующие действия:

- склонение к совершению самоубийства или покушению самоубийства;
- распространение информации о способах совершения самоубийства;
- призывы к совершению самоубийства.

Склонение к совершению самоубийства характеризуется ненасильственной формой и осуществляется с помощью уговоров, обмана, шантажа.

Распространение информации о способах совершения самоубийства возможно с использованием публично демонстрирующегося произведения (видео, картинок, музыки и т. д.) в средствах массовой информации или информационно-телекоммуникационных сетях.

Призывы могут осуществляться с помощью пропаганды, публичных выступлений и т. д.

Субъективная сторона — прямой умысел. Мотив может быть разным.

Субъектом может быть лицо, достигшее 14 лет.

На основании изложенного, учитывая высокую степень общественной опасности организации деятельности, направленной на побуждение к совершению самоубийства считаем целесообразным предусмотреть за нее уголовную ответственность в отдельной статье в УК РК.

«Статья 105-1 УК РК «Организация деятельности, направленной на побуждение к совершению самоубийства»

1. Организация деятельности, направленной на побуждение к совершению самоубийства путем склонения к совершению самоубийства или покушению на самоубийство, распространения информации о способах совершения самоубийства или призывов к совершению самоубийства, —

наказывается ограничением свободы на срок до трех лет либо лишением свободы на тот же срок.

2. То же деяние, сопряженное с публичным выступлением, использованием публично демонстрирующегося произведения, средств массовой информации или информационно-телекоммуникационных сетей, -

наказывается лишением свободы на срок от пяти до пятнадцати лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до семи лет или без такового.

3. Деяния, предусмотренные частями первой или второй настоящей статьи, совершенные в отношении несовершеннолетнего, -

- наказываются лишением свободы на срок от пятнадцати лет до двадцати лет лишения свободы.

4. Деяния, предусмотренные частями первой или второй настоящей статьи, совершенные в отношении малолетнего,

- наказываются лишением свободы сроком на двадцать лет либо пожизненное лишение свободы с конфискацией имущества или без таковой».

Список использованной литературы:

1. Сидорова Е.З. Современные антисуицидальные меры и уровни предупреждения суицида // Век качества. — 2020. — № 2. — С. 215–224.

2. Сидорова Е.З. О детерминантах суицида // Академическая мысль. — 2020. — № 2 (11). — С. 137–139.

3. Сводные статистические сведения о применении статьи 110.2 УК РФ за 2017-2018 гг. [Электронный ресурс] // Сайт Судебных и нормативных актов Российской Федерации. — Режим доступа: <https://sudact.ru/> (дата обращения: 11.01.2021).

4. Администратор «групп смерти» получил три года https://www.gazeta.ru/tech/2017/07/18_a_10793984.shtml?updated

5. «Че, малыши, когда суицидимся?» За что Филипп Лис сел в тюрьму <https://www.svoboda.org/a/29997711.html>

6. Касымов К. «Касымов рассказал о том, как «Синий кит» влияет на психику детей» <https://ru.sputnik.kz/20170213/kasymov-rasskazal-o-tom-kak-sinij-kit-vliyaet-na-psihiку-detej-1564140.html>

7. В МВД опровергли рассылку о трех случаях суицида из-за игры в TikTok <https://www.zakon.kz/6381766-v-mvd-oprovergli-rassylku-o-trekh-sluchayakh-suitsida-izza-igry-v-TikTok.html>

8. Дарменов А.Д., Жолжаксынов Ж.Б. Особенности личности жертвы киберпреступлений в Республике Казахстан // Журнал «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 3 (77). — С. 42–43.

Дюсенбаева А.К.,

қылмыстық құқық және криминология кафедрасының доценті,

философия докторы (Phd), полиция подполковнигі

(e-mail: dyusenbaeva.aliya@mail.ru);

Құсайынов Ж.Ш.,

ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы,

заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: dahar0001@mail.ru)

Өз-өзіне қол жұмсауға итермелеуге бағытталған қызметті ұйымдастыру

Аннотация. Мақалада автор соңғы жылдары ТМД елінде адамдардың әлеуметтік желідегі белгілі бір іс-әрекетінің нәтижесінде жасалған балалар, жасөспірім мен ересектердің жаппай суицидті сияқты құбылысты қарастырады. Автордың пікірінше, бұл қызмет Қазақстан Республикасы Қыл-

мыстық кодексінің «Өз-өзіне қол жұмсауға итермелеуге бағытталған қызметті ұйымдастыру» 105-1-бабында оны жасағаны үшін қылмыстық жауаптылық белгілей отырып, криминализациялануы қажет. Бұл әрекеттің мазмұны кінәлі адам жәбірленушіде өзін-өзі өлтіруге итермелеу немесе өзін-өзі өлтіруге әрекет жасау, суицид жасау тәсілі туралы ақпарат тарату немесе өзін-өзі өлтіруге шақыру арқылы өзін-өзі өлтіруге деген ұмтылыстың пайда болуына бағытталған әрекетті ұйымдастырады деп болжанады.

Негізгі сөздер: өз-өзіне қол жұмсау, өзін-өзі өлтіруге итермелеу, өз-өзіне қол жұмсау тәсілі туралы ақпарат тарату немесе өзін-өзі өлтіруге шақыру.

A.K. Dyussenbayeva,

Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology,

Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel

(e-mail: dyusenbaeva.aliya@mail.ru);

Zh.Sh. Kusainov,

Head of the Department For the Organization of Research and Editorial and Publishing Work,

Master of Law, Police Colonel

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: dahar0001@mail.ru)

Organization of activities aimed at inducing suicide

Annotation. In this article, the author examines such a phenomenon as mass suicides of children, adolescents and adults committed in recent years in the CIS countries as a result of certain activities of individuals in social networks. According to the author, this activity should be criminalized by establishing criminal liability for its commission in a separate article 105-1 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan «Organization of activities aimed at inducing suicide». It is assumed that the content of this act consists in the fact that the guilty person organizes activities aimed at inducing the victim to commit suicide by inducing suicide or attempted suicide, spreading information about ways to commit suicide or calls to commit suicide.

Keywords: suicide, inducement to suicide, dissemination of information about ways to commit suicide or calls to commit suicide.

ӘОЖ 343.1

Ибраймов Б.К.,

арнайы тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы,

полиция майоры;

Сағнадинов Н.Н.,

кабинет бастығы, полиция лейтенанты

(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,

Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: sagnadin92@gmail.com)

Сервистік полиция — полиция қызметіне әлеуметтік бағдарланған көзқарас

Аннотация. Мақалада ішкі істер органдарының халыққа қызмет көрсету процесінде туындайтын негізгі проблема анықталады. Оларды шешу жолдары ретінде ішкі істер органдары қызметінің сапасы мен өнімділігінің тұжырымдамалық моделі әзірленді. Сондай-ақ мақалада полицияның сервистік моделін қалыптастыру кезіндегі негізгі қызмет түрі ретінде қоғамдық қауіпсіздікті қорғаудың өзектілігі мәселесі қарастырылады. Құқықтық тәртіп саласындағы проблеманы бірлесіп анықтау және шешу үшін мемлекеттік институттың азаматтармен тұрақты әріптестік қарым-қатынасының негізі болып табылатын сервистік полицияның өзіндік қазақстандық моделін қалыптастыру бойынша жүргізіліп жатқан жұмыс туралы мәселе айқындалатын болады. Полицияның сервистік моделі қоғамның қауіпсіздік моделінің элементінің бірі болып табылатыны анықталады.

Негізгі сөздер: сервистік полиция, полицияның әлеуметтік жұмысы, қоғамдық полиция қызметі, ынтымақтастық, құқық қорғау, полиция, қызмет көрсету.

«Қазіргі заманғы сервистік полиция қызметі – азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін жұмыс істейтін әртүрлі, көп деңгейлі, жауапты мекеме» (Ұлыбританияның ішкі істер министрлігі).

Демократиялық принципке негізделген қазіргі мемлекеттің басты өлшемі адам мен азаматтың құқығы мен бостандығын қамтамасыз ету болып табылады. Адам құқығы басқа мемлекетпен және бүкіл әлем қауымдастығымен қарым-қатынастағы саясаттың негізін құрайды.

Адам құқығының 1948 жылғы жалпыға бірдей декларациясында адам құқығын құрметтеу принципі бекітілген. Бұл барлық мемлекет, біріншіден, адам құқығы мен бостандығын тікелей қолданылатын, ешкімнен айырылмайтын және қол сұғылмайтын деп санауы, екіншіден, жынысы, нәсілі, тілі, діні және т.б. белгісі бойынша кемсітуге жол бермеуі, үшіншіден, бір-бірімен ынтымақтасуы керек дегенді білдіреді.

Адамның құқығы мен бостандығын қорғау қызметін орындауды, заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуді мемлекеттің құқық қорғау органының жүйесі жүзеге асырады.

Бүгінде көптеген ел құқықтық мемлекет құру жолын ұстанады. Қазіргі конституциялық теория бойынша құқықтық мемлекеттің негізгі мақсаты азаматтық қоғамның қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ету болып табылатын жағдаймен сипатталады.

Өз кезегінде, азаматтық қоғамның қажетті құрамдас бөлігі қоғамдық тәртіп болып табылады, ол қоғамның қажеттілігіне негізделген, адамдардың қарым-қатынас процесінде қоғамдық орында қалыптасқан, қоғамдық өмірдің тыныштық жағдайын, мемлекеттік орган, кәсіпорын, мекеме мен ұйымның қызметі үшін адамдардың қалыпты еңбек және демалыс жағдайын қамтамасыз етуге бағытталған әлеуметтік нормамен реттелетін қатынас жүйесі деп түсініледі.

Қоғамдық тәртіп азаматтық қоғамның тағы бір құрамдас бөлігі — адамдардың өмірі мен денсаулығына және олардың мүлкіне төнетін қауіптің алдын алуға немесе жоюға байланысты қоғамдық қатынасты қамтитын қоғамдық қауіпсіздікпен де тығыз байланысты болады [1].

Сервистік полиция – полиция қызметіне деген көзқарас, оған сәйкес қызмет стратегиясы халыққа сапалы қызмет көрсетуге және қоғаммен серіктестікте қауіпсіздік проблемасын шешуге бағытталады. Сервистік модельді дамытудың негізгі бағыты қылмыс пен құқық бұзушылықтың алдын алу, азаматтарға полицияға қол жетімділікті барынша жеңілдетуге бағытталған қадамдық қол жетімділік болып табылады. Бұл учаскелік пунктті, мобильді бекетті оңтайлы орналастыруды, ден қою жеделдігін арттыруды, сондай-ақ цифрлық технологияны қолдануды қамтиды. Ең бастысы – халықпен тығыз ынтымақтастық орнату.

Сервистік полицияның кешенді моделін құрудағы мақсат — барлық мемлекеттік орган мен қоғамның өзара тиімді әрекеттесуі, құқық бұзушылықтың алдын алу, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету, халыққа дер кезінде көмек көрсету арқылы азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Полиция қызметін жүзеге асыру тәсілі басым саяси және мәдени доктринаны, сондай-ақ әлеуметтік инфрақұрылым мен жергілікті дәстүрді қоса алғанда, көптеген саяси жүйеге тәуелді болады.

Мемлекет басшысының тапсырмасын орындау шеңберінде Қазақстан Республикасында «Полицияның қазақстандық сервистік моделі» пилоттық жобасы жүзеге асырылуда. Пилоттық жобаның негізгі элементі Қазақстан полициясының қызметіне одан әрі кеңінен енгізу үшін «Қызметтік полиция» халықаралық үлгісін бейімдеу болып табылады.

Polisia.kz ақпараттық медиа-порталының хабарлауынша, «қызмет көрсетуге бағытталған полиция қызметі — полиция мен қоғамға қылмыс, құқық қорғау және қауіпсіздік мәселесін шешу үшін ынтымақтастықтың жаңа әдістерін қолдануға мүмкіндік беретін модель. Ол екі

негізгі құрамдас бөлікке негізделеді: полиция қызметінің әдісі мен тәжірибесін өзгерту және полиция мен қоғам арасында сындарлы қарым-қатынас орнату шарасын қабылдау» [2].

Полиция қызметін бағалаудың жаңа жүйесі - полиция қызметінің сервистік моделі пайда болды, оның негізгі критерийі азаматтардың қауіпсіздік деңгейі мен халықтың полиция қызметіне сенімі болып табылады. Тәуелсіз институт жүргізген әлеуметтік зерттеуге сәйкес 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында қазақстандықтардың 38,7 % полицияға толық, 38,1 % жартылай сенім білдіргені анықталды. Бұл дерек Жаһандық Бейбітшілік индексіне сәйкес келеді, нәтижесінде Қазақстан Республикасы 2021 жылы қауіпсіздіктің сенімді деңгейі бар елдің тізіміне енді. Дүние жүзіндегі 163 мемлекеттің ішінде еліміз 67-орынға ие болды (Қырғызстан – 76, Өзбекстан – 90, Беларусь – 117, Ресей – 154 орында) [3].

Алғаш рет полиция қызметінің өлшемін өзгерту әрекеті 2010 жылы басталды. Халықпен жұмыстың жаңа заманауи форматы енгізілді, полицияны бағалау критерийі өзгертілді. Ол үшін Ұлыбритания, Канада, АҚШ және басқа да мемлекеттің үздік әлемді тәжірибесі зерделенді. Бұл елдерде қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге жұртшылықпен жергілікті органды тартуға 10 жылдан астам уақыт қажет болды.

Шетелдік тәжірибеден басқа Ішкі істер министрлігі жұртшылықтың, отандық сарапшылардың, сондай-ақ полиция қызметкерлерінің пікірін, ұсынысын зерделеп, ескерді.

Ұлыбританияда премьер-министр Тони Блэрдің келуімен алғаш рет пайда болған және кейін бүкіл Еуропа мемлекеттеріне таралған сервистік модельде «қылмыс» әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырылып, іс жүзінде бір полиция қызметінің қылмысқа қарсы тұра алмай-тыны дәлелденді. Грузия мемлекеті 2005 жылы полицияның түбегейлі реформасын жүргізді. Нәтижесінде халықтың полицияға деген сенім деңгейі өсті және 2012 жылы ол 90 %-ға жетті [4].

Халықаралық тәжірибеде «Сервистік полиция» деген ұғым қабылданды: «Қызметтік полиция — полиция қызметіне қоғамға бағытталған көзқарас — басқару стилі, мәселені шешуге және қоғам мен серіктестікке бағытталған ұйымдастыру стратегиясы».

Осы стратегия аясында полиция қоғам мен тығыз өзара іс-қимыл жасауға, полиция қызметінің тиімділігі және белгілі бір аумақта тұратын тұрғындардың қауіпсіздігі мәселесінің басымдылығы туралы халықтың пікірін ескере отырып, қауіпсіздік мәселесін бірлесіп шешуге бағытталған белсенді жұмыс моделіне бағдарланады.

Қызметке бағытталған полиция қызметі — полициямен қоғамға қылмыс, заңдылықпен қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін ынтымақтастықтың жаңа әдісін қолдануға мүмкіндік беретін модель. Ол екі негізгі құрамдас бөлікке негізделгенді: полицияның әдісі мен тәжірибесін өзгерту және полициямен қоғам арасында сындарлы қарым-қатынас орнату үшін шара қабылдау.

Бұл модельдің мәні қоғам мүшелерінің қауіпсіздік мәселесін анықтау үрдісіне белсенді қатысуы болып табылады. Азаматтарды тарту аясында құқық бұзушылықтың алдын алу және қылмысқа қарсы күрес бойынша кеңейтілген көзқарас орыналады, бұл бүкіл полиция қызметіне терең өзгеріс енгізуге әкеп соғады.

«Полицияның сервистік моделінің» негізін сипаттауға болатын негізгі қағида: полиция — халық, ал адамдар — полиция.

Халықаралық тәжірибеде сервистік полицияның мынадай тұжырымдамасы қабылданды: полиция қызметіндегі қоғамдық бағдарланған тәсіл — проблеманы шешуге және қоғам мен серіктестікке бағытталған басқару стилімен ұйымдастырушылық стратегия. Осы стратегия аясында полиция қызметінің тиімділігі туралы халықтың пікірін ескере отырып, қауіпсіздік мәселесін бірлесіп шешуге бағытталған.

Төменде батыстық тәжірибеге негізделген сервистік полиция қызметінің моделінің төрт тірегі берілген [5].

1-кесте.

Полиция қызметінің сервистік моделінің төрт тірегі

Жүйелі тәсіл	Интеллект	Дәлел	Ұтқырлық (мобильділік)
Ақпарат алмасу және араласу мүмкіндігін анықтау үшін басқа агенттікпен бірлесіп жұмыс атқарылады.	Тактикалық және стратегиялық деңгейде жүйелі шешім қабылдау туралы ақпараттандыру үшін интеллектті қолдану. Қатысушылар жұмысты тиімді орындау және қылмыстың алдын алу үшін қажетті ақпаратқа қол жеткізе алады.	Құқық қорғау органының практикасы мен шешімін ақпараттандыру және оларға қарсы тұру үшін дерек, зерттеу мен дәлелдемені құру және пайдалану. Қатысушылар факті мен шешім қабылдау негізінде полиция қызметінің тәжірибесі туралы хабардар ету үшін қажетті оқыту мен қажетті технологияға қол жеткізе алады.	Технология, басқару және үрдіс есебінен жеделдікті және тиімділікті арттыру.

Сервистік модель жүйесін іс жүзінде түсіндіретін болсақ: айталық, Ақтөбе қаласының бірінде тұрақты жұмыс істейтін кеңсе құрылады, оған полиция, прокуратура, қалалық денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау және білім беру жүйесінің өкілдері кіреді. Олар ауданның криминогендік жағдайын, тұрғындарды толғандыратын проблемалық мәселені бірге зерттейді. Осының негізінде белгілі бір мәселені шешу үшін іс-шара жоспары жасалады.

Егер аудан тұрғынының мазалап жүрген мәселесі болса, ол полицияның фронт-кеңсесіне алдын ала жазылусыз немесе өтінішсіз келуі мүмкін. Кеңседе бірнеше маман өтініш білдірушіні тыңдайды, кеңес береді, мәселесін шешу жолын іздейді.

Егер келген адам полиция қызметі қарастыра алмайтын мәселе бойынша жүгінетін болса, онда осы салада қызмет ететін құзыретті және мәселенің шешімін бақылайтын мекемеге сауал жібереді. Осылайша, қауіпсіздік үшін күрес алдын алу режиміне өтеді. Қылмысты ашудан және келтірілген салдарды жоюдан гөрі қылмыстың алдын алу әлдеқайда тиімді деп саналады. Дәл осы қоғам құқық бұзушылыққа ықпал ететін қандай да бір себепті жою жөнінде шешімді анықтауға және қалыптастыруға көмектесетін болады. Бұл үшін халық пен полиция арасындағы барлық кедергіні алып тастау қажет.

Сервистік модельдегі басты рөл учаскелік полиция инспекторына беріледі. Енді полиция инспекторына құқық бұзушылық жасауға ықпал ететін себеп пен жағдайды жою туралы ұсыныс енгізу құқығы берілді. «Кәмелетке толмағандардың түнгі уақытта ойын-сауық мекемесінде болуы», «темекі өнімдерін тұтынуға тыйым салуды бұзу», «әкімшілік қадағалауды бұзу», «көлік құралының қозғалысына кедергі жасау» сияқты қосымша төрт әкімшілік құқық бұзушылықты қарау бойынша учаскелік инспектордың құзыреті кеңейтілді. Осы қызметті штаттық нығайту мәселесі пысықталуда. Әрбір ауылдық учаскелік инспекторға мәртебесі заңмен бекітілген көмекші тағайындалады. Ең бастысы, учаскелік инспектордың азаматтық қоғамдастықпен жұмысы енді ашықтық пен есеп берушілікке бағдарланған. Халық алдында тоқсан сайын есеп беру енгізілді.

Жұмыстың сауатты сервистік моделін жүзеге асыру үшін пилоттық жоба Қарағанды, Алматы, Астанада және бірқатар өңірде (Ақтөбе, Павлодар, Маңғыстау, Батыс Қазақстан және Атырау облыстарында) іске асырылуда. Жыл соңына дейін олар кезең-кезеңімен

еліміздің барлық өңірінде кеңейтілетін болады. Қорытынды кезеңде 2022 жылы — Қазақстан полициясының сервистік модельге көшуі тұжырымдамасы әзірленетін болады.

Полицияның сервистік моделін дамытудағы үш негізгі бағыт анықталды: Біріншісі — азаматтарға полицияға қол жетімділікті барынша жеңілдетуге бағытталған қадамдық қол жетімділік, учаскелік пунктті, жылжымалы постты оңтайлы орналастыруды, олардың материалдық-техникалық жарақтандыруын, жедел әрекет етуді арттыруды, цифрлық технологияны қолдануды қамтиды. Осы мақсатта «Аманат» партиясының сайлауалды бағдарламасын іске асыру жөніндегі Жол картасында жергілікті полиция қызметін материалдық-техникалық қамтамасыз етуді күшейту шарасы қарастырылған. 5 жыл ішінде республика бойынша 390 учаскелік және 176 модульдік полиция пунктін салу, сондай-ақ қызметтік көлік сатып алу жоспарлануда.

Екіншісі — ықтимал қауіпті дер кезінде жою арқылы құқық бұзушылықтың алдын алу, мұнда негізгі рөл учаскелік полиция инспекторына жүктеледі.

Үшіншісі — халықпен тығыз әріптестік байланыс, өйткені қауіпсіздік мәселесі жергілікті маңызы бар және жергілікті қоғамдастықтың белсенді көмегі арқылы ғана оларды тиімді шешуге болады.

Қызметтік полиция қоғамның қауіпсіздік моделінің элементінің бірі болып табылады. Ол құқықтық тәртіп саласындағы мәселені бірлесіп анықтау және шешу үшін мемлекеттік институттар мен азаматтар арасындағы тұрақты серіктестікке негізделген.

Әлемде сервистік полицияның бірыңғай моделі жоқ, бірақ жалпы қағида бар: бұл – тану, қол жетімділік, мейірімділік, ашықтық және халыққа есеп беру.

Шетел тәжірибесін зерттей отырып, біз елімізде сервистік модельді дамытудың үш негізгі векторын анықтадық.

Біріншісі — азаматтардың полицияға қол жеткізуін барынша жеңілдетуге бағытталған қадамдық қол жетімділік. Ол учаскелік пунктті, мобильді бекетті оңтайлы орналастыруды, оларды материалдық-техникалық жарақтандыруды, сондай-ақ цифрлық технологияны қолдануды қамтиды.

Екіншісі — ықтимал қатерді уақытылы жою арқылы құқық бұзушылықтың алдын алу. Халықаралық практикада бұл проблема талдамалық проблемалық-бағдарланған тәсіл арқылы шешіледі, онда полиция басқа мемлекеттік органмен қатар өмір сүрудің қолайлы және қауіпсіз жағдайын жасайды.

Үшінші — халықпен тығыз серіктестік, өйткені қауіпсіздікті қамтамасыз ету проблемасы көбінесе жергілікті маңызға ие және оларды жергілікті қоғамдастықтың белсенді жәрдемдесуімен ғана тиімді шешуге болады.

Полицияның «қадамдық қол жетімділік» қағидатын іске асыру шеңберінде қажет болған жерде тұрақты болу әсерін қамтамасыз ету бойынша жұмыс жүргізілуде. Дамыған елдердің тәжірибесі бойынша қалалардың криминогендік учаскесінде тәулік бойы жұмыс істеу үшін полицияның модульдік бекеті орнатылуда. Осындай 71 бекет салынды, 5 жыл ішінде тағы 143 бекет салу жоспарлануда [6].

Өңірде қоғамдық орында және автомагистральда «полиция дабыл түймесі» құрылғысын тестілеу және кезең-кезеңмен қосу жүргізіледі. Түймені басқан кезде полицияның жедел басқару орталығының қызметкерімен дереу байланысуға болады. Кірістірілген камераның көмегімен бейне түсіру қамтамасыз етіледі, ал динамиктер жедел басқару орталығының офицерімен аудио байланыс орнатуға мүмкіндік береді [7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мещеряков А.Н., Ванюшин Я.Л. Полиция зарубежных стран (основы организации): Учеб. пос. — Челябинск: Челябинский юридический институт МВД России, 2005. — С. 3–5.
2. <https://www.nur.kz/incident/crime/1875818-policia-kazahstana-perehodit-na-novuu-model-raboty/>
3. В Казахстане внедряют новую модель работы полицейских// <https://mk-kz.kz/politics/2021/11/17/v-kazahstane-vnedryayut-novuyu-model-raboty-policeiskikh.html>
4. Михайловская Т.М. Реформа полиции в Грузии и в России <http://ru-90.ru/node/1484>
5. Police Services Model <https://www.police.act.gov.au/about-us/police-services-model>
6. Сенаторы ознакомились с внедрением «сервисной модели» работы полиции https://forbes.kz/news/2021/10/16/newsid_261125
7. Балгимбекова Г.У., Бирманова А.И. Адамның мәдени құқықтары мен бостандықтарын анықтайтын конституциялық аксиологияның теориялық мәселелері // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2022. — № 1 (75). — 15–20 б.

Ибраймов Б.К.,
старший преподаватель кафедры специальной тактической подготовки,
майор полиции
Сагнадинов Н.Н.,
начальник кабинета, лейтенант полиции
(Актюбинский институт МВД РК им. М. Букембаева, г. Актобе,
Республика Казакстан, e-mail: sagnadin92@gmail.com)

Сервисная полиция — социально ориентированный подход к полицейской деятельности

Аннотация. В статье выявлены основные проблемы, возникающие в процессе оказания услуг населению органами внутренних дел. В качестве путей их решения разработана концептуальная модель качества и производительности услуг органов внутренних дел. Также в статье рассматриваются вопросы актуальности охраны общественной безопасности как основного вида деятельности при формировании сервисной модели полиции. Будут определены вопросы о проводимой работе по формированию собственной казахстанской модели сервисной полиции, основа которой — устойчивые партнерские отношения государственных институтов с гражданами для совместного выявления и решения проблем в сфере правопорядка. Установлено, что сервисная модель полиции является одним из элементов модели безопасности общества.

Ключевые слова: сервисная полиция, социальная работа полиции, общественная полиция, сотрудничество, правоохранительные органы, полиция, предоставление услуг.

B.K. Ibraimov,
Senior lecturer of the Department of Special Tactical Training, Police Major
N.N. Sagnadinov,
The head of the cabinet police lieutenant
(Aktobe Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bukenbaev, e-mail: sagnadin92@gmail.com)

Service Police — a socially oriented approach to policing

Annotation. The article identifies the main problems that arise in the process of rendering services to the population by internal affairs bodies. A conceptual model of the quality and productivity of internal affairs services has been developed as ways to solve them. The article also discusses the relevance of public safety protection as the main activity in the formation of the service model of the police. Questions will be identified about the ongoing work on the formation of Kazakhstan's own model of service police, the basis of which is a stable partnership of state institutions with citizens to jointly identify and solve problems in the field of law and order. It is established that the police service model is one of the elements of the society's security model.

Keywords: service police, police social work, community policing, collaboration, law enforcement, police; service provisio.

УДК 343.2

Карымсаков Р.Ш.,

*Гуманитарно-юридическая школа, кафедра национального и международного права,
кандидат юридических наук, доцент, ветеран МВД РК
(e-mail: rahmet-almash59@mail.ru);*

Нарбинова М.М.,

*декан Гуманитарно-юридической школы, кандидат юридических наук, доцент
(e-mail: m.narbinova@tau-edu.kz);*

Каженова А.С.,

*доцент кафедры национального и международного права, доктор философии (PhD),
пенсионер органов прокуратуры РК, советник юстиции
(Университет «Туран-Астана», г. Астана, Республика Казахстан,
e-mail: Kazhenova.as@gmail.com)*

Правовое положение несовершеннолетних по уголовному законодательству стран СНГ

Аннотация. В статье проведен анализ понятийного аппарата, как защита прав и свобод, а также рассмотрены механизмы и формы защиты несовершеннолетних в странах СНГ. Авторами при рассмотрении современных теоретических и законодательных подходов к правовому положению несовершеннолетних по уголовному законодательству стран СНГ выявлены недостатки правовой регламентации, влияющие на практику применения уголовного закона, по вопросам применения к ним наказаний, где учитываются их индивидуальные особенности, в частности, касающиеся условий замены уголовной ответственности и наказания принудительными мерами воспитательного воздействия; условно-досрочного освобождения их от отбывания наказания; полного освобождения их от наказания; сроков давности и погашения судимости в отношении несовершеннолетних. Сделаны выводы и предложения о совершенствовании действующего законодательства и практики его применения в отношении несовершеннолетних.

Ключевые слова: несовершеннолетний, применение наказания, законодательство, защита прав и свобод, преступление, уголовные кодексы, ответственность, подростковая среда.

Несмотря на проводимые в странах СНГ реформы, несовершеннолетние остаются до настоящего времени недостаточно защищенной частью общества, хотя и обладают специфическим комплексом средств и методов своей защиты. И это является обоснованным, поскольку продолжателем идей и дел предшествующих поколений является новое поколение, от их правильного воспитания зависит сохранение достигнутых успехов и дальнейшее развитие общества и государства.

Формирование личности гражданина сопровождается постоянной опекой взрослого человека и происходит постепенно. Вхождение детей во взрослую жизнь, прежде всего, определяется возрастом, и в зависимости от этого государство выстроило четкую систему воспитания: детский сад – школа – вуз. Во всех этих учреждениях процесс воспитания сопровождается постоянным контролем государства.

Немаловажным является участие родителей в процессе воспитания, которое заключается не только в постоянном контакте, но и в том, что родители должны создать нормальные условия развития. Нарушение какого-либо компонента приводит к неправильному воспитанию, а значит, к отклонению в развитии ребенка.

Именно поэтому актуальным является законодательное закрепление прав несовершеннолетних и их защита. Защита должна строиться не только от посягательств на права несовер-

шеннолетних их родителями, опекунами и попечителями, но и от действий совершеннолетних людей, направленных на вовлечение несовершеннолетних в совершение деяний, угрожающих их нормальному развитию.

Согласно Декларации прав ребенка от 20 ноября 1989 г. ребенку должна быть обеспечена специальная защита законом или другими средствами и предоставлены возможности и благоприятные условия, которые позволяли бы ему развиваться физически, умственно, нравственно, духовно и в социальном отношении здоровым и нормальным путем в условиях, обеспечивающих свободу и достоинство личности.

К примеру, в соответствии со статьей 27 Конституции Республики Казахстан брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства. Забота о детях и их воспитание является естественным правом и обязанностью родителей. Развивая положение Конституции, Кодекс РК «О браке (супружестве) и семье» в статьях 70 и 71 устанавливает обязанность родителей содержать своих несовершеннолетних детей. Правовая охрана детства — это неотъемлемая часть социальной политики в целом и государственной политики в частности. Является общепризнанной определяющая роль общества и государства в обеспечении благоприятных условий жизни и воспитания новых поколений, а следовательно, и необходимость формирования и реализации правовой политики по отношению к несовершеннолетним и молодежи [1, 7].

В настоящее время в большинстве стран, в том числе и в Казахстане, особую актуальность и значимость приобретает патриотическое воспитание подростков и молодежи, направленное, в числе прочего, на укрепление гражданственности, формирование правосознания, вовлечение молодежи в социально-экономическую и общественно-политическую жизнь страны [2, 152].

Поэтому защита прав несовершеннолетних остается одной из актуальных проблем современности, что, безусловно, не может не привлекать внимание ученых-правоведов по данному вопросу. Следует отметить, что в юридической литературе отражены различные взгляды ученых на понятие «защита» в целом.

Так, И.В. Ростовщиков понимает под защитой прав и свобод проявление мер общей и перспективной превенции, не всегда связанной с уже совершенным нарушением [3, 88–89].

В.Н. Бутылин рассматривает «защиту» как принудительный способ осуществления права, используемый компетентными органами в установленном законом порядке [4, 165–167]. По мнению В.И. Абрамова, «... защита — это комплексная система мер, применяемых для обеспечения свободной и надлежащей реализации субъективных прав, включающая судебную защиту, законодательные, экономические, организационно-технические и другие средства и мероприятия, а также самозащиту гражданских прав» [5, 70].

С точки зрения Н.Е. Борисовой, «...Защита представляет собой совокупность установленных законом средств и способов, направленных на предупреждение, устранение и пресечение правонарушений, охрану и обеспечение прав и свобод личности» [6, 245].

Т.К. Ростовская дает более широкое толкование данному понятию: «... понятие правовой защиты можно охарактеризовать как обеспечение прав и законных интересов юридическими средствами. Под правовой защитой несовершеннолетних следует понимать совокупность нормативно-правовых актов, устанавливающих правовой статус несовершеннолетних как участников общественных отношений и закрепляющих основы организации деятельности системы органов по борьбе с несовершеннолетними. Правовая защита охватывает всю сферу жизнедеятельности несовершеннолетнего: воспитание, образование, здравоохранение, труд, социальное обеспечение, досуг и т. д.» [7].

На наш взгляд, такой разброс мнений связан с тем, что ряд ученых пытается к данному явлению подойти с позиции многоаспектности возникающих отношений, другая же группа

авторов считает правильным употреблять рассматриваемый термин лишь в случаях совершения правонарушения.

Между тем, считаем аргументированной точку зрения о необходимости рассмотрения данной категории с двух позиций: в широком смысле — когда защита прав личности охватывает все многообразие правоотношений, и в узком — когда это связано непосредственно с нарушением прав. В обоснование этого можно отметить следующее: во-первых, защита прав несовершеннолетнего со стороны различных институтов общества и государства предполагает реализацию комплекса многообразных специфических способов и методов его защиты, где переплетена широкая гамма как социальных, так и правовых средств. Такой подход должен восприниматься, безусловно, в широком его смысле. Во-вторых, права несовершеннолетнего могут нарушаться в результате совершения им конкретного преступления, посредством создания препятствий по реализации его прав как субъекта и вследствие чего — участника уголовного процесса. В данном случае задействован более узкий механизм и форма защиты, а это сужает круг правоотношений, что позволяет, на наш взгляд, говорить о более узком понимании данного явления.

Следует отметить, что не случайно главной формой конституционного механизма защиты несовершеннолетних признана государственная защита их прав и свобод, где задействованы законодательная, судебная и исполнительная ветви власти. Также общепризнанным является перечень средств и методов защиты конституционных прав и свобод личности, в том числе несовершеннолетнего, а именно: международно-правовой механизм защиты прав человека; конституционно-судебный механизм (конституционный суд); судебная защита (суды общей юрисдикции); административные действия органов исполнительной власти; законная самозащита человеком своих прав [8]. Но нельзя не акцентировать внимание, что в странах СНГ показанный механизм защиты в отношении несовершеннолетних является недостаточно реализованным.

По отношению к конституционным правам несовершеннолетнего уголовное законодательство, как и некоторые другие отрасли права, выполняет охранительную функцию. Нормы уголовного законодательства являются специфическими юридическими гарантиями реализации прав целого ряда положений Конституции. Так, в русле конкретизации мер защиты прав и свобод личности, провозглашенных Конституцией, в уголовном законодательстве установлены уголовно-правовые меры в отношении несовершеннолетних, отличающиеся от общих правил уголовной ответственности.

Необходимо подчеркнуть, что современное уголовное законодательство содержит ряд специальных норм, регламентирующих положение несовершеннолетних, исходя из таких конституционных принципов, как: презумпция невиновности, недопустимость двойного наказания, особый контроль правосудия в отношении данной категории лиц. В качестве примера можно привести ст. 14 УК Республики Казахстан «Рецидив преступлений, опасный рецидив преступлений». В ч. 3 этой статьи установлено, что «судимости за преступления, совершенные лицом в возрасте до восемнадцати лет, а также судимости, снятые или погашенные в порядке, установленном настоящим Кодексом, не учитываются при признании рецидива преступлений и опасного рецидива преступлений». Также согласно ч. 3 ст. 15 УК Республики Казахстан «если несовершеннолетний достиг возраста, предусмотренного частями первой или второй настоящей статьи, но вследствие отставания в психическом развитии, не связанного с психическим расстройством, во время совершения уголовного правонарушения не мог в полной мере осознавать фактический характер и общественную опасность своих действий (бездействия) либо руководить ими, он не подлежит уголовной ответственности». Такие же положения закреплены и в уголовном законодательстве целого ряда стран СНГ.

Является также закономерным, что в уголовных кодексах стран СНГ предусмотрен отдельных раздел, касающийся уголовной ответственности несовершеннолетних (например,

раздел 6 УК Республики Казахстан, раздел 5 УК Кыргызской Республики, раздел 5 УК Российской Федерации). Указанный подход законодателей является верным, поскольку соответствует конституционному принципу справедливости, в соответствии с которым наказание должно быть индивидуализировано исходя из особенностей личности несовершеннолетнего. Поэтому к несовершеннолетнему не применяются меры уголовной ответственности за совершение незначительных правонарушений.

Как показывает анализ уголовного законодательства стран СНГ, в отношении несовершеннолетних наблюдается закрепление специальных норм, касающихся, прежде всего, видов применяемых к ним наказаний, где учитываются их индивидуальные особенности; условий замены уголовной ответственности и наказания принудительными мерами воспитательного воздействия; условно-досрочного освобождения их от отбывания наказания; полного освобождения их от наказания; сроков давности и погашения судимости в отношении несовершеннолетних.

При этом достаточно актуальным и требующим особого подхода является вопрос о применении к несовершеннолетним принудительных мер воспитательного воздействия (ст. 84 УК РК, ст. 83 УК КР, ст. 90 УК РФ), поскольку большое значение имеет практический аспект их реализации.

Кроме того, при совпадении норм Общей части УК и норм, относящихся к несовершеннолетним, в части одинакового предмета уголовно-правового регулирования, применяются специальные нормы, поскольку они являются для выделяемой категории лиц более благоприятными. Такие положения созвучны с Конвенцией ООН о правах ребенка, в ст. 3 которой указывается на необходимость уделять первоочередное внимание наилучшему обеспечению интересов ребенка, и в целях обеспечения ему защиты и заботы, государства — участники должны принимать все соответствующие законодательные и административные меры [9].

Поэтому неслучайно преступления, касающиеся несовершеннолетних, выделены в отдельную главу в уголовных кодексах стран СНГ: Глава 2 УК РК. «Уголовные правонарушения против семьи и несовершеннолетних», Глава 20 УК КР «Преступления против семьи и несовершеннолетних», Глава 20 УК РФ «Преступления против семьи и несовершеннолетних».

Законодатели стран СНГ предусмотрели автономность данного раздела, что говорит о признании ими социально-психологических особенностей личности несовершеннолетних, требующих применения к ним специфического характера наказания. Причем данная глава сгруппирована по двум признакам: а) положения, предусматривающие охрану семьи; б) нормы, касающиеся охраны несовершеннолетних. Ведь условия формирования личности ребенка зависят от прочности брака и благополучия семьи. Поэтому вопрос об охране личности несовершеннолетнего органически связан с вопросом об охране семейных отношений.

В уголовных кодексах стран СНГ предусмотрена ответственность за вовлечение несовершеннолетних в совершение преступления или иного действия, ставящего под угрозу их нормальное развитие, за посягательства на семейные отношения, однако адекватных мер со стороны общества и государства данное направление работы не получило. Хотя «... все государства устанавливают обязанность государства по защите прав человека и гражданина, указывают на задачу государства по поддержанию семьи, материнства, детства (ст. 32 Конституции Республики Армения, ст. 36 Конституции Грузии, ст. 40 Конституции Азербайджанской Республики, ст. 63 Конституции Республики Узбекистан), закрепляют конституционную обязанность родителей по содержанию детей (ст. 52 Конституции Украины, ст. 32 Конституции Республики Беларусь, ст. 40 Конституции Азербайджанской Республики, ст. 64 Конституции Республики Узбекистан)» [10, 58].

Безусловно, одной из причин, которая побудила законодателей ввести самостоятельную главу в уголовное законодательство, регулирующую ответственность самих несовершенно-

летних, является все большая криминализация подростковой среды. Причем наблюдается рост преступлений, которые ранее совершались в большей степени взрослыми лицами. Так, Е.Н. Борисова в своем исследовании пишет: «...Почти две трети всех грабежей, краж и разбоев, совершенных группой лиц, происходят при участии подростков. В общей численности детей, совершивших преступления, растет удельный вес лиц моложе 16 лет, не совершавших преступления ранее, не находящихся в состоянии алкогольного опьянения. Многочисленные случаи вовлечения несовершеннолетних в деятельность организованных преступных групп, сращивания со взрослой криминальной средой свидетельствуют о том, что должного внимания работе по предупреждению и пресечению таких преступлений, как вовлечение взрослыми несовершеннолетних в преступную (ст. 150 УК РФ) и иную антиобщественную деятельность (ст. 151 УК РФ), не уделяется» [11, 291].

Неслучайно уголовная ответственность за преступления, совершенные в отношении несовершеннолетних, предусмотрена и в других главах уголовного законодательства. Речь идет о преступлениях против здоровья населения и общественной нравственности, а также о преступлениях против свободы, чести и достоинства личности.

Таким образом, можно констатировать следующее. Без сомнений, правовой статус несовершеннолетнего должен определяться с учетом содержания правовых норм и институтов, имеющих место в конкретной отрасли права, что, например, обуславливает необходимость говорить о гражданско-правовом, семейно-правовом, административно-правовом, уголовно-процессуальном, уголовно-правовом статусе личности. При этом степень реализации их прав и законных интересов, заложенных в Конституции, зависит от скоординированности, согласованности и устранения противоречий между действующими отраслями права.

Механизм защиты конституционных прав несовершеннолетних лиц зависит от целого ряда факторов, которые не могут не влиять на его эффективность: во-первых, права данной категории лиц должны обеспечиваться исходя из комплексного подхода к самому правовому механизму защиты, где приоритет прав, заложенных в Конституции, должен стать определяющим направлением деятельности для законодательной, судебной и исполнительной власти. Во-вторых, институт защиты прав несовершеннолетних, представляющий собой многоуровневую систему, должен стать единым механизмом, на каждом уровне которого реализуются свои специфические, но между тем взаимосвязанные функции защиты прав данной части общества (международно-правовая защита, межрегиональная (к примеру, страны СНГ), внутригосударственная). В-третьих, выделяемые ступени защиты прав несовершеннолетних (а именно: предупреждение правонарушений, судебное рассмотрение и исполнение наказаний) свидетельствуют об их взаимосвязи, где должны концентрироваться другие звенья подсистемы, реализующие свои функции в соответствии со спецификой предмета их регулирования. В-четвертых, преодолению противоречий, восполнению пробелов в сфере правового регулирования, касающихся защиты прав несовершеннолетнего, препятствует недостаточная проработка, в том числе на научном уровне, межпредметных и межотраслевой связей, несмотря на значительный массив нормативных актов, касающихся рассматриваемой сферы. В-пятых, необходимо детально разработать и исключить положения уголовного и уголовно-процессуального законодательства, создающие дополнительные условия для широкой трактовки содержания норм, что дает возможность и для злоупотреблений со стороны судебных органов, органов прокуратуры и правопорядка, включая использование в своей деятельности различных форм физического и психологического насилия. В-шестых, следует исключить искажение и неточное воспроизведение конституционных положений, а также международно-правовых стандартов в законодательной сфере.

Список использованной литературы:

1. Нарикбаев М.С. Правовая охрана детства в Республике Казахстан. — Алматы: РГЗИ «Дау-ир», 1996. — С. 7.
2. Галым Ф.Г., Саханова Н.Т. Роль патриотического воспитания несовершеннолетних в профилактике правонарушений, а также в обеспечении общественного согласия и единства народа Казахстана // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 2 (76). — С. 152.
3. Ростовщиков И.В. Обеспечение прав и свобод личности в СССР: вопросы теории. — Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1988. — С. 88–89.
4. Горобец В.Д., Бутылин В.Н. Государственно-правовой механизм охраны конституционных прав и свобод граждан. — М.: Академия управления МВД России, 2001. — 177 с. // Журнал российского права. — М.: Норма, 2002. — № 9. — С. 165–167.
5. Абрамов В.И. Соотношение понятий «охрана», «защита», «гарантированность», «обеспечение» прав ребенка // Государство и право. — 2006. — № 6. — С. 70.
6. Борисова Н.Е. Конституционные основы правового положения несовершеннолетних в Российской Федерации (Проблемы теории и практики): Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. — М., 2004. — С. 245.
7. Ростовская Т.К. О развитии системы защиты прав несовершеннолетних и молодежи [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.juristlib.ru>.
8. Ростовская Т.К. О развитии системы защиты прав несовершеннолетних и молодежи [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.juristlib.ru>; Борисова Н.Е. Конституционные основы правового положения несовершеннолетних в Российской Федерации (Проблемы теории и практики): Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. — М., 2004. — С. 116.
9. Конвенция о правах ребенка (принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.un.org.ru>
10. Новикова О.В. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика похищения людей (по материалам Северного Кавказа): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — М., 2006. — С. 58.
11. Борисова Н.Е. Конституционные основы правового положения несовершеннолетних в Российской Федерации (Проблемы теории и практики): Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. — М., 2004. — С. 291.

Қарымсақов Р.Ш.,

*Гуманитарлық заң мектебі, ұлттық және халықаралық құқық кафедрасы,
Қазақстан Республикасы ІІМ ардагері, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(e-mail: rahmet-almash59@mail.ru);*

Нарбинова М.М.,

*Гуманитарлық заң мектебінің деканы, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(e-mail: m.narbinova@tau-edu.kz);*

Каженова А.С.,

*Ұлттық және халықаралық құқық кафедрасының доценті, (PhD) философия докторы,
әділет кеңесшісі, прокуратура органдарының зейнеткері
(«Туран-Астана» университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: Kazhenova.as@gmail.com)*

ТМД елдерінің қылмыстық заңнамасы бойынша кәмелетке толмағандардың құқықтық жағдайы

Аннотация. Мақалада құқық пен бостандықты қорғау сияқты ұғымдық аппаратқа талдау жасалады, сондай-ақ ТМД еліндегі кәмелетке толмағандарды қорғаудың тетігі мен нысаны қарастырылады. Авторлар ТМД елінің қылмыстық заңнамасы бойынша кәмелетке толмағандардың құқықтық жағдайына қазіргі заманғы теориялық және заңнамалық тәсілді қарау кезінде оларға жаза қолдану мәселесі бойынша қылмыстық заңды қолдану практикасына әсер ететін құқықтық регламенттеудің кемшілігін анықтайды, мұнда олардың жеке ерекшелігі ескеріледі, атап айтқанда, қылмыстық жауапкершілікті ауыстыру шартына және тәрбиелік ықпал етудің мәжбүр-

леу шарасымен жазалауға қатысты; шартты-мерзімінен бұрын оларды жазасын өтеуден босату; оларды жазадан толық босату; кәмелетке толмағандарға қатысты соттылықтың ескіру және өтеу мерзімі. Қолданыстағы заңнаманы және оны кәмелетке толмағандарға қатысты қолдану практикасын жетілдіру туралы қорытынды мен ұсыныс жасалады.

Негізгі сөздер: кәмелетке толмаған, жазаны қолдану, заңнама, құқық пен бостандықты қорғау, қылмыс, қылмыстық кодекс, жауапкершілік, жасөспірім ортасы.

R.Sh. Karymsakov,

Associate Professor Humanities and Law School, Department of National and International Law

Veteran of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan,

Candidate of Legal Sciences

(e-mail: rahmet-almash59@mail.ru);

M.M. Narbinova,

Dean of the Humanities and Law School, Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor

(e-mail: m.narbinova@tau-edu.kz);

A.S. Kazhenova,

Counsellor of justice, pensioner of the prosecution authorities of Kazakhstan,

Assistant Professor of the National and International Law,

Doctor of Philosophy (PhD)

(«Turan-Astana» University, Astana city, Republic of Kazakhstan,

e-mail: Kazhenova.as@gmail.com)

Legal status of minors under the criminal legislation of the CIS countries

Annotation. The article analyzes the conceptual apparatus as the protection of rights and freedoms, as well as the mechanisms and forms of protection of minors in the CIS countries. The authors, when considering modern theoretical and legislative approaches to the legal status of minors under the criminal legislation of the CIS countries, identified shortcomings of legal regulation affecting the practice of applying criminal law on the application of punishments to them, where their individual characteristics are taken into account, in particular, regarding the conditions for replacing criminal liability and punishment with coercive measures of educational influence; probation their release from serving their sentence; their complete release from punishment; limitation periods and repayment of criminal records in relation to minors. Conclusions and suggestions are made on improving the current legislation and the practice of its application in relation to minors.

Keywords: minor, application of punishment, legislation, protection of rights and freedoms, crime, criminal codes, responsibility, adolescent environment.

УДК 343.98

Карымсаков Р.Ш.,

*Гуманитарно-юридическая школа, кафедра национального и международного права,
кандидат юридических наук, доцент, ветеран МВД РК
(e-mail: rahmet-almash59@mail.ru);*

Смоилов С.Ж.,

*Гуманитарно-юридическая школа, кафедра национального и международного права,
кандидат юридических наук, доцент
(e-mail: smoilovs@mail.ru);*

Барсукова Р.А.,

*Гуманитарно-юридическая школа, кафедра национального и международного права,
кандидат юридических наук, профессор
(Университет «Туран-Астана» г. Астана, Республика Казахстан,
e-mail: barsukova@tau-edu.kz)*

Правовая характеристика вымогательств, совершаемых в странах ближнего зарубежья (сравнительно-правовой анализ)

Аннотация. Особую обеспокоенность исследователей целого ряда стран вызывает растущая опасность и широкое распространение такого явления, как организованное вымогательство. На современном этапе результаты проведенных многочисленных исследований показывают, что за относительно короткое время наблюдается стремительный рост участия в совершении вымогательств преступных формирований. Имеющиеся же на сегодняшний день научные публикации свидетельствуют о том, что вымогательство становится одним из самых высокодоходных видов преступной деятельности в странах СНГ. Следует отметить, что повышенная опасность организованного вымогательства заключается в том, что данный вид преступления относится к одним из наиболее латентных. Об этом свидетельствуют статистические данные за последние годы, указанные в отчетах правоохранительных ведомств практически во всех странах СНГ. Так, если исходить из статистики, то количественные показатели меняются то в сторону снижения, то напротив увеличения. Но вместе с тем, для объективного снижения показателей цифровых данных должны сопутствовать определенные условия.

Ключевые слова: цифровые данные, латентность, преступление, вымогательство, наука, научные публикации, преступность, показатели.

На сегодня сформулирован круг криминальных деяний, за которые предусмотрена уголовная ответственность во всех зарубежных странах. Не является исключением и вымогательство. Но наряду с этим методологические подходы, связанные с регулированием состава данного посягательства и характеризующие вымогательство и его квалифицирующие признаки, в силу особенностей менталитета каждой отдельно взятой страны, ее исторического развития, а также других обстоятельств имеют свои различия.

В этой связи не случайно, что наиболее близко по содержанию к нормам УК РК и УК КР, связанным с рассматриваемым видом преступления, стоит уголовное законодательство Российской Федерации, Республики Беларусь, Украины и т. д., то есть бывших союзных республик, имевших ранее единую уголовно-правовую концепцию.

Но вместе с тем, следует отметить, что отдельные постсоветские государства предпринимали попытку при разработке уголовного законодательства в целом и норм, касающихся вымогательства, в частности, перенять опыт стран дальнего зарубежья. Что касается постсоветских государств, то в рамках СНГ норма о вымогательстве нашла свое отражение в Модельном Уголовном кодексе, где в диспозиции ч. 1 ст. 246 было указано: вымогательство, то есть требование передачи чужого имущества или права на имущество, либо совершение других действий имущественного характера под угрозой оглашения позорящих сведений о лице или его близких, предания гласности сведений о таких обстоятельствах, которые потерпевший желает сохранить в тайне, а равно под угрозой применения насилия над лицом или его

близкими либо под угрозой уничтожения (повреждения) имущества лица, его близких и других лиц, в ведении или под охраной которых находится это имущество [1].

Из трактовки данной нормы видно, что ее содержание достаточно близко к понятию «вымогательство», изложенного не только в УК КР и УК РК, но и в уголовных законодательствах Российской Федерации, Беларусь, Таджикистана, Республики Азербайджан и т. д. Анализ нормы рассматриваемого состава преступления показывает, что законодатель указанных государств посчитал необходимым расширить границы ее применения. В ней учитываются интересы как потерпевшего, так и его близких, причем, помимо законных, предусмотрены и иные интересы указанных лиц. Речь в данном случае не только об угрозе распространения любых сведений о близких потерпевшему лицам, но и угрозе уничтожения их имущества.

Следует отметить, что в отличие от нормы, к примеру УК КР, УК РК и УК РФ, где понятие вымогательства трактуется идентично (ст. 170 УК КР, ст. 181 УК РК, ст. 163 УК РФ), в Модельном кодексе, помимо собственности, находящейся в ведении потерпевшего и его близких, защищается от посягательства имущество, если оно находится в ведении или под охраной других лиц.

Авторы Модельного УК посчитали правильным разместить состав вымогательства среди хищений имущества. Но при этом, до настоящего времени ими не дано определение хищения, что наблюдается и в УК отдельных стран СНГ. Такое положение и вызывает, по нашему мнению, различные толкования рядом ученых понятия вымогательства, являющегося одной из форм хищения.

Поэтому является обоснованным, что в примечаниях редакции Законов Кыргызской Республики (от 25 июня 2007 г. и 17 декабря 2009 г. № 309) к ст. 164 УК КР [2], Республики Казахстан (от 10 декабря 2009 г. № 227) к ст. 175 УК РК [3] и Российской Федерации (от 30 декабря 2006 г. № 283-ФЗ) к ст. 158 [4] законодателями этих государств даны определения хищения. И как показывает анализ, трактовка понятия «хищение» согласно уголовному законодательству Республики Казахстан и Российской Федерации идентичны.

Так, под хищением понимается «совершенное с корыстной целью противоправное, безвозмездное изъятие и (или) обращение чужого имущества в пользу виновного или других лиц, причинившее ущерб собственнику или иному владельцу это имущества» [5, 158].

В норме УК КР используется формулировка «завладение чужим имуществом в пользу виновного или других лиц», а не термины «их изъятие и или обращение». Дефиницию «завладение» использует и законодатель Республики Беларусь, что, по нашему мнению, является наиболее полным и обоснованным, так как отражает саму сущность хищения. Причем законодатель при определении хищения прямо указывает и на его способы. Так, им под хищением понимается «умышленное противоправное безвозмездное завладение чужим имуществом или правом на имущество с корыстной целью путем кражи, грабежа, разбоя, вымогательства, мошенничества, злоупотребления служебными полномочиями, присвоения, растраты или использования компьютерной техники» [6].

Подобный подход законодателя, с нашей точки зрения, снимает все разногласия по вопросу, является ли рассматриваемый состав вымогательством. Анализ понятия «вымогательство» в соответствии с нормами УК Республики Беларусь показывает, что оно тоже несколько отличается от формулировок, изложенных в уголовном законодательстве РК и РФ. Так, в соответствии с ч. 1 ст. 181 УК РК под вымогательством понимается «требование передачи чужого имущества или права на имущество или совершения других действий имущественного характера под угрозой применения насилия либо уничтожения или повреждения чужого имущества, а равно под угрозой распространения сведений, позорящих потерпевшего или его близких, либо иных сведений (подчеркнуто автором — Р.К.), оглашение которых может причинить существенный вред интересам потерпевшего или его близких» [4].

Сегодня в Казахстане происходит очередной криминальный передел собственности, приводящий к дискредитации представителей власти, снижению инвестиционной привлекательности целых отраслей, монополизации ряда сегментов рынка, утрате конкурентоспособности, спаду производства, а порой и банкротству эффективных предприятий, повышению уровня безработицы и иным негативным последствиям [7, 222]. В Республике Казахстан принимаются все необходимые нормативно-правовые акты по защите от уголовных посягательств на собственность [8, 58].

Несмотря на дискуссии ученых по данному вопросу, нельзя не заметить, что трактовка вымогательства законодателем РБ предполагает возможность рассматривать его не только как хищение, но и как иное корыстное деяние. Хотя И.А. Лобачевский указывает, что в соответствии с УК данное посягательство прямо отождествлено с хищением [9, 15].

Следует согласиться, что когда речь идет о противоправном безвозмездном завладении имуществом или правом на имущество путем вымогательства, то такое действие является хищением. Но в случае, как указано в формулировке нормы УК РБ говорится и о совершении каких-либо действий, то это уже не может подпадать под понятие хищения, изложенное в УК и, следовательно, можно говорить о вымогательстве как его способе.

Таким образом, можно сделать следующие выводы.

Во-первых, в Модельном УК для государств — участников СНГ состав вымогательства расположен среди хищений, но при этом, по нашему мнению, авторы не дали до настоящего времени ему четкого определения, это вызывает немало споров среди юристов относительно признания данного посягательства хищением. Такая неопределенная формулировка отразилась и на уголовном законодательстве государств — участников СНГ. Так, законодатель Кыргызстана вымогательство относит одновременно и к хищению, и не к хищению, то есть к разновидности иного корыстного преступления, в отличие, например, от законодателей Республики Узбекистан и Таджикистан, где данное деяние рассматривается лишь как разновидность хищения. Согласно УК Казахстана, Азербайджана, России рассматриваемое преступление хищением не признается, а является самостоятельным составом преступлений против собственности. Законодатель Республики Беларусь относит вымогательство к хищению, но предлагаемая им трактовка вызывает противоречия. В изложенном виде формулировка может трактоваться как хищение, так как и иное корыстное преступление. Для устранения противоречий в данном вопросе следует поступить, как законодатели Российской Федерации и Республики Казахстан, т. е. дать четкое определение хищению, которое бы не вызывало неопределенность у правоприменителей.

Во-вторых, при анализе квалифицирующих признаков рассматриваемого состава преступления нельзя не отметить, что законодатели ряда стран СНГ неоднозначно подходят к данному вопросу. На это, по нашему мнению, влияет складывающаяся криминальная ситуация, которая наблюдается в последние годы в странах ближнего зарубежья.

В-третьих, на наш взгляд, правильно поступили законодатели Таджикистана и Узбекистана, установив уголовное наказание за вымогательство, совершенное путем требования вознаграждения служащим, не являющимся должностным лицом государственного органа, за выполнение определенной работы или оказания услуги, входящих в круг служебных обязанностей этого лица, а равно создание таких условий, вынуждающих предоставить такому работнику вознаграждение для предотвращения нарушения прав и охраняемых законом интересов [10]. Целесообразен и подход законодателя Кыргызстана, который предусмотрел уголовную ответственность за вымогательство взятки должностным лицом. Указанные нововведения, по нашему мнению, отражают криминогенную ситуацию, сложившуюся на сегодня.

Список использованной литературы:

1. Модельный Уголовный кодекс: Рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств: Принят на седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств — участников Содружества Независимых Государств: Постановление № 7-5 от 17 февраля 1996 г. // <http://www.law.edu.ru/>
2. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 г. № 127 // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309>
3. Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года № 167-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.06.2014 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
4. Комментарий к Уголовному кодексу РФ / Лебедев. — 12-е, перер. — М.: Юрайт, 2012. — 1359 с.
5. Комментарий к УК РК/ Под ред. И. Рогова, Ж. Рахметова. — Алматы, 2012. — С. 520; Комментарий к УК РФ / Под ред. В.М. Лебедева. — М., 2007. — С. 158.
6. Уголовный Кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-3 (с изменениями и дополнениями на сентябрь 2013 г. // <http://pravo.levonevsky.org/>
7. Хамитов Б.Н. Современное состояние и процессы детерминации рейдерства в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4 (74). — С. 222.
8. Саткунова А.Э. История развития законодательства об уголовной ответственности за преступления против собственности в Казахстане // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2019. — № 1. — С. 58.
9. Лобачевский И.Л. Развитие уголовной ответственности за взыскательство в России и за рубежом. — М., 2003. — С. 15.
10. Уголовный кодекс Республики Узбекистан: Утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 г. № 2012-ХІІ; введен в действие с 1 апреля 1995 г. // <http://law.edu.ru/>

Қарымсақов Р.Ш.,

*Гуманитарлық заң мектебі, ұлттық және халықаралық құқық кафедрасы,
ҚР ІІМ ардагері, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(e-mail: rahmet-almash59@mail.ru);*

Смоилов С.Ж.,

*Гуманитарлық заң мектебі, ұлттық және халықаралық құқық кафедрасы,
(PhD) философия докторы, доцент
(e-mail: smoilovs@mail.ru);*

Барсукова Р.А.,

*Гуманитарлық заң мектебі, ұлттық және халықаралық құқық кафедрасы,
заң ғылымдарының кандидаты, профессор
(«Тұран-Астана» университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: barsukova@tau-edu.kz)*

Таяу шетелде жасалатын бопсалаудың құқықтық сипаттамасы (салыстырмалы-құқықтық талдау)

Аннотация. Бірқатар ел зерттеушілерінің ерекше алаңдаушылығы — өсіп келе жатқан қауіп пен ұйымдасқан бопсалау сияқты құбылыстың кең таралуы. Қазіргі кезеңде жүргізілген көптеген зерттеудің нәтижесі салыстырмалы түрде қысқа уақыт ішінде қылмыстық топтың бопсалауға қатысуының тез өскенін көрсетеді. Бүгінде қолда бар ғылыми жарияланым бопсалау ТМД еліндегі қылмыстық қызметтің ең жоғары табысты түрінің біріне айналғанын көрсетеді. Ұйымдасқан бопсалаудың қауіптілігі қылмыстың бұл түрі ең жасырын болып табылатынында екенін атап өткен жөн. Мұны ТМД-ның барлық еліндегі құқық қорғау ведомствосының есебінде көрсетілген соңғы жылдардағы статистикалық дерек дәлелдейді. Сонымен, егер статистикаға сүйенсек, онда сандық көрсеткіш төмендеу бағытында, содан кейін өсуге қарама-қарсы өзгереді. Сонымен қатар цифрлы дерек көрсеткішін объективті төмендету үшін белгілі бір шарт қатар жүруі тиіс.

Негізгі сөздер: сандық дерек, кідіріс, қылмыс, бопсалау, ғылым, ғылыми басылым, қылмыс, көрсеткіш.

R.Sh. Karymsakov,

*Associate Professor Humanities and Law School, Department of National and International Law,
veteran of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Legal Sciences
(e-mail: rahmet-almash59@mail.ru);*

S.Zh. Smolov,

*Humanities and Law School, Department of National and International Law,
Doctor of Philosophy (PhD)
(e-mail: smoilovs@mail.ru);*

R.A. Barsukova,

*Department of National and International Law, Humanities and Law School
(«Turan-Astana» University, Astana, Republic of Kazakhstan, e-mail: smoilovs@mail.ru)*

Legal characteristics of extortion committed in neighboring countries (comparative legal analysis)

Annotation. Researchers in a number of countries are particularly concerned about the growing danger and widespread occurrence of such a phenomenon as organized extortion. At the present stage, the results of numerous studies show that in a relatively short time there has been a rapid increase in the participation of criminal groups in the commission of extortion. The scientific publications available to date indicate that extortion is becoming one of the most profitable types of criminal activity in the CIS countries. It should be noted that the increased danger of organized extortion lies in the fact that this type of crime belongs to one of the most latent. This is evidenced by statistical data for recent years, indicated in the reports of law enforcement agencies in almost all CIS countries. So, if we proceed from statistics, then quantitative indicators change in the direction of decrease, then on the contrary increase. But at the same time, certain conditions must accompany the objective reduction of digital data indicators.

Keywords: Digital data, latency, crime, extortion, science, scientific publications, crime, indicators.

УДК 341.1

Колбаева А.С.,

*старший преподаватель кафедры уголовного права и процесса,
магистр юридических наук*

*(Центрально-Казахстанская академия, г. Караганда, Республика Казахстан,
e-mail: asel-kaz@mail.ru)*

Решение дела по существу при прекращении уголовного дела в связи с деятельным раскаянием

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются вопросы применения правового института прекращения уголовного дела в связи с деятельным раскаянием. Данный правовой институт ориентирован на воздействие на поведение лица, впервые совершившего незначительное уголовное правонарушение и искренне кающегося в совершенном. Несмотря на то, что принцип неотвратимости уголовной ответственности считается одним из необходимых условий успешной борьбы с преступностью, институт освобождения от уголовной ответственности зарекомендовал себя как действенная мера по исправлению правонарушителей без их изоляции от социальной среды. Наряду с этим автором исследуются вопросы правосубъектности органов уголовного преследования по прекращению уголовного дела в связи с деятельным раскаянием в досудебном производстве. По итогам исследования выдвигаются предложения по передаче согласования вопросов прекращения уголовного дела с прокурором следственному судье как представителю судебной власти.

Ключевые слова: уголовное право, уголовный процесс, освобождение от уголовной ответственности, деятельное раскаяние, расследованию уголовного правонарушения, правосудие, решение дела по существу, суд, следственный судья.

Основной задачей демократического правового государства является защита интересов, прав и свобод граждан, справедливое устройство общественной жизни, создание условий для всестороннего развития личности, установление общественного контроля за деятельностью государственного аппарата, создание равных возможностей для всех членов общества. В этом плане обеспечение социальной справедливости играет ключевую роль в системе защиты прав и свобод граждан.

В условиях демократизации институтов государственной власти и реформирования правоохранительной и судебной систем актуализируется вопрос о применении в отношении лиц, впервые совершивших незначительные уголовные правонарушения, альтернативных мер наказания. В этом плане особого внимания заслуживает институт восстановительного правосудия, который ориентирован на возмещение нанесенного преступлением вреда, возвращение преступника в общество и предоставление всем сторонам процесса (преступнику, жертве и обществу) возможности напрямую участвовать в осуществлении правосудия [1, 127]. Одним из его элементов является применение уголовно-правового института освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием. Данный институт может быть рассмотрен как с уголовно-правовой точки зрения, так и с уголовно-процессуальной.

С уголовно-правовой точки зрения институт освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием имеет только положительный эффект. Его социальное значение состоит в том, что государство, освобождая лицо, совершившее уголовный проступок либо впервые совершившее преступление, от уголовной ответственности, оказывает ему доверие и рассчитывает на его законопослушное поведение в будущем [2, 617]. Эту правовую меру нужно расценивать в качестве гуманизации подходов уголовной политики государства.

Вместе с тем, с уголовно-процессуальной точки стороны есть ряд вопросов относительно реализации рассматриваемого правового института. Так, возникает вопрос о соотношении юридической природы института прекращения уголовного дела или уголовного преследования в связи с деятельным раскаянием и субъектов, реализующих данный правовой институт.

В целом в научной литературе существует несколько подходов к пониманию института прекращения уголовного дела. Одни ученые-процессуалисты его рассматривают в качестве «завершения деятельности по собиранию доказательств и установлению фактов» [3, 5], вторые — как «заключительный этап досудебного расследования» [4, 29–30], третьи — как «решение дела по существу» [5, 10]. Из приведенных подходов довольно интересным представляется последний, так как понятие «решение дела по существу» в основном применяется в контексте отправления правосудия. Так, например, Е.В. Рябцева отмечает, что «правосудие — это государственная деятельность суда по рассмотрению уголовного дела по существу, принятию решения о признании лица виновным или невиновным, назначению виновному справедливого наказания в установленной законом процессуальной форме и принятию мер по возмещению вреда, связанного с уголовным преследованием» [6, 13]. Аналогичного мнения придерживается А.А. Камардина, отмечая, что под правосудием необходимо понимать «государственную деятельность суда по рассмотрению уголовного дела по существу, назначению наказания, рассмотрению и разрешению вопросов, связанных с исполнением приговора» [7, 17]. Из приведенных определений вытекает, что решение уголовного дела по существу является прерогативой суда и реализуется при отправлении правосудия.

Вместе с тем необходимо отметить, что институт прекращения уголовного дела применяется во всех стадиях уголовного процесса, и субъекты, реализующие данный институт, подразделяются на тех, кто принимает решение о прекращении уголовного дела в досудебной стадии, и суд, который уполномочен прекратить дело в судебных стадиях. Данная классификация закреплена в статье 36 УПК Республики Казахстан, согласно которой к таким субъектам отнесены орган уголовного преследования и суд.

В связи со сказанным с научной точки зрения представляет интерес вопрос о решении дела по существу при прекращении уголовного дела в досудебной стадии уголовного процесса. Например, В.А. Михайлов отмечает, что «прекращением уголовного дела разрешается по существу вопрос об уголовной ответственности обвиняемого, решение дается в отрицательной форме и требует в качестве необходимой предпосылки подведения итогов предварительного расследования». По мнению Р.С. Тлеуова, «равно как вынесением приговора, постановлением о прекращении уголовного дела разрешается его судьба, делается официальный вывод о дальнейшей судьбе уголовного процесса: быть ему дальше или прекратиться» [8, 111]. Тем самым авторы подчеркивают, что решение дела по существу аналогично, как и в судебных стадиях уголовного процесса, применяется и в досудебном производстве.

Как уже отмечалось ранее, в досудебной стадии уголовного процесса прекращение уголовного дела осуществляет орган уголовного преследования. В соответствии с п. 14 ст. 7 УПК Республики Казахстан правом осуществлять уголовное преследование обладают прокурор (государственный обвинитель), следователь, орган дознания, дознаватель [9]. В Главе 36 УПК Республики Казахстан закреплен порядок прекращения и возобновления досудебного расследования. Так, согласно ч. 1 ст. 289 УПК Республики Казахстан в случае принятия решения о прекращении уголовного дела лицо, осуществляющее досудебное расследование, в течение суток направляет постановление и уголовное дело для утверждения прокурору. В соответствии с ч. 1 ст. 290 УПК Республики Казахстан прокурор в течение десяти суток с момента их поступления принимает решение об утверждении постановления о прекращении уголовного дела либо уголовного преследования в полном объеме или в части либо об отказе в утверждении постановления и возвращении его лицу, осуществляющему досудебное расследование, с указанием о производстве необходимых следственных и процессуальных действий, либо о прекращении уголовного дела либо уголовного преследования.

Как мы видим, окончательное решение по применению института освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием остается за прокурором. На наш взгляд, данный порядок прекращения уголовного преследования в силу применения института освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием является неверным. Полагаем, что принятие окончательного решения по рассматриваемому вопросу должно быть прерогативой суда. Именно суд как единственный орган, осуществляющий управление правосудия, должен принимать такое решение. В этой связи предлагается передать полномочия прокурора, закрепленные в ст. 290 УПК Республики Казахстан, следственному судье как представителю судебной власти [10, 72].

На основании сказанного предлагается ст. 289 УПК изложить в следующей редакции:

«1. В случае принятия решения о прекращении уголовного дела лицо, осуществляющее досудебное расследование, в течение суток направляет постановление и уголовное дело для утверждения следственному судье.

При прекращении уголовного дела в части либо уголовного преследования отдельных подозреваемых в полном объеме или в части следственному судье для утверждения направляется постановление.

2. После поступления утвержденного следственным судье постановления лицо, производившее досудебное расследование, уведомляет подозреваемого, его защитника, законного представителя, потерпевшего и его представителя, гражданского истца, гражданского ответчика и их представителей о прекращении досудебного расследования и основаниях прекращения.

Указанным лицам разъясняются право ознакомиться с материалами дела и порядок обжалования постановления о прекращении досудебного расследования. По ходатайству этих лиц им вручается копия постановления о прекращении досудебного расследования или уголовного преследования, утвержденного следственным судье».

Статью 290 УПК предлагается изложить в следующей редакции:

«Статья 290. Действия следственного судьи при прекращении уголовного дела

1. По результатам изучения поступившего уголовного дела с постановлением о его прекращении или постановлением о прекращении уголовного дела в части либо уголовного преследования отдельных подозреваемых следственный судья в течение десяти суток с момента их поступления принимает одно из следующих решений...

2. ...В случае отмены избранной в отношении подозреваемого меры пресечения в виде содержания под стражей копия постановления незамедлительно направляется следственным судьей для исполнения администрации места содержания под стражей.

3. По ходатайству лиц, указанных в части второй статьи 289 настоящего Кодекса, следственный судья обеспечивает им возможность ознакомления с материалами прекращенного уголовного дела».

Кроме того, предлагается в ч. 1 ст. 55 УПК включить п. 19 в следующей редакции:

«19) утверждает постановление о прекращении уголовного дела».

В заключение хотелось бы отметить, что меры по передаче полномочий по утверждению решения о прекращении уголовного дела следственному судье будут соответствовать требованиям ст. 75 Конституции РК об осуществлении правосудия только судом.

Список использованной литературы:

1. Кульман А., Кури Х. Восстановительное правосудие как альтернатива уголовным наказаниям — уроки истории // Актуальные проблемы экономики и права. 2016. Т. 10. № 4. — С. 126–149.
2. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть. Т. 1. — Алматы: Жеті жарғы, — 2021. — 836 с.
3. Давыдов П.М., Мирский Д.Я. Прекращение уголовных дел в советском уголовном процессе. — М.: Госюриздат, 1963. — 99 с.
4. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть общая: Академический курс: Учебн. / Под ред. д.ю.н., профессора Б.Х. Толеубековой. — Алматы: HAS, 2004. Кн. 2. — С. 29–30.
5. Михайлов В.А. Процессуальный порядок прекращения уголовных дел в стадии предварительного расследования. — Волгоград, 1970. — 140 с.
6. Рябцева Е.В. Правосудие в уголовном процессе России. — М.: Юрлитинформ, 2008. — 400 с.
7. Камардина А.А. О понятии и сущности правосудия в уголовном судопроизводстве // Вестник Оренбургского государственного университета. — 2014. — № 3 (164). — С. 14–17.
8. Тлеуов Р.С. Юридическая природа института прекращения уголовного дела // Вестник КазНУ. Серия юридическая. — 2010. — № 4 (56). — С. 110–115.
9. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V // Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852#sub_id=0 (дата обращения: 14.02.2023)
10. Мусипова Д.М., Болатов Е.Ж. Взаимоотношения следователя и прокурора на стадии досудебного расследования // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 4 (78). — С. 70–75.

Көпбаева Ә.С.,

қылмыстық құқық және процесс кафедрасының аға оқытушысы,

заң ғылымдарының магистрі

(Орталық Қазақстан академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы,

e-mail: asel-kaz@mail.ru)

**Шынайы өкінуіне байланысты қылмыстық істі тоқтату кезінде
істі мәні бойынша шешу**

Аннотация. Мақалада белсенді өкінуге байланысты қылмыстық істі тоқтатудың құқықтық институтын қолдану мәселесі қаралады. Бұл құқықтық институт алғаш рет елеусіз қылмыстық құқық

бұзушылық жасаған және жасаған ісіне шын жүректен өкінетін адамның мінез-құлқына әсер етуге бағытталған. Қылмыстық жауаптылықтың бұлтартпаушылық қағидаты қылмыспен табысты күресудің қажетті шартының бірі болып саналса да, қылмыстық жауаптылықтан босату институты өзін әлеуметтік ортадан оқшауламай-ақ құқық бұзушыны түзету бойынша пәрменді шара ретінде көрсетті. Сондай-ақ автор сотқа дейінгі іс жүргізудегі белсенді өкінуге байланысты қылмыстық қудалау органының қылмыстық істі тоқтату жөніндегі құқықтық субъектілігі мәселесін зерттейді. Сот төрелігін жүзеге асыру барысында іске асырылатын істің мәні бойынша шешімі сияқты қылмыстық іс жүргізу функциясы талданады. Арнайы әдебиеттерді талдау негізінде автор бұл функция соттың құзыреті деген қорытындыға келеді. Зерттеу қорытындысы бойынша қылмыстық істі тоқтату мәселесін прокурормен келісуді сот билігінің өкілі ретінде тергеу судьясына беру жөнінде ұсыныс жасалады.

Негізгі сөздер: қылмыстық құқық, қылмыстық процесс, қылмыстық жауаптылықтан босату, шынайы өкіну, қылмыстық құқық бұзушылықты тергеу, сот төрелігі, істі мәні бойынша шешу, сот, тергеу судьясы.

A.S. Kopbaev,

*Senior Lecturer of the Department of Criminal Law and Procedure, Master of Law
(Central Kazakhstan Academy, the city of Karaganda, Republic of Kazakhstan,
e-mail: asel-kaz@mail.ru)*

The decision of the case on the merits upon termination of the criminal case in connection with active repentance

Annotation. This article discusses the application of the legal institution of termination of a criminal case in connection with active repentance. This legal institution is focused on influencing the behavior of a person who has committed a minor criminal offense for the first time and sincerely repents of what he has committed. Despite the fact that the principle of the inevitability of criminal responsibility is considered one of the necessary conditions for the successful fight against crime, the institution of exemption from criminal liability has proven itself as an effective measure to correct offenders without isolating them from the social environment. Along with this, the author explores the issues of the legal personality of the criminal prosecution bodies for the termination of a criminal case in connection with active repentance in pre-trial proceedings. The article analyzes such a criminal procedural function as the decision of the case on the merits, implemented in the course of the administration of justice. Based on the analysis of special literature, the author comes to the conclusion that this function is the prerogative of the court. Based on the results of the study, proposals are put forward to transfer the coordination of the termination of the criminal case with the prosecutor to the investigating judge as a representative of the judiciary.

Keywords: criminal law, criminal procedure, exemption from criminal liability, active repentance, investigation of a criminal offense, justice, decision of the case on the merits, court, investigating judge.

УДК 35(574)

Мишковская В.В.,

старший преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД, магистр юридических наук, полковник полиции (Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: viktoriya.m999@gmail.com);

Карпекин А.В.,

доцент кафедры публичного права, кандидат юридических наук, доцент (Центрально-Казахстанская академия, г. Караганда Республика Казахстан, e-mail: karpekin2205@yandex.ru);

Аубакирова Г.А.,

старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин, полковник полиции (Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: gulaub2007@mail.ru)

К вопросу об особенностях менеджмента в управленческой деятельности органов внутренних дел

Аннотация. Эффективность менеджмента в управленческой деятельности органов внутренних дел можно обеспечить лишь на основе строго определенных, научно обоснованных, взаимосвязанных и взаимообусловленных принципов, представляющих исходные правила, требования, нормы деятельности по упорядочению всей системы управления. Авторы статьи отмечают, что субъекты управления обеспечивают необходимую интеграцию отдельных видов управленческой деятельности во всех элементах (подразделениях системы), их взаимную согласованность и общую направленность на реализацию поставленных целей. Жестко регламентированные условия менеджмента в управленческой деятельности и требования к лидерству с точки зрения количества, качества и постоянно растущей сложности требуют детального, ориентированного на будущее изучения.

Ключевые слова: менеджмент, управленческая деятельность, органы внутренних дел, интерактивное управление, цифровизация, руководство, персонал.

Когда вопрос о будущем менеджмента в управленческой деятельности органов внутренних дел подвергается тщательному изучению, очень быстро приходит понимание того, что на него можно дать только многоуровневый ответ. С одной стороны, это основано на том, что социальные, технологические и структурные процессы изменений как в сфере труда, так и в частной сфере характеризуются высокой степенью динамизма. С другой стороны, руководителям становится все труднее решить, какие концепции или модели управленческой деятельности следует использовать для эффективного решения этих задач в повседневном руководстве.

В дополнение к этим вопросам необходимо также выяснить, отвечают ли прежние механизмы менеджмента в виде прямого руководства (персонал-интерактивный) и косвенного руководства (структурно-системный), которые указаны как обязательная основа управленческой деятельности, сегодняшним и особенно завтрашним задачам менеджмента.

На фоне этих рамочных условий следует также рассмотреть вопрос о том, следует ли в связи с процессами социальных и технологических изменений ориентировать механизмы управленческой деятельности в большей степени на внешние рамочные условия или, скорее, на фундаментальное понимание управленческой деятельности со стороны руководителей ОВД.

Возникает фундаментальный вопрос о том, должно ли будущее управленческой деятельности в полиции определяться внешними социальными условиями или пониманием управленческой деятельности руководителями ОВД. В следующих замечаниях будет сделана попытка найти ответ на этот сложный вопрос.

В сфере ОВД управленческая деятельность определяется следующим образом: «Управленческая деятельность — это целенаправленное социальное влияние для выполнения общих задач в структурированной рабочей ситуации, при котором формируются консенсусные рабочие и социальные отношения при взаимном влиянии, которое, как правило, симметрично» [1, 37].

Эта концепция управленческой деятельности направлена на достижение следующих целей менеджмента управленческой деятельности, которые имеют одинаковое значение:

- оптимальное выполнение уставных задач;
- обеспечение организационной сплоченности;
- формирование гуманных трудовых и социальных отношений.

С помощью элементов системы менеджмента управленческой деятельности должны быть достигнуты следующие цели:

- прозрачность;
- участливость;
- участие сотрудников в процессе руководства;
- делегирование;
- представление своей сферы услуг;
- контроль, ориентированный на достижение цели;
- оценка эффективности и объективная оценка работы.

Это описание менеджмента в управленческой деятельности в основном представляет собой практическую основу для ориентации менеджеров, особенно в области интерактивной управленческой деятельности персонала. Однако помимо этого позитивного признания, в последние годы развернулась все более критическая дискуссия относительно актуальности и направленности менеджмента в управленческой деятельности.

Принцип равной готовности и эффективности всех сотрудников к выполнению требований уже должен был быть изменен подходом ситуационного менеджмента в управленческой деятельности в рамках переориентации управления персоналом на интерактивное управление.

Профессиональная управленческая работа заключается в наблюдении и понимании повседневной организации с точки зрения ее временного, социального и фактического измерения. Исходя из этого наблюдения, для руководителей возникают следующие области действий:

- коммуникация (построение коммуникационной архитектуры);
- ориентация соответственно цели и стратегия (общая ориентация в смысле значимой направляющей ориентации);
- организация и/или рабочие процессы;
- персонал (непосредственное управление персоналом и развитие персонала).

В соответствии с этим пониманием менеджмента в управленческой деятельности на руководителей возлагается задача постоянно отслеживать свою организационную сферу в описанных областях деятельности и вмешиваться в случае выявленных недостатков.

В отличие от описанного социологического понимания управленческой деятельности, в 2014 г. Тильманном и Вайблером (Германия) была представлена «Модель полицейского менеджмента в управленческой деятельности трансформационного сотрудничества» с целью разработки современной перестройки системы менеджмента в управленческой деятельности [2, 22].

В этой связи следует отметить, что управленческая деятельность в ОВД всегда осуществляется как на структурно-системном (косвенном), так и на кадрово-интерактивном (прямом) уровнях. Принципиально признается важность системно-структурного менеджмента в управленческой деятельности в форме руководства и организационной культуры ОВД [3,

34], однако Тильманн и Вайблер рассматривают интерактивное лидерство с точки зрения персонала в качестве основного направления повседневной управленческой работы.

В рамках трансформационного менеджмента в управленческой деятельности непосредственное лидерство между людьми (от руководителя к сотруднику) находится в центре внимания процесса управленческой деятельности, при этом цели совместного менеджмента в управленческой деятельности должны быть достигнуты путем преобразования ценностей и отношений между руководителями и сотрудниками. Для руководителей это влечет за собой следующие обязательства:

- понимание менеджмента в управленческой деятельности основано на этически продуманных действиях;
- лидерство должно основываться на сильной профессиональной, социальной и кадровой компетентности;
- стремление к сотрудничеству.

Исходя из этого базового понимания, менеджеры должны всегда соблюдать следующие области действия в кадрово-интерактивном лидерстве:

- функция ролевой модели;
- мотивация;
- развитие персонала;
- признательность / уважение.

В отличие от социологического понимания, менеджмент в управленческой деятельности больше фокусируется на важности руководителя в формировании повседневного управления.

В 2020 г. была представлена Трансформационная модель управления персоналом, основанная на уже упомянутых моделях управленческой деятельности, в которой сделана попытка описать основные принципы кадрово-интерактивного и системно-структурного менеджмента в управленческой деятельности устойчивой ориентации [4, 17].

В этом контексте лидерство на системно-структурном уровне должно быть ориентировано на дифференцированное понимание организации, которое соответствует трем сторонам организации:

- «официальная реальность», направленная вовне;
- реальность», которую практикуют члены организации;
- «практикуемая реальность», которой живут члены организации в повседневной жизни.

На кадрово-интерактивном уровне лидеры должны ориентироваться на следующие области действия трансформационного и трансакционного управленческой деятельности:

- образцовое поведение;
- стимулирование мотивации;
- интеллектуальный вызов;
- индивидуальное развитие и вызов;
- общение как центральная основа управленческой деятельности;
- постановка целей и обратная связь, ориентированная на эффективность.

В свете этого следует отметить, что как концепция менеджмента в управленческой деятельности и социологически обоснованное понимание управленческой деятельности, и «Модель менеджмента в управленческой деятельности ОВД в рамках преобразующего сотрудничества» были признаны комитетами по вопросам управленческой деятельности, ОВД, международными конференциями с участием министров внутренних дел и сенаторов стран, в принципе, подходящими, что позволяет сделать повседневную работу руководства в сфере управления персоналом позитивной. Но в то же время было отмечено, что эти концепции менеджмента в управленческой деятельности не могут дать всеобъемлющего ответа на будущие сложные вызовы, с которыми сталкивается руководство полиции.

Академией государственного управления при Президенте Республики Казахстан в 2018, 2019, 2020 гг. рассматривались темы исследований, связанных с разработкой конкретных рекомендаций по нормированию рабочего времени государственных служащих и оплаты труда, автоматизации документооборота, внедрению принципа «бережливости», процессного подхода в государственных органах Республики [4, 12]. В результате перед руководством ОВД была поставлена задача разработать некоторые основные идеи для выработки общего понимания руководства полиции на региональном уровне и уровне государства.

В базовом обзоре реальности менеджмента в управленческой деятельности были описаны следующие текущие проблемы:

- внутренняя и внешняя коммуникация (например, форма, уместность, скорость);
- работа с новыми средствами массовой информации;
- преемственность (например, изменение ценностей, ожиданий сотрудников, передача и потеря знаний);
- лидерство и организационная культура (например, развитие персонала, баланс между работой и личной жизнью).

Помимо этого, были описаны следующие темы менеджмента в управленческой деятельности, которые рассматриваются как будущие вызовы для лидеров во все более сложной повседневной среде управленческой деятельности:

- цифровизация (например, полиции, преступности, частной жизни);
- социальные изменения (например, индивидуализация, демографические изменения, развитие ценностей);
- управление персоналом (например, развитие персонала, удержание персонала, обеспечение квалифицированного следующего поколения);
- изменение задач как поле напряжения (например, новые формы терроризма, киберпреступность).

В ходе дальнейшего рабочего этапа две рабочие подгруппы рассмотрели следующие темы:

- «Дальнейшее развитие систем управления и контроля полиции — тематический комплекс цифровизации» (Астана, Шымкент, Алматы);
- «Лидерство и управление в контексте меняющихся структур».

В области дальнейшего развития систем управления и контроля полиции на фоне цифровизации были проанализированы следующие темы:

- рабочая среда / организация;
- технологии и лидерство;
- позитивная культура ошибок;
- люди и здоровье.

В области управленческой деятельности и управления в контексте меняющейся демографической структуры были проанализированы следующие тематические области:

- лидерство и управление (предложения по изменению в области интерактивного и структурного менеджмента в управленческой деятельности, необходимость изменений в организационных структурах и процедурах полиции);
- лидерство и управление в контексте многообразия (найм, отбор и использование персонала);
- организационная культура и личные ценности.

Подробное изложение отдельных результатов по проанализированным темам выходит за рамки данной статьи, однако из него можно сделать основной вывод. Рамочные условия менеджмента в управленческой деятельности и требования к лидерству с точки зрения количества, качества и постоянно растущей сложности настолько изменились за последние годы, что требуют детального, ориентированного на будущее изучения.

На этом фоне Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан рекомендовала сформулировать общее, устойчивое понимание менеджмента в управленческой деятельности ОВД в Казахстане и создать условия для дальнейшего развития, ориентированного на будущее.

Если связать вопрос о будущем управленческой деятельности ОВД с требованием общего понимания менеджмента в управленческой деятельности, становится ясно, что с большой долей вероятности нельзя больше гарантировать успех управления в ответ на сегодняшние и завтрашние сложные вызовы в повседневном руководстве с помощью конкретной концепции менеджмента в управленческой деятельности.

Лидеры все чаще сталкиваются с проблемой необходимости гибко работать с различными механизмами кадрово-интерактивного и системно-структурного менеджмента в управленческой деятельности в соответствии с ситуацией и целевой группой. Знание различных концепций и моделей управленческой деятельности будет очень полезным в этом отношении, но ни одна концепция менеджмента в управленческой деятельности не может полностью ответить на вызовы все более сложного повседневного руководства на фоне цифровизации.

При формулировании общего понимания управленческой деятельности для ОВД следует учитывать проверенные принципы прямого и непосредственного руководства для ориентации на вызовы и профессионального управления ими в описанных областях деятельности. В то же время следует отметить, что предопределенные модели действий в рамках организационной культуры или концепций менеджмента в управленческой деятельности больше не могут сами по себе гарантировать успех управленческой деятельности.

Можно сказать, что мир перестраивается не снаружи, а изнутри. Возможно, решение в развитии общего понимания управленческой деятельности заключается в том, чтобы дать менеджерам возможность распознать современные основы системно-структурного и кадрово-интерактивного менеджмента в управленческой деятельности с учетом конкретной ситуации, ориентируясь на будущее, чтобы овладеть сферами деятельности в области менеджмента в управленческой деятельности и затем уметь использовать их для эффективного руководства.

Список использованной литературы:

1. Бартель К., Хайдеманн Д. Лидерство в полиции — строительные блоки для социологически обоснованного понимания управленческой деятельности. — Висбаден, 2017. — 39 с.
2. Thielmann G., Weibler J. Model, Polizeiliche Führungslehre: 2-nd edition. — Hilden, 2020.
3. Тулегенова С.Ш. Некоторые вопросы правовой культуры сотрудников ОВД как фактора повышения профессионального имиджа // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2020. — № 2. — С. 33–37.
4. Совершенствование менеджмента государственных органов/ Под науч. рук-вом Исеновой Г.К. — Нур-Султан, 2020. — 161 с.

Мишковская В.В.,

кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: viktoriya.m999@gmail.com);

Карпекин А.В.,

жария құқығы кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Орталық Қазақстан академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы,
e-mail: karpekin2205@yandex.ru);

Аубакирова Г.А.,

жалпы құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: gulaub2007@mail.ru)

Ішкі істер органдарының басқару қызметіндегі менеджменттің ерекшелігі туралы сұраққа

Аннотация. Ішкі істер органының басқару қызметіндегі менеджменттің тиімділігін басқарудың бүкіл жүйесін ретке келтіру жөніндегі қызметтің бастапқы ережесін, талабын, нормасын білдіретін қатаң анықталған, ғылыми негізделген, өзара байланысты және өзара шартталған принцип негізінде ғана қамтамасыз етуге болады. Мақала авторлары басқару субъектісі басқару қызметінің жеке-леген түрінің барлық элементінде (жүйенің бөлінісінде) қажетті интеграциясын, олардың өзара бірізділігін және қойылған мақсатты жүзеге асыруға жалпы бағытталуын қамтамасыз ететінін атап көрсетеді. Басқару қызметіндегі басқарудың жоғары реттелген жағдайы және саны, сапасы және күрделілігі жағынан көшбасшылыққа қойылатын талап жан-жақты, болашаққа бағытталған зерттеуді талап етеді.

Негізгі сөздер: басқару, басқару қызметі, ішкі істер органы, интерактивті басқару, цифрландыру, менеджмент, персонал.

V.V. Mishkovskaya,

Senior Lecturer of the Department of Professional Psychological Training and Management
of the Department of Internal Affairs, Master of Law, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: viktoriya.m999@gmail.com);

A.V. Karpekin,

Associate Professor of the Department of Public Law,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Central-Kazakhstan Academy, Karaganda, Republic of Kazakhstan,
e-mail: karpekin2205@yandex.ru);

G.A. Aubakirova,

Senior Lecturer of the Department of General Legal Disciplines, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: gulaub2007@mail.ru)

On the question of the features of management in the management activities of departments of the interior

Annotation. The effectiveness of management in the management activities of the internal affairs bodies can only be ensured on the basis of strictly defined, scientifically based, interrelated and interdependent principles that represent the initial rules, requirements, and norms for streamlining the entire management system. The authors of the article note that the subjects of management provide the necessary integration of certain types of management activities in all elements (subdivisions of the system), their mutual consistency and general focus on the implementation of the goals. The highly regulated conditions of management in managerial activity and the requirements for leadership in terms of quantity, quality and ever-increasing complexity require a detailed, future-oriented study.

Keywords: Management, management activities, departments of the interior, interactive management, digitalization, management, personnel.

УДК 34.096

Мухаметкалиев Н.Ж.,
*исполняющий обязанности начальника Академии,
кандидат юридических наук, полковник полиции
(e-mail: nurkm@bk.ru);*
Есмагамбетова Г.Т.,
*докторант, магистр юридических наук
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: gauhar2889@mail.ru)*

Некоторые аспекты совершенствования приговорной пробации в Республике Казахстан

Аннотация. Основной характеристикой уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан является правовое закрепление системы наказаний и поиск возможностей применения наказаний без изоляции от общества. На сегодня одной из качественных мер наказания без использования лишения свободы является пробация. Обозначенный институт и его разновидности активно применяются в уголовно-исполнительной практике Республики Казахстан. В предоставленной статье рассматриваются некоторые аспекты совершенствования приговорной пробации в Республике Казахстан. На основе анализа действующей практики авторы приходят к выводу, что развитие указанного вида пробации позволит нашей стране уверенно развиваться в нужном направлении и считаться полноправным участником на мировой арене.

Ключевые слова: законодательство, уголовно-исполнительная политика, пробация, служба пробации, организация деятельности службы пробации, ресоциализация, приговорная пробация, социальная адаптация.

Суверенный Казахстан утверждает себя демократическим, правовым и социальным государством высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы. Соблюдение и поддержание таких ценностей позволит нашей стране уверенно шагать по пути становления нового конкурентоспособного, экономически, социально, политически развитого государства [1].

В русле обозначенного вопроса актуальность темы исследования обусловлена тем, что Конституция Республики Казахстан предполагает необходимость соблюдения и защиту неотъемлемых прав гражданина. Даже несмотря на факт совершения преступления этим лицом, приоритетными остаются его гражданские интересы. Поэтому считаем необходимым проанализировать и выявить вопросы развития института пробации в Республике Казахстан, в частности, феномена приговорной пробации.

Следует отметить, что на сегодня уголовно-исполнительное законодательство Республики Казахстан в своем развитии преодолело значительные шаги в вопросах снижения индекса тюремного населения. Так, Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года определила основной вектор развития уголовно-исполнительного права страны. Преимущественно определено, что продолжится работа по дальнейшему переходу к камерному типу чего, параллельно будут внедрены современные способы видеофиксации. Такие средства должны будут обеспечивать качественный контроль за осужденными. Вместе с тем, перспективным направлением должно стать повышение организационно-правового статуса службы пробации и его сотрудников. Главным образом, необходимо обратить внимание на организационные вопросы приговорной пробации [2].

Как отмечает Б.К. Шнарбаев: «становление института пробации в Казахстане происходит в условиях нового поколения сотрудников, на основе международных подходов в организации работы по исправлению осужденных, оказания им помощи в социализации в обществе» [3, 109].

В целом, тенденция исправления осужденных на основе демократических и гуманистических преобразований привела к сложившимся условиям современного общества. Заметим, что уголовно-исполнительная система Республики Казахстан с 2010 г. была подвержена серьезному реформированию.

Ключевую роль в обозначенных обстоятельствах сыграл институт пробации. Развитие пробации в Республике Казахстан неразрывно сочетается с вопросами ресоциализации граждан, которые совершили преступления, освободились из мест лишения свободы, а также лиц, находящихся на учете службы пробации. Иными словами, институт пробации выступил в качестве особой формы воздействия на лиц, которые совершили преступления небольшой и средней тяжести.

Приговорная пробация в отношении лиц, осужденных к ограничению свободы, осуществляется в форме пробационного контроля в соответствии с уголовным кодексом Республики Казахстан, ее продолжительность определяется приговором или постановлением суда [4]. На сегодня практическая деятельность службы пробации регламентируется положениями Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан (УИК РК). Так, согласно п. 7 ст. 3 УИК РК пробация представляет собой систему видов деятельности и индивидуально определяемых мер контрольного и социально-правового характера, направленных на коррекцию поведения лиц, категории которых определены законом, для предупреждения совершения ими уголовных правонарушений [5].

Иными словами, в современном обществе пробация рассматривается в качестве прогрессивного института. Следует подчеркнуть, что создание такой службы явилось существенным шагом к снижению уровня преступности в стране. При этом особое внимание уделено рецидивной преступности, государство без применения крайней меры для человека всячески способствует развитию исправления в поведении осужденного.

Организационные вопросы деятельности службы пробации в Республике Казахстан рассматривает Закон Республики Казахстан «О пробации», который был принят 30 декабря 2016 г. В частности, регулируются отношения в сфере организации функционирования пробации, устанавливаются общие ориентиры. Особое внимание заострено на правовом статусе лиц, в отношении которых применяется пробация. Так, ч. 2 ст. 1 Закона Республики Казахстан «О пробации» гласит, что основной целью пробации является «содействие в обеспечении безопасности общества», которое реализуется посредством выполнения основополагающих задач. Среди них — коррекция поведения подозреваемого, обвиняемого, ресоциализация осужденного, социальная адаптация и реабилитация лица, освобожденного из учреждения уголовно-исполнительной системы [6].

Кроме того, порядок организации деятельности службы пробации регламентируется Правилами организации деятельности службы пробации от 15 августа 2014 г. [7]. В целом, нормативный правовой акт рассматривает порядок организации вопросов пробационного контроля в отношении осужденных.

Таким образом, организационно-правовые основы деятельности службы пробации в Республике Казахстан следует рассматривать как одно из основных направлений совершенствования отечественного уголовно-исполнительного законодательства.

Важно отметить, что в ходе разработки закона Республики Казахстан «О пробации» на законодательном уровне было заложено более широкое значение понятия «пробация», было предусмотрено ее деление на четыре вида. Одной из основополагающих форм пробации стала приговорная пробация. Она применяется с 2012 г. Условия приговорной пробации дей-

ствуют в отношении лиц, осужденных к наказаниям, которые не связаны с лишением свободы. Статья 12 «Виды probation» Закона Республики Казахстан «О probation» понятие приговорной probation трактует в качестве деятельности и совокупности мер по установлению и осуществлению probationного контроля в отношении лиц, осужденных к ограничению свободы, а также осужденных условно, и оказанию им социально-правовой помощи [6].

Соответственно, приговорная probation применяется только в отношении осужденных условно и осужденных к ограничению свободы. Согласно отечественному законодательству, продолжительность приговорной probation определяется исключительно приговором или постановлением суда. В ходе probationного контроля на лицо накладываются определенные обязательства, которые строго должны выполняться. Среди них — соблюдение условий и порядка отбывания наказания, явка в службу probation в установленные дни, выполнение обязанностей, возложенных судом, информирование об изменении места жительства, работы и другие.

Необходимо знать, что фундаментом приговорной probation выступает позиция использования некарательных мер воздействия на преступников и их основательного исправления. Особенностью такого вида probation является коррекция поведения лиц путем оказания им социальной и иной помощи, которая направлена на социальную адаптацию поднадзорных лиц.

Таким образом, феномен приговорной probation в Республике Казахстан представляет собой комплекс мер по осуществлению и установлению probationного контроля по отношению к лицам, которые были осуждены к ограничению свободы или условно. Более того, мероприятия probationного контроля по приговорной probation сводятся к последующему оказанию социальной помощи, которая необходима каждому осужденному.

Вместе с тем практика применения института probation показывает, что его механизм нуждается в доработке на законодательном уровне. Сегодня мы наблюдаем отсутствие взаимодействия между структурами и подразделениями департаментов уголовно-исполнительной системы страны.

Проведенный анализ уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан позволяет сделать некоторые рекомендации по повышению эффективности работы приговорной probation. В целях совершенствования некоторых аспектов приговорной probation в Республике Казахстан полагаем необходимым создание качественно новой государственной службы probation. В перспективе такая служба обеспечит сотрудникам тесную взаимосвязь со всеми осужденными и будет способствовать скорейшей ресоциализации осужденного в обществе.

Для обеспечения эффективной и качественной работы службы probation особое внимание нужно обратить на кадровую политику. Для формирования программ реабилитации осужденных и качественной работы в целом служба probation должна быть укомплектована компетентными сотрудниками. Государственный орган должен состоять из сотрудников с высшим образованием в сфере юриспруденции, психологии, медицины. В условиях развития нового Казахстана это позволит на качественно новом уровне вести сотрудничество с гражданскими объединениями, религиозными организациями, органами исполнительной власти и органами внутренних дел.

Целесообразно тщательно изучить зарубежный опыт и, корректируя свое законодательство, внедрить лучшие мировые образцы с учетом особенностей менталитета нашего социума, правовой культуры и системы государственного и общественного устройства. Особый уклон необходимо сделать в сторону возможностей получения лицами образования в средних специальных и высших учебных заведениях. При этом весь процесс получения образования должен базироваться на дистанционных технологиях. Эту работу необходимо продолжить в качественно новом русле.

Для успешной ресоциализации осужденного к приговорной пробации следует продолжить деятельность по поддержке осужденных в вопросах трудоустройства. Полагаем, что, оказывая помощь в трудоустройстве осужденных, необходимо развивать работу универсальных, специальных кабинетов для обучения навыкам использования современных электронных правительственных сервисов. Это позволит легко пройти этап ресоциализации в условиях быстроизменяющегося времени.

Очевидно, что обозначенные рекомендации касаются лишь отдельных сторон развития феномена приговорной пробации в Республике Казахстан. Однако их обнародование позволяет сформулировать вывод о том, что сегодня необходимо поэтапное совершенствование теоретических аспектов не только вопросов службы пробации, но и всего уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан, поскольку для государства важно обеспечение жизненно необходимых прав всех граждан, которые оказались в условиях уголовного судопроизводства.

Таким образом, все обозначенные в работе обстоятельства наглядно показывают высокую актуальность вопросов организации приговорной пробации в современной теории и практике уголовно-исполнительного права Республики Казахстан.

На основе изложенного мы уверены в высокой экономической и социальной ценности дальнейшего совершенствования в Республике Казахстан института приговорной пробации. Поэтому считаем необходимым качественное и последовательное развитие теории и практики всей системы службы пробации.

Приоритетными задачами приговорной пробации остаются коррекция поведения осужденных с целью минимизации повторных противоправных действий. В частности, основополагающим вектором в среде осужденных к приговорной пробации должно выступать искоренение антиобщественных взглядов и наклонностей, привитие им уважения к законам, формирование чувства долга, привычки к труду, ответственности за свое поведение и других положительных качеств, которые необходимы в обществе.

Очевидно, что для эффективной деятельности приговорной пробации в условиях службы пробации необходимо объединить усилия всех органов государственной власти Казахстана, а также субъектов гражданского общества. Перспективным представляется участие в процессе исправления осужденного не только представителей государственных учреждений, общественных организаций, но и близких осужденного.

Вместе с тем, ключевую роль в вопросах совершенствования института пробации в целом будет играть развитие мер наказания, альтернативных лишению свободы.

Список использованной литературы:

1. Токаев К.-Ж. Новый Казахстан: путь обновления и модернизации: Послание Главы государства народу Казахстана от 16 марта 2022 г. «» // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K22002022_1.
2. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 г. № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>.
3. Шнарбаев Б.К. Актуальные вопросы подготовки кадров для пробации // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 3 (73). — С. 104–111.
4. Уголовный кодекс РК от 3 июля 2014 г. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
5. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. № 234-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2016 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>.
6. Закон Республики Казахстан «О пробации» от 30 декабря 2016 г. № 38-VI ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000038>.

7. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 15 августа 2014 г. № 511 «Об утверждении Правил организации деятельности службы probation»
[//https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0009738](https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0009738).

Мухаметкалиев Н.Ж.,
Академия бастығының міндетін атқарушы,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(e-mail: nurkm@bk.ru);
Есмагамбетова Г.Т.,
докторант, заң ғылымдарының магистрі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: gauhar2889@mail.ru)

Қазақстан Республикасында үкімдік probationны жетілдірудің кейбір аспектісі

Аннотация. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-атқару заңнамасының негізгі сипаттамасы жаза жүйесін құқықтық бекіту және қоғамнан оқшауланбай жазаны қолдану мүмкіндігін іздеу болып табылады. Бүгінде бас бостандығынан айыруды пайдаланбай жазалаудың сапалы шарасының бірі probation болып табылады. Белгіленген институт және оның түрлері Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару практикасында белсенді қолданылады. Ұсынылған мақалада Қазақстан Республикасында үкімдік probationны жетілдірудің кейбір аспектісі қарастырылады. Қолданыстағы тәжірибені талдау негізінде авторлар probationның осы түрін дамыту біздің елімізге қажетті бағытта сенімді дамуға және әлемдік аренада толыққанды қатысушы болып саналуға мүмкіндік береді деген қорытындыға келеді.

Негізгі сөздер: заңнама, қылмыстық-атқару саясаты, probation, probation қызметі, probation қызметінің қызметін ұйымдастыру, қайта әлеуметтендіру, үкімдік probation, әлеуметтік бейімделу.

N.Zh. Mukhametkaliev,
Acting Head of the Academy,
Candidate of Legal Sciences, Police Colonel
(e-mail: nurkm@bk.ru);
G.T. Esmagambetova,
PhD student, Master of Law
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, e-mail: gauhar2889@mail.ru)

Some aspects of improving sentencing probation in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The main characteristic of the penal enforcement legislation of the Republic of Kazakhstan is the legal consolidation of the system of punishments and the search for opportunities to apply punishments without isolation from society. Today, one of the qualitative measures of punishment without the use of imprisonment is probation. The designated institute and its varieties are actively used in the penal enforcement practice of the Republic of Kazakhstan. This article discusses some aspects of improving sentencing probation in the Republic of Kazakhstan. Based on the analysis of current practice, the authors conclude that the development of this type of probation will allow our country to confidently develop in the right direction and be considered a full participant in the world arena.

Keywords: legislation, penal enforcement policy, probation, probation service, organization of probation service activities, resocialization, sentencing probation, social adaptation.

Нұрхан А.С.,

*кәсіби оқыту институтының жаһандық қауіп-қатерлерге қарсы іс-қимыл бойынша
арнайы даярлау кафедрасының аға оқытушысы
(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары
академиясы, Қосшы қ., e-mail: aibar888@mail.ru)*

**Қамаққа алу қылмыстық теріс қылық үшін
тағайындалатын негізгі жаза түрі ретінде**

Аннотация. Мақала қылмыстық заңнаманы, арнайы әдебиеттерді және құқық қорғау органы қызметкерлерінің сауалнамасының нәтижесін талдау негізінде дайындалды. Қамауға алу — қазіргі Қазақстанның қылмыстық заңнамасындағы қылмыстық теріс қылық үшін көзделген ең қатаң жаза. Автор қоғамнан оқшаулануға байланысты қылмыстық теріс қылық үшін жазаны қарастырудың орындылығы туралы өз ойымен бөліседі; Ұлттық қылмыстық заңнамада қамауға алу түріндегі жазаның пайда болу тарихына шолу жасайды, шетелдік тәжірибенің оны құқықтық реттеуге әсерін көрсетеді; қамауға алудың жазалау мазмұнын құрайтын құқық шектеудің мазмұнын ашады, заңнаманы жетілдіруге бағытталған ұсынысты тұжырымдайды. Қылмыстық-құқықтық норманың санкциясында қамауға алу түріндегі жаза жиі қарастырылатынына өзінің сыни көзқарасын білдіреді, практикалық қызметкерлер қамауға алудың тиімділігін жоғарылатады.

Негізгі сөздер: жаза, балама жаза, қоғамнан оқшаулау, қамаққа алу, құқықтық шектеу, жазалаушылық мазмұн, бас бостандығынан айыру орыны, қылмыстық заңнама.

Еліміздің жаңартылған қылмыстық заңнамасы негізгі жазаны қылмыстық құқық бұзушылықтың түрі бойынша топтастыруға негіз береді. Отандық ғалымдар қылмыстық құқық бұзушылықтың түріне қарай негізгі жазаны үш топқа бөледі: қылмыстық теріс қылық үшін ғана тағайындалатын жаза; қылмыс үшін ғана тағайындалатын жаза; қылмыстық теріс қылық үшін де, қылмыс үшін де тағайындалатын «аралас» жаза [1, 256]. Кейбір автор жазаның алғашқы екі тобын ғана бөліп қарастырады [2, 121–122].

Өз кезегінде қылмыстық теріс қылыққа арналған негізгі жазаны олардың мазмұнын құрайтын құқықтық шектеудің мазмұнына қарай қоғамнан оқшаулаумен байланысты және қоғамнан оқшаулаумен байланысты емес; мүлктік және мүлктік емес; еңбекпен ықпал етумен байланысты және еңбекпен ықпал етумен байланысты емес жаза деп топтастыруға болады.

Қылмыстық теріс қылыққа арналған жаза жүйесіндегі жалғыз қоғамнан оқшаулаумен байланысты жаза түрі — қамаққа алу. Бүгінде қылмыстық теріс қылыққа арналған жаза түрінің ең қатаңы болып табылатын қамаққа алу қылмыстық теріс қылық туралы санкцияның жалпы санының 94,6 % кездеседі. Қылмыспен салыстырғанда қоғамдық қауіптілігі айтарлықтай төмен «қоғамға зор қауіп төндірмейтін, болмашы зиян келтіретін» қылмыстық теріс қылық үшін қоғамнан оқшаулаумен байланысты жаза түрінің (қамаққа алу) шектен тыс жиі көзделуі мемлекетіміздің қылмыстық саясатының «бас бостандығынан айырумен ұштаспайтын қылмыстық жазаны қолдану аясын кеңейту» [3] бағытына мүлде жауап бермейді.

Бұл ретте 2014 жылғы ҚК жобасының алғашқы нұсқасында қылмыс пен қылмыстық теріс қылықты ажырату жігі ретінде санкцияда бас бостандығынан айыру жазасының көзделіп-көзделмегені ұсынылғанын айта кету керек. Яғни бас бостандығынан айырумен жазаланатын әрекеттің барлығы қылмыс деп, ал одан жеңілірек жаза түрі көзделген қылмыстық заңмен қудаланатын әрекеттің барлығы теріс қылық деп танылуы тиіс болатын. Бұл ұстанымды заңгерлер қауымы қатаң сын астына алған соң [4, 11], қылмыстық заңның жобасын әзірлеушілер қылмыс пен қылмыстық теріс қылықты ажырату жігі ретіндегі жазалау белгісін қайта қарады.

Қылмыстылықты ауыздықтаудың дәстүрлі құралының тиімсіздігіне көзі жеткен адамзат жаңа заманда бас бостандығынан айырудың орнына қолдануға келетін жазаның жаңа түрін,

сондай-ақ жазаның орнына қолдануға болатын қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасының жаңа түрін іздестіру үстінде. Қылмыстық теріс қылық үшін тағайындағанда айыппұл, түзеу жұмысы, қоғамдық жұмысқа тарту сияқты негізгі жазаның әрқайсысының басты артықшылығы — олардың жаза мақсатына сотталған адамды қоғамнан оқшауламай-ақ қол жеткізуге мүмкіндік беретіндігінде.

Демек, ол – бас бостандығынан айырудың баламасы болуға жарайтын жаза. Балама жаза қылмыс жасауға кінәлі адамды қоғамнан оқшаулаумен байланысты болмағанымен, сотталған адамға оның жасаған әрекетінің қоғамдық қауіптілігінің сипаты мен дәрежесіне парапар сипатта мәжбүрлеу ықпалын тигізеді. Сотталған адамға ықпал етудің қоғамнан оқшаулаудан басқа тетігінің қолданылуы жазаларды балама жазаның қатарына жатқызудың негізі болып табылады. Сонымен қатар балама жазаның тағы бір ерекшелігі — бас бостандығынан айырумен қатар емес (онда олар қосымша жазаға айналып кеткен болар еді), оның орнына қолданылады.

Қоғамнан оқшаулаумен байланысты емес негізгі жазаны тек қана түрме халқының санын азайту құралы ретінде қабылдаудан аулақ болу керек. Балама жазаны дамыту қылмыстылықты ауыздықтаудың тұжырымдамалық негізін қайта қарап, жазалаушылық ұстанымнан қалпына келтірушілік ұстанымға көшуді талап етеді.

Балама жазаның артықшылығы туралы сөз қозғағанда мәселенің қаржылық жағын да назардан тыс қалдыруға болмайды. Қоғамнан оқшаулаумен байланысты жаза түріне сотталған адамдарды арнайы мекемеде ұстау бюджетке орасан зор жүктеме салады, мол қаржылық шығынды қажет етеді. Ал балама жаза болса, қаражатты үнемдей отырып, әлдеқайда тиімді нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Профессор Н.Н. Турецкий балама жазаның тағы бір артықшылығы ретінде олардың өтемелік (компенсациялық) мүмкіндігін атайды: балама жаза жәбірленушінің мүддесін ескеруге жол ашады, өйткені бостандықта жүрген құқық бұзушының жәбірленушіге келтірілген залалдың орнын толтыру ықтималдығы әлдеқайда жоғары болады [5, 5].

Қылмыстық теріс қылық үшін көзделген, сотталғанды қоғамнан оқшаулаумен ұштаспайтын негізгі жазаны талдау оларға қылмыстық құқық бұзушылықтың осы түрінің қоғамдық қауіптілігінің сипаты мен дәрежесіне парапар жазалаушылық әлеует (потенциал) тән екенін көрсетті. Қылмыстық теріс қылық үшін сотталған адамға түзетушілік ықпал қоғамнан оқшаулаудың көмегімен емес, өзге тетіктің (мысалы, мүліктік шектеу, мәжбүрлі еңбекке тарту және т. б.) көмегімен жүзеге асырылады.

Профессор Д.С. Чукмаитовтың пікірінше, жаза мақсатына, олардың ішінде әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру мақсатына қол жеткізу қоғамнан оқшаулаумен байланысты емес шараны қолдану барысында тиімдірек шешіледі [6, 39]. Осы ұстанымның ғалымдар арасында кең тарағанына қарамастан, 2014 жылғы ҚР ҚК-ні қабылдағанда отандық заң шығарушы қылмыстық теріс қылық үшін тағайыналатын жаза жүйесінде қоғамнан оқшаулаумен байланысты жазаны көздеді.

Біз жүргізген сауалнама нәтижесіне қарағанда, тәжірибе қызметкерлерінің 43 пайызы қылмыстық теріс қылық үшін қамаққа алу түріндегі қоғамнан оқшаулаумен байланысты жаза түрінің көзделуін құптайды. Респонденттің 29 %-ы — бұл мәселеде өз пікірін «құптамағаннан гөрі құптаймын»; 20 %-ы — «құптағаннан гөрі құптамаймын», 8 %-ы — «құптамаймын» деп білдірді. Құптамауын тәжірибе қызметкерлері негізінен прагматикалық себеппен түсіндірген: қамаққа ауға сотталғандарды ұстау үшін мемлекет қаржы жұмсауға мәжбүр.

Қамаққа алу жазасы алғаш рет 1997 жылғы ҚР ҚК-де пайда болды. Осы заңнамалық актінің бастапқы редакциясында қамаққа алу «сотталған адамды тағайындалған жазаның бүкіл мерзімінде қоғамнан қатаң оқшаулау жағдайында ұстау» деп анықталып, мерзімі 1 айдан 6 айға дейінгі аралықта белгіленген болатын. Өзінің мәні бойынша қамаққа алу қысқа мерзімдік бас бостандығынан айыру болып табылатын. Бас бостандығынан айырудың ке-

леңсіз салдарын болдырмау үшін, біріншіден, бұл жаза түрі үкім шығару кезінде 16 жасқа толмаған адамдарға, жүкті әйелдер мен кәмелетке толмаған балалары бар әйелдерге қолданылмайды деп белгіленді, екіншіден, оны өтейтін орын ретінде қамау үйлері анықталды. Қоғамнан қатаң оқшаулау ұстау тәртібі арқылы қамтамасыз етілуге тиіс болатын, сол себепті қамау үйлерінде ұстау тәртібі жалпы режимдегі түрмеде ұстау тәртібіне жақын болуы керек деп ойластырылды.

1997 жылғы ҚК-нің қамаққа алу жазасы туралы ережесі бастапқыда «Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару кодексі күшіне енгізілгеннен кейін жазаның осы түрін орындау үшін қажетті жағдай жасалуына қарай, бірақ 2003 жылдан кешіктірілмей» қолданысқа енгізілуі керек болатын. Қамаққа алуды орындау үшін қажетті жағдай жасалмағандықтан, ҚР 2003 жылдың 31 желтоқсанындағы «Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің күшіне енгізу туралы» Заңымен ҚР-ның 1997 жылдың 16 шілдесіндегі Заңына өзгеріс енгізіліп, қамаққа алу жазасы туралы ереженің қолданысқа енгізілу уақыты 2008 жылға дейін шегіндірілді. ҚР 2009 жылдың 10 желтоқсанындағы Заңымен қамаққа алу жазасын орындау орны қамау үйінен тергеу изоляторына ауыстырылды. Соған қарамастан, кейіннен, ҚР 2011 жылдың 18 қаңтарындағы Заңымен қамаққа алу жаза жүйесінен мүлде алынып тасталды.

Бас бостандығынан айыру жазасының қолданылу аясын қысқарту мақсаты құқық қолдану тәжірибесіне оның орнын басатын жаңа жаза түрлерін енгізу, яғни пенализациялау қажеттігін тудырды. Оның әлем елдерінің заңнамасы мен құқық қолдану тәжірибесінде пайда болуын осы жайтпен түсіндіруге болады.

Қарастырылып отырған жаза әлемнің бірқатар елінде қолданылады Жапония заңнамасына бұл жаза 1907 жылы енгізілсе, Италияда 1930 жылы, Швейцарияда 1937 жылдан бері белгілі. Бұрынғы КСРО-да қамаққа алу түріндегі жаза Беларусь, Грузия, Қырғызстан, Молдова, Ресей, Тәжікстан, Өзбекстан, Украина, Эстония мемлекеттерінде көзделген.

Әлем елдерінің қылмыстық заңнамасында қамаққа алуды құқықтық реттеудің ортақ белгілері ретінде мынаны атауға болады: қамаққа алуды негізгі жаза ретінде бекіту; оның мазмұнын қоғамнан қатаң оқшаулау деп айқындау; заңнамада оның нақты мерзімін көрсету; бұл жаза түрі қолданылмайтын адамдардың тізімін бекіту; қамаққа алуға сотталғандарға шартты түрде соттауды қолдануға, оларды жазадан шатты түрде мерзімінен бұрын босатуға тыйым салу. Қамаққа алуды құқықтық реттеудегі кейбір елдің ерекшелігіне келетін болсақ, оларға біз мынаны жатқызар едік: қамаққа алуға сотталған адамдарды еңбекке тарту; қамаққа алуды үйде немесе белгілі бір күндері мекемеде өтеу мүмкіндігін көздеу; қамаққа алу жазасын кәмелетке толмағандарға қолданылатын жазаның тізіміне енгізу; сотталған әскери қызметшілердің қамаққа алуды гауптвахтада өтейтінін нақтылау; қамаққа алу жазасын өтеуден жалтарған немесе қамаққа алудан қашқан адамдардың қылмыстық жауаптылығын көздеу. Жүргізілген талдау қарастырылып отырған жаза түрінің ұлттық заңнамадағы нұсқасына шетел тәжірибесінің әсері болғанын байқатады.

2014 жылғы ҚР ҚК-ге [7] қамаққа алу қылмыстық теріс қылыққа арналған ең қатаң жаза сапасында енгізілді. Дегенмен оның мазмұнында ешқандай өзгеріс орын алған жоқ: ҚР ҚК 45-бабының 1-бөлігінде қамаққа алу «сотталған адамды тағайындалған жазаның бүкіл мерзімінде қоғамнан қатаң оқшаулау жағдайында ұстау» деп сипатталады.

Жаңа қылмыстық заңның қамаққа алу туралы бабы 2017 жылдың 1 қаңтарынан бастап қана қолданысқа енгізілді. Оның өзінде ҚР ҚК 45-бабының қолданылысы тоқтатыла тұратын болды және де тоқтатыла тұру кезеңі үнемі кері шегіндіріліп келеді: алдымен 2020 жылдың 1 қаңтарына дейін, кейіннен 2022 жылдың 1 қаңтарына дейін, ең соңында – 2027 жылдың 1 қаңтарына дейін.

ҚР ҚК 467-бабының 1-1-бөлігіне сәйкес 2027 жылдың 1 қаңтарына дейін қамаққа алу түріндегі жаза қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін әскери қызметшілерге ғана тағайын-

дала алады, ал сотталғандардың басқа санатына тағайындалған айыппұлдың, түзеу жұмысының, қоғамдық жұмысқа тартудың орнына (олар аталған жазаны өтеуден жалтарған немесе оларды орындауға тосқауыл болатын мән-жай орын алған жағдайда) ғана қолданыла алады.

Қолданыстағы қылмыстық заңнаманың қамаққа алу туралы нормасының (ҚР ҚК-нің 45-бабы) қолданысының тоқтатыла тұруын тәжірибе қызметкерлері келесідей себеппен түсіндіреді: 1) жазаның осы түрін орындау үшін қажетті жағдайдың болмауы – 49 %; 2) заң шығарушының қылмыстық теріс қылық үшін қоғамнан оқшаулаумен байланысты жаза көздеудің орындылығы мәселесінде айқын ұстанымының болмауы – 30 %; 3) қамаққа алу түріндегі жазаны құқықтық реттеудегі ақаулық – 13 %; 4) қоғамнан оқшаулаумен байланысты жазаның жоғары рецидив қауіптілігі – 9 %. Қылмыстық теріс қылық үшін қамаққа алу түріндегі қоғамнан оқшаулаумен байланысты жаза түрінің көзделуіне оң көзқарастағы тәжірибе қызметкерлерінің бұл жаза түрін құқықтық реттеуде белгілі бір проблеманың бар екенін мойындауы – әрине, қуантарлық жайт. Қылмыстық теріс қылыққа арналған жазаны жетілдіру жолдары туралы сұраққа берілген жауапта респонденттің бестен бірі қамаққа алуды көздеудің орындылығына қатысты күмәнданатынын көрсетті.

Соған қарамастан, сауалнамаға қатысқан құқық қорғау органы қызметкерлерінің 47 % пікірі бойынша, тиімділігі ең жоғары негізгі жаза қамаққа алу болып табылады. Өкінішке қарай, құқық қорғау органы қызметкерлерінің арасында қылмыстылықпен тек қана қоғамнан оқшаулаумен байланысты жазаның көмегімен тиімді күресуге болады деген жаңсақ пікір әлі де болса кең тараған.

Қамаққа алудың жазалаушылық әсерін сотталған адам басынан кешіретін құқықтық шектеу, заң терминімен айтқанда, «осы адамды құқығы мен бостандығынан айыру немесе оларды шектеу» айқындайды. Демек, қамаққа алудың мазмұнын талдағанда сотталған адам қарастырылып отырған жаза аясында нақты қандай құқықтық шектеуге ұшырайтынын анықтап алу керек.

Арнайы әдебиетті зерделегенде байқағанымыз, ғалымдар қамаққа алуды сипаттағанда оның жазалаушылық мазмұнына көп тоқталмай, оны орындаудың ерекшелігіне, яғни қылмыстық-атқарушылық қырына барынша мән береді. Себебі, қай жағынан алсақ та, қамаққа алу өзінің ішкі мәні бойынша қысқа мерзімдік бас бостандығынан айыру болып қала береді.

Олай болса, қамаққа алудың жазалаушылық мазмұнын айқындайтын басты шектеу — сотталған адамды қоғамнан қатаң оқшаулау, ол өз кезегінде қосымша құқықтық шектеуді туындатады.

Бұл жазаның жазалаушылық әсері соттың оның мерзімін заңмен көзделген шекте төмендетуі немесе өсіруі арқылы құбылып отырады. Қылмысты әрекеттің жаңадан енгізілген түрі үшін қоғамнан оқшаулаумен байланысты жазаны көздеу практикасынан толық бас тартпағанымен, отандық заң шығарушы қамаққа алу жазасының мерзімін айтарлықтай қысқартып отыр. Атап айтқанда, ҚР 2018 жылдың 12 шілдесіндегі Заңымен қамаққа алу 10 тәуліктен 50 тәулікке дейінгі мерзімге белгіленді [8] (бұның алдындағы 30 тәуліктен 90 тәулікке дейінгі мерзімнің орнына). Басқа жаза түрін қамаққа алуға ауыстырған кезде қамаққа алу мерзімі 10 тәуліктен де төмен тағайындалуы мүмкін.

Қолданыстағы қылмыстық заңнама қарастырылып отырған жаза қолданылатын субъектінің ерекшелігін ескере отырып, қамаққа алудың екі түрін бөліп қарастыруға негіз береді: а) әскери қызметшілерге қолданылатын қамаққа алу және ә) өзге адамға қолданылатын қамаққа алу.

Қамаққа алудың аталған екі түрінің қолданылатын субъекті аясы бойынша ғана емес, туынды (қосымша) құқықтық шектеудің көлемі бойынша да бір-бірінен бірқатар айырмашылығы бар. Мысалы, қамаққа алуға сотталған әскери емес адам арнайы мекемеде болумен байланысты тұрмыстық шектеуді басынан өткереді. Ал қамаққа алу жазасына сотталған әскери қызметшілер үшін тұрмыстық шектеуден тыс келесідей қызметімен байланысты

шектеу көзделген: а) жазаны өтеу уақыты әскери қызметтің жалпы мерзіміне және кезекті әскери атақ беру кезінде еңбек өтіліне есепке алынбайды; ә) әскери қызметшілер жазаны өтеу уақытында кезекті әскери атақ беруге ұсынылмайды, жоғары тұрған лауазымға тағайындалмайды; б) жазаны өтеу уақытында әскери қызметшілерге ақшалай ризық төленбейді (ҚР ҚАК-тың 87-бабы). Келтірілген мәлімет әскери қызметшілерге қолданылатын қамаққа алу басқа азаматтарға қолданылатын қамаққа алумен салыстырғанда біршама қатаңырақ жаза деген қорытындыға жетелейді.

Қамаққа алудың осы екі түрінің арасындағы алшақтық ресейлік ғалым Л.В. Рябоваға қылмыстық заңнамада қамаққа алудың екі түрін (азаматтық және әскери) бөлек реттеу туралы ұсыныс жасауға негіз берген [9, 10].

Л.В. Рябова қамаққа алу түріндегі қылмыстық жазаның мазмұнын құрайтын құқықтық шектеудің ішінде ең бірінші кезекте «адамның мінез-құлқына мемлекет тарапынан теріс баға берілуін атайды» [9, 11]. Біздің ойымызша, мемлекет тарапынан теріс баға беру — қамаққа алудың өзіндік ерекшелігін көрсететін қасиеті емес. Қылмыстық құқық теориясында кең тараған көзқарасқа сай, адамның қоғамдық қауіпті әрекетіне мемлекет атынан теріс баға беру жазаның емес, қылмыстық жауаптылықтың әлеуметтік мазмұнын құрайды. Кінәлі адамға жазадан өзге қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасы қолданылып, ол жазадан босатылса да, тіпті ол ақтамайтын негіз бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылса да мемлекет оның қылмысты мінез-құлқын құптамайтынын, мінейтінін көрсетеді.

ҚР 1995 жылдың 28 қыркүйегіндегі «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Конституциялық заңының 4-бабының 3-тармағына сәйкес сот үкімімен бас бостандығынан айыру орындарында отырған азаматтар сайлау құқығынан айырылады [10]. Конституциялық заңның мәтінінде «бас бостандығынан айыру орындары» дегеніміз не екені нақтыланбайды. Қылмыстық-құқықтық ғылымдарда бұл термин кең және тар мағынада қолданылады. Кең мағынада бас бостандығынан айыру орындары деп қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекетті жасаған адамдарды қоғамнан оқшаулауды қамтамасыз ететін мемлекеттік кемеңің барлығы (мысалы, тергеу изоляторы, уақытша ұстау изоляторы, ҚАЖ мекемесі) түсініледі. Ал тар мағынада «бас бостандығынан айыру орындары» термині бас бостандығынан айыру жазасын орындайтын ҚАЖ мекемесіне қатысты ғана қолданылады.

Заңнамаға жүгінетін болсақ, қолданыстағы қылмыстық-атқару заңнамасы бас бостандығынан айыру жазасын орындау міндеті жүктелген мемлекеттік мекемені сипаттау үшін «қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің мекемесі» деген терминді қолданады. ҚР 1999 жылдың 30 наурызындағы «Адамдарды қоғамнан уақытша оқшаулауды қамтамасыз ететін арнаулы мекемеде ұстау тәртібі мен шарты туралы» Заңы [11] тергеу изоляторы мен уақытша ұстау изоляторын «қоғамнан уақытша оқшаулауды қамтамасыз ететін арнаулы мекеме» деген терминмен атайды.

Заңнаманы талдау ҚР «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Конституциялық заңының 4-бабының 3-тармағында «бас бостандығынан айыру орындары» термині тар мағынада қолданылған деген қорытынды жасауға негіз береді.

Сотталғандардың сайлау құқығына байланысты мәселе ҚР ҚАК-та [12] тарқатылады: «мемлекеттік органға және жергілікті өзін-өзі басқару органына сайлауға және сайлануға, республикалық референдумға қатысуға құқығы жоқ» адамдардың қатарында тек қана бас бостандығынан айыруға сотталғандар аталады (ҚР ҚАК 104-бабының 3-бөлімінің 5-тармағы). Олай болса, қамаққа алу жазасына сотталған адамдардың сайлау құқығы шектелмейді.

Заңнама талабын түсінуде екіұштылыққа жол бермеу үшін ҚР-ның 1995 жылдың 28 қыркүйектегі «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Конституциялық заңының 4-бабының 3-тармағын мына редакцияда жазуды ұсынамыз: «Сайлауға сот іс-әрекетке қабілетсіз деп таныған, сондай-ақ сот үкімімен қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің мекемесінде отырған азаматтар қатыспайды».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: Учебн. для вузов / Под ред. И.И. Рогова, К.Ж. Балтабаева. — Астана: Изд-во ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2015. — 421 с.
2. Филипец О.Б. Вопросы совершенствования норм Уголовного кодекса Республики Казахстан, регулирующих порядок назначения дополнительных наказаний. // Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2022. — № 2 (76). — С. 121–125.
3. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығымен бекітілген. Күшін жойған. URL: // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_.
4. Миндагулов А.Х. Новый проект Уголовного кодекса Республики Казахстан и ошибки в законодательстве // Предупреждение преступности. — 2012. — № 4 (44). — С. 10–15.
5. Турецкий Н., Яхьярова Г. Перспективы применения общественных работ как вида уголовного наказания в Республике Казахстан // Предупреждение преступности. — 2005. — № 3. — С. 3–8.
6. Чукмаитов Д.С. Современное состояние и перспективы развития системы наказаний и иных мер уголовно-правового воздействия // 10 лет Уголовному кодексу Республики Казахстан: современная уголовно-правовая политика, правоприменительная практика и совершенствование уголовного законодательства: Мат-лы междунаро. науч.-практ. конф. — Астана, 2007. — С. 38–40.
7. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі Қылмыстық кодексі. URL: // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
8. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнама мен құқық қорғау және арнаулы мемлекеттік органдар қызметін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының 2018 жылғы 12 шілдедегі Заңы // URL: // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1800000180>
9. Рябова Л.В. Арест как вид уголовного наказания: уголовно-правовые и уголовно-исполнительные аспекты: Автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — М., 2005. — 23 с.
10. «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 28 қыркүйктегі Конституциялық Заңы. URL: // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002464_.
11. «Адамдарды қоғамнан уақытша оқшаулауды қамтамасыз ететін арнаулы мекемелерде ұстау тәртібі мен шарттары туралы» 1999 жылғы 30 наурыздағы Қазақстан Республикасының Заңы. URL: // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000353_.
12. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі Қылмыстық-атқару кодексі. URL: // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>.

Нурхан А.С.,

*старший преподаватель кафедры специальной подготовки по противодействию
глобальным угрозам Института профессионального обучения
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: aibar888@mail.ru)*

Арест как основной вид наказания за уголовные проступки

Аннотация. Статья подготовлена на основе анализа уголовного законодательства, специальной литературы и результатов опроса сотрудников правоохранительных органов, посвящена аресту — самому строгому наказанию, предусмотренному за уголовные проступки в уголовном законодательстве современного Казахстана. Автор делится своими мыслями относительно уместности предусмотрения за уголовные проступки наказания, связанного с изоляцией от общества; делает обзор истории возникновения наказания в виде ареста в национальном уголовном законодательстве, отражает влияние зарубежного опыта на его правовое регулирование; раскрывает содержание правоограничений, составляющих карательное содержание ареста, формулирует предложение, направленное на совершенствование законодательства. Выражает свое критическое отношение к тому, что в санкциях уголовно-правовых норм слишком часто предусматривается наказание в виде ареста, практическими работниками завышается эффективность ареста.

Ключевые слова: наказание, альтернативные наказания, изоляция от общества, арест, правоограничения, катарельное содержание, места лишения свободы, уголовное законодательство.

A.S. Nurkhan,

*Senior Lecturer of the Department of Special Training in Countering Global Threats
of the Institute of Professional Development of the Law Enforcement
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, Republic of Kazakhstan, e-mail: aibar888@mail.ru)*

Arrest as the main type of punishment for criminal offenses

Annotation. The article is based on the analysis of criminal legislation, specialized literature and the results of a survey of law enforcement officers, is devoted to arrest — the most severe punishment provided for criminal offenses in the criminal legislation of modern Kazakhstan. The author shares his thoughts on the appropriateness of providing for criminal offenses of punishment associated with isolation from society; reviews the history of the emergence of punishment in the form of arrest in national criminal legislation, reflects the influence of foreign experience on its legal regulation; discloses the content of the legal restrictions that constitute the punitive content of the arrest, formulates a proposal aimed at improving legislation. Expresses his critical attitude to the fact that the sanctions of criminal law norms too often provide for punishment in the form of arrest, practitioners overestimate the effectiveness of arrest.

Keywords: punishment, alternative punishments, isolation from society, arrest, legal restrictions, carthral detention, places of deprivation of liberty, criminal legislation.

ӘОЖ 343.3/.7

Палванова М.З.,

докторант

*(Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: zaunidullaeva@mail.ru);*

Бекбосынов Е.Т.,

*халықаралық қатынастар және халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі,
(PhD) философия докторы*

*(М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: ermek_lawer@mail.ru);*

Батырбаев Н.М.,

заң ғылымдарының кандидаты

*(Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: Nurlan_1974@mail.ru)*

Қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті заңдастыруды (жылыстатуды) айқындайтын себептік-факторлық кешенінің кейбір ерекшелігі

Аннотация. Мақалада қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті заңдастыруды (жылыстатуды) айқындайтын себептік-факторлық кешенінің кейбір ерекшелігі қарастырылады. Бұл ретте авторлар құқық бұзушылық, оның ішінде қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті жылыстату, ал содан кейін оларды заңдастыруды айқындап беретін негізгі себеп-факторлық кешеннің кейбір ерекшелігін ғылыми түрде ашуға талпыныс жасайды. Яғни себеп-факторлық кешеннің жалпы, негізгі және арнайы қырын ашу көзделеді. Мақаланың қорытынды бөлігінде ғылыми сипаттағы ұсыныс жасалып және өзіндік тәжірибелік негізі бар ой-пікір мен өтпелі, сондай-ақ түйінді тұжырым жасалып зерделенеді.

Негізгі сөздер: қылмыс, ақша, мүлік, заңдастыру, жылыстату, себептік-факторлық кешен, статистика, көлеңкелі экономика.

Қазақстандық зерттеуші Б. Калимуратқызы өзінің ғылыми мақаласында «Ақшаны «жылыстату» түсінігінің сонау 80-ші жылдары ішінде АҚШ-да наркобизнестен түскен табысқа қатысты қолданылғанын, ол оны заңсыз алынған ақшаны заңды ақшаға айналдыру үрдісін білдіреді» [1, 77], - деп тарихи-құқықтық факті туралы пікір айтады. Автордың пікірін толық құптауға тұрарлық жағы бар. Өйткені, біріншіден, осы заңсыз есірткі бизнесі халықаралық сипаттағы қылмыс болып табылады. Сол себепті трансұлттық қылмыстық топ пен ұйым, тіпті олардың басым көпшілігі трансұлттық қылмыстық қауымдастықтың аясында қызмет етеді; екіншіден, трансұлттық қылмыстық қауымдастық, оның ішінде тіпті экстремистік және террористік ұйым да заңсыз есірткі бизнесімен тікелей айналысатыны нақты жайт. Сондықтан Ауғанстан және өзге де елдегі трансұлттық қылмыстық топ пен ұйымдар экстремистік әрі террористік ұйыммен өз кезегінде тығыз ынтымақтастық жасайды. Бұл ұйымдар түрлі каналмен, оның ішінде Орта Азия елдері аумағы арқылы заңсыз есірткі іс-әрекетін іске асырады.

Демек, заңсыз есірткі сатумен айналысу, өндірушіден сатып алып, тұтынушыға қайта сататын желіден түскен ақша мен мүлікті жылыстату (офшорлық аймаққа жіберу) және заңдастыру (яғни азаматтық айналымдағы заңды сауда-саттық жасау үшін арнайы тіркелген кәсіпкерлік субъектіге және өзге мүлік ретінде заңды түрде мемлекеттік тіркеуден өткізу) бойынша қылмыстық іс-әрекет жасау қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті заңдастырудың әрі жылыстатудың негізгі себеп-факторының бірі деп қорытынды пікір жасаймыз.

Қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті заңдастыруға түрткі беретін негізгі себебі — елде көлеңкелі экономиканың болуы. Өйткені, біріншіден, көлеңкелі экономика әлемнің барлық елінде өз үлесімен көрініс тапқан; екіншіден, бұл көлеңкелі экономика өз кезегінде қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті жылыстату, тіпті оларды заңдастыру үшін қылмыстық әрекетті жасау алғышартының бірі ретінде есептеледі; үшіншіден, көлеңкелі экономика негізінде салықтан жалтару мақсаты жатыр.

Демек, көлеңкелі экономика салдарынан бірнеше қылмыс туындап, әрі қарай нақты қалыптасып дамиды. Оның бірі ретінде қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті жылыстату әрі оларды заңдастыру делінген қылмыстың жиынтығы саналады.

Осы тақырып бойынша Д.В. Буньковский «Теневая экономика: анализ развития» атты ғылыми мақалада «КСРО кезінде көлеңкелі экономика ЖІӨ 3–4 % шамасында болатын. Бұл ретте автор оны үш топқа бөлген:

«1. «Жеңіл» атпен аталған, мемлекет тарапынан бақылауға алынбаған, заң аясында баланс жасалған сияқты көрінген, олардың бұзылуымен тікелей қатысы болмаған, сонымен қатар заң бірқатар саладағы қызметті мүлдем реттей алмаған, тапшы (дефицит) тауарды өзінің мекемесіне алып алатын, рұқсат етілмеген қосымша жұмыспен (яғни табыс алу) және т. б. айналысатын тұлғаның болуы);

2. «Орташа» атты белгілі болған, яғни кеңес заңын бұзатын қызмет, бірақ капиталистік елде заңды болып табылатын (яғни жеке кәсіпкерлік, валюталық операция және т.б.) бұзушы қызмет;

3. «Ауыр» деп аталған қызмет түрлері, кеңес заңы мен капитализм заңын тікелей бұзатын іс (заңсыз қару-жарак, есірткі сату және т. б.)» [2, 108]. Автордың сипаттамалы түрде жасаған түсіндірмесімен келісуге болады. Өйткені, біріншіден, КСРО кезінде көлеңкелі экономика бірінші жинақталған себеп түрін дұрыс айтып отыр. Кеңес экономикасы коммунизм идеологиясы бойынша қалыптасқанымен, кеңес өкіметі кезіндегі дүкенде тапшы (яғни дефицит) зат пен мүліктің жасырын сатылғаны — белгілі жайт. Сол кездегі базарда колхоздың өнімін жеке тұлға сататын болған. Оларға бақылау жалпы түрде болған, сол себепті ол деңгейде көлеңкелі экономика көрінісі болған; екіншіден, КСРО кезінде жеке кәсіпкерлікпен айналысу қылмыс әрі заңмен тыйым салынған қызмет түрі болған. Сондық-

тан ол федеративтік елде мемлекеттік кәсіпкерлікті, яғни тек мемлекеттік шаруашылық қызметі ғана жүргізілетін. Бұл коммунизм идеологиясының (жеке кәсіпкерлік капитализм нәтижесі. Ол қанаушы таптың қанауға қолданатын құрал деп насихатталды) салдары нәтижесінде болған іс-әрекет жиынтығы ретінде болды; үшіншіден, КСРО аумағында және тіпті экономикасы капитализмге негізделген елде бірнеше қылмысқа тыйым салынған болатын. Олардың басым көпшілігі халықаралық сипаттағы қылмыс болып келеді.

Демек, мақаланың авторы жоғарыда аталған көлеңкелі экономиканың негізгі сипаттамасын дұрыс жасаған.

АҚШ сарапшылары өзінің ғылыми мақаласында «Жалпы алғанда, көлеңкелі экономиканы анықтаудың екі жолы бар. Біріншісі, бұл ретте көлеңкелі экономикалық қызмет есеп берілмеген жеке экономикалық қызметті қарастырады (яғни анықтамалық жол). Екінші жолы бойынша, көлеңкелі экономиканы жүріс тұрыс сипаттамасы тұрғысынан анықтайды (яғни жүріс тұрыс жолы).

Бірінші жолдың сипаттамалық жағы бар. Екінші жол көлеңкелі экономиканың теориялық түсіндірмесінің негізін қамтамасыз етеді» [3, 389], - деп тұжырым жасаған болатын. Бұл авторлар тұжырымымен келісуге болады.

Себебі, біріншіден, «көлеңкелі экономика» делінген ұғымдық тіркеске ғылыми анықтаманы берудің екі жолын, яғни екі әдісін анықтап береді; екіншіден, сол әдістің сипаттамасын түсіндіріп берген; үшіншіден, бірінші жолды жалпы әдіс ретінде көрсеткен, ал енді екінші жолды сол көлеңкелі экономиканың әртүрлі бағыты бойынша теориялық негізі айқындалатын жеке әдіс (тәсіл) жиынтығын меңзеп ой тұжырым жасап отыр деп есептейміз.

Демек, аталмыш көлеңкелі экономиканың түрлі бағыты және оның құрамдас бөлігі, сол жағымсыз құбылыстың құқық бұзушылық бастауы әрі оның қайнар көзінің бірі ретінде айқындалады. Сол себепті жалпы заңсыз жолмен, оның ішінде қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлік қылмыс субъектісі және оларға жеке көмектесуші субъектінің арасында ымыраластық байланысы жүреді. Олар өз кезегінде сол алынған ақша мен мүлікті түрлі тәсілмен офшорлық аймаққа жылыстатуға, сондай-ақ оларды заңды айналымға қосу мақсатын көздеп, қылмыстық іс-әрекетті іске асырады деп түйіндейміз.

Біздің пайымызша, кез келген елдегі көлеңкелі экономиканың ахуалын сол елдегі қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті жылыстату және оларды заңдастырудың негізгі себептік фактордың бірі ретінде нақты санауға болады.

Біз осы тұста Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылдың 21 қыркүйектегі «Көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл жөніндегі іс-шараның 2021–2023 жылдарға арналған кешенді жоспарын бекіту туралы» № 644 қаулысында ресми мәліметке сүйенсек, оның мәтінінде мынадай ақпарат қамтылған. «Экономиканың көлеңкеге кетуінің негізгі себебі:

1. Қолма-қол есеп айырысу нысанын төмендету үшін экономикалық, инфрақұрылымдық ынталандырудың жетілмегені» [4]. Әлбетте, қолма қол есеп айырысу жолы заңмен тыйым салынбаған. Сол себепті қазіргі кезде электронды жүйемен есеп айырысу тетігі жолға қойыла бастағанымен, әлі есеп айырысу қолма-қол жүргізіліп келеді.

Бұл ретте Е.Н. Завьялова деген отандық зерттеушінің жазған «Экономиканы ақша-кредитпен реттеу» атты оқу құралында (орыс тілінде, 2016 ж.) мына шарттық тұжырымды жасаған болатын. «Егер мемлекет коммерциялық банктерді бұйрықты тәсілмен салымды қабылдауға және қатаң түрде белгіленген пайызбен ссуда беруге мәжбүр ететін болса, онда тауар мен ақшаның өзін-өзі реттеу тетігінің бұзылуына алып келуі мүмкін. Осы орайда, банк жүйесіндегі жинақ өз кезегінде көлеңкелі экономикаға ауысуының салдары жасырын өсімқорлыққа және валютаны спекуляцияға (алыпсатарлыққа) алып келуі мүмкін» [5, 44]. Автордың аталған тұжырымын жалпы негізде құптауға болады. Сондықтан экономикалық және инфрақұрылымдық ынталандыру негізі мен тетігін қарастырып, нақты қолға алу керек.

Бұл ретте елдегі коммерциялық банктер мен халықтың арасында мемлекет өте тиімді қаржы-кредиттік және фискальды саясатты жүргізу қажет деп ұсыныс етеміз.

Осы жоғарыда аталған үкіметтің қаулысында экономиканың көлеңкеге кетуінің екінші кезектегі негізгі себебі ретінде «әкімшілік кедергі және ашық кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау деңгейінің жеткіліксіздігін» [4] атап өткен. Аталмыш мәселені шешуі үшін үкімет «кедендік әкімшілендіруді жетілдіруді» [4] көздеп отыр. Сол себепті қаулы мәтінінде «экономикалық контрабанданы болдырмау және заңнамаға қайшы фактіні (өте анық емес декларацияны толтыру және декларация тапсырмау) жою, елдің аумағынан стратегиялық маңызды тауар мен қажетті ресурсты контрабандалық жолмен әкетуге жол бермеу мақсаты қойылған» [5].

Бұл заңсыз іс-әрекет бірнеше заңның (ҚР Қылмыстық кодексі, Кедендік кодексі, Салық кодексі және өзге де нормативтік құқықтық акті) жиынтығымен құқықтық реттеу және мемлекеттік орган мен мемлекеттік қызметшілердің өз қызметіне ұқыпты әрі адал атқаруының нәтижесінде реттеледі. Осыған байланысты бұл ретте көлеңкелі экономиканы кешенді сипаты бар құқық бұзушылықтың жиынтығымен расталған келеңсіз (жағымсыз) құбылыс деп өтпелі тұжырым жасаймыз. Сол құқықтық реттеу мен мемлекеттік реттеуден бөлек, қоғамдық реттеудің (яғни жұртшылықтың (көпшіліктің), оның ішінде сол кәсіпкерлер мен салық төлеушілер қауымдастығы, мәслихат, жергілікті өзін-өзі басқару, белсенді тұлғалар тобы, БАҚ және т. б.) ықпалы құқықтық сана мен мәдениет негізін қалыптастыру, ақпараттық түсіндірме жұмысын жүргізуді әрі қарай жүйелі түрде жандандыру қажет.

Сараланып жатқан үкіметтің қаулысында «салықтық әкімшілендіруді жетілдіру және кәсіпкерлерді көлеңкелі сектордан шығару» [4] деген мақсат қойылған. Оның мазмұнында «Біркүндік» фирманы бейтараптандыру бойынша пәрменді ден қою» міндеті және «қолма-қол ақшасыз төлем қабылдайтын кәсіпкерлер үлесін жыл сайын ұлғайту» [4] өлшемі қойылған. Мұны арнайы мәселе ретінде қарастыру керек. Себебі оларды іске асыру мемлекеттік орган мен кәсіпкерлердің белсендігіне байланысты.

А.В. Тебекин «көлеңкелі экономиканың негізгі фактор тобын жалпы түрде 4 топқа бөлген. 1. Құрылымдық; 2. Заңды түрде; 3. Институционалдық; 4. Эгистатикалық» [6, 167]. Автордың аталған айқындаушы тұжырымымен келісуге болады.

Қорыта келгенде, мынадай түйінді тұжырым жасаймыз. Тағы бір айта кететін жайт, сыбайлас жемқорлыққа қарсы төзбеушілікті, парасаттылықты қалыптастыруымыз қажет. Төзбеушілік заң нормасын сақтауды, қылмыстық әрекетке бармауға тыйым салса, парасаттылық — адам бойындағы кісілік қасиет. Парасаттылық — ақылдылық пен білімпаздық, мәдениеттілік, көрегенділік, зерделілік. Парасатты адамға адамгершілік, инабаттылық, саликалылық, мейірімділік, ізгілік, әдептілік, ұстамдылық, талғампаздық қасиеті тән [6].

Белгілі бір ел аумағында көлеңкелі экономиканың халықаралық сипаты болғанымен, негізі көбінде ішкі мемлекеттік деңгейде көп орын алады. Сол себепті қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті заңдастыруды (жылыстатуды) айқындайтын себептік-факторлық кешенінің жалпы себебі ретінде көлеңкелі экономиканы жатқызамыз.

Қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті заңдастыруды (жылыстатуды) анықтайтын себептік-факторлық кешенінің негізгі себебі ретінде құқықтық реттеу (халықаралық-құқықтық акті, ұлттық заңнамада олқылық пен кемшілік), әсіресе мемлекеттік орган мен лауазымды адамдардың өз функциясын толыққанды жүзеге асырудың төмендігі және олардың қоғамдық реттеу субъектісімен өзара ынтымақтастық іс-шара жүйесінің біркелкі болмауынан деп білеміз. Сонымен қатар елдегі көлеңкелі экономиканы көздейтін бір топ кәсіпкерлік субъектісінің монополиялық іс-әрекетінен болып тұр. Бір жағы олардың құқық санасы мен мәдениетінің төмендігі белгілі. Сондықтан оларға осылар арқылы құқықтық әсер етудің өте төмен деңгейдің болу себебі де бар.

Қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті заңдастыруды (жылыстатуды) дәлелдейтін себептік-факторлық кешенінің арнайы себебі ретінде трансұлттық және ішкі мемлекеттік

қылмыстық топ пен ұйым, сондай-ақ олардың біріккен қауымдастығының қылмыстық іс-әрекетін іске асыру әдіснамасын (яғни әдістемесін, әдісін және тәсілін) айтуға болады.

Демек, тікелей қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті заңдастырудың (жылыстатудың) себептік-факторлық кешенін (жалпы, негізгі және арнайы) құрамдас бөлігі ретінде осылай санауға болады.

Осы айтылғандарды талдай отырып, осы қылмыстан түскен кірісті заңдастыруға, тұтастай алғанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселесі бойынша іргелі және қолданбалы зерттеуді жалғастыру Қазақстанда қолданылатын сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық және басқа да шара мен олардың негізінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жүйесін түгендеу әрі, жаңалау қажеттілігін көрсетеді деп тұжырымдау керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Калимуратқызы Б. Банк секторының заңсыз жолмен алынған кірістерді -заңдастыруға (жылыстатуға) қарсы іс-қимылдағы рөлі // The Tenth International Conference on Eurasian scientific development». Proceedings of the Conference (September 02, 2016). «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. — Vienna, 2016. — P. 77–82.
2. Буньковский Д.В. Теневая экономика: анализ развития // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. — 2015. — № 4 (75) — С. 107–115.
3. Matthew H. Fleming, John Roman and Graham Farrell. The Shadow Economy // Journal of International Affairs, Spring 2000, 53, no. 2. © The Trustees of Columbia University in the City of New York. — P. 387–409.
4. «Көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл жөніндегі іс-шаралардың 2021–2023 жылдарға арналған кешенді жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 21 қыркүйектегі № 644 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000644>.
5. Завьялова Е.Н. Денежно-кредитное регулирование экономики: Учеб. пос. — Костанай, 2016. — 104 с.
6. Төлеген М.Ә., Орасева Р.А. Сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға бағытталған іс-қимылға жалпы сипаттама // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2022. — № 2 (76). — 105 б.

Палванова М.З.,

докторант

*(Международный казахско-турецкий университет им. Ходжи Ахмеда Ясави,
г. Туркестан, Республика Казахстан, e-mail: zaunidullaeva@mail.ru);*

Бекбосынов Е.Т.,

*заведующий кафедрой «Международные отношения и международное право»,
доктор философии (PhD)*

*(Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, г. Шымкент,
Республика Казахстан, e-mail: ermek_lawer@mail.ru);*

Батырбаев Н.М.,

кандидат юридических наук

*(Международный казахско-турецкий университет им. Ходжи Ахмеда Ясави,
г. Туркестан, Республика Казахстан, e-mail: Nurlan_1974@mail.ru)*

Некоторые особенности причинно-факторного комплекса, определяющего легализацию (отмывание) денег и имущества, полученных преступным путем

Аннотация. Авторами в данной статье рассматриваются некоторые особенности причинно-факторного комплекса, определяющего легализацию (отмывание) денег и имущества, полученных преступным путем. При этом авторы предпринимают попытки научного раскрытия некоторых особенностей основного причинно-факторного комплекса, определяющего правонарушение, в том числе отмывание денег и имущества, полученных преступным путем, а затем их легализацию. То

есть предполагается раскрыть общие, основные и специальные аспекты причинно-факторного комплекса. В заключительной части данной статьи излагаются рекомендации научного характера и предлагаются ключевые выводы, имеющие собственную практическую основу.

Ключевые слова: преступления, деньги, имущество, легализация, отмывание, причинно-факторный комплекс, статистика, теневая экономика.

M.Z. Palvanova,
doctoral student

(International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasawi, Turkestan city, Republic of Kazakhstan, e-mail:zaynidullaeva@mail.ru);

E.T. Bekbosynov,

*Head of the Department «International Relations and International Law»,
Doctor of Philosophy (PhD)*

*(M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent city, Republic of Kazakhstan,
e-mail:ermek_lawer@mail.ru);*

N.M. Batyrbayev,

Candidate of Legal Sciences

(International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasawi, Turkestan city, Republic of Kazakhstan, e-mail:Nurlan_1974@mail.ru)

Some features of the causal-factor complex that determines the legalization (laundering) of money and property obtained by criminal means

Annotation. The authors in this article consider some features of the causal-factor complex that determines the legalization (laundering) of money and property obtained by criminal means. At the same time, the authors attempt to scientifically disclose some of the features of the main causal-factor complex that determines the offense, including money laundering and property obtained by criminal means, and then their legalization. That is, it is supposed to reveal the general, basic and special aspects of the causal-factor complex. In the final part of this article, scientific recommendations are presented and key conclusions are proposed that have their own practical basis.

Keywords: crimes, money, property, legalization, laundering, causal-factor complex, statistics, shadow economy.

ӘОЖ 349.6 (574)

Пошанов Н.Н.,

*жалпы білім беру пәндері кафедрасының қауымдастырылған
профессорының міндетін атқарушы, (PhD) философия докторы
(Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қ.,
Қазақстан Республикасы, e-mail: sultan.86@mail.ru);*

Иманова Д.Н.,

*зертханалық пәндер кафедрасының доценттің міндетін атқарушы,
биология ғылымдарының кандидаты
(e-mail: dairash.imanova@ayu.edu.kz);*

Танирбергенова С.Б.,

*жалпы хирургия кафедрасының оқытушысы
(Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.,
Қазақстан Республикасы, e-mail: kojek_89@mail.ru)*

Қоршаған ортаны қорғау саласындағы экологиялық бақылау мен қадағалаудың түсінігі, құқықтық болмысы, мазмұны

Аннотация. Мақалада қоршаған ортаны қорғау саласында жүзеге асырылатын экологиялық бақылау және қадағалау ұғымы қарастырылады. Авторлар ғылымда бұл ұғымдардың мазмұнына қатысты консенсус жоқ екенін атап өтті. Бірқатар заңгер ғалым экологиялық бақылау мен

қадағалау тұжырымдамасы бір-біріне өте жақын және ұқсас деп санайды, ал кейбіреулері бұл екі ұғымды бөлек қарастырады. Заң әдебиеті мен заңнамасында бұл ұғымдарды нақты ажырату болмағандықтан, кейде шатасу пайда болады. Авторлар әртүрлі көзқарасты қарастырады, осы анықтамалардың мазмұнына өзіндік талдау жасайды және өз көзқарасын ұсынады.

Негізгі сөздер: қоршаған ортаны қорғау, экологиялық бақылау, экологиялық қадағалау, мемлекеттік басқару, мемлекеттік орган, экологиялық заңнама.

Құқықтық әдебиетте экологиялық бақылау мен қадағалау мәселесіне айтарлықтай назар аударылған. Сонымен қатар қазіргі заманғы ғылым мен экологиялық заңнаманың дамуы кезеңінде экологиялық бақылау мен қадағалау ұғымдарын анықтау мәселесі толық шешімін таппаған күйде қалып отыр. Сондықтан аталған мәселені теориялық және практикалық тұрғыда зерттеу қажет.

Экологиялық бақылау ұғымының анықтамасына тікелей кіріспес бұрын, қоршаған ортаны қорғау саласындағы басты міндет биологиялық тепе-теңдікті сақтау және осы саладағы тиімді мемлекеттік басқаруды қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттің қызметі екенін атап өткен жөн.

«Экологиялық бақылау» термині заңнамада, ғылыми әдебиеттерде, практикалық қызмет саласында жиі пайдаланылады. Дегенмен құқықтық әдебиетте экологиялық бақылау мен қадағалаудың құқықтық сипаты, функционалдық мақсаты, ерекшелігі және мазмұны туралы ортақ пікір жоқ.

Экологиялық бақылау мен қадағалау терминінің мазмұнын түсінуде, ең алдымен, мәселенің жаңалығына байланысты бірлік жоқ. Қолданыстағы заңнама органдардың міндеті мен өкілеттігінің әртүрлі құрылымда бірге және бөлек жүзеге асырылуына мүмкіндік беретініне байланысты, оларды саралаудың қажеттілігі практикалық маңызға ие болады. Сонымен қатар бір органда бақылау және қадағалау функциясының шоғырлануы, оларды саралаудың маңыздылығын азайтпайды. Біріншіден, экологиялық бақылауды жүзеге асыру барысында заңнама талабының бұзылуы орын алған жағдайда, ол қадағалау тәртібімен жойылуы мүмкін. Екіншіден, бір органның бақылау және қадағалау өкілеттігі әртүрлі объектіге қатысты жүзеге асырылғанда, олардың көлемі сәйкес келмеуі мүмкін. Үшіншіден, бақылау және қадағалау функциясының нормативтік параметрінің анықталмағаны билікті асыра пайдалануға немесе мемлекеттік органның өзіне жүктелген бақылау және қадағалау функциясын орындамауына алып келеді.

Құқықтық әдебиетте, авторлардың экологиялық бақылау мен қадағалауды жүзеге асырудың мақсаты, міндеті мен құралын түсінуіне байланысты, оларды саралаудың әртүрлі критерийі ұсынылады.

А.И. Жмотов бақылау және қадағалау функциясының сәйкес келмейтінін атап көрсетеді: «Бақылау бақылаудағы объектінің жедел-қызметтік іс-әрекетіне терең және жан-жақты ену арқылы сипатталады және оның үш міндетті элементі болады (нақты нәтижені тексеру, оған қол жеткізу жолы мен құралы, сондай-ақ тексеру нәтижесі бойынша іс-қимыл жасау). Ал қадағалау болса, бақылаудағы объектінің жедел-қызметтік іс-әрекетіне тікелей араласу құқығынсыз құқық бұзушылық фактісін анықтауға және оларды жою жөніндегі шара қабылдауға бағытталған» [1, 103].

В.П. Беляевтің пікірінше, келесі критерий мемлекеттік бақылау мен қадағалауды ажыратудың негізі болып табылады: рұқсат беру үшін құрылған органның немесе басқа органның негізгі міндеті; тиісті бақылау және қадағалау органы өкілеттігінің сипаты; мемлекеттік орган жүйесінде олардың әрқайсысының атқаратын лауазымы [2, 14].

Қадағалау органының айрықша ерекшелігі ретінде бақылау және қадағалаудың мақсаты мен міндетінің ортақ болуына байланысты, Н.А. Бекбергенов заңдылықты қадағалау арқылы жүзеге асыратын органның экономикалық және ұйымдастырушылық қызметіне тікелей араласпайды деп көрсетеді. Сондай-ақ практикалық мақсаттылық тұрғысынан тиісті мемлекет-

тік басқару органының қызметі мен актісіне әсер етпейді, тек мемлекеттік органның, қоғамдық ұйымның, лауазымды тұлғаның және азаматтардың заң бұзушылыққа жол бермеуін қадағалайды деп көрсетеді [3, 59].

Құқықтық әдебиетте экологиялық бақылау ұғымына қатысты бірқатар ғалым анықтама келтірген. Солардың бірнешеуіне тоқталып өтейік.

Мысалы, ғалым В.В. Петровтың пікірінше, экологиялық бақылау дегеніміз тұтастай алғанда, «кәсіпорын, мекеме, ұйым, яғни барлық шаруашылық жүргізуші субъекті мен азаматтардың қоршаған ортаны қорғау және қоғамның да экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі экологиялық талапты сақтауын тексеру» болып табылады. Сондай-ақ В.В. Петров экологиялық бақылауды қоршаған ортаны қорғау сапасын басқару жүйесіндегі тиісті ұйымға осы жүйеге қатысты ақпаратты жинау және беру, бүкіл басқару механизмінің тиімді жұмысын қамтамасыз ететін қажетті жазалау шарасын қолдану үшін оның әртүрлі элементінің жұмыс істеуі деп түсіндіреді [4, 239].

Кейбір автор экологиялық бақылауды кең және тар мағынада бөліп қарастырады. Мәселен, ғалым Д.Л. Байдельдинов экологиялық бақылауды кең мағынада (қоғамның экологиялық қауіпсіздігін сақтау) және тар мағынада (қоршаған ортаға, оның нысанына, адам өміріне және денсаулығына зиянды әсерді жою мақсатында қолданыстағы заңнаманың экологиялық нормасы мен талабының орындалуын тексеру) түсінуге болатынын алға тартады [5, 162].

С.Т. Култелеев өз еңбегінде: «экологиялық бақылау — табиғатты ұтымды пайдалану мен қоршаған ортаны зиянды әсерден қорғауды қамтамасыз ететін маңызды құқықтық ықпал ету шарасы, мемлекеттік басқару функциясы және экологиялық құқықтық институт», — деп көрсетеді [6, 202].

С.Д. Бекишева «кең» мағынада «экологиялық бақылаудың компоненті» шаруашылық және басқа да қызметтің бекітілген экологиялық заңнамаға сәйкестігін бақылау екенін айтады. Олай болса, «кең» мағынада экологиялық бақылау дегеніміз мемлекеттік органның және өзге де тұлғаның шаруашылық және басқа да қызметтің экологиялық талапқа сәйкестігін қадағалауға; қоршаған табиғи ортаны қорғау мен сауықтыру, табиғи ресурсты молайту және ұтымды пайдалану жоспары мен шарасының орындалуын тексеруге; сәйкессіздікті болдырмау немесе жою, құқық бұзушыны жауапқа тарту жөніндегі іс-шараны қабылдауға бағытталған мақсатты іс-әрекетін білдіреді» [7, 148].

С.Д. Бекишеваның ойынша, «тар» мағынада «экологиялық бақылау» — жеке және заңды тұлғалардың экологиялық заңнама талабын сақтауын тексеруге, экологиялық құқық бұзушылықты болдырмау немесе жою және құқық бұзушыны жауапқа тарту жөніндегі іс-шара қабылдауға бағытталған іс-әрекет болып табылады» [7, 148].

Жоғарыда аталған ғалымдардың қай-қайсысының болсын пікірі бір-бірінен алшақ емес және мағынасы жағынан бір-біріне өте жақын.

Бүгінде мемлекеттік органдардың қызметінде бақылау және қадағалау функциясын ажырату маңызды теориялық және қолданбалы маңызға ие. Бұлай ажырату терминологиялық шатасуды болдырмауға, аталған органның мәртебесін дұрыс түсінуге, оның қызметінің негізі мен бағытын анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар бақылаудағы және қадағалаудағы субъектіге сәйкес бақылау және қадағалау институты арақатынасының табиғаты мен сипатын анықтауға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта құқықтық әдебиетте «бақылау» және «қадағалау» терминдері синоним ретінде пайдаланылады, тек қана әдебиеттерде емес, сонымен бірге қолданыстағы заңнамада бұл терминдер қатар қолданылады. Бұл тек терминологиялық «тазалықты» бұзу ғана емес, бақылау және қадағалау құрылымы қызметінің араласып, аражігін ажырату мүмкіндігін жояды.

Құқықтық әдебиеттерді талдау бақылау қызметінің мынадай нақты ерекшелігін ажыратуға мүмкіндік береді: 1) мақсаты мен міндеті бойынша көптеген мәселені шешеді (бақыланатын нысанның ұйымдық атқару және билік жүргізу қызметіндегі басқару шешімінің нақты

орындалуын бақылау; қоғамдық-саяси және құқықтық үдеріске әділ баға беру; бақыланатын нысанның іс-әрекетін жақсарту жөнінде шешім қабылдау; заңнама талабының бұзылғаны анықталған жағдайда кінәліні жауапқа тарту; құқық бұзушылықтың алдын алу мақсатында тиісті іс-шара қабылдау; қабылданған шешімді жедел әрі сапалы орындау);

2) мазмұны мен көлемі бойынша біртұтас бақылау жүйесін қамтиды;

3) қозғаушы қасиеті арқылы қоғамдық қатынастарға қатысушы субъектінің жүріс-тұрысы мен іс-әрекетіне қатысты нормативті-құқықтық талаптың сақталуы үшін едәуір қолайлы шартты қалыптастыруға, құқықтық реттеу тиімділігін қамтамасыз етуге, заңдылық пен құқықтық тәртіпті қалпына келтіруге мүмкіндік береді;

4) сан алуан субъекті тарапынан жүзеге асырылады;

5) сондай-ақ бақылау қызметінің ерекшелігі алынған материалдық-құқықтық нәтиженің мазмұнынан тұрады. Бақылаудың объективті салдары — бақыланатын объектінің қызметін бағалаумен қатар, басқарушылық қызметтегі қателік пен жаңылысуды жоюда өзінің өкілеттігін анықтайтын, басқару процесіне ұйымдастырушылық бастама енгізетін, субъектінің заңсыз қызметіне жол бермейтін, алдын алу шарасын анықтайтын, биліктік жеке-құқықтық акт болып табылады;

6) бақылау қызметі құқықтық реттеу әдісі арқылы өзіне рұқсат етуші, әкімшілік және юрисдикциялық әдістің кейбір қасиетін біріктіретін, сондай-ақ реттеуші және қорғаушы қатынас саласында әрекет ете алатынымен ерекшеленеді [8, 10].

Осылайша, экологиялық бақылауды жүзеге асыратын органның өкілеттігі әкімшілік сипатта болады. Аталған органның орындалуы міндетті бұйрық шығаруға, кәсіпорынға берілген рұқсат пен лицензияның әрекетін тоқтатуға, жұмысында ақауы бар нысанды қабылдаудан бас тартуға, әкімшілік айыппұл салуға құқығы бар.

Қадағалаушы органға әкімшілік өкілеттік берілмеген. Олар тек қана экологиялық заңнаманың бұзылу фактісін анықтап, оның себебін және оған негіз болған шартты жою, кінәлі тұлғаларды жауапқа тарту мәселесін шешу үшін тиісті органның немесе соттың қарауына ұсынады.

Табиғи ресурсты пайдалану және қорғау саласындағы экологиялық бақылаудың құқықтық негізін Қазақстан Республикасының Экология кодексі құрайды. Мұнда бақылаудың негізгі түрлері ретінде қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурсты қорғау, молықтыру және пайдалану саласындағы мемлекеттік бақылау, өндірістік экологиялық бақылау және қоғамдық экологиялық бақылау көрсетілген. Экологиялық бақылау жүйесінде мемлекеттік экологиялық бақылауға жетекші рөл жүктелген. Экологиялық кодексте мемлекеттік бақылаудың мақсаты, міндеті, негізгі бағыты, түрлері және мемлекеттік экологиялық бақылауды жүзеге асыратын лауазымды тұлғаның құзыреті, құқығы және міндеті жан-жақты реттелген [9].

Ал енді қолданыстағы Кәсіпкерлік кодекс нормасына сүйенетін болсақ, мемлекеттік бақылауға «бақылау және қадағалау органының тексерілетін субъекті қызметінің Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген талапқа сәйкестігі тұрғысынан тексеру және байқау жөніндегі қызметі мемлекеттік бақылау болып табылады», - деп анықтама берілген, оны жүзеге асыру барысында және оның нәтижесі бойынша жедел ден қоюсыз құқық шектеуші сипаттағы шара қолданылуы мүмкін.

Ал мемлекеттік қадағалауға «бақылау және қадағалау органының өз қызметін жүзеге асыру барысында жедел ден қою шарасын қолдану құқығымен Қазақстан Республикасының заңнамасы талабын қадағалау субъектісінің сақтауын тексеру, профилактика жүргізу және байқау жөніндегі қызметі мемлекеттік қадағалау болып табылады», - делінген, оның нәтижесі бойынша әкімшілік жаза қолданылуы мүмкін.

Қадағалау:

1) Қазақстан Республикасының Конституциясына, Қазақстан Республикасының «Прокуратура туралы» Заңына және Қазақстан Республикасының өзге де заңнамасына сәйкес мемлекет атынан прокуратура жүзеге асыратын жоғары қадағалау;

2) Кәсіпкерлік Кодексінде және Қазақстан Республикасының өзге де заңында белгіленген тәртіппен және шартта уәкілетті мемлекеттік орган жүзеге асыратын қадағалау болып бөлінеді [10].

Қоршаған ортаны қорғау саласындағы экологиялық бақылау мен қадағалау ұғымының мәнін ашуға бағытталған талдауымызды аяқтай келе, мынадай түйін жасауға болады.

Экологиялық бақылау — жеке және заңды тұлғаның шаруашылық және өзге де қызметінің Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасында белгіленген талапқа сәйкестігі тұрғысынан тексеру және байқау жөніндегі оның нәтижесі бойынша ықпал ету тәсілін қолдану құқығынсыз құқық шектеуші сипаттағы шара қолданылуы мүмкін мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар қызметі.

Ал экологиялық қадағалау — қоршаған ортаға қауіпті салдардың туындауын болғызбау мақсатында қолданылатын ықпал ету тәсілін қолдану құқығымен жеке және заңды тұлғаның экологиялық заңнама талабын сақтауын тексеруге, экологиялық құқық бұзушылықты болдырмау немесе алдын алуға және байқауға бағытталған мемлекеттік органдардың қызметі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жмотов А.И. Государственное управление охраной природы в СССР. — М., 1983. — 128 с.
2. Беляев В.П. Контроль и надзор как формы юридической деятельности: Вопросы теории и практики: Автореф. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. — Саратов, 2006. — 55 с.
3. Бекбергенов Н.А. Правоохранительная система в Республике Казахстан: Учеб. пос. — Астана: Фолиант, 2000. — 216 с.
4. Петров В.В. Экологическое право России: Учебн. для вузов. — М.: БЕК, 1995. — 557 с.
5. Байдельдинов Д.Л. Правовой механизм государственного управления в области экологии. — Алматы: Қазақ Университеті, 1998. — 230 с.
6. Култеев С.Т. Экологическое право Республики Казахстан. Общая часть. — 2-е изд., доп. и перер. — Алматы, 2011. — 432 с.
7. Бекишева С.Д. Проблемы охраны окружающей среды в деятельности органов прокуратуры и Министерства внутренних дел: Дис. ... канд. юрид. наук. — Алматы, 2002. — 177 с.
8. Смаилова И.Е. Законодательные основы обеспечения государственного контроля в Республике Казахстан: Автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. — Алматы, 2010. — 26 с.
9. Қазақстан Республикасының Экология кодексі 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI ҚРЗ // Егемен Қазақстан. 2021. 5 қаңтар.
10. Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ // Егемен Қазақстан. 2015. 3 қараша.

Пошанов Н.Н.,
*и.о. ассоциированного профессора кафедры общеобразовательных дисциплин,
доктор философии (PhD)
(Международный университет туризма и гостеприимства,
г. Туркестан, Республика Казахстан, e-mail: sultan.86@mail.ru);*

Иманова Д.Н.,
*и.о. доцента кафедры лабораторных дисциплин, кандидат биологических наук
(e-mail: dairash.imanova@ayu.edu.kz);*

Танирбергенова С.Б.,
*преподаватель кафедры общей хирургии
(Международный казахско-турецкий университет им. Х. А. Ясави,
г. Туркестан, Республика Казахстан, e-mail: kojek_89@mail.ru)*

Понятие, правовая сущность, содержание экологического контроля и надзора в области охраны окружающей среды

Аннотация. В статье рассматриваются понятия экологического контроля и надзора, осуществляемые в области охраны окружающей среды. Авторы отмечают, что в науке нет единого мнения относительно содержания данных понятий. Ряд ученых-юристов считает, что концепции экологического контроля и надзора очень близки друг к другу и являются сходными, а некоторые рассматривают эти два понятия по отдельности. Поскольку в юридической литературе и законодательстве нет четкого разграничения этих понятий, иногда возникает путаница. Авторы рассматривают различные точки зрения, проводят собственный анализ содержания данных дефиниций и предлагают свою точку зрения.

Ключевые слова: охрана окружающей среды, экологический контроль, экологический надзор, государственное управление, государственный орган, экологическое законодательство.

N.N. Poshanov,
*Acting Associate Professor of the Department of General Education Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD)
(International University of Tourism and Hospitality,
Republic of Kazakhstan, Turkestan, e-mail: sultan.86@mail.ru)*

D.N. Imanova,
*Associate Professor of the Department of Laboratory Disciplines, Candidate of Biological Sciences
(Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University,
Republic of Kazakhstan, Turkestan, e-mail: dairash.imanova@ayu.edu.kz)*

S.B. Tanirbergenova,
*Lecturer of the Department of General Surgery
(Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University,
Republic of Kazakhstan, Turkestan, e-mail: kojek_89@mail.ru)*

Annotation. The article discusses the concepts of environmental control and supervision carried out in the field of environmental protection. The authors note that there is no consensus in science regarding the content of these concepts. A number of legal scholars believe that the concepts of environmental control and supervision are very close to each other and are similar, and some consider these two concepts separately. Since there is no clear distinction between these concepts in the legal literature and legislation, sometimes confusion arises. The authors consider various points of view, conduct their own analysis of the content of these definitions and offer their point of view.

Keywords: Environmental protection, environmental control, environmental supervision, public administration, public authority, environmental legislation.

ӘОЖ 343.85

Сабитов С.М.,

заң факультетінің, қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі,
(PhD) философия докторы
(Alikhan Bokeikhan University) ББМ, Семей қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: seke_71_7@inbox.ru);

Райбаев Д.К.,

жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы,
(PhD) философия докторы, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: doul_zare4ka@mail.ru);

Айдарова А.А.,

заң факультетінің докторанты, құқықтану магистрі
(«Alikhan Bokeikhan University» ББМ, Семей қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: ainur_745@mail.ru)

Адам саудасымен байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алудың өзекті мәселесі

Аннотация. Мақалада адам саудасы мен адамды қанаумен байланысты қылмыстылықтың жағдайы мен үрдісіне талдау жасалған. Әлемдік қауымдастық құлдықпен 200 жыл бұрын күресуді бастаған. Экономикалық, саяси және мәдени саладағы жаһандық интеграциялық үдеріс осы құбылыстың жаңа сапада, атап айтқанда, жекелеген трансұлттық қылмыстық әрекет түрінде нақты жандануына ықпал етті. Адам саудасы феноменінің терең трансформациясы ғылыми зерттеудің өзектілігіне ықпал етеді. Трансұлттық қылмыстың құрылымдық өзгерісі Қазақстанда адам саудасын дайындау, жасау және жасыру әдісіндегі сапалы өзгерісті айқындады. Адам саудасына тиімді қарсы тұру көрсетілген теріс әлеуметтік-құқықтық құбылыстың пайда болу себебі мен шартын сапалы ғылыми түсінуді, сондай-ақ көрсетілген қылмыстық іс-әрекетке және оның салдарына қарсы күрестің нормативтік құқықтық құралының тиімділігін бағалауды талап етеді.

Негізгі сөздер: адам саудасы, адамды қанау, қылмысты алдын алу, трансұлттық қылмыстылық, адам құқығы.

Құлдықтың жаһандық индексінің бағалауынша, әлемдегі 45,8 млн адам заманауи құлдықта. Құлдықтың жаһандық индексінің мәліметінше, Қазақстанда 75000 адам заманауи құлдық жағдайында өмір сүріп жатыр [1].

Адамды саудасы — күрделі мәселенің бірі. Адам саудасын алдын алу бойынша халықаралық және өңірлік деңгейде қабылданған шараға қарамастан, бұл көрсеткіш жыл сайын артып келеді. Әлемде орын алып жатқан әлемнің жаңа геосаяси картасы, күшейтілген жаһандану процесі, көші-қонның жандануы және босқындар легінің артуы және әлемдік қаржы-экономикалық жүйедегі дағдарыс процесінің үдей түсуі адамды қанау және адамды қанау мақсатындағы адам саудасы сияқты көне әлеуметтік кері құбылыстың қайта жандануына әкеліп, олар нақты және ең төтенше әлеуметтік қауіпті нысанда көрініс таба бастады.

Қазіргі уақытта адам саудасы қоғамға жат құбылыс ретінде бағаланып, динамикалық тұрғыда жедел қарқын алған жаңа заманауи қылмыстылық түріне айналған. Адам саудасы жылдар бойы өзгеріске ұшырау арқылы жоғары табыс көзіне айналған, дамыған, ұйымдасқан криминалды индустрияға айналған.

Адам саудасы адам құқығын өрескел бұзады. Жыл сайын мыңдаған ер азамат, әйел мен бала өз жерінде және шетелде адам саудагерінің құрбанына айналады. Әлемнің барлық елі адам саудасынан зардап шегуде.

Адам құқығының жалпыға бірдей декларациясында: «Барлық адам еркін болып туады және өз құқығы мен ар-намысы бойынша тең болады» (1-бабы) және «ешкім құлдықта немесе кіріптарлық жағдайында болмауы тиіс; құлдық және құл сатудың кез келген нысанына тыйым салынған» (4-бап), - деп атап көрсетілген [2].

Қазақстан Республикасының Конституциясының 12-бабына сәйкес «ҚР Конституцияға сәйкес адам құқығы мен бостандығы танылады және оларға кепілдік беріледі» [3].

2008 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы ратификацияланған конвенциясын толықтыратын «Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы» хаттаманың 3-бабында «адам саудасы» қанау мақсатында күш қолданумен қорқыту немесе күш қолдану немесе мәжбүрлеудің басқа нысанын қолдану арқылы, адам ұрлау, алаяқтық, алдау, билікті теріс немесе жағдайдың осалдығын пайдалану, немесе басқа адамды бақылайтын адамның келісімін алу үшін төлем немесе пайда түріндегі сатып алу арқылы адамды арбау, тасымалдау, беру, жасыру немес алу танылады. Қанау ретінде өзге тұлғаларды жезөкшелікке қанау немесе сексуалды қанаудың өзге нысаны, мәжбүрлі еңбек немесе қызмет, құлдық және құлдық тектес дәстүр, кіріптарлық жағдайда болу немесе органдарды алу сияқты әрекет танылады» [4].

Адам саудасын тар және кең мағынада қарастыруға болады. Тар мағынада адам саудасына ҚР ҚК 128 және 135-баптарын жатқызамыз. Адам саудасының объективті жағы (ҚР ҚК 128-б.) – әртүрлі міндетті және қосымша белгілері бар күрделі құрылым. Мұндай белгіге сатып алу-сату мәмілесі немесе басқа да операция, қанаудың әртүрлі түрі, жалдау, тасымалдау, беру, жасыру, алу жатады. Өз кезегінде, бұл әрекеттің саралаушы құрамына трансплантация және қызметтік жағдай, сондай-ақ шекарадан өту және зардап шеккен адам қайтыс болғанға дейінгі денсаулыққа ауыр зиян келтіру кіреді. Осының барлығы дербес қылмыстық әрекет, сондай-ақ адам саудасының тұрақты құрамының бөлігі болуы мүмкін аралас құрамның тізбесін кеңейтеді [5, 217].

Кең мағынада адам саудасымен байланысты қылмыс қатарына ҚР Қылмыстық кодексінде мынадай бапты жатқызуға болады:

1. Ұрланған адамды қанау (125-бап).
2. Заңсыз бас бостандығынан айырған адамды қанау (126-бап).
3. Адамның тіндері мен мүшелерін заңсыз алу (116-бап).
4. Жезөкшелікпен айналысуға тарту (308-бап).
5. Кәмелетке толмағандарды жезөкшелікпен айналысуға тарту (134-бап).
6. Жезөкшелікпен айналысу үшін притондар ұйымдастыру (309-бап) [6].

Көрсетілген әдіс іс жүзінде адам саудасына байланысты қылмыстың криминологиялық жіктелуін білдіреді, бірақ аталған қылмыстың қылмыстық-құқықтық сипаттамасының ерекшелігін ескермейді. Көрсетілген құрам Қазақстанның қылмыстық заңнамасының Ерекше бөлігінің әртүрлі тарауында қамтылған, бұл қол сұғу объектісіндегі айырмашылықты, көрсетілген қылмыстың объективті және субъективті белгісін айқындайды.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің Құқықтық статистика интернет-порталында жарияланған Қазақстан Республикасының ресми статистикасы [7] 2020 жылы ҚР ҚК 128-бабында (адам саудасы) және ҚР ҚК 135-бабында (Кәмелетке толмағандар саудасы) көзделген қылмыс үшін жалпы сомада 266 қылмыстық іс тіркелгенін айтады, ал 2020 жылы құрбан болғанның нақты саны – 6650 адам.

Жоғарыда көрсетілген мәліметке сүйенер болсақ, зерттеліп отырған әрекет бойынша тіркелген қылмыс саны нақты криминалды жағдайға сәйкес келмейтінін көруге болады, себебі адам саудасы жоғары латенттілікке ие қылмыс түріне жатады.

Адам саудасы аясындағы қылмыстық құқық бұзушылық елдегі саяси, әлеуметтік-демографиялық, қоғамдық-экономикалық процеспен (экономика мен қаржы саласының деңгейі, халықтың жұмыспен қамтылуы, көші-қон деңгейі, жұмыссыздық, күнкөріс минимумы) тығыз арақатынаста, олардың жағымсыз салдары криминогенді потенциалға ие.

Covid-19 короновирустік пандемияның қарыштап дамуы әлем бойынша миллиондаған адамның өліміне алып келді, халықаралық транспорттық инфрақұрылымның және экономика-ның бірқатар саласының тоқтауына әкеп соқты, көптеген елдің экономикасына айтарлықтай залал келтіріп, бүкіл әлемде миллиондаған адамның өмір сүру деңгейінің төмендеуіне себепші болды. Экономикалық тұрақсыздық салдарынан жұмыссыз саны көбейіп кетті. Ол өз кезегінде кедейлік деңгейінің артуына себепші болды. Жұмыссыздық пен кедейлік адамдардың өмір сүру деңгейін жақсарту мақсатында басқа мемлекетке қоныс аударуына негіз болып табылады.

Адам саудасындағы әйелдер мен балалардың үлесінің көп болуы олардың әлеуметтік әлсіз топтың қатарына жатуымен сипатталады. Сондай-ақ қатар әйел адамдар мен балалардан түсетін пайда және оларды қанаудың нысанының көптігімен сипатталады. Мысалы, әйел адамдарды және кәмелет жасына толмаған қыз балаларды сексуалды қанау, жүкті әйелдер мен балаларды қайыршылықпен айналысуға мәжбүрлеу, тұрмыстық қанау, сонымен бірге соғыс жағдайында соғысушы әскерді ұстап тұру мақсатында оларға басып алған елді мекендегі кәмелетке толмағандарды сексуалды қанауға беру сияқты адам төзгісіз мақсатта пайдалану жиі кездеседі.

Қазақстандағы гендерлік саясаттың бірыңғай қалыптаспауы да әйел адамдардың құқығының бұзылуына себепші болады. Жұмысқа орналасу кезінде кездесетін дискриминацияны да жоққа шығаруға болмайды.

Адам саудасының құрбанына айналу қаупі жоғары тұлғалардың қатарына мигранттар жатады. Көші-қон және еңбек туралы шектеуші заң заңды көші-қон үшін кедергі тудырып, адам саудасына себепші болады. Өмір деңгейін жақсарту мақсатында қоныс аударуға бел буған мигранттар шектеуді заңсыз көші-қонды ұйымдастырушының көмегіне жүгіне отырып, адам саудагерінің құрбанына айналуы әбден мүмкін.

Адам саудасының өркендеуіне сыбайлас жемқорлық та түрлі тәсілмен әсер етеді. Ол өз кезегінде адам саудагеріне құрбандарды тасымалдауға және қанауға мүмкіндік береді. Бұл адам саудагерінің ізіне түсуге және тергеуді жүргізуге кедергі жасайды. Себебі бұл қылмысты жүзеге асыруда өкілетті тұлғаның қатысы бар.

Сыбайлас жемқорлық адам саудасы құрбанының заңды сақтай отырып, өкілетті тұлғаның өз міндетін орындауына күмәнмен қарауына әкеледі. Ал адам саудагері жазалаудан құтылып кететінін біле тұра, еркін қылмыстық іс-әрекетін жүзеге асырады.

Адам саудасына мемлекеттік органның өкілетті тұлғаларының тікелей немесе жанама қатысуы, бір жағынан, қарапайым халықтың билікке деген сенімсіздігін тудырады, екінші жағынан, заң үстемдігін қамтамасыз ету мен қоғамның құқықтық мәдениетін арттыруда реформа жүргізуге кедергі келтіреді [8, 87].

Адам саудасы мен адамды қанаудың тағы бір себебі — тауар мен сұраныстың болуы. Көптеген тұтынушы арасында арзан тауар мен қызмет жоғары сұранысқа ие. Адам саудасынан түсетін пайданың мөлшері – жылына 7 млрд АҚШ доллары. Бұл бизнес түрі қару айналымы мен есірткі бизнесінен кейін 3-орынға ие.

Адам саудасымен күресуде мемлекет тарапынан кешенді алдын алу шарасы жүргізілуі тиіс. Адам саудасы трансұлттық ұйымдасқан қылмыстылықпен тығыз байланысты болғандықтан және Қазақстанның географиялық орналасу ерекшелігін ескере отырып, адам саудасына қарсы тұруда халықаралық ынтымақтастықты дамыту маңызды.

Құқық қорғау органының қатарындағы жемқорлықпен күресуді күшейту және бұқаралық ақпарат құралы арқылы құқық қорғау органы қызметкерлерінің имиджін арттыру жұмысы жүйелі түрде жүргізілуі тиіс. Адам саудасымен байланысты қылмыс жасаған өкілетті тұлғалардың қылмыстық жауаптылыққа тарта отырып, БАҚ арқылы жариялау адам саудасы құрбандары тарапынан сенімділікті нығайтуға ықпал етеді.

БАҚ арқылы адам саудасымен күресудің тиімділігін арттыру мүмкіндігі бар. Дегенмен қазір БАҚ арқылы тараған ақпараттың басым көпшілігі әйелдер мен балардың саудасы, сексуалды қанау бойынша ақпаратты қамтиды. Адам саудасындағы белең алып жатқан ер адамдар үлесі, адамды қанаудың басқа да нысаны туралы ақпарат жоқтың қасы. Сондықтан адамды қанаудың заманауи нысанын БАҚ арқылы тарата отырып, халықты құқықтық хабардар ету осы қылмыс түрін алдын алуға септігін тигізеді деп санаймыз.

Адам саудасымен күресуде негізге алынуы тиіс мәселе — адам саудасының құрбандары. Адам саудасының құрбандары аталған қылмыспен күресуде шешуші рөлге ие, олар тиімді шараны ұсынуға, қылмыс құрбанын анықтауда және құтқаруда, олардың құқығын қалпына келтіруде қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Құрбандардың тәжірибесін ескеру және олардың ұсынысын нақты әрекетке айналдыру құрбандарға бағдарланған және адам саудасымен күресуде тиімді тәсіл ұсынуға мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Рейтинг стран по распространенности рабства. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/slavery-rating> (қаралу күні: 18.07.2022)
2. Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылдың 10 желтоқсанында № 217 А (III) қабылданған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы [Электрон. ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001> (қаралған күні: 18.07.2022)
3. ҚР Конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған) (2022.08.06. берілген өзгеріс және толықтырумен) [Электрон. ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029#activate_doc=2 (қаралған күні: 18.07.2022)
4. Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және олар үшін жазалау туралы хаттама [Электронды ресурс]: URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000037_ (қаралған күні: 18.07.2022)
5. Уканов Е.А. Смежные с торговлей людьми составы уголовных правонарушений. // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4 (74). — С. 216–224.
6. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. [Электронды ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (қаралған күні: 18.07.2022).
7. Официальная статистика Республики Казахстан, опубликованная на Интернет-портале Комитета по правовой статистике и специальным учётам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан. URL: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (қаралған күні: 18.07.2022).
8. Бекмагамбетов А.Б. Структурные элементы противодействия преступности, связанной с торговлей людьми. — СПб.: Юридический центр, 2018. — 168 с.

Сабитов С.М.,

*заведующий кафедрой уголовно-правовых дисциплин юридического факультета,
доктор философии (PhD)
(УО «Alikhan Bokeikhan University», г. Семей, Республика Казахстан,
e-mail: seke_71_7@inbox.ru);*

Райбаев Д.К.,

*начальник кафедры общеправовых дисциплин,
доктор философии (PhD), майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: doul_zare4ka@mail.ru);*

Айдарова А.А.,

*докторант юридического факультета, магистр юриспруденции
(УО «Alikhan Bokeikhan University», г. Семей, Республика Казахстан,
e-mail: ainur_745@mail.ru)*

Актуальные вопросы профилактики уголовных правонарушений, связанных с торговлей людьми

Аннотация. В статье дан анализ состояния и тенденций преступности, связанной с торговлей людьми и эксплуатацией человека. Мировое сообщество начало бороться с рабством более 200 лет назад. Глобальные интеграционные процессы в экономической, политической и культурной сферах способствовали реальному возрождению этого явления в новом качестве, в частности, в виде отдельных транснациональных преступных действий. Глубокая трансформация феномена торговли людьми способствует актуальности научных исследований. Структурные изменения транснациональной преступности определили качественные изменения в методах подготовки, совершения и сокрытия торговли людьми в Казахстане. Эффективное противодействие торговле людьми требует качественного научного понимания причин и условий возникновения указанного отрицательного социально-правового явления, а также оценки эффективности нормативных правовых средств борьбы с указанной преступной деятельностью и ее последствиями.

Ключевые слова: торговля людьми, эксплуатация человека, профилактика преступности, транснациональная преступность, права человека.

S.M. Sabitov,

*Head of the Department of Criminal Law Disciplines of the Faculty of Law,
Doctor of Philosophy (PhD)
(«Alikhan Bokeikhan University», Republic of Kazakhstan, Semey,
e-mail: seke_71_7@inbox.ru);*

D.K. Raibayev,

*Head of the Department of General Legal Disciplines, Doctor of Philosophy (PhD)
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: doul_zare4ka@mail.ru);*

A.A. Aidarova,

*Doctoral student of the Faculty of Law, Master of Jurisprudence
(«Alikhan Bokeikhan University», Semey, Republic of Kazakhstan, e-mail: ainur_745@mail.ru)*

Topical issues of prevention of criminal offenses related to human trafficking

Annotation. The article analyzes the state and trends of crime related to human trafficking and human exploitation. The world community began to fight slavery more than 200 years ago. Global integration processes in the economic, political and cultural spheres have contributed to the real revival of this phenomenon in a new quality, in particular in the form of individual transnational criminal acts. The profound transformation of the phenomenon of human trafficking contributes to the relevance of scientific research. Structural changes in transnational crime have determined qualitative changes in the methods of preparation, commission and concealment of human trafficking in Kazakhstan. Effective counteraction to human trafficking requires a qualitative scientific understanding of the causes and conditions of the occurrence of this negative socio-legal phenomenon, as well as an assessment of the effectiveness of regulatory legal means to combat this criminal activity and its consequences.

Keywords: Human trafficking, human exploitation, crime prevention, transnational crime, human rights.

УДК 343.9

Садвакасова А.Т.,

*научный сотрудник центра по исследованию проблем следственной деятельности
ОВД НИИ, доктор философии (PhD), майор полиции
(e-mail: adel_sadvakasova@mail.ru);*

Ополонина К.Ю.,

*старший преподаватель кафедры криминалистики,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: opolon_1@mail.ru)*

**Сравнительно-правовой анализ законодательства стран — участников
Евразийского экономического союза, регламентирующего понятие,
криминалистические требования и методы испытания холодного оружия**

Аннотация. Статья отражает результаты сравнительно-правового анализа законодательства стран — участников Евразийского экономического союза, регламентирующего понятие, криминалистические требования и методы испытания холодного оружия. Авторами указывается, что при проведении научных исследований холодного оружия необходимо учитывать тенденции развития правового регулирования его оборота, которые в первую очередь предполагают закрепление на законодательном уровне понятийного аппарата, определяющего вид и назначение оружия. Необходимо привести в соответствие с международными стандартами действующие криминалистические требования, предъявляемые к холодному оружию в Республике Казахстан, поскольку сегодня эксперт ограничен существующими криминалистическими требованиями и не имеет возможности признания в качестве оружия предметов, не указанных в Приказе Министра внутренних дел Республики Казахстан от 16 марта 2015 г. № 219 «Об утверждении криминалистических требований и методов испытания гражданского и служебного оружия и патронов к нему». Поэтому для эффективного проведения исследований и экспертиз целесообразным видится использование более широкой классификации, регламентацию которой следует предусмотреть в Национальных Стандартах Республики Казахстан.

Ключевые слова: холодное оружие, метательное оружие, метаемое оружие, оборот оружия, криминалистические требования, международные стандарты.

В современном мире государство ограничивает граждан от холодного оружия с помощью различных законов и подзаконных нормативных правовых актов. Практически в каждой стране имеются свои нормативные правовые акты, регламентирующие оборот холодного оружия, требования к его изготовлению и т. п.

Однако следует отметить, что даже в теории криминалистики нет общего подхода, какие объекты следует относить к такому оружию [1]. Нет единого мнения, что входит в понятие «холодное оружие», а что является отдельной категорией. Различные точки зрения существуют в науке по поводу соотношения холодного оружия и метательного оружия [2]. Ситуация осложняется тем, что регулярно появляются новые, не похожие друг на друга виды оружия.

Для выработки предложений о внесении изменений в понятийный аппарат и в действующие криминалистические требования, предъявляемые к холодному оружию в Республике Казахстан, с целью приведения названных требований в соответствие с едиными требованиями ввоза и вывоза холодного оружия на таможенной территории Евразийского экономического союза (решение Коллегии Евразийской экономической комиссии от 21.04.2015 г. № 30 «О мерах нетарифного регулирования») нами был произведен анализ отдельных положений зарубежного законодательства. Подробному исследованию были подвергнуты нормы законода-

тельства стран Евразийского экономического союза (Российская Федерация, Республика Армения, Республика Беларусь, Кыргызская Республика и Республика Казахстан), регламентирующего понятие и оборот холодного оружия, криминалистические требования и методы испытания холодного, метательного оружия.

Так, анализ положений законодательства стран Евразийского экономического союза позволил прийти к следующим выводам:

– Республика Армения, Кыргызская Республика и Республика Беларусь при установлении признаков холодного оружия используют ГОСТы Российской Федерации, соответствующие положениям решения Коллегии Евразийской экономической комиссии от 21.04.2015 г. № 30 «О мерах нетарифного регулирования» [3] (далее — решение Коллегии). В свою очередь, в Республике Казахстан отсутствует регламентация видов холодного оружия, указанная в Российской Федерации, что влечет невозможность применения положений решения Коллегии на оборот некоторых видов гражданского холодного оружия Российской Федерации при ввозе в Республику Казахстан. Ввоз в Республику Казахстан таких видов холодного оружия, как парадное холодное оружие; наградное холодное оружие; призовое холодное оружие; антикварное холодное оружие; историческое холодное оружие; мемориальное холодное оружие; коллекционное холодное оружие; национальное холодное оружие; художественное холодное оружие остается вне правового регулирования Республики Казахстан;

– классификация по назначению, используемая в Приказе Министра внутренних дел Республики Казахстан от 16 марта 2015 г. № 219 «Об утверждении криминалистических требований и методов испытания гражданского и служебного оружия и патронов к нему» [4] и в Законе Республики Казахстан «Об оружии» от 30 декабря 1998 г., является более узкой, чем классификация по принципу действия, регламентированная в Стандартах РФ. При этом в Республике Казахстан приказ № 219 является основным для экспертов, устанавливающих наличие или отсутствие признаков оружия у предмета, представленного на экспертизу. Таким образом, эксперт в Республике Казахстан ограничен указанными криминалистическими требованиями и не имеет возможности признания в качестве оружия предметов, не указанных в Приказе № 219.

Другая ситуация прослеживается в Российской Федерации, где помимо Закона «Об Оружии» от 13 декабря 1996 г. [5] и приказа МВД России от 30 июня 2017 г. № 429, регламентирующего Криминалистические требования к техническим характеристикам гражданского и служебного оружия, а также патронов к нему, существуют Государственные Стандарты для всех видов оружия, классифицируемых по принципу действия. Поэтому для эффективного проведения исследований и экспертиз целесообразным видится использование более широкой классификации, регламентацию которой следует предусмотреть в национальных Стандартах Республики Казахстан;

– ни в одной стране, кроме в РФ, термин «метаемое оружие» не используется как синоним к термину «метательное оружие», и в признаках метательного оружия ни в одной стране, кроме в РФ, не указывается, что такое оружие метается. В основном, по отношению к отдельной части метательного оружия, которой наносится удар (которым непосредственно поражается объект) используется следующая терминология: средство непосредственного поражения (Казахстан), метаемые предметы (Армения) [6], метаемый поражающий элемент (Беларусь). При этом данные предметы являются частью конструкции метательного оружия, а не им самим. В теории криминалистики отмечается, что основным отличием метательного оружия от метаемого оружия является то, что метаемое оружие представляет собой самостоятельный предмет, а метательное оружие является устройством [7]. В этой связи возникает необходимость конкретизации понятия метательного оружия, закреплённого в законодательстве Республики Казахстан, для исключения путаницы при исследовании со сходными видами оружия (холодное, метаемое);

– наиболее приемлемое, на наш взгляд понятие холодного оружия приводится в Законе «Об оружии» Республики Беларусь от 13 ноября 2001 г.: «Холодное оружие — оружие, предназначенное для поражения цели при помощи мускульной силы человека при непосредственном контакте этого оружия с объектом поражения» [8]. Поэтому предлагаем заимствовать данное понятие и внести его в Закон Республики Казахстан «О государственном контроле за оборотом отдельных видов оружия» от 30 декабря 1998 г.;

– сегодня, в Республике Казахстан возникает необходимость во введении нового понятия — «метаемое оружие». Необходимо считать его отдельным самостоятельным видом оружия ввиду таких отличительных признаков, как способ приведения в действие, наличие дальнего расстояния для поражения цели, а также самостоятельность применения в виде цельного предмета. При этом, с учётом установленных отличительных признаков, необходимо внести изменения в понятия «холодное оружие» и «метательное оружие».

Таким образом, эксперт в Республике Казахстан ограничен указанными криминалистическими требованиями и не имеет возможности признания в качестве оружия предметов, не указанных в Приказе № 219.

Следует отметить на недавние изменения, внесенные Законом Республики Казахстан от 11 июля 2022 г. № 136-VII. Сегодняшний день Закон РК «О государственном контроле за оборотом отдельных видов оружия» предусматривает следующие понятия: метательное оружие, метаемый снаряд. Также были внесены изменения в понятие «холодное оружие».

Однако проведенное нами исследование показывает, что понятие холодного оружия нуждается в корректировке, с более подробным описанием, а метательное оружие должно признаваться разновидностью холодного оружия и соответственно, п. 12 ст. 1 также нуждается во внесении соответствующих изменений.

На основании изложенного и ввиду поставленной задачи приведения в соответствие с международными стандартами законодательства Республики Казахстан в части применения терминологии, относящейся к холодному и метательному оружию, предлагаем внести в Закон РК «О государственном контроле за оборотом отдельных видов оружия» от 30 декабря 1998 г., следующие изменения.

1. Пункт 15 ст. 1 изложить в следующей редакции: «Холодное оружие — оружие, предназначенное для поражения цели путем использования мускульной силы человека при непосредственном контакте с метаемым элементом на расстоянии, получающим направленное движение за счет мускульной силы человека либо механических устройств»;

2. В пункте 12 ст. 1 добавить слово «холодное» после слова «метательное»;

3. Ввести в ст. 1 п. 12-2, изложив его в следующей редакции: «Метаемое холодное оружие – оружие, поражающее цель на расстоянии при метании вручную, представляющее собой самостоятельный предмет».

Предлагаемые понятия, на наш взгляд, являются наиболее уместными для установления особенностей и признаков оружия при производстве соответствующих экспертиз.

Кроме того, предлагаемое понятие метаемого холодного оружия полностью соответствует и дополняет введенное в июле 2022 г. понятие «метаемый снаряд».

Предлагаемые изменения будут не только способствовать упорядочению используемой терминологии, но и приведут национальное законодательство Республики Казахстан в соответствие с едиными требованиями ввоза и вывоза холодного оружия на таможенной территории Евразийского экономического союза (решение Коллегии Евразийской экономической комиссии от 21 апреля 2015 г. № 30 «О мерах нетарифного регулирования»).

Список использованной литературы:

1. Аленников А.Г. Криминалистика: Учебник. — М: Институт экономики и права, 2010; Пошибякин А.С. Холодное оружие. 2-е изд. — М.: АО «ЦентрЮрИнфоР», 2002.
2. Сайдамарова В.В., Бебикова Е.И. Теоретическая и правовая основа понятия метательного оружия // Журнал «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 3 (73). — С. 72–76.
3. Решение Коллегии Евразийской экономической комиссии от 21 апреля 2015 г. № 30 «О мерах нетарифного регулирования»// [Электронный ресурс]: www.eurasiancommission.org Дата обращения: 02.12.2022.
4. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 16 марта 2015 г. № 219 «Об утверждении криминалистических требований и методов испытания гражданского и служебного оружия и патронов к нему» // Информационно-правовая система «Әділет» от 23 апреля 2015 г.
5. Федеральный закон «Об оружии» от 13 декабря 1996 г. № 150-ФЗ// [Электронный ресурс]: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12679/#:~:text=Настоящий%20Федеральный%20закон%20регулиру%20правоотношения,общественной%20безопасности%2C%20охрану%20природы%20и Дата обращения: 02.12.2022.
6. Закон Республики Армения «Об оружии» от 03.07.1998 г. // [Электронный ресурс] <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1712&lang=rus> Дата обращения: 02.12.2022.
7. Тихонов Е.Н. Криминалистическая экспертиза холодного оружия: Учеб. пос. 2-е изд., перераб. и доп. — Барнаул: Изд-во Алтайск. ун-та, 1987. — С. 372.
8. Закон Республики Беларусь «Об оружии» № 61-З от 13 ноября 2001 г.// [Электронный ресурс]: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1994 Дата обращения: 02.12.2022.

Садвакасова А.Т.,

*ФЗИ ІІО тергеу қызметінің проблемаларын зерттеу орталығының ғылыми қызметкері,
(PhD) философия докторы, полиция майоры
(e-mail: adel_sadvakasova@mail.ru);*

Ополонина К.Ю.,

*криминалистика кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: opolon_1@mail.ru)*

**Еуразиялық экономикалық одаққа қатысушы елдердің
суық қаруды сынау тұжырымдамасын, криминалистикалық талабы мен әдісін
регламенттейтін заңнамасын салыстырмалы-құқықтық талдау**

Аннотация. Мақалада Еуразиялық экономикалық одаққа қатысушы елдердің суық қаруды сынау тұжырымдамасын, криминалистикалық талабы мен әдісін регламенттейтін заңнамасын салыстырмалы-құқықтық талдау нәтижесі көрсетіледі. Авторлар суық қаруға ғылыми зерттеу жүргізу кезінде оның айналымын құқықтық реттеудің даму тенденциясын ескеру қажет екенін көрсетеді, бұл бірінші кезекте қарудың түрі мен мақсатын анықтайтын тұжырымдамалық аппаратты заңнамалық деңгейде бекітуді көздейді. Қазақстан Республикасында суық қаруға қойылатын қолданыстағы криминалистикалық талапты халықаралық стандартқа сәйкес келтіру қажет, өйткені бүгінде сарапшы қолданыстағы криминалистикалық талаппен шектелген және Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 16 наурыздағы «Криминалистикалық талапты бекіту туралы» № 19 бұйрығында көрсетілмеген затты қару ретінде тануға мүмкіндігі жоқ. Сондықтан зерттеу мен сараптаманы тиімді жүргізу үшін регламенттеуде Қазақстан Республикасының Ұлттық стандартындағы қажетті неғұрлым кең жіктемені пайдалану орынды болып көрінеді.

Негізгі сөздер: суық қару, лақтырылатын қару, қару айналымы, сот-медициналық талап, халықаралық стандарт.

A.T. Sadvakasova,

*Researcher at the Center for the Study of Investigative Activities of the Department
of Internal Affairs of the Research Institute,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Major
(e-mail: adel_sadvakasova@mail.ru);*

K.Y. Opolonina,

*Senior Lecturer of the Department of Criminalistics,
Master of Laws, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: adel_sadvakasova@mail.ru)*

**Comparative legal analysis of the legislation of the member countries
of the Eurasian Economic Union regulating the concept,
criminalistic requirements and methods of testing cold weapons**

Annotation. The article reflects the results of a comparative legal analysis of the legislation of the member countries of the Eurasian Economic Union regulating the concept, criminalistic requirements and methods of testing cold weapons. The authors point out that when conducting scientific research on edged weapons, it is necessary to take into account the trends in the development of legal regulation of its turnover, which primarily presuppose the consolidation at the legislative level of the conceptual apparatus defining the type and purpose of weapons. It is necessary to bring into compliance with international standards the current forensic requirements for cold weapons in the Republic of Kazakhstan, since today, the expert is limited by existing forensic requirements and has no possibility of recognizing as weapons items not specified in the Order of the Minister of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan dated March 16, 2015 No. 219 «On the approval of forensic requirements and methods of testing civilian and service weapons and ammunition for it». Therefore, for the effective conduct of research and expertise, it seems appropriate to use a broader classification, the regulation of which should be provided for in the National Standards of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: edged weapons, throwing weapons, throwing weapons, arms trafficking, forensic requirements, international standards.

УДК 343.412.2

Сайтбеков А.М.,

*начальник Академии, доктор политических наук,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции
(e-mail: info@aacademymvd.kz);*

Кегембаева Ж.А.,

*ученый секретарь Ученого совета, доктор юридических наук, профессор
(e-mail: Kegembayeva@mail.ru);*

Рустемова Г.Р.,

*научный сотрудник научно-исследовательского центра,
доктор юридических наук, профессор
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: g.rustemova@mail.ru)*

**Вопросы совершенствования казахстанского законодательства
в сфере противодействия торговле людьми**

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению вопросов противодействия такому виду транснациональных преступлений, как торговля людьми. Это наиболее опасная форма посягательств на личную свободу, грубо попирающая конституционные права, угрожающая жизни, здоровью и безопасности человека. Степень тяжести рассматриваемых преступлений, фактически являющихся современной формой рабства, побуждает правительства всех стран разрабатывать новые меры, направленные на их предупреждение и пресечение. Большую роль в этом аспекте играют между-

народные конвенции, нормы которых становятся общепризнанными правовыми стандартами, в соответствии с которыми развивается и совершенствуется национальное законодательство. Авторы статьи исследуют проблемы имплементации международно-правовых норм в сфере противодействия торговле людьми в казахстанское законодательство, на основе чего выдвигают и обосновывают свои предложения по дальнейшему совершенствованию нормативных правовых актов Республики Казахстан в данной сфере.

Ключевые слова: торговля людьми, трафик, транснациональная преступность, казахстанское законодательство, профилактика уголовных правонарушений.

Проблема торговли людьми, в особенности женщинами и детьми, является одной из особо актуальных в сфере противодействия преступности. По оценкам зарубежных исследователей, торговля людьми — один из трех основных источников дохода организованной преступности во всем мире. Только торговля наркотиками и оружием превосходят торговлю людьми по своим масштабам [1, 13]. Современные преступники фактически сделали из торговли людьми новую институциональную форму рабства, при которой чудовищным образом попираются основные конституционные права и свободы человека, рассматриваемого лишь в качестве объекта эксплуатации.

Одним из основных международно-правовых документов в сфере борьбы с торговлей людьми является Конвенция о борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции третьими лицами, принятая Генеральной Ассамблеей ООН в 1950 г. Наша страна ратифицировала указанную Конвенцию, а также Заключительный протокол к ней с существенной оговоркой: «Республика Казахстан будет выполнять положения статей 1 и 18 Конвенции в рамках предупреждения и пресечения преступлений и административных правонарушений, предусмотренных законодательством Республики Казахстан» [2]. Эта отсылка к Уголовному кодексу и Кодексу об административных правонарушениях вполне примечательна, поскольку сама по себе наводит на мысль о том, что понимание преступных деяний по Конвенции является более широким, нежели в законодательстве Казахстана.

В Особенной части действующего УК Республики Казахстан имеются сразу две нормы однородного содержания: ст. 128 «Торговля людьми» и ст. 135 «Торговля несовершеннолетними» [3]. Не вызывает никаких сомнений тот факт, что торговля детьми должна расцениваться как более тяжкое преступление по сравнению с торговлей взрослыми людьми. Дети — это категория, нуждающаяся в особой правовой опеке и защите. Как отмечается в международных правовых актах, «ребенок, ввиду его физической и умственной незрелости, нуждается в специальной охране и заботе, включая надлежащую правовую защиту, как до, так и после рождения» [4]. Однако анализ квалифицирующих признаков в обеих вышеуказанных нормах показывает их явную схожесть, что ставит под сомнение необходимость повтора. На наш взгляд, торговля людьми имеет своим непосредственным объектом именно личную свободу личности. Как отмечают исследователи, при торговле людьми напрямую страдает личная свобода человека как совокупность общественных отношений, направленных на защиту самостоятельного определения личностью своей дальнейшей жизнедеятельности [5, 40]. В силу этого ст. 128 УК Республики Казахстан размещена в главе 1 Особенной части «Уголовные правонарушения против личности» [3].

Анализ норм, размещенных в данной части, показывает, что во многих случаях уголовные правонарушения против личности могут быть совершены в отношении заведомо несовершеннолетнего лица, что отражается во включении в нормы соответствующих квалифицирующих признаков. В частности, такой квалифицирующий признак имеется в нормах статей «Убийство» — п. 14 ч. 2 ст. 99, «Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью» — п. 11 ч. 2 ст. 106, «Умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью» — п. 8 ч. 2 ст. 107, «Истязание» — п. 1 ч. 2 ст. 110, «Принуждение к изъятию или незаконное изъятие органов и тканей человека» — п. 2 ч. 2 ст. 116, «Заражение венерической болезнью» — ч. 2 ст. 117, «Заражение вирусом иммунодефицита человека (ВИЧ)» — ч. 3 ст. 118, «Изнасилование» — п. 1

ч. 3-1 ст. 120, «Насильственные действия сексуального характера» — п. 1 ч. 3-1 ст. 121, «Половое сношение или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста» — ст. 122, «Понуждение к половому сношению, мужеложству, лесбиянству или иным действиям сексуального характера» — ч. 2 ст. 123, «Похищение человека» — п. 5 ч. 2 ст. 125, «Незаконное лишение свободы» — п. 5 ч. 2 ст. 126, «Незаконное помещение в психиатрический стационар» — п. 3 ч. 2 ст. 127 УК Республики Казахстан [3].

В нормах статей 1 главы Особенной части УК Республики Казахстан встречаются и квалифицирующие признаки, предусматривающие совершение уголовного правонарушения не просто в отношении несовершеннолетнего, но и в отношении малолетнего лица — «Убийство» (ч. 3 ст. 99), «Изнасилование» (ч. 4 ст. 120), «Насильственные действия сексуального характера» (ч. 4 ст. 121), «Развращение малолетних» (ст. 124) [3].

Эти примеры показывают, что нельзя обосновать необходимость отдельной нормы о торговле несовершеннолетними и, тем более, включение ее в другую главу Особенной части Уголовного кодекса одной лишь характеристикой потерпевшего, точнее, его несовершеннолетним возрастом. Более того, в самой ст. 128 «Торговля людьми» имеется особо квалифицирующий признак, предусмотренный п. 2 ч. 4 ст. 128 УК Республики Казахстан: когда преступные действия «повлекли по неосторожности смерть потерпевшего либо иные тяжкие последствия» [3].

Норма о торговле несовершеннолетними в Уголовном кодексе включена в главу 2 Особенной части «Уголовные правонарушения против семьи и несовершеннолетних». Как мы уже указывали, квалифицированный состав данного уголовного правонарушения имеет большую схожесть с квалифицированным составом торговли людьми. Даже особо квалифицирующий признак состава в виде причинения по неосторожности смерти потерпевшего или других тяжких последствий продублирован в п. 2 ч. 4 ст. 135 УК Республики Казахстан. Есть лишь несколько отличающихся признаков, которые при объединении норм ст. 128 и ст. 135 УК Республики Казахстан, несомненно, смогли бы найти свое закрепление.

Таким образом, очевидно, что все различие между нормами ст. 128 и ст. 135 УК Республики Казахстан проведено по объекту уголовного правонарушения. Если в первом случае объектом является личность человека, то во втором — интересы семьи и несовершеннолетних. Но это более чем спорный момент, поскольку ребенок — это уже личность, имеющая свои права и свободы. Кроме того, мы видим, что ряд уголовных правонарушений против несовершеннолетних и даже малолетних уже включен в главу Особенной части. В некоторых статьях главы 1 об уголовных правонарушениях против личности включены также деяния, совершаемые против несовершеннолетних в кругу семьи — так ст. 100 УК Республики Казахстан устанавливает ответственность за убийство матерью своего новорожденного ребенка. В п. 3 ч. 3-1 ст. 120, п. 3 ч. 3-2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 124 УК Республики Казахстан законодатель предусмотрел специальный субъект — родителя, педагога либо иное лицо, на которое законом возложены обязанности по воспитанию несовершеннолетнего. Тем самым учтена большая степень общественной опасности таких действий, если их совершают лица, которых общество наделяет определенными правами и обязанностями по обеспечению нормального психического, физического здоровья и морального благополучия несовершеннолетних. Дети вообще, в силу своих психофизиологических особенностей, находятся по отношению ко взрослым в зависимом состоянии. Причем такая зависимость может быть не только материальной, но, что более важно, и психической. Именно использование такой зависимости взрослым в своих потребностях и во вред ребенку наносит значительную травму последнему, и травма эта может в дальнейшем негативно повлиять на нормальное психическое развитие ребенка [6, 117].

Вышеуказанные нормы могли бы быть включены в главу 2, где и собраны уголовные правонарушения против семьи и несовершеннолетних. Но законодатель посчитал такое раз-

деление неэффективным. При аналогичном подходе необходимость отдельной нормы о торговле несовершеннолетними представляется нам неубедительной.

К сожалению, такие примеры излишнего дублирования встречаются и в других нормах. К примеру, ст. 120 «Изнасилование» и ст. 121 «Насильственные действия сексуального характера» дают основание квалифицировать действия, объединенные одним умыслом, одним объектом, обстановкой и временем совершения, но различающиеся по характеру сексуального контакта, не как одно преступление, а как совокупность преступлений, что автоматически приводит к ужесточению ответственности [7, 139]. Считаем, что оптимизация требует исключения из Уголовного кодекса дублирующих составов. Соответственно, ст. 135 УК Республики Казахстан может быть исключена из кодекса с включением отличающих квалифицирующих признаков в ст. 128 УК Республики Казахстан.

Совершенствование действующего законодательства о торговле людьми не ограничивается лишь оптимизацией норм Уголовного кодекса. Сегодня исследователи все чаще сходятся во мнении, что наличие отдельных норм о жертвах торговли людьми, рассредоточенных в различных отраслях, является недостаточным, поэтому по аналогии с имеющими базовыми законами о противодействии конкретным разновидностям преступности (терроризму, экстремизму, коррупции и др.) целесообразно принятие отдельного нормативного правового акта в сфере торговли людьми [8, 23].

В настоящее время идет разработка законопроекта о противодействии торговле людьми в Казахстане. Его необходимость обосновывается тем, что до сих пор не все положения международных соглашений о противодействии трафику людей имплементированы в национальное законодательство. Наличие отдельного закона позволит закрепить правовые и организационные основы государственной политики по противодействию торговле людьми, активизировать профилактическую деятельность в сфере частного сектора, улучшить межведомственное взаимодействие и т. д.

Так, за рубежом уделяется гораздо большее внимание участию частного сектора в борьбе с торговлей людьми как на уровне компаний, так и на уровне отраслей. В данном аспекте речь идет о том, что торговля людьми часто нацелена на обеспечение дешевого производства путем использования рабского труда. Необходимо принятие упреждающих мер по борьбе с торговлей людьми, направленных на расширение круга субъектов профилактики. Отмечается, что предприятия сами заинтересованы в том, чтобы выявить и пресечь практику конкурентов, получающих незаконное конкурентное преимущество в виде использования бесплатной рабочей силы [9, 81]. Меры, направленные на расширение участия негосударственных структур в профилактике торговли людьми, могут найти свое правовое закрепление именно в отдельном законопроекте.

В подготовленном и вынесенном на обсуждение законопроекте большое внимание уделяется вопросам защиты жертв торговли людьми и оказания им помощи. Это крайне актуальная проблема, требующая своего правового разрешения, поскольку имеющиеся в действующем уголовном законодательстве нормы направлены лишь на применение соответствующих мер к лицам, виновным в совершении преступлений. Соответственно, вопросы социальной помощи и поддержки лицам, ставшим потерпевшими по таким делам, недостаточно четко регламентированы законодательством.

В 2018 г. Казахстан, по оценке независимой организации Word Free, занял 83-е место в таблице глобального индекса. По данным проведенного организацией исследования, в Казахстане в это время находилось 75 тыс. человек, попавших в трудовое или сексуальное рабство. Торговля людьми также может принимать такие формы, как, например, похищение детей и их призыв в государственные вооруженные силы или повстанческие армии, использование женщин и детей в качестве домашней прислуги, работающей на кабальных условиях, использование детей в качестве уличных воришек и т. д. Торговцы «живым товаром» стремятся

лишить жертв юридических прав, забирая у них паспорта или официальные документы якобы для регистрации. Они используют угрозы, запугивание и насилие, принуждая свои жертвы работать в условиях, сравнимых с рабством [10, 73].

По статистике, за период с 2005 по 2022 гг. 588 человек стали жертвами торговли людьми. Однако, по данным экспертов, лишь 70 % уголовных дел, связанных с трафиком людей, доходят до суда. В 2021 г. в Казахстане было возбуждено 141 уголовное дело, связанное с торговлей людьми. Согласно статистике МВД, осуждены 50 человек на срок от одного года до 17 лет [11].

Проект закона о противодействии торговле людьми подробно разграничивает компетенцию задействованных субъектов: Правительства страны, местных представительных и исполнительных органов, органов внутренних дел, социальной защиты населения, здравоохранения, образования, прокуратуры, юстиции, финансового мониторинга и др. Это позволяет определить четкие компетенции и полномочия вовлеченных государственных органов по вопросам предотвращения и борьбы с торговлей людьми, повысить эффективность взаимодействия с неправительственными организациями и кризисными центрами в указанной сфере [12].

В настоящее время законопроект находится на стадии обсуждения и планируется к принятию в 2023 г. Считаем, что разработка и принятие такого закона является необходимой мерой, осуществляемой в соответствии с международными обязательствами, взятыми на себя Казахстаном в сфере противодействия торговле людьми. Данный правовой акт должен стать крупным шагом на пути совершенствования законодательства о профилактике таких преступлений, улучшив скоординированность действий государственных органов, оптимизировав процедуры по предупреждению и пресечению торговли людьми, социальной помощи и поддержки лицам, ставшим жертвами этого опаснейшего вида преступности.

Список использованной литературы:

1. Morehouse Ch. Combating Human Trafficking: Policy Gaps and Hidden Political Agendas in the USA and Germany. — Wiesbaden, 2009. — 285 p.
2. Закон Республики Казахстан от 14 декабря 2005 г. № 100 «О ратификации Конвенции о борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции третьими лицами и Заключительного протокола» [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000100_ (дата обращения 19.12.2022).
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V: [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения 24.12.2022).
4. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 8 июня 1994 г. «О ратификации Конвенции о правах ребенка» [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/B940001400_ (дата обращения 19.12.2022).
5. Хусаинов О.Б., Абдирова Г.А. Уголовно-правовая и оперативно-розыскная характеристики торговли людьми // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. — 2019. — С. 1 (58). — С. 39–45.
6. Сайтбеков А.М. Уголовно-правовое противодействие незаконному распространению материалов, посягающих на общественную нравственность: Монография. — Алматы: Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова, 2021. — 173 с.
7. Кегембаева Ж.А. Конституционные основы уголовного законодательства Республики Казахстан: Дис. ... д-ра юрид. наук. — Алматы, 2012. — 268 с.
8. Бекмагамбетов А.Б., Исмагулова А.Т., Гарашова Л.Н. Закон о противодействии торговле людьми — недостающее звено в системе антикриминальных базовых законов уголовной политики // Журнал «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 3 (77). — С. 20–24.

9. Todres J. The Private Sector's Pivotal Role in Combating Human Trafficking // California Law Review Circuit. — 2012. — Vol. 3. — PP. 80–98.

10. Тукубашева А.И. Уголовно-правовые и криминологические аспекты торговли людьми (на материалах Кыргызской Республики): Дис. ... канд. юрид. наук. — Бишкек, 2011. — 179 с.

11. Оразбекова А. Современные рабы в Казахстане — кто они? [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://newtimes.kz/mneniya/145142-sovremennyye-raby-v-kazahstane-kto-oni> (дата обращения 24.12.2022).

12. Проект концепции проекта Закона Республики Казахстан «О противодействии торговле людьми в Республике Казахстан» [Электронный ресурс] / Режим доступа <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14222748> (дата обращения 24.12.2022).

Сайтбеков А.М.,

*Академия бастығы, саяси ғылымдарының докторы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі
(e-mail: info@aacademy.mvd.kz);*

Кегембаева Ж.А.,

*Ғылыми кеңесінің ғалым хатшысы, заң ғылымдарының докторы, профессор
(e-mail: Kegembaeva@mail.ru);*

Рүстемова Г.Р.,

*Ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері,
заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: g.rustemova@mail.ru)*

Адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы қазақстандық заңнаманы жетілдіру мәселелері

Аннотация. Мақалада адам саудасы нысандағы трансұлттық қылмысқа қарсы әрекет ету мәселесі қарастырылуда. Осы қылмыс — адамның өміріне, денсаулығына және қауіпсіздігіне қауіп төндіретін, конституциялық құқықты өрескел бұзатын жеке бас бостандығына қол сұғудың ең қауіпті түрі. Қарастырылып отырған, шын мәнінде, құлдықтың қазіргі түрі болып табылатын, қылмыстың ауырлығы барлық елдің үкіметін олардың алдын алу мен жолын кесуге бағытталған жаңа шараны әзірлеуге итермелейді. Бұл аспектіде халықаралық конвенция үлкен рөл атқарады, олардың нормасы жалпыға бірдей танылған құқықтық стандартқа айналады, соған сәйкес ұлттық заңнама дамиды және жетілдіріледі. Мақала авторлары адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы халықаралық-құқықтық норманы қазақстандық заңнамаға имплементациялау проблемасын зерттейді, соның негізінде осы саладағы Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актісін одан әрі жетілдіру жөнінде өз ұсынысын дайындап, негіздейді.

Негізгі сөздер: адам саудасы, трафик, трансұлттық қылмыс, қазақстандық заңнама, қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алу.

A.M. Saitbekov,

*Head of the Academy, Doctor of Political Sciences,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel
(e-mail: info@aacademymvd.kz);*

Zh.A. Kegembayeva,

*Scientific Secretary, Doctor of Law, Professor
(e-mail: Kegembayeva@mail.ru);*

G.R. Rustemova,

*Researcher at the Research Center, Doctor of Law, Professor
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: g.rustemova@mail.ru)*

Issues of improving kazakhstan's legislation in the field of combating human trafficking

Annotation. The article is devoted to considering the issues of countering such transnational crimes as human trafficking. This is the most dangerous form of encroachment on personal freedom, grossly trampling constitutional rights and threatening human life, health and safety. The severity of the crimes under consideration, which are a modern form of slavery, encourages Governments of all countries to develop new measures aimed at their prevention and suppression. International conventions play an essential role in this aspect, the norms becoming generally recognized legal standards following which national legislation develops and improves. The authors of the article investigate the problems of the implementation of international legal models in combating human trafficking in Kazakhstan legislation, based on which they put forward and justify their proposals for further improvement of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan in this area.

Keywords: human trafficking, traffic, transnational crime, Kazakh legislation, prevention of criminal offenses.

ӨОЖ 343.98.06

Сахарбай А.,

*ІІО әкімшілік қызметі кафедрасының бастығы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: Arman_bs@mail.ru)*

Ақшалай өндіріп алу шарасын соттық іс жүргізу кезеңінде қолданудың өзекті сұрақтары

Аннотация. Ақшалай өндіріп алуды соттық талқылау кезеңінде қолдануды жан-жақты қарастыру қажет етіледі. Себебі қылмыстық іс бойынша соттық іс жүргізудің талапқа сай әрі объективті жүргізілуін қамтамасыз ету үшін анықталған тәртіптің қатаң сақталуын және экцестік жағдайдың орын алмауын қамтамасыз ету қажет. Сот-практикалық қызметінде сот отырысы тәртібін бұзу жағдайы кездесіп жатады. Сот отырысы қылмыстық-процестік заңымен реттелген тәртіпке сәйкес жүргізіледі. Ал ол тәртіп өзіне іс жүргізулік әрекеттің орындалу ретін, тәртібін және белгілі бір этика ережесін қамтиды. Соған орай ұсынылған мақалада аталған жағдай әділеттікке жету мақсатында тиімді жағдайды қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар сот билігінің беделін қолдауға, соттық іс жүргізуге қатысушылар мен сот отырысы залындағы азаматтардың сана сезіміне жағымды әсер беретіні айтылған.

Негізгі сөздер: ақшалай өндіріп алу, қылмыстық процесс, Қазақстан Республикасы, мәжбүрлеу шарасы, сот ісін жүргізу, процестік мәжбүрлеудің өзге де шарасы, қылмыстық-процестік жауапкершілік, қылмыстық-процестік санкция.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексіндегі (әрмен қарай — ҚПК) сот отырысы тәртібін қамтамасыз ету шарасына арналған норма 346-бабында тұжырымдалып, бес тармақпен біріктірілген. Ақшалай өндіріп алуды тағайындаудың негізін анықтау үшін, алдымен, ҚР ҚПК-ның 346-б. 1-бөліміне назар аудару қажет. Осы бапқа сәйкес әсер ету шарасы ретінде ақшалай өндіріп алу сот отырысы залында қатысып отырған тұлғаға мына

жағдайда қолданылуы мүмкін: 1) сот отырысы тәртібін бұзғаны үшін; 2) сот отырысына төрағалық етушінің өкіміне бағынбаса; 3) ақшалай өндіріп алуды сот приставының талабына бағынбаған жағдайда да қолдануға толық негіз бар. Өйткені сот приставына заңмен жүктелетін міндеттің бірі — соттық талқылау барысында сот отырысы тәртібін қамтамасыз ету.

Сот-практикалық қызметінде сот отырысы тәртібін бұзу жағдайы кездесіп жатады. Сот отырысы қылмыстық-процестік заңымен реттелген тәртіпке сәйкес жүргізіледі. Ал ол тәртіп өзіне іс жүргізу әрекетінің орындалу ретін, тәртібін және белгілі бір этика ережесін қамтиды. Бұлар әділеттікке жету мақсатында тиімді жағдайды қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен бірге сот билігінің беделін қолдауға, сот ісін жүргізуге қатысушылар мен сот отырысы залындағы азаматтардың сана сезіміне жағымды әсер береді [1, 496]. Ақшалай жазалау қатері кез келген тұлғаға тәртіпті сақтауға итермелейтін негізгі фактордың бірі ретінде әсер етеді.

Соттың іс жүргізу әрекетінің жүргізілу реті мен тәртібі ҚПК-де сот отырысының әрбір түріне қатысты көрсетілген. Басты сот талқылауының тәртібінде мына жағдай қарастырылады:

- судьяның сот отырысы залына кіргенде сот отырысы залындағы барлық адам орындарынан тұрады;

- сот талқылауына қатысушылардың бәрі сотқа қарап сөйлегенде, айғақ бергенде және мәлімдеме жасағанда орындарынан тұрады. Бұл ережеден ауытқуға төрағалық етушінің рұқсатымен жол беріледі;

- басты сот талқылауының барлық қатысушысы, сондай-ақ сот отырысы залында қатысып отырған азаматтардың барлығы төрағалық етушінің сот отырысы тәртібін сақтау туралы өкіміне бағынуы тиіс;

- он алты жасқа дейінгі тұлғалар, егер олар тараптардың бірі немесе куә болмаса, сот отырысы залына жіберілмейді. Қажет болғанда сот приставы азаматтан оның жасын куәландыратын құжатты талап етуге құқылы;

- сот отырысы залына мас күйдегі адамдар кіргізілмейді;

- сот отырысы залында суретке түсіруге, дыбыс-бейнежазбаны қолдануға және киноға түсіруге қатысушылардың келісімі және төрағалық етушінің рұқсатымен ғана жол беріледі.

Көрсетілген талап бұзылған жағдайда сот тиісті шара қабылдайды. Бұл жағдайда бірден-бір шара ретінде ақшалай өндіріп алу шарасы анықталады.

Сот отырысы тәртібінің бұзылуы сот жарыссөзінің жүргізілуі барысында да орын алуы мүмкін. ҚР ҚПК-нің 383-бабына сәйкес сот жарыссөзіне айыптаушы (прокурор), жәбірленуші немесе оның өкілі, азаматтық талапкер мен азаматтық жауапкер немесе олардың өкілдері, сотталушы және қорғаушы (адвокат) қатыса алады. ҚР ҚПК 383-б. 6-бөліміне сәйкес сот сот жарыссөзінің ұзақтығын белгілі бір уақытпен шектей алмайды, алайда төрағалық етуші, егер жарыссөзге қатысушы азаматтардың сөзі қаралатын іске қатысы жоқ мән-жайға қатысты, не сот отырысында зерттелмеген дәлелдемеге негізделген болса, оларды тоқтатуға құқылы. Жарыссөзге қатысушы төрағалық етушінің сөз сөйлеуін тоқтату туралы өкіміне бағынбаса, онда осы жағдай заңмен анықталған сот отырысы тәртібінің бұзылуы ретінде бағаланады.

Жарыссөзге қатысушыны жауапкершілікке тарту мәселесі төрағалық етушінің сөз сөйлеуін тоқтату туралы өкіміне жарыссөзге қатысушыларының нақты қайсысы бағынбағанына және сөз сөйлеуін тоқтату туралы төрағалық етушінің талабын орындамауынан көрінетін нақты жағдайға байланысты шешіледі. Мәселен, төрағалық етушінің сөз сөйлеуін тоқтату туралы өкіміне жарыссөзге қатысушыларының кез келгенінің қыр көрсетіп мойынсынбауы, өз сөзін жалғастыру мақсатында әдейі талпынысы, сөз сөйлеуін тоқтату туралы төрағалық етушінің өкімінің негізсіздігі туралы жазғыру сөздер айтуы ҚР ҚПК 383-б. 5-тармақ ережесінің бұзылғанын көрсетеді, яғни заңмен анықталған сот отырысы тәртібінің бұзылғанын білдіреді. Осы аталған жағдай жарыссөздің жүргізілуі барысында сот отырысы тәртібін

бұзған қатысушыға қатысты ҚР ҚПК 346-б. көрсетілген әсер ету шарасын қолданудың толық негізі болып табылады. Ал дәлелдеме ретінде бейне немесе дыбыс жазбасы болуы мүмкін.

Осындай жағдайда сот жарыссөзіне қатысушыны сот отырысы залынан шығарып жіберу (заң рұқсат берген тұлғаға қатысты) тиімсіз, әрі мақсатқа лайықсыз болып табылады. Өйткені іс бойынша соттық талқылау аяқталу кезеңінде болған соң істі созбалаңға салу мақсатқа лайықсыз болып табылады. Сонда ҚР ҚПК 346-б. көрсетілген шара ақшалай өндіріп алу қолданылуы мүмкін. ҚР ҚПК 346-б. талабын орындай келе судья құқық бұзған қатысушыға қатысты ақшалай өндіріп алу шарасын қолдануға құқылы. Себебі аталмыш норманың диспозициясы оған толық мүмкіндік береді. Дегенмен ақшалай өндіріп алу соттық жарыссөзге қатысушының барлығына емес, тек солардың ішіндегі жәбірленушіге, азаматтық талапкер мен азаматтық жауапкерге, олардың өкілдеріне қатысты қолданылуы мүмкін. Қылмыстық процестік заңнама бойынша сотталушыға, прокурор мен қорғаушыға ақшалай өндіріп шарасы қолданылмайды. Олар тек сот отырысы залынан шығарылуы мүмкін.

Соттық практиканың көп жағдайында сот отырысы тәртібін сотталушы бұзатын жағдай жиі кездеседі. Оның себебі — үкіммен келіспеуі, эмоцияға беріліп ашулануы, қасақана сот тәртібін бұзуды көздеген әрекетті жасауы. Соттық іс-тәжірибеде сотталушының ҚР ҚПК-де көрсетілген ереже бойынша өзінің соңғы сөзін сөйлеу кезінде тәртіп бұзу жағдайы да кездеседі. Заңға сәйкес сот сотталушының соңғы сөзінің ұзақтығын белгілеуге құқылы емес. Егер төрағалық етуші сотталушының сөзі қаралып отырған іске қатысы жоқ мән-жайға қатысты болса, оны тоқтатуға құқылы. Соңғы сөзін сөйлеуді аяқтау туралы төрағалық етушінің өкіміне бағынбай өз сөзін жалғастыра беруі де сотталушының әрекетінде қымыстық процестік заңнамада анықталған тәртіптің бұзылғанының барлық белгісі бар болады. Бірақ осы аталған іс жүргізу құқық бұзушылық үшін сотталушы жоғарыда аталғандай ақшалай өндіріп алу түріндегі жауапкершілік шарасына тартылмайды. Заңға сәйкес ол тек сот отырысы залынан шығарылып жіберіледі. Сотталушының соңғы сөзі — соттық талқылаудың үкім шығарғанға дейінгі соңғы кезеңі болып табылатынын ескере отырып, осы жағдайда сот, логикалық тұрғыда соттық талқылауды аяқтап, үкім жариялау уақытын хабарлағаннан соң кеңесу бөлмесіне кетуі тиіс.

ҚР ҚПК 346-бабымен анықталған сот отырысының жүргізілу тәртібі пікірімізше апелляциялық сатыда істі қарау тәртібіне де қатысы бар. Ол туралы ҚР ҚПК 429-б. 9-тармақ көрсетілген. Ал істі кассациялық сатысында қарау үшін сот отырысын жүргізу тәртібінде және соттың іс бойынша іс жүргізуді жаңарту туралы мәселені шешуде ол туралы еш нәрсе айтылмаған. Бұл мәселе қосымша зерттеуді талап етеді.

Сотқа дейінгі іс жүргізуге және үкімнің (қаулының) орындалуына соттық қадағалауды жүргізудің шеңберінде сот шешетін сұрақтың ерекшелігін ескере отырып, заңмен сот отырысының әртүрлі рәсімі анықталады. Осындай жағдайдың барлығында сот отырысы ашық түрде жүргізіледі, оған айыптау мен қорғау тараптарының субъектісі және қылмыстық іс жүргізу құқығы мен заңды мүддесі қозғалатын басқа да тұлға, сонымен қатар «көпшілік» санатына кіретін өзге де адамдар қатысады. Қылмыстық процестік заңымен жүргізілуі көзделген сот отырысының барлық түріне қатысты ҚР ҚПК 346-бабында көрсетілген тәртіптің таралуына бөгет болатын ешқандай объективтік себеп жоқ. Сәйкесінше ол тәртіптің сақталуын сот отырысы тәртібін бұзушыға ҚР ҚПК 346-бабында аталған әсер ету шарасын қолдану мүмкіндігімен қамтамасыз етілуі тиіс. Соңғы уақытта бұл резонансты қылмыстық іс бойынша ерекше өзекті болып табылып жүр. Мәселен, елге немесе бір аумаққа мәлім аса ауыр қылмыс жасаған күдіктіні қамау туралы өтінішті соттың қарауы барысында сот отырыс залы көпшілікпен лық толып өрескел тәртіп бұзушылық көбейеді. Мұндай жағдай сот отырысының қалыпты жұмысына үлкен кедергі келтіреді. Бұл жағдайда сот приставтарының жұмысы белсендірілуі тиіс.

Сонымен, соттық талқылаудың қатысушысына немесе басқа да адамға қатысты ақшалай өндіріп алу тағайындаудың өз бетінше негізі ретінде заң олардың сот отырысы тәртібін бұзуы болып табылатынын көрсетеді. Алайда бұл жағдайда іс жүргізу құқық бұзушылықтың объектісі ретінде сот отырысының тәртібі емес, сондай-ақ соттың немесе басқа да қатысушының іс жүргізу әрекетінің жүргізілу реттілігі де емес, ал заңмен нақты анықталған сот отырысының және соттық бәсекелестіктің жүргізілу регламенті, сондай-ақ сотта қатысып отырған куәлардың мінез-құлық ережесі болып табылады деген тұжырым жасаймыз.

Мәселен, Қарағанды қаласы Қазыбек би аудандық сотының судьясы кәмелет жасқа толмаған сотталушының Т. есімді заңды өкіліне қатысты ақшалай өндіріп алуды сот отырысы залында мынадай жол берген құқық бұзушылық негізінде салды: сот отырысы залында заңды өкіл дауыс көтеріп сөйлеп, төрағалық етушінің екі рет берген ескертуіне құлақ аспай орнында отырып, айқайлап сөз айтуын жалғастырған. Дегенмен Т. есімді заңды тұлға айтылған ескертуді елемей сот отырысы тәртібін бұзуын жалғастырған, осының негізінде ол 3000 теңге көлемінде ақшалай өндіріп алуға тартылып, сот приставымен сот отырысы залынан шығарылған [2].

Дегенмен кейбір процессуалист ғалымның пікірінше, заңның мәні бойынша сот отырысындағы тәртіп кең мағынада түсініледі және ол, тек оның регламентімен ғана шектеліп қоймайды [3, 441]. Сонымен қатар ол, соттық талқылауға қатысушы мен сот залындағы өзге де адамның жалпыға ортақ мінез-құлық нормасын сақтауды жорамалдайды.

Қазақстан Республикасының 1997 жылдың 7 шілдесінде қабылданған «Сот приставы туралы» № 150-1 Заңында «қоғамдық тәртіп» термині қолданылған және ол сот отырысы залымен қатар, барлық соттық бөлмесінде де сақталуы тиіс.

Ал сот залындағы басқа да адамға, яғни «көпшілікке» жататын тұлғаға қатысты ойымызды өрбітетін болсақ, онда олар сот отырысы тәртібін мынадай әрекетпен бұзуы мүмкін: орнында отырып айқайлау, дауыс ырғағын күшейтіп сөйлесу, айғақ берушіге, сұрақ қоюшы мен сөз сөйлеушіге қандай да болсын нысанмен кедергі жасау; сот отырысы залында рұқсатсыз жүріп тұру, үзілістің жариялануына дейін сот отырысы залынан шығып кету, келіспеушілігін білдіретін қандай да болсын дөрекі әрекет және т. б. Осы аталған әрекет судьяның, соттық талқылауға қатысатын басқа да тұлғаның өз өкілеттігін, құқығы мен міндетін жүзеге асыруына үлкен кедергі келтіреді. Бұл әрекеттің барлығы «сот отырысы тәртібін бұзу» түсінігіне толық жатқызылады және олар сотпен ҚР ҚПК 346-б. көрсетілген әсер ету шарасын, сонымен қатар ақшалай өндіріп алуды қолданудың толық негізі ретінде бағаланады.

Сот отырысының тәртібі, сонымен қатар соттық талқылауға қатысушы мен сот залындағы басқа да адамның әкімшілік құқық бұзушылық немесе қылмыс ретінде сараланатын әрекетті жасауы барысында да бұзылды деп есептеледі.

ҚР ҚПК 159, 160-бабында ақшалай өндіріп алуды қолданудың негізі ретінде сот приставының талабына бағынбау әрекеті көрсетілмеген. Алайда ҚР ҚПК 84-б. сәйкес сот приставы сот талқылауы кезінде залдағы тәртіпті бақылап отырады, төрағалық етушінің өкімін орындайды және сотта судьяны, куәны және басқа да процеске қатысушыны қорғауды жүзеге асырады, оларды басқаның ықпалынан қорғайды, соттың-процестік іс-әрекетін жүргізуіне жәрдемдеседі, өзіне заңмен жүктелген басқа да өкілеттікті жүзеге асырады. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының 1997 жылдың 7 шілдесінде қабылданған «Сот приставы туралы» № 150-1 Заңының 7-бабына сәйкес өзіне жүктелген міндетті орындау мақсатында сот приставы: азаматтардан сот қызметінің анықталған тәртібін сақтауды және сот бөлмесі мен сот отырысы залында құқыққа қайшы әрекет жасауын тоқтатуды талап етуге, құқық бұзушылық орын алған жағдайда кінәліні жауаптылыққа тарту мақсатында құқық бұзушылық туралы хаттама толтыруға құқылы; соттық іс жүргізуге қатысушы судьяны және басқа да қатысушыны қорғауды, сонымен бірге кеңесу бөлмесін және басқа да сот бөлмесі мен ғимаратын қорғауды қамтамасыз етуге міндетті; соттық талқылауды жүргізу тәртібін сақтауға байланы-

сты судьяның өкімін орындауға, сотқа дәлелді себепсіз келуден бас тартқандарды мәжбүрлеп әкелуге және соттық бөлме мен сот отырысы залында құқық бұзушылықтың алдын алуға, ескертуге міндетті.

Осының негізінде сот приставы өзінің қызметтік міндетіне байланысты өкім беруге құқығы бар екені түсінікті. Оның сот отырысы залында берген өкімі сол жердегі тұлғалардың барлығына міндетті болып табылады. Сот отырысының белгіленген тәртібін бұзатын әрекетті тоқтату туралы сот приставының өкімі төрағалық етушінің берген өкімін орындауға бағытталуы немесе тікелей өзінің атынан берілуі мүмкін.

Пікірімізше [4, 124–125], сот приставының талабына бағынудан бас тарту құқық бұзушыға қатысты тиісті әсер ету шарасын қолданудың негізін құрайды, ол шараның ішіне ақшалай өндіріп алу да кіруі тиіс. Осы пікірімізді кейбір процессуалист те қолдайды [5]. Сот приставының талабына бағынбау әрекеті әкімшілік құқық бұзушылық құрамы ретінде сараланады. ҚР ӨҚБтК-нің 667-б. аталған құқық бұзушылық үшін айыппұл ретінде жауапкершілік көрсетілген. Аталған әкімшілік құқық бұзушылықтың объективтік жағы кінәлінің сот отырысы барысында тәртіп бұзатын әрекетін тоқтату туралы сот приставының талабына бағынбауынан көрінеді. Алайда әкімшілік заңнаманың бұл нормасы ҚПК-нің 160-бабында көрсетілген ақшалай өндіріп алуды тағайындау тәртібін қайталап заңнамалық ретсіздікті туыдырып отыр. Сондықтан жоғарыда аталғандай қылмыстық іс жүргізу кеңістігіне жататын норманы әкімшілік заңнамадан алып тастау қажеттілігі туындап отыр деп есептейміз.

Қылмыстық іс жүргізу заңнамада соттық талқылау жүргізілуі барысында сот приставының тәртіп бұзатын әрекетін тоқтату туралы талабына бағынбаған қатысушыға қатысты қолданылатын әсер ету шарасы көрсетілмеген. Біздің «сот приставы» туралы мәселені қозғауымыздың себебі де — осы. Сот приставының басты міндетінің бірі сот отырысындағы тәртіптің сақталуын қадағалау болғандықтан, оның талабына бағынбау әрекетіне қатысты әсер ету шарасы да (ақшалай өндіріп алу) ҚР ҚПК-нің 346-бабында көрініс табуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева, В.П. Божьева. 2-е изд. — М., 2002. — Б. 496.
2. Қарағанды қаласы, Қазыбек би аудандық сотының мұрағаты. 2003 ж. № 22-64 қылмыстық іс.
3. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. Н.А. Петухова, Г.И. Загорского. 2-ое изд. — М., 2002. — Б. 441.
4. Байғараев А., Бөрібеков Е. Сот приставының талаптарына бағынбау // Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2011. — № 4. — Б. 124–125.
5. Гафизов М.Х. Денежное взыскание как мера уголовно-процессуального принуждения: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2007.

Сахарбай А.,

*начальник кафедры административной деятельности ОВД,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Актюбинский юридический институт МВД РК им. М. Бокенбаева,
г. Актөбе, Республики Казахстан, e-mail: Arman_bs@mail.ru)*

Актуальные вопросы применения денежного взыскания на стадии судебного производства

Аннотация. В статье анализируется применение денежного взыскания в уголовном процессе на стадии судебного производства. Для обеспечения качественного и объективного проведения судебного разбирательства по уголовным делам необходимо обеспечить строгое и неукоснительное соблюдение установленного порядка судебного производства. В судебно-следственной практике

встречаются случаи нарушения порядка судебного заседания. Судебные заседания проводятся в соответствии с порядком, регламентированным уголовно-процессуальным законодательством. Данный порядок включает в себя правила выполнения процессуальных действий и определенные правила этики. В этой связи в представленной статье отмечается, что данные обстоятельства не только обеспечивают эффективные условия для достижения справедливости, но и благоприятно влияют на авторитет судебной власти, сознание участников судебного производства и граждан присутствующих в зале судебного заседания.

Ключевые слова: денежное взыскание, уголовное процесс, Республика Казахстан, меры принуждения, судебное производство, иные меры процессуального принуждения, уголовно-процессуальная ответственность, уголовно-процессуальные санкции.

A. Saharbay,

Head of the Department of Administrative Affairs of the Department of Internal Affairs,

B. Master of Law, Police Lieutenant Colonel,

*(Aktobe Law Institute Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bokenbayev, e-mail: Arman_bs@mail.ru)*

Topical issues of the application of monetary penalties at the stage of judicial proceedings

Annotation. The article analyzes the application of monetary penalties in criminal proceedings at the stage of judicial proceedings. In order to ensure high-quality and objective conduct of criminal proceedings, it is necessary to ensure strict and strict compliance with the established procedure of judicial proceedings. In judicial and investigative practice, there are cases of violation of the order of the court session. Court sessions are held in accordance with the procedure regulated by the criminal procedure legislation. This procedure includes rules for performing procedural actions and certain rules of ethics. In this regard, the article notes that these circumstances not only provide effective conditions for achieving justice, but also favorably affect the authority of the judiciary, the consciousness of participants in court proceedings and citizens present in the courtroom.

Keywords: monetary penalty, criminal proceedings, the Republic of Kazakhstan, coercive measures, judicial proceedings, other measures of procedural coercion, criminal procedural responsibility, criminal procedural sanctions.

ӘОЖ 344.21

Салкебаев Т.С.,

Ішкі істер органдарының әкімшілік қызмет кафедрасының бастығы,

(PhD) философия докторы, полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: t.salkebayev@kra.gov.kz);

Телеужанов С.К.,

жалпы білім беру кафедрасының оқытушысы,

(PhD) философия докторы, подполковник

(Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясы, Петропавл қ.,

Қазақстан Республикасы, e-mail: Teleu_aina_2002@mail.ru)

Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтың виктимологиялық алдын алу шарасы

Аннотация. Бұл мақалада әскери қылмыстық құқық бұзушылықтың виктимологиялық алдын алу шарасы қарастырылады. Авторлар әскери қызметшілер арасындағы ескерту және түсіндіру жұмысы, атап айтқанда: топтық әңгіме, құқықтық сабақ, жеке әңгіме және т.б., әріптесімен жан-жалдың алдын алудың әртүрлі тәсілі туралы, сондай-ақ олардың қажетті қорғаныс құқығы туралы әскерге шақырылушылар мен жас сарбаздар арасында жүйелі түрде жүргізілуі керек. Сонымен қатар жәбірленушінің жәбірленуші мінез-құлқы қылмыс жасауға әкелуі мүмкін екеніне назар

аударылады, сондықтан қылмыстық құқық бұзушылықтың құрбаны болудың нақты мүмкіндігі бар адамдарды анықтау үшін жеке виктимологиялық алдын алу шарасын қабылдау қажет.

Негізгі сөздер: қылмыс, әскери қылмыстық құқық бұзушылық, әскери жарғы, қылмыстық жауаптылық, жаза, құқық, жарғыға қарсы қатынас, құқықтық қатынас.

Әскери қызмет — еліміздің егемендігін, аумағымыздың тұтастығын, жеріміздің қол сұғылмаушылығын қарулы қорғайтын, мемлекеттің әскери қауіпсіздігін қамтамасыз ететін мемлекеттік қызметтің ерекше түрі.

ҚР Қарулы Күштері заңмен жүктелінген міндетті шешу мақсатында дара басшылық қағидаты негізінде құрылады. Біздің елімізде де, шетелде де әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелерінің конституциялық құқығы мен әлеуметтік кепілдігін қамтамасыз ету мәселесі өте өзекті. Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабына сәйкес Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы — адам және адамның өмірі, құқығы мен бостандығы деп көрсетеді [1], яғни әскери қызметшілердің бейбітшілік заманда өз үйіне, отбасына аман-есен оралуы ата заңмен қамтамасыз етілген-ді. Десе де, бұл әскери қылмыстық құқық бұзушылықпен күресу жүйесі толығымен қалыптасты дегенді білдірмейді, себебі өмірдің ағысына қарай қоғамда жаңа қиындық туындап тұрады.

Осыған орай, отандық әдебиетте виктимологиялық профилактиканың құрылуы мен дамуы қылмыстылықпен күресудегі криминология саласындағы виктимологиялық бағыт өзінің мақсаты мен мәніне қатысты қылмыстылықтың алдын алу саясатының құрамдас бір бөлігі болып табылатыны көрсетілген. Сол себепті әскери қылмыстық құқық бұзушылық жәбірленушісіне айналатын қызметшілердің виктимділігін құқықтық шектеу бағытын ұстанатын қызметтің бірін құрайды. Яғни бұл — виктимологиялық саясат. Виктимологиялық саясат қылмыстық құқық бұзушылықтың жасалу себебі мен жағдайын виктимологиялық, яғни қылмыстық құқық бұзушылықтың жәбірленушісі тұрғысынан қарауға негізделген. Қылмыстық құқық бұзушылық қол сұғушылықтан нормативтік-құқықтық актімен қорғалатын қоғам мен тұлғаның (әскери қызметшінің) құқығы мен бостандығын қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған іс-әрекет пен шарадан тұрады. Виктимологияның тиімділігі — кешенділігі мен жүйелі жүргізілуінде. Сондықтан виктимизация процесін тұрақтандыру үшін қылмыстық құқық бұзушылық жәбірленушісін қылмыстық құқық бұзушылықтан қорғауға бағытталған виктимологиялық саясатты құру мен қалыптастыру қазіргі уақыттың алға қойып отырған өзекті мәселенің бірі болып есептеледі. Виктимологиялық саясаттың қылмыстық құқық бұзушылықпен күресудегі шараның бірі ретінде белгілісі осы қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алудағы қабылданатын нормативтік құқықтық актіге әсерінің барлығын ескере кеткен жөн. Себебі орын алып отырған қылмыстық құқық бұзушылыққа виктимологиялық шолу мен талдау жасай отырып осы қылмыстық құқық бұзушылықтың қай тобы мен түрінің жасалуына себеп болып отырған жағдайды анықтай келе, олардың алдын алудағы тиісті нормативтік құқықтық акті қабылдануы тиіс. Осындай пікірді өз еңбегінде А. Отарбаева: «Біз еліміздің ұлттық қауіпсіздігін, адам мен азаматтың, мемлекеттің, еліміздің заңдарымен кепілдік беріліп, олардың қорғалуының қамтамасыз етілуі тиіс құқығы мен бостандығын және мүддесін қылмыстық құқық бұзушылықтан қорғай аламыз» [2, 139-142], - деп көрсеткен.

Жалпы виктимологиялық алдын алу шарасының негізіне әскери қызметшілер арасында ескерту-түсіндіру жұмысын жүргізуді жатқызуға да болады, атап айтқанда: дәріс, құқықтық сабақ, жеке сұхбаттасу және т. б.

Әскерге шақырылушы мен жас сарбаздарға қызметтестерімен қақтығысты болдырмаудың түрлі тәсілі туралы, сондай-ақ олардың қажетті қорғануға құқығы жайлы жүйелі түрде айтып отыру қажет.

Сонымен қоса жарғылық өзара қарым-қатынас ережесін бұзудың әрбір анықталған фактісін, оның жазалау шарасын көрсетіп, «жарғыдан тыс өзара қарым-қатынас ережесін

бұзу фактісінің» бірде-біреуі жазасыз қалмайтынын міндетті түрде жария еткен дұрыс. Әскери ұжымда виктимологиялық алдын алуды жүзеге асыратын субъекті, ең алдымен, әскери психологтар мен тәрбиелеуші-офицерлер болуы тиіс. С.П. Кочешевтің пікірінше, бұл іс-шараны әскери бөлім командирінің әлеуметтік-құқықтық жұмыс жөніндегі көмекшісіне, сондай-ақ әскери бөлімнің заңгеріне жүктеген жөн. Тәжірибе көрсеткендей, әскерде олардың сөз сөйлеуі әскери ұжымда моральдық-психологиялық ахуалдың қалыптасуына және қылмыстық зорлық-зомбылық қол сұғушылықты болдырмауға елеулі әсер етеді [3, 16].

Кейде қарастырылып отырған қылмыстылықты жасауға жәбірленушінің виктимді жүріс-тұрысы да себеп болады. Сондықтан да жарғыға сай емес қарым-қатынаста нақты құрбан болу мүмкіндігі бар жанды анықтау, олардың абайсызда, тәуекелге бел буып немесе алаңғасар жүріс-тұрысын болдырмау үшін жеке виктимологиялық алдын алу шарасы қолданылады. Алдын алу шарасын қолданарда қылмыстық қол сұғушылықтың бұрын құрбаны болған әскери қызметшілерге ерекше көңіл бөлінеді.

Әскери заңгерлердің зерттеуі көрсеткендей, виктимділіктің негізгі себебі әскерде зорлық-зомбылықпен жасалатын қылмыстық іс-әрекеттің жасырылып қалумен де байланысты. Әсіресе бұл құбылыс жәбірленушіні ұрып-соғу, әртүрлі жәбірлеу мен қорлау жағдайында жиі байқалады. Жауынгерлік жатақханада жәбірленушінің денсаулығына келтірілген ауырлығы орташа және ауыр зиянды, қылмыстық зорлық-зомбылықтың нәтижесін, әдетте, жасырып қала алмайды.

Әскери қызметшілерге арналған ескертпеде пайдалы ұсыныс жиі айтылады. Дегенмен онда әрбір әскери қызметшінің қажетті қорғануға құқығы жайлы айтылмайды, себебі ол қолбасшылыққа тиімді емес. Криминологиялық зерттеу көрсеткендей, жәбірленушіге зиян келтіргісі келетін тұлғаға белсенді физикалық қарсы тұру, құқық бұзушы үшін тамаша тежеуші фактор, сондай-ақ әскери қызметшілер арасындағы жарғылық өзара қарым-қатынас ережесін бұзуға жол бермейтін, әскери қызметшілердің денсаулығына зиян келтіруін және өлімін болдырмайтын тиімді шараның бірі болып табылады.

Әскери қызметшіге қажетті қорғану құқығын түсіндіру кезінде қорғанудың қажетті қорғану шегінен аспауы керегін және оның ұғымын беру қажет. Бұл ретте күш қолдана отырып белсенді қарсы тұру — қылмысты болдырмаудың жеткілікті тиімді тәсілі, бірақ бұл жалғыз амал емес, басқа қандай тәсілді қолдануға болатынын айтып түсіндірген де жөн.

Б.И. Ахметов қылмыстық құқықтық құралмен қылмыстылықтың алдын алу қылмыстылықтың жаппай алдын алушылық әсер ету жүйесінің бөлігі болып табылатынын атап көрсетеді [4, 23].

А.Ш.Ещанов қылмыстық құқық бұзушылықтың құрбанына қатысты виктимологиялық профилактика қылмыстық құқық бұзушылықты ескертудің криминологиялық теориясының құрамдас бөлігі болып табылатынын көрсеткен. Виктимологиялық профилактика — виктимогенді жағдайға себеп болатын себеп пен жағдайды болдырмау, оларды жоюға бағытталған ерекше процесс. Сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылықты ескертудің осы нысаны адамның қылмыстық құқық бұзушылықтың жәбірленушісіне айналуына әсер еткен себеп пен жағдайды анықтау және оларды бейтараптандыру мақсатында жүзеге асырылатын іс-әрекет кешені болып табылатыны жөніндегі пікірімен бөліседі [5, 42].

Е.О. Алауханов қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алудағы виктимологиялық аспектіге назар аударма келе, виктимологиялық алдын алуға халықтың, кейбір азаматтың қылмыстық қол сұғушылық жәбірленушісі болу қаупін азайту жолымен қылмыстылықтың алдын алуға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық шараның жиынтығы деген түсінік береді [6, 230]. Е.О. Алаухановтың виктимологиялық алдын алуды халықтың, кейбір азаматтың қылмыстық қол сұғушылық құрбаны болу қаупін азайту жолымен қылмыстылықтың алдын алуға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық шараның жиынтығымен байланыстыруынан виктимологиялық алдын алу мемлекет пен қоғамдық шара екенін анықтаймыз.

Жеке виктимологиялық профилактика — жоғары виктимділікке ие тұлғаны анықтап, оларды қылмыстық құқық бұзушылықтың құрбанына айналуынан сақтау мақсатында, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылықтың құрбаны болған тұлғамен олардың қайта виктимизациясына жол бермеу бойынша жүргізілетін шара кешені. Жеке ескерту шарасын жүргізбестен бұрын, ең алдымен, қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттен жиі жәбір көретін тұлғаның әдеттенген жеке мінез-құлқын білу керек. Осындай мәлімет құқық қорғау және әскери басқару органына қылмыстық құқық бұзушылықтың құрбаны болуы мүмкін тұлғамен жүргізілетін ескерту жұмысын жүйелі түрде ұйымдастыруға көмегін тигізеді.

Е. Алауханов пен Ж. Қарамырза қылмыстылықтың алдын алудағы мәселеге кеңінен тоқтала отырып, осы қылмыстылықтың алдын алудағы жеке-дара алдын алуға мән бере келе, мынадай пікір білдіреді: «Жеке-дара алдын алу — қылмыстық іс-қимылдың себебі мен жағдайын жеке-дара деңгейде, жекелеген адамдарға қатысты жою. Жеке-дара алдын алу: а) адамның ортасына; ә) адамның, бәрінен бұрын оның жеке басының сипаттамасына; б) сол адамның ортамен өзара әрекеттестік процесіне ықпал етуді қамтиды» [7, 145]. Е. Алауханов пен Ж. Қарамырзаның жеке-дара алдын алуға берген ұғымынан қылмыстық құқық бұзушылыққа жол беретін себеп пен жағдайды жеке-дара деңгейде, жекелеген адамдарға қатысты жоюы біз қарастырып отырған қылмыстық құқық бұзушылық құрбанына тікелей қатысын аңғарамыз. Осыдан барып, қылмыстық құқық бұзушылық құрбанына қатысты виктимологиялық профилактиканың негізгі бағыты ретінде жеке-дара алдын алу қарастырылуға жатады. Кейбір адамның қылмыстық құқық бұзушылыққа әсер ететін себебін жоятын оқыту, тәрбиелеу, бақылау, жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ету шарасы ретіндегі әртүрлі тәсілді, сонымен қатар осы тәсілді әрбір кезеңде қолдана білу қылмыстық құқық бұзушылықтың құрбанын ғана емес, сонымен қатар оның жақыны мен әлеуметтік байланысын және қоршаған ортасын белгілейді. Қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алудағы жеке виктимологиялық профилактика өзін қылмыс құрбанына айналдыратын мінез-құлқы мен жеке қасиетінің белгілі бір жиынтығы адамдарды қылмыстық құқық бұзушылықтың құрбаны ретінде танылуына негізделеді.

С.М. Иншаков виктимділік бірқатар факторға байланысты: а) жеке бастың мінезіне; б) кімнің қызметтік міндетіне, осы міндеттің ерекшелігіне, қызметтік міндеттеріне, материалды қамтамасыз етілгендігіне және қорғалу деңгейіне байланысты қылмыстық қол сұғушылыққа ұшырау қауіпімен ұштасатын лауазымды адамның құқықтық мәртебесіне; в) осы оқиға дамитын жағдайдың жанжалдылық деңгейі, жері мен уақытының ерекшелігіне байланысты болып келетінін атап өтеді [8, 147]. С.М. Иншаковтың қарастырып отырғанындай, виктимділік жеке бастың мінезіне, қызметтік міндетіне, осы міндеттің ерекшелігіне, қызметтік міндетіне, материалдың қамтамасыз етілгеніне және қорғалу деңгейіне байланысты қылмыстық қол сұғушылыққа ұшырау қауіпімен ұштасатын лауазымды адамның құқықтық мәртебесіне, осы оқиға дамитын жағдайдың жанжалдылық деңгейі, жері мен уақытының ерекшелігіне тікелей байланысты. Алдын алу заңнамасын жетілдірудің жалпы тұжырымдамасына виктимологиялық аспектіні толық емес және толық қосу туралы ұсыныс виктимологиялық жұмысты ұйымдастыруда назар аударуға тұрарлық мәселе болып келеді. Алдын алу есебіне қою, алдын алу әңгімесін жүзеге асыру, ресми алдын алу, алдын алу көмегін көрсету, сонымен бірге азаматтық құқықтық, әкімшілік, қажетті жағдайда қылмыстық құқық бұзушылық жауаптылығы шарасын қолдану жеке виктимологиялық алдын алу шарасы болып табылады.

Бүгінде құқық бұзушылықтың алдын алуына мемлекет тарапынан аса маңызды көңіл бөлінуін, оның ішінде ол қызметті іске асырушы құқық қорғау органының және әскери басқару органының айрықша рөлін ескере отырып, болашақ әскери құқық қорғау қызметі мамандарын: әкімшілік құқық бұзушылық және қылмысты ескертудің маңыздылығы мен мазмұны, осы жұмыста қолданылатын әдіс пен тәсіл, олардың рәсімделуіне, әкімшілік құқық бұзушылық пен қылмысты ескертудің негізгі ғылыми тұжырымдамасын және ескертушілік

қызметтің ыңғайлы жақтары туралы біліммен қамтамасыз ету қажет. Әскери құқық қорғау қызметінің алдын алу қызметі ақпараттық қамтамасыз етуге қажетті, қалыптасатын криминогендік жағдайды жан-жақты және терең талдауға, ғылыми негізде алдын алу бағытта қажетті басқарушылық шешім дайындауға, орындалуын ұйымдастыруға және жұмыс тиімділігін бағалауға қажетті шеберлік пен дағдыны қалыптастыру аса маңызды екенін М. Қызылов атап өткен болатын [9, 147].

Сонымен, жоғарыдағы көрсетілгендерді қорыта келгенде, қылмыстылықтың алдын алу шарасының ең тиімдісінің бірі — жәбірленушінің жеке қасиетіне не тәртібіне себепші болған жағдайды болдырмауға мүмкіндік беретін қылмыстылықтың виктимологиялық алдын алу шарасы болып табылады. Оларды жүзеге асыру үшін негізінде әскери лауазымды тұлғаның және әскерге шақырылған әскери қызметшілердің өздерінің ықыласы, бастамасы және құлшынысы ғана талап етіледі. Жарғыға сай емес қарым-қатынас аясында әскерге шақырылған әскери қызметшілердің жүріс-тұрысының виктимділігіне жол бермеу, осы қылмыстық құқық бұзушылықтың құрбаны болмау немесе қылмыстық озбырлықтың салдарын азайтуға қатысты виктимологиялық ұсынысқа негізделген шараны жиі жүргізу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029
2. Отарбаева А.Б. Қылмыстық құқық бұзушылықтың виктимологиялық профилактиканың түсінігі // Қазіргі кезеңдегі құқықтың, экономиканың және білімнің көкейкесті мәселелері: теория және тәжірибе» тақырыбындағы Үшінші сырттай халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары, Тарих және құқық институты, 2016. — Алматы, 2016. — Б. 139–142.
3. Кочешев С.П. Нарушение уставных правил взаимоотношений между военнослужащими при отсутствии между ними отношений подчиненности (уголовно-правовой и криминологический аспекты): Дис. ... канд. юрид. наук. — Иркутск, 2000. — 168 с.
4. Ахметов Б.И. Уголовно-правовая борьба с вымогательством: Учеб. пос. — Алматы: ОНИИРИП Алматинского юридического института МВД РК, 1998. — 64 с
5. Ещанов А.Ш. К вопросу о виктимологической профилактике в Республике Казахстан // Экономика и право Казахстана. — 2003. — № 20. — С. 41–44.
6. Алауханов Е.О. Профилактика преступлений: Учебн. — Алматы: Заң әдебиеті, 2008. — 376 с.
7. Алауханов Е., Қарамырза Ж. Жас адамдардың құқық бұзуға бейім мінез-құлқы және оның алдын алудың мәселелері. — Алматы: ҚазАқпарат, 2008. — 254 б.
8. Криминология: Учебн. для юрид. вузов / Под общ. ред. д-ра юрид. наук профессора А.И. Долговой. — М.: ИНФРА М –НОРМА, 1997. — 784 с.
9. Қызылов М.А. Құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша ішкі істер органдары қызметінің құқықтық негіздері // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2012. — № 1–2. — Б. 71–75.

Салкебаев Т.С.,
начальник кафедры административной деятельности ОВД,
доктор философии (PhD), полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: t.salkebayev@kpa.gov.kz);

Телеужанов С.К.,
преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин,
доктор философии (PhD), подполковник
(Академия Национальной гвардии Республики Казахстан,
г. Петропавловск, Республика Казахстан e-mail: Teleu_aina_2002@mail.ru)

Меры виктимологической профилактики военных уголовных правонарушений

Аннотация. В данной статье рассматриваются меры виктимологической профилактики военных уголовных правонарушений. Авторы отмечают, что предупреждающе-разъяснительная работа среди военнослужащих, в частности: групповые беседы, правовые занятия, индивидуальные беседы и т. д., о различных способах предотвращения конфликтов со своими сослуживцами, а также об их правах на необходимую оборону должна систематически проводиться среди призывников и молодых солдат. Кроме того, обращено внимание на то, что к совершению преступления может привести и виктимное поведение потерпевшего, поэтому необходимо принимать отдельные виктимологические превентивные меры для выявления лиц, имеющих реальную возможность стать жертвами уголовных правонарушений.

Ключевые слова: преступление, воинское уголовное правонарушение, воинский устав, уголовная ответственность, наказание, право, неуставные взаимоотношения, правоотношение.

T.S. Salkebaev,
Head of the Department of General Legal Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Colonel
Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: t.salkebayev@kpa.gov.kz);

S.K. Teleuzhanov,
Lecturer at the Department of General Educational Disciplines
Doctor of Philosophy (PhD), Lieutenant Colonel
(Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk city,
e-mail: Teleu_aina_2002@mail.ru)

Measures of victimological prevention of military criminal offenses

Annotation. This article discusses measures of victimological prevention of military criminal offenses. The authors note that preventive and explanatory work among military personnel, in particular: group conversations, legal classes, individual conversations, etc., about various ways to prevent conflicts with their colleagues, as well as about their rights to the necessary defense should be systematically carried out among conscripts and young soldiers. In addition, attention is drawn to the fact that victimized behavior of the victim can also lead to the commission of a crime, therefore it is necessary to take separate victimological preventive measures to identify persons who have a real opportunity to become victims of criminal offenses.

Keywords: crime, military criminal offense, military regulations, criminal responsibility, punishment, law, non-statutory relationships, legal relationship.

Тұрғанов Ө.А.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: omirzak_t@mail.ru)*

Заңмен қорғалатын құпия мәліметке қойылатын шектеу

Аннотация. Автор ғылыми жұмыста қылмыстық процестегі жариялылық қағидасы мен заңмен қорғалатын құпия мәліметке қатысты қойылатын шектеуге байланысты сұрақты қарастырады. Аталған жұмыста Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасындағы жариялылық қағидасының жүзеге асырылу жолы мен құпия мазмұны туралы сұрақ зерттелген. Автор құпия мазмұнын – кеңейтілген тұлға ортасына арналмаған мәліметті құрайтын болғандықтан, оларды жариялау, оны алып жүруші мен сақтаушыға өзі қаламайтын жағдай тудыратынына көңіл аударуымыз қажет деп көрсеткен. Сонымен қатар автор қандай ақпараттың құпия болатыны және осындай ақпарат категориясын жариялау мен қол жетімділік жолына және құпия мәліметтің тәртібін анықтауға талдау жасаған.

Негізгі сөздер: құпия, жариялау, ашық, тергеу, прокурор, ереже, қылмыс, құқық, мәлімет, ақпарат, тергеуші, пікір.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысындағы жариялылық қағидасының жүзеге асырылуында ашықтығы (жариялылығы) мен жабықтығы (құпиялылығы) туралы екі бастауды айта өту қажет. Заң әдебиеттерінде мұндай бастау туралы тұрақты бір қорытынды жоқ. Кейбір автор құпия, жариялылықты жоққа шығарады деп көрсеткен. Мәселен, Р.Х. Якупов: «Жариялылық қағидасы сотқа дейінгі тергеп-тексерудің ашықтығы мен жабықтығын реттейтін құқықтық ереженің екі жүйесінің байланысын көрсетеді деп айтуға болады. Ашықтығы — негізгі ережені жүргізуші болып табылса, ал жабықтығы — жалпыдан негізгі ережені шығару», — деген пікір білдірген [1, 42].

И.Я. Дюрагиннің тұжырымдауынша: «құпиялылық, жариялылық қағидасының іске асырылуын шектесе де, ол өз алдына қылмыстық процестік құқығының институты болып табылады. Құпиялылық институты (жариялылық қағидасы ретінде) өзінің құралымен және өзінің дәлелденген ерекше әрекетімен қылмыстық сот өндіріс тапсырмасының орындалуын қамсыздандыруға бейімделген» [2, 31]. Автор құпиялылық институтының әрекет етуі қазіргі кезде құпиялылық институтының мазмұны жеткіліксіз көрсетілген қылмыстық процестік заңында бекітілген жағдайда ғана жол берілетінін көрсеткен.

Революцияға дейінгі процессуалист Л. Владимиров құпияға: «Жариялану барысында пайдасынан зияны көп болатын жағдайды жасырын сақтау» [3, 37], — деген анықтама берген. Құпия анықтамасын қарастыра отырып, Л.О. Красавчикова: «Жариялануға жатпайтын кейбір тұлғаның (азаматтың, ұйымның, мемлекеттің) әрекеті (күйі және басқа да жағдайы) туралы белгілі бір ақпарат» [4, 119], — деп түсіндіреді. Бірақ бұл түсінік те толық емес, онда құпия белгілері қамтылмаған және оны жариялаған үшін жауапкершілік туралы айтылмайды.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «құпияға» кез келген адамға айтылмайтын жасырын сыр» [5, 543], — деген анықтама беріледі.

С.И. Ожеговтың пікірінше, құпия: 1) шешілмеген, әлі танылмаған бірдеңе; 2) басқадан жасырын, барлығына белгілі емес бір сыр [6, 723], — деп көрсеткен. Ал В.И. Дальдің анықтамасында құпия: «жасырын, белгісіз, көрінбейтін, кімге болса да көрсетпеу ойымен жасырын сақталатын бірдеңе» [7, 368]. Осы көрсетілген анықтамаларға талдау жасалғанда «құпия» мен «сыр» атаулары бір-біріне синоним болып табылатынын түсіндіреді.

И.В. Смолькова орыс тілінің сөздіктерінде көрсетілген «құпия» атауы заң тұрғысынан жеткіліксіз, себебі құпия шегі тым кеңейтілген, — деп құпияға мынадай анықтама берген:

«субъектінің шағын ортасына белгілі немесе сенімділік білдірілген жасырын немесе құпия ақпарат (мәлімет), оны жариялағаны үшін заңды жауапкершілік көрсетіледі» [8, 39-42].

Осыған байланысты құпия мазмұны, кеңейтілген тұлғалар ортасына арналмаған мәліметті құрайтын болғандықтан, оларды жариялау, оны алып жүруші мен сақтаушыға өзі қаламайтын жағдай тудыратынына көңіл аударуымыз қажет. Алайда жоғарыда көрсетілген анықтамалар жеткілікті емес секілді, себебі олар тек жалпы түсінікті береді және онда «құпияның» жалпы көп таралған мағынасы көрсетілген. Ал қылмыстық іс жүргізу қызметі заңмен қорғалатын және алдын ала қарастырылған құпияны керек етеді.

Алайда іс жүргізудің дербес және тәуелсіз субъектісі ретінде анықтаушы, тергеуші немесе сот оларға ұсынылған құжатты іске қатысы жоқ деп есептесе, онда дәлелді қаулы шығару арқылы оларды қабылдаудан бас тартуына болады. Сол себепті мемлекеттік құпияны құрайтын ЖІҚ-нің құжатын пайдалану мен іске асыру мүмкіндігі айтарлықтай шектеулі. Бұл шектеу көрсетілген мәліметті құпиясыздандыру мүмкіндігімен ғана байланысты емес. Прокурор ҚР ҚПК-нің 201-бабында көрсетілген заңдылықты басшылыққа ала отырып, мемлекеттік құпияны құрайтын мәліметтің жариялануына тыйым сала алады. Бүгінде ҚР ҚПК-нің 29-бабына сәйкес сот талқылауының жариялылығын шектеуге мемлекеттік құпияны қорғау мүддесіне қайшы келгенде ғана жол берілген.

Біз жариялылық қағидасына қатысты жүргізген зерттеу жұмысымыздың бірінде «Жариялылыққа байланысты ережені былайша тұжырымдауды ұсынамыз: жариялылық – қылмыстық сот ісін жүргізудің тәрбиелік және ескертулік әсер етуі мақсатында, қылмыстық істерді тергеу туралы құқық ережелерінде бекітілген қағида ретінде, қылмыстық-процестік заңының өркендеуіне бағытталған тергеу мен оның нәтижесі (жекелеген жағдайдан басқа) нормативтік талап ретінде ашық және қол жетімді болуы. Бұл ереже ҚР Қылмыстық-процестік кодексінің 29-бабының мазмұнына енгізілуі қажет. Сонымен қатар баптың аталымы да өзгертілуді қажет етеді, ҚР Қылмыстық-процестік кодексінің 29-бабының қазіргі қолданыстағы «Жариялылық» деген аталымының орнына «Қылмыстық сот ісін жүргізудің жариялылығы» [9, 78], — деп пікір білдіргенбіз.

Ал ҚР Қылмыстық кодексінде мемлекеттік құпияны жариялағаны үшін жауапкершілік көрсетілген. ҚР ҚК-нің 185-бабының 2-бөлігінде «адамның өзіне сеніп тапсырылған немесе қызмет немесе жұмыс бабымен мәлім болған мемлекеттік құпияны құрайтын мәліметті жария етуі, мемлекеттік опасыздық белгілері болмаған жағдайда», - делінеді. Бұл мемлекеттік құпияның қорғалуының қосымша кепілі болып табылады.

Сонымен қатар мемлекеттік құпияны құрайтын мәліметті іске асыру бойынша орын алған қисынды қатынас реттеліп, сондай мәліметтің жағымсыз жариялануынан сақтап, жалпы қоғам мен жеке тұлғаның мүддесін қорғау үшін пайдаланылатын, бірақ қылмыстық іс жүргізудегі құпиялылық пен жариялылықтың теңдестігінің жүзеге асырылуына мүмкіндік туғызатын тәсілі одан ары белгіленуі қажет. Құпиялылық сипаттағы мәліметтің негізгі тобының бөлінуіне негіз болған белгісін көрсету қиындыққа соқтырады анық. Дегенмен Қазақстандық заң шығарушылар бүгінде балама ретінде ештеңе ұсынбаған. Ал құпиялылық сипаттағы мәліметтің Қазақстан Республикасында да орын алатындығын ескеріп, мұндай мәлімет тобындағы қандай ақпараттың құпиялы болатынын және осындай мәлімет категориасын іске асыру мен қол жетімділік тәртібін анықтауға талдау жасасақ дейміз.

Демек, бірінші топта — азаматтың жеке басын сипаттауға рұқсат ететін, оның жеке өмірінің оқиғасы мен жағдайының фактісі туралы мәлімет (дербес дерек) жатады. Қазақстан Республикасының заң шығарушысы дербес дерек (дербес сипаттағы электронды ақпарат ресурс) қатарына жеке тұлға өміріндегі факті, оқиға, мән-жай туралы мәлімет және (немесе) оның жеке басын сәйкестендіруге мүмкіндік беретін деректі жатқызады [10]. Қазақстан Республикасының Конституциясында: «Әркімнің жеке өміріне қол сұғылмауына, өзінің және

отбасының құпиясы болуына, ар-намысы мен абыройлы атының қорғалуына құқығы бар», - деп көрсетілген (18-б. 1-бөл).

И.Я. Фойницкий: «Сәйкестендіруші ретінде оқиға, жағдай, факті болып табылады және олардың жиынтығы болған кезде тұлғаның жеке басы анықталғаны туралы сенімділікпен айтуға болады», - деп айтқан [11, 83].

Мұндай біршама мәлімет Қазақстан Республикасының аумағында азаматтардың жеке басын куәләндыратын негізгі құжат — төлқұжатта көрінуі мүмкін. Себебі төлқұжатта келесідей мәлімет енгізілетіні белгілі: тегі, аты, әкесінің аты, жынысы, туылған күні, айы, жылы және туған жері. Осы мәліметтердің кейбір түрі құпиялы ақпарат қатарына жатқызылуы сөзсіз.

Сәйкестендіру белгісі ретінде адам ағзасының биологиялық сипаттамасын да пайдаланылуға болады. Себебі бүгінде жеке тұлғаны сәйкестендіру мақсатында дактилоскопиялық ақпарат пайдаланылуы мүмкін. Алдактилоскопиялық ақпаратты тек дактилоскопиялық есепке алу орталығынан алынады. Жалпы дактилоскопиялық есепке алу - адамның жеке басын анықтау және растау үшін дактилоскопиялық ақпаратты тіркеу, сақтау, топтастыру және беру арқылы жүргізілетін ұсталған, қамауға алынған және сотталған тұлғаны қолының саусақтары өрнегі құрылысының ерекшелігі бойынша есепке алу болып табылады [12].

Қазақстан Республикасының 2007 жылдың 12 қаңтардағы «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» № 221 Заңының 15-бабында: «Жеке тұлғалардың, соның ішінде заңды тұлғаның мүддесін танытушы тұлғалардың келісімінсіз олардың жеке өмірі туралы мәліметті немесе мемлекеттік не заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын мәліметті жария етпеуге; жеке тұлғаның жеке басы туралы өтінішке қатысы жоқ деректің анықталуына жол бермеуге лауазымды тұлғалар міндетті», - делінген [13]. Адамның жеке өмірі туралы ақпаратты жинауға, сақтауға, таратуға және пайдалануға, сол сияқты жеке құпиясын, отбасының құпиясын, жазысқан хаттарының, телефон арқылы сөйлескен сөзінің, почта, телеграф арқылы және басқа жолмен алысқан хабарын бұзатын ақпаратты іске асыруға (құзыретті органды есептемегенде) жеке тұлғаның рұқсатынсыз жол берілмеуі керек. Осыған байланысты жоғарыда көрсетілген барлық ақпарат құпиялы мәлімет қатарына жатқызылуы мүмкін деп есептейміз.

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің 2014 жылдың 23 сәуіріндегі заңды күші бар «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» № 199-V Жарлығының 11-бабының 14-тарауына сәйкес заңда көзделген жағдайда және тәртіппен қылмыстық процесс әрекетін және жедел іздестіру шарасын жүргізуге, оларды жүргізуге маман тартуға, дерек мәліметті жинау және зерттеу үшін ғылыми-техникалық құралды пайдалануға құқығы бар. Бұл ретте мемлекеттік және өзге де заңмен қорғалатын құпияны құрайтын мәлімет, сондай-ақ адамдардың жеке өмірі, жеке басы мен отбасының құпиясы туралы мәлімет жария етілуге тиіс еместігі айтылады. Бұл жерде мәселе тек сезікті мен айыпталушыға ғана қатысты мәлімет бойынша емес, сонымен қатар қылмыстық іс бойынша дәлелдеу процесінде іске асырылатын кез келген адамның жеке өмірі туралы мәлімет туралы айтылып тұрғанын ескерген жөн болады.

ҚР ҚПК-нің 29-бабында іске қатысушы адамдар өмірінің жеке жақтары туралы мәліметті жариялауды болдырмау мақсатында соттың дәлелді қаулысымен жабық сот талқылауына жол берілген. Құпиялы ақпаратты қамтитын ереже, басқа да заңда бекітілген.

Сонымен, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде жеке өмірге қол сұғылмаушылықты бұзғаны үшін қылмыстық жауапкершілік көзделген (ҚР ҚК 147-б).

Жоғарыда айтылғандардың негізінде жеке тұлғаның құқығын, бостандығы мен мүддесін қорғауға, азаматтардың жеке өміріне, жеке және отбасылық құпиясына қатысты барлық мәліметті құпиялылық шартты орнатуды талап етеді. Ал егер аталған тұлғалар құқыққа қайшы әрекет жасаса немесе егер тергеу мен әділ сот назары, заңда көрсетілген тәртіпте қылмыстық процестегі басқа тұлға туралы көрсетілген мәліметті талап еткен жағдайда құпи-

ялылықты іске асыру туралы айтуға болады. Демек, қылмыстық іс жүргізу қызметін жүзеге асыратын лауазымды тұлғаға, қылмыстық процесте қолданылған мәліметтің сақталуын қамсыздандыру туралы міндеттеме жүктелуі қажет.

Іске асырылуы құпиялылықты талап ететін қылмыстық процесте қатыстырылған барлық мәлімет тергеу мен сот өндіріс құпиясының мәртебесін құрайды. Яғни сотқа дейінгі тергеп-тексеру мен сотта процес құпиясын құрайтын мәліметті, құпиялы ақпаратты құрайтын мәліметтің екінші тобына жатқызуға болады. Аталған құпияның сақталуы ҚР ҚПК-нің 29 және 201-баптарында көрсетілген қылмыстық процестік қорғаныш құралын пайдаланумен қамтамасыз етіледі.

Қазақстан Республикасының ҚПК-нің 201-бабында «Сотқа дейінгі тергеп-тексеру дерегін жария етуге жол бермеу», мынадай ереже көрсетілген: «Сотқа дейінгі тергеп-тексеру дерегі жария етілмеуі тиіс. Егер олар бұл тергеп-тексеру мүддесіне қайшы келмесе және басқа тұлғаның құқығы мен заңды мүддесін бұзуға байланысты болмаса, прокурордың рұқсатымен қандай көлемде жария ету мүмкін деп танылса, сол көлемде жария етілуі мүмкін». Дәл осы жағдайда қандай мәлімет және қандай көлемде жариялылыққа беруге болатыны туралы сұрақ анықталмаған, оған қоса тек прокурордың рұқсатымен деген анықтамамен келіспеуге болады. Себебі ҚР қылмыстық кодексінің 423-бабына сәйкес «Жариялауға жол берілмейтіні туралы Қазақстан Республикасының заңында белгіленген тәртіппен ескертілген адам ... — прокурордың немесе сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыратын адамның келісуінсіз жасалған болса», - делінген. Сондықтан жариялылыққа рұқсатты сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыратын адам, яғни тергеуші немесе анықтаушы да бере алады.

А.Е. Масловтың айтуынша, сотқа дейінгі тергеп тексеру құпиясын құрайтын мәлімет қылмыстық құрылымның ерекше қызығушылығын тудырады. Қылмыскердің осындай мәліметті алуға жасаған әрекеті барған сайын күш-қуатты және белсенді болуда. Сонымен бірге түрлі құқық қорғау саласындағы тергеуші мен жедел қызметкерге, қылмыстық құрылымның «жасақталып жақындау» мақсатындағы оқиғасы да кеңінен таратылуда [14, 3-4].

Ал А.М. Лариннің мынадай ой-пікірімен келіспеуге болмайды: «Тергеу құпиясы, істің мазмұны туралы мәліметтің ағып кетуін толықтай жоққа шығарады деп ойлаудың өзі – аңқаулық. Тергеу әрекетіне куәгерлердің қатысуы, куә, сезікті мен айыпкерден және т. б. жауап алу барысында тергеушінің қызығушылық туғызатын сұрақтары мен оған алынған жауап барысында, ортаның жариялануына сөзсіз жол беріледі. Мұндай жағдайда, қандай мәліметті, қандай көлемде және қай мезетте қылмыскерге және онымен байланысты тұлғаға белгілі болуы мүмкін екенін, одан тек зардап келтіріп қана қоймай, сонымен қатар ақиқатқа жетуге көмегін тигізетіндей есепте тергеуші нақты ойластыру өнерін танытуы қажет. Бір сөзбен айтқанда, «тергеу қулығының» мәні, мәліметті бұрмалау жасаудан құралады. «Тергеу қулығының» арқасында қылмыскерлер мен олармен байланысты тұлғаның тергеу жоспары мен құжаты туралы мәліметті өз мақсатында пайдалану мүмкіншілігі іске аспай, керісінше, қылмысты ашуға пайдасы тиеді» [15, 50].

Біздің ойымызша, жариялауға жататын мәлімет көлемі мен осындай мәлімет жеткізілетін тұлғалар аясы нақты мақсатқа жету үшін жеткілікті болуы керек. Егер жарияланатын мәлімет көлемі, қажеттіліктен көп болса, ол теріс жағдайды туғызуы мүмкін. Ал прокурор қылмыстық істің құжатын жариялылыққа беру туралы шешім қабылдаса, онда ол осындай шешімді қабалдауды алдын ала нәтижелеп, келесідей алғы шартты ұстануы қажет: қандай да болсын мақсатқа жету үшін сотқа дейінгі тергеп-тексеру мәліметі жариялануы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Якупов Р.Х. О пределах гласности в советском уголовном процессе // Проблемы совершенствования законодательства, регулирующего деятельность органов внутренних дел. — М., 1991. — 42 б.
2. Дюрагин И.Я. Гласность и тайна в уголовном процессе // Российский юридический журнал. — 1995. — № 4. — 31 б.
3. Смолькова И.В. Гласность и тайна в уголовном процессе // Следователь. — 1998. — № 7. — 37 б.
4. Красавчикова Л.О. Личная жизнь под охраной закона. — М., 1983. — 119 б.
5. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. — Алматы: Дайк-Пресс, 2008. — 543 б.
6. Ожегов С.И. Словарь русского языка. — М., 1988. — 723 б.
7. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 4. — М., 1956. — 368 б.
8. Смолькова И.В. Гласность и тайна в уголовном процессе // Законность. — 1998. — № 7. — 39–42 б.
9. Тұрғанов Ө.А. Ашықтық пен жариялылық — әділдік кепілі // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2021. — № 1 (71). — 78 б.
10. Қазақстан Республикасының «Ақпараттандыру туралы» Заңы // Қазақстанская правда газеті. — 2007 ж. 27 қаңтар.
11. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства: Т. 1. / Ред. А.В. Смирнов. — СПб., Альфа. — 1996. — 83 б.
12. Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2004 жылғы 29 сәуірдегі № 23 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2004 жылғы 11 мамырда тіркелді. Тіркеу № 2843 «Арнайы есепке алудың жекелеген түрлерін жүргізу мен пайдаланудың Қағидасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.
13. ҚР-ның 2007 жылғы 12 қаңтардағы № 221 «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» Заңы, ҚР Парламентінің Жаршысы, 2007 ж. № 2 17-құжат; «Егемен Қазақстан» 2007 ж. 30 қаңтар № 23.
14. Маслов А.Е. Следственная тайна как средство преодоления противодействия расследованию: Автореф.: Дис. ... канд. юрид. наук. — Воронеж, 2001. — 3-4 б.
15. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу // Планирование. Организация. — М., 1970. — 50 б.

Турганов О.А.,

*старший преподаватель кафедры уголовного права и криминологии,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: omirzak_t@mail.ru)*

Ограничения на охраняемые законом конфиденциальные сведения

Аннотация. В научной работе автор рассматривает вопросы, связанные с принципом гласности в уголовном процессе и ограничениями, предъявляемыми к охраняемым законом секретным сведениям. В данной работе исследованы вопросы о путях реализации и секретном содержании правил гласности в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан. Автор указывает, что, поскольку такие сведения составляют конфиденциальное содержание — сведения, не предназначенные для расширенной среды лиц, — мы должны обратить внимание на то, что их публикация создает для носителей и хранителей ситуации, которые им не нужны. Кроме того, автором был проведен анализ того, какая информация является конфиденциальной и какие способы публикации и доступа к категории такой информации существуют, а также определение порядка конфиденциальных данных.

Ключевые слова: секрет, разглашение, открытый, расследование, прокурор, правило, преступление, право, сведения, информация, следователь, мнение.

О.А. Turganov,
*senior lecturer of the Department of Criminal Law and Criminology,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: omirzak_t@mail.ru)*

Restrictions on legally protected confidential information

Annotation. In this scientific work, the author examines issues related to the principle of publicity in criminal proceedings and the restrictions imposed on legally protected secret information. In this paper, questions about the ways of implementation and the secret content of the rules of publicity in the Criminal Procedure legislation of the Republic of Kazakhstan are investigated. The author pointed out that since they constitute confidential content — information not intended for the extended environment of individuals — we should pay attention to the fact that their publication creates situations for carriers and keepers that they do not need. In addition, the author analyzed what information is confidential and what methods of publication and access to the category of such information, as well as determining the order of confidential data.

Keywords: secret, disclosure, open, investigation, prosecutor, rule, crime, law, details, information, investigator, opinion.

УДК 341.4

Тусупбеков К.Р.,
*старший преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности,
магистр юридических наук, полиция подполковник
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: kayrat_2019@inbox.ru)*

Совершенствование международно-правовой регламентации противодействия экстремизму

Аннотация. В представленной статье рассматриваются актуальные проблемы международного правового обеспечения противодействия различным формам экстремизма, прежде всего религиозного. Его проявления продолжают представлять реальную угрозу общественной безопасности Республики Казахстан. Не получая должного и своевременного противодействия со стороны государства и общества, экстремизм неизбежно перерастает в более опасную стадию – терроризм. Современное международное законодательство выстроило достаточную правовую базу для борьбы с ним, однако в ней не в полной мере представлены нормы, направленные против любых форм экстремизма как стадии, предшествующей терроризму. Его криминализация присутствует лишь в отдельных международных соглашениях, заключенных между странами Организации договора коллективной безопасности и Шанхайской организации сотрудничества. На основании этого предлагается расширить нормативную базу противодействия экстремизму во всех его проявлениях за счет дополнения пунктов Глобальной контртеррористической стратегии Организации Объединенных Наций.

Ключевые слова: экстремизм, международное право, Глобальная контртеррористическая стратегия ООН.

Проблемы противодействия различным формам экстремизма продолжают оставаться актуальными. Об этом четко высказался Глава нашего государства К. Токаев на встрече с общественностью области Жетысу 20 октября 2022 г.: «...Мы должны жестко противостоять любым проявлениям радикализма, экстремизма и сепаратизма. Попытки расколоть наше общество будут пресекаться по всей строгости закона.» [1].

Как известно, одной из деструктивных движущих сил трагических событий января 2022 г. были религиозные экстремистские организации. Хотя их роль была не определяющей, примечательным является сам факт их присоединения к протестным акциям, которые воз-

никли совсем на иной почве – экономической. На этом фоне вполне логично, что деятельность этих организаций, начавшись с экстремистских проявлений, быстро переросла в прямые акты терроризма. При этом очевидно, что такая обстановка возникла не стихийно, ей предшествовала продолжительная подготовительная работа по поиску и инициированию различных «болевых» точек общественных отношений, содержащих протестный потенциал. К сожалению, признаки подготовки таких действий не были своевременно выявлены и купированы правоохранительными органами.

Основой такого противодействия является построение адекватной нормативной базы, о чем справедливо говорят Ж.Б. Жолжаксынов и Е.В. Еспергенова, подчеркивая, что с учетом сложной геополитической ситуации в мире необходимы новейшие стратегии и тактики нормотворческой деятельности [2]. Говоря об этих уровнях, можно условно данную нормотворческую деятельность разграничить следующим образом. Под тактикой подобной деятельности подразумевается работа по совершенствованию национального законодательства, в том числе подзаконные нормативные правовые акты. Что касается регламентации противодействия экстремизму, то в Республике Казахстан, на наш взгляд, выстроена достаточно широкая правовая база. Это касается как уголовного законодательства нашей страны, так и иных (в том числе специализированных) руководящих документов, таких как Государственные программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму.

Кроме того, у нас принят целевой нормативный правовой акт — Закон «О противодействии экстремизму», отдельно от другого акта — Закона «О противодействии терроризму». Такое отграничение этих двух социальных и правовых явлений наглядно показывает их разную природу, но в то же время и тесную связь друг с другом. В соответствии с изложенными нормативными правовыми актами, в правоохранительных органах и специальных службах созданы и функционируют профильные подразделения (департаменты, управления, отделы) по противодействию экстремизму.

Таким образом, на наш взгляд, на национальном уровне эта сфера регламентирована в правовом отношении в достаточном объеме. Чего нельзя сказать о международном законодательстве, которое можно считать стратегическим нормотворческим уровнем. Общеизвестно, что экстремизм (религиозный, политический и другие виды) как правовое явление имеет широкий международный характер. Вместе с тем, анализ действующих в этой сфере нормативных актов показывает, что основное внимание в них уделено не криминализации экстремизма, а его последующей, более опасной стадии — терроризму.

Одним из основных таких документов является Европейская Конвенция о пресечении терроризма 1977 г., которая объединила разрозненные отдельные нормативные акты и дополнила их новыми видами преступлений:

а) преступление, подпадающее под действие положений Конвенции о борьбе с незаконным захватом воздушных судов, подписанной в Гааге 16 декабря 1970 г.;

б) преступление, подпадающее под действие положений Конвенции о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности гражданской авиации, подписанной в Монреале 23 сентября 1971 г.;

с) серьезное преступление, связанное с покушением на жизнь, физическую неприкосновенность или свободу лиц, пользующихся международной защитой, включая дипломатических агентов;

д) преступление, связанное с похищением, захватом заложников или серьезным незаконным насильственным удержанием людей;

е) преступление, связанное с применением бомб, гранат, ракет, автоматического стрелкового оружия или взрывных устройств, вложенных в письма или посылки, если подобное применение создает опасность для людей;

ф) покушение на совершение одного из вышеуказанных преступлений или участие в качестве сообщника лица, которое совершает подобное преступление или покушается на его совершение [3].

Дальнейшее глобальное расширение террористической деятельности обусловило разработку правовых мер пресечения условий для ее существования. Этому посвящена Международная конвенция о борьбе с финансированием терроризма 1999 г. Согласно нее:

«1. Любое лицо совершает преступление по смыслу настоящей Конвенции, если оно любыми методами, прямо или косвенно, незаконно и умышленно предоставляет средства или осуществляет их сбор с намерением, чтобы они использовались, или при осознании того, что они будут использованы, полностью или частично, для совершения:

а) какого-либо деяния, представляющего собой преступление согласно сфере применения одного из договоров, перечисленных в приложении, и содержащемуся в нем определению;

б) любого другого деяния, направленного на то, чтобы вызвать смерть какого-либо гражданского лица или любого другого лица, не принимающего активного участия в военных действиях в ситуации вооруженного конфликта, или причинить ему тяжкое телесное повреждение, когда цель такого деяния в силу его характера или контекста заключается в том, чтобы запугать население или заставить правительство или международную организацию совершить какое-либо действие или воздержаться от его совершения» [4].

В дополнение к этой Конвенции была издана Резолюция Совета Безопасности ООН от сентября 2001 г., которая установила для государств — участников обязанность:

- предотвращать и пресекать финансирование террористических актов;
- ввести уголовную ответственность за умышленное предоставление или сбор средств любыми методами для совершения террористических актов;
- блокировать средства и другие финансовые активы или экономические ресурсы лиц, которые причастны к террористическим актам [5].

Следует отметить такой важный международный акт, как Глобальная контртеррористическая стратегия ООН 2006 г. (Стратегия). Пять ее основных пунктов предусматривают:

- 1) необходимость убедить группы «недовольных» отказаться от использования терроризма как тактического средства;
- 2) лишение террористов средств для поездок, финансовой поддержки, приобретения ядерных и иных опасных материалов;
- 3) необходимость удерживать государства от оказания поддержки террористическим группам [6].

Ход исполнения Стратегии регулярно рассматривается на форумах ООН. В частности, в докладе Генерального секретаря 14 апреля 2014 г. отмечалось, что в любых превентивных усилиях первоочередной задачей является обеспечение того, чтобы правительства стран и регионы имели эффективную всеобъемлющую и комплексную контртеррористическую стратегию, выстроенную на основе Стратегии [7].

Как отмечено выше, в нормах международного права экстремизму как первооснове терроризма не уделяется должного внимания и естественной связи между ними не придается необходимого значения. В то же время терроризм редко возникает спонтанно, без прохождения промежуточной стадии формирования протестной, а затем и деструктивной (как правило, экстремистской) активности на различной почве (социально-экономической, политической, религиозной и т. д.). Если на данном этапе своевременно не выявить такую экстремистскую деятельность и не оказать на нее соответствующего воздействия (предупреждение или пресечение), то она чаще всего может перерасти уже в стадию подготовки и совершения террористических актов.

Для адекватного реагирования на подобные проявления должна быть создана правовая база, регламентирующая противодействие на различных этапах возникновения таких угроз. Причем она должна быть выстроена не только на национальном, но и на международном уровне, с учетом современного глобального характера деятельности экстремистских и террористических движений. Поэтому своевременное повсеместное предупреждение и пресечение распространения экстремистской идеологии позволит в глобальном масштабе значительно сократить количество и последствия террористических актов, в том числе совершаемых на религиозной почве.

В этой связи представляется целесообразным инициировать с казахстанской стороны работу по дополнению международных документов нормами по экстремизму. Прежде всего, это касается унификации норм уголовного законодательства по криминализации экстремизма, в том числе религиозного. Это позволит создать целостную глобальную систему реагирования на причины и условия, способствующие совершению террористических актов, а не только на их последствия.

С этой целью предлагается дополнить раздел I «Меры по устранению условий, способствующих распространению терроризма» вышеуказанной Стратегии положением в следующей редакции:

«9. Рекомендовать государствам внести в национальные законодательства изменения и дополнения, определяющие экстремизм, прежде всего его насильственные формы, как питательную почву для последующего совершения актов терроризма».

Тем более, что правовая основа для этого имеется в международной нормативной базе, например, относительно Организации договора о коллективной безопасности (ОДКБ). Она возникла в мае 2002 г. на основе подписанного Казахстаном, Россией, Арменией, Белоруссией, Таджикистаном и Кыргызстаном в мае 1992 г. Договора о коллективной безопасности. В частности, Устав ОДКБ определяет: «Государства-члены координируют и объединяют свои усилия в борьбе с международным терроризмом и экстремизмом, незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ, оружия, организованной транснациональной преступностью, нелегальной миграцией и другими угрозами безопасности государств-членов» [8].

Аналогичный комплексный подход, включающий проблематику экстремизма, демонстрируется Шанхайской организацией сотрудничества (ШОС), которая создана Казахстаном, Россией, Таджикистаном, Кыргызстаном, Узбекистаном и Китайской Народной Республикой. В рамках данной организации с 1 января 2004 г. функционирует Региональная антитеррористическая структура (РАТС) ШОС, задачами и функциями которой является координация усилий стран-участников в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом [9].

На наш взгляд, повышение уровня нормативного регулирования криминализации экстремизма до общепризнанного международного документа будет способствовать переориентированию национальных законодательств различных стран на заблаговременную предупредительную работу в целях недопущения его перерастания в терроризм.

Кроме того, усиление ответственности за экстремистскую деятельность на международном уровне позволит более четко координировать работу отечественных правоохранительных органов и специальных служб с аналогичными структурами по всему миру. Соответственно, эффективность совместных усилий по противодействию транснациональному экстремизму и терроризму повысится.

Список использованной литературы:

1. Мы должны жестко противостоять проявлениям радикализма, экстремизма и сепаратизма — Токаев. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://kaztag.kz/ru/news/my-dolzheny-zhestko>

protivostoyat-proyavleniyam-radikalizma-ekstremizma-i-separatizma-tokaev (дата обращения 04.12.2022 г.).

2. Жолжаксынов Ж.Б., Еспергенова Е.В. Уголовные правонарушения экстремистской направленности в Республике Казахстан // Журнал «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 2 (76). — С. 55–60.

3. Совет Европы. Европейская конвенция о пресечении терроризма. ETS № 90 (Страсбург, 27 января 1977 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.alppp.ru/law/pravosudie/48/evropejskaja-konvencija-o-presechenii-terrorizma---90-rus--angl-.html> (дата обращения 22.11.2022 г.).

4. Международная конвенция о борьбе с финансированием терроризма. Принята резолюцией 54/109 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1999 г. «Конвенции и соглашения». [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/terfin.shtml (дата обращения 02.12.2022 г.).

5. Резолюция Совета Безопасности ООН № 1373 (сентябрь, 2001) «Civil Гражданская восьмерка». [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://civilg8.ru/6393.php> (дата обращения 26.11.2022 г.).

6. Глобальная контртеррористическая стратегия Организации Объединенных Наций: принята государствами-членами 8 сентября 2006 г. «Контртеррористическое управление — целевая группа по осуществлению контртеррористических мероприятий». [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/ru/un-global-counter-terrorism-strategy> (дата обращения 23.11.2022 г.).

7. Система официальной документации ООН. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/299/31/PDF/N1429931.pdf?OpenElement> (дата обращения 23.11.2022 г.).

8. Порядок проведения мероприятий по противодействию религиозному экстремизму и терроризму, в том числе при выявлении, расследовании уголовных дел по таким преступлениям: методические рекомендации Управления по борьбе с экстремизмом Департамента криминальной полиции МВД РК. — Астана, 2014. — С. 5.

9. Об утверждении Положения об Антитеррористическом центре Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 24 июня 2013 г. № 588. «Комитет национальной безопасности Республики Казахстан. Официальный сайт. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.knb.kz/ru/article/ukaz-prezidenta-respubliki-kazahstan-no588-ot-24-iuna-2013-goda-0> (дата обращения 30.11.2022 г.).

Тусупбеков Қ.Р.,

жедел іздестіру кафедрасының аға оқытушысы,

заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: kayrat_2019@inbox.ru)

Экстремизмге қарсы іс-қимылды халықаралық-құқықтық регламенттеуді жетілдіру

Аннотация. Ұсынылған мақалада экстремизмнің әртүрлі формасына, ең алдымен діни формаға қарсы тұруды халықаралық құқықтық қамтамасыз етудің өзекті мәселесі қарастырылады. Оның көрінісі Қазақстан Республикасының қоғамдық қауіпсіздігіне нақты қатер төндіруді жалғастыруда. Мемлекет пен қоғам тарапынан тиісті және уақытылы қарсылық қойылмаса, экстремизм сөзсіз аса қауіпті кезеңге — терроризмге ұласады. Қазіргі халықаралық заңнама онымен күресу үшін жеткілікті құқықтық база құрды, бірақ ол терроризмнің алдындағы кезең ретінде экстремизмнің кез келген түріне қарсы бағытталған норманы толық ұсынбайды. Оны криминализациялау Ұжымдық Қауіпсіздік Шарты Ұйымы мен Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы елдері арасында жасалған жекелеген халықаралық келісімде ғана бар. Осының негізінде Біріккен Ұлттар Ұйымының Жаһандық терроризмге қарсы стратегиясының тармақтарын толықтыру есебінен экстремизмге қарсы іс-қимылдың нормативтік базасын оның барлық көрінісінде кеңейту ұсынылады.

Негізгі сөздері: экстремизм, халықаралық құқық, БҰҰ-ның терроризмге қарсы жаһандық стратегиясы.

R. K. Tusupbekov,
*Senior teacher of Department of Operative-investigative activity,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: kayrat_2019@inbox.ru)*

Improving the international legal regulation of countering extremism

Annotation. The article deals with the current problems of international legal support for countering various forms of extremism, primarily religious. Its manifestations continue to pose a real threat to the public security of the Republic of Kazakhstan. Without receiving proper and timely counteraction from the state and society, extremism inevitably develops into a more dangerous stage — terrorism. Modern international legislation has built a sufficient legal framework to combat it, but it does not fully represent the norms against any forms of extremism as a stage preceding terrorism. Its criminalization is present only in certain international agreements concluded between the countries of the Collective Security Treaty Organization and the Shanghai Cooperation Organization. Based on this, it is proposed to expand the regulatory framework for countering extremism in all its manifestations by supplementing the paragraphs of the United Nations Global Counter-Terrorism Strategy.

Keywords: extremism, international law, UN Global Counter-Terrorism Strategy.

УДК 343.9

Феткулов А.Х.,
*ведущий научный сотрудник НИИ экономических и правовых исследований,
кандидат юридических наук, доцент
(e-mail: fetkulov_german@mail.ru);*
Сейтхожин Б.У.,
*старший научный сотрудник НИИ экономических и правовых исследований,
кандидат юридических наук, доцент
(e-mail: bulat-1960@mail.ru);*
Сарсембаев Б.Ш.,
*старший научный сотрудник НИИ экономических и правовых исследований,
кандидат химических наук
(Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда,
Республика Казахстан, e-mail: bolat_s@mail.ru)*

Коррупция: оценка ситуации и постановка проблемы

Аннотация. В работе рассматриваются вопросы, связанные с коррумпированностью сотрудников правоохранительных органов и их связь с организованной преступностью. Анализируются опыт зарубежных стран, механизмы контроля и меры наказания за коррупционные преступления. Авторы определяют признаки, указывающие на коррупционные проявления, разнообразные и завуалированные формы подкупа представителей органов власти криминальными структурами. Особое внимание уделено вопросам, связанным с коррупционными отношениями представителей правоохранительных органов и организованных преступных структур. Показано стремление преступных групп в вовлечение коррумпированных сотрудников государственных органов, в создание условий, препятствующих противодействию коррупции, к принятию мер уклонения членов преступной группы от уголовной ответственности или смягчения наказания за совершенные коррупционные преступления.

Ключевые слова: коррупция, коррупционные проявления, коррупционные преступления, антикоррупционное законодательство, противодействие коррупции, предупреждение коррупции.

Коррупция все глубже проникает в различные сферы нашей жизни, искажает экономическую политику и стратегию развития страны, ведет к прямому и косвенному хищению государственного бюджета и государственной собственности, оказывает все более негативное влияние и на социальную сферу, которая сегодня так нуждается в материальной поддержке со стороны государства. Не случайно Президент страны в своем Послании народу Казахстана указал, что «важно последовательно наращивать усилия по вскрытию глубинных механизмов, поиску истинных организаторов коррупционных и теневых схем расхищения бюджетных средств и общенационального богатства» [1].

Но дело не только в нарастании экономических потерь от коррупции. Она несет и глобальную угрозу, разрушает демократические устои общества. Она подрывает веру в закон и нравственные ценности, которые, еще не успев принять форму цивилизованных, общечеловеческих, серьезно искажаются.

Более того, коррупционеры активно налаживают связи с криминальным миром и начинают формировать группы влияния, угрожая захватом политической власти. Такова обычная логика развития «январских событий».

Распространению коррупции способствуют трудности в осуществлении реформ, которые обычно сопровождаются кризисными явлениями в экономике, социальной напряженностью в обществе, что в настоящее время характерно и для Казахстана, где вместе с позитивными тенденциями отмечается наличие нерешенных проблем в этой области. Вследствие чего, как прямо указывается в Концепции правовой политики Республики Казахстан, требует постоянного внимания проблема повышения эффективности правовых механизмов борьбы с коррупционными проявлениями [2].

Принятие Закона Республики Казахстан «О противодействии коррупции» дало борьбе с коррупционными правонарушениями положительный импульс [3]. Однако несмотря на работу по выполнению антикоррупционного законодательства и некоторую стабилизацию оперативной обстановки, криминогенная ситуация в республике остается достаточно сложной.

Работа служб внутренней безопасности правоохранительных органов пока не оказывает существенного влияния на искоренение в них коррупции. Необходимо добиться качественного улучшения деятельности правоохранительных и специальных органов, призванных обеспечить соблюдение законности в стране. Коррупция в этих органах причиняет колоссальный вред и создает базу для дальнейшего процветания не только коррупции в государстве, но и всей организованной преступности. Многочисленные факты взяточничества и продажности разных чинов от юриспруденции свидетельствуют об этом с достаточной убедительностью.

Если рассматривать динамику зарегистрированных коррупционных преступлений с 2015 года в Республике Казахстан, то идет тенденция к их снижению [4, 188–189]. Однако это не дает нам право успокаиваться: с учетом постоянно меняющейся социальной-экономической обстановкой в стране, проблема коррупции остается достаточно острой, коррупция проникает во все сферы государственной власти и экономической деятельности [5, 38–42].

В настоящее время коррупция характеризуется устойчивыми связями с организованной преступностью общеуголовной и экономической направленности. При этом наблюдается четко выраженная консолидация коррумпированных чиновников не только с дельцами криминального бизнеса в экономике, но и с преступниками других «специализаций». Так, коррупционеры все чаще используют профессиональных вымогателей, наемных убийц и т. п. С другой стороны, посредством широкомасштабной коррупции создается система защиты организованных преступных структур от социального контроля. Эта защита состоит в активном и изощренном противодействии правоохранительным органам (оперативным работникам и следователям). Извлечение незаконных доходов, например, подпольными дельцами криминального бизнеса позволяет им путем «тотального» подкупа устанавливать коррумпирован-

ные отношения с влиятельными государственными служащими, сотрудниками правоохранительных ведомств и высокопоставленными чиновниками, способными исключить вмешательство правоохранительных и контролирующих органов.

Опыт многих зарубежных стран свидетельствует о том, что несмотря на предусмотренные законом механизмы контроля и жесткие меры наказания, значительной части крупных чиновников часто удается уходить от ответственности за совершенные ими правонарушения, поскольку существует целый пласт «неприкасаемых» лиц, которые являются практически неподсудными. Из-за особого порядка досудебного производства возникают трудности при привлечении к ответственности судей, депутатов и т. д.

О последовательном расширении границ, зон влияния, все более глубоком вращении коррупции в повседневную жизнь различных слоев общества свидетельствует то обстоятельство, что даже законопослушные граждане волей-неволей участвуют в коррупционных «цепочках» на бытовом уровне. О какой «антикоррупционной культуре» [6, 63] может идти речь, когда у граждан отсутствует активная гражданская позиция в отношении коррупционных проявлений?! Более того, коррупция проникла в такие сферы, которые ранее от нее были защищены — в правоохранительные органы и спецслужбы.

Организованные преступные структуры, используя коррупционные связи, установили контроль над множеством предприятий, среди которых есть коммерческие банки, акционерные общества, различные коммерческие структуры.

Высокая степень пораженности коррупцией органов исполнительной власти всех уровней обострила процессы разгосударствления и привела к разбалансированности социально-экономических отношений. При этом замечено, что коррумпированные чиновники фактически состоят на службе у преступных структур или попадают в полную зависимость от них и вынуждены использовать в их интересах свое служебное положение. Поэтому организаторы преступных групп через коррумпированных чиновников регулируют механизм разгосударствления.

Получил широкое распространение сговор преступных лидеров, контролирующих те или иные коммерческие предприятия, с представителями органов исполнительной власти в центре и на местах, в результате чего инвестиции за счет госбюджета идут в те коммерческие организации, которые находятся под контролем криминальных структур. Таким же путем создаются условия для незаконного предпринимательства и незаконной банковской, микрофинансовой или коллекторской деятельности; государственное имущество переводится в акционерные общества и иные структуры криминального толка. Используя коррупционные связи в органах исполнительной власти и местного самоуправления, лидеры преступной среды во многих регионах взяли под свой фактический и отчасти юридический контроль создание и развитие сети коммерческих предприятий различных форм собственности.

Признаками, указывающими на коррупционные проявления, могут быть самые разнообразные и завуалированные формы подкупа представителей органов власти криминальными структурами и находящимися под их контролем коммерческими предприятиями и организациями. Наиболее типичные из них следующие:

- открытие для государственных чиновников счетов в престижных зарубежных банках;
- приобретение для них недвижимости за границей;
- участие в перераспределительных отношениях (в приобретении акций на льготных условиях, в выгодной их реализации и т. п.);
- включение в число соучредителей вновь создаваемых коммерческих предприятий родственников и близких лиц;
- организация выездов в престижные загранкомандировки за счет конкретных предпринимательских структур под предлогом выполнения служебных заданий, участия на форумах и другое, с оплатой самих поездок и выдачей крупных валютных средств.

Коррупционные отношения представителей правоохранительных органов с организованными преступными структурами чаще всего на практике выражаются в различных отступлениях и нарушениях действующего законодательства и нормативного регулирования сфер правоохранительной и правоприменительной деятельности таможенных органов, органов антикоррупционной службы, внутренних дел, национальной безопасности, прокуратуры и суда.

Организаторы и руководители преступных групп специально стремятся к вовлечению в свой круг нужных им лиц — коррумпированных работников органов государственной власти, представителей общественных организаций, которые обеспечивают:

- создание условий, препятствующих организации борьбы правоохранительных органов с коррупцией, компрометирование работников, контролирующих правоохранительные органы;
- принятие мер по освобождению членов преступной группы от уголовной ответственности либо смягчению наказания; консультации по правовым вопросам; обучение формам и методам деятельности органов антикоррупционной службы и внутренних дел, комитета национальной безопасности и прокуратуры в противодействии организованной преступности; обеспечение преступников различного рода документами прикрытия.

Коррумпированные лица, как правило, осуществляют в преступном сообществе идеологические, организационные и управленческие функции, ведут поиск новых форм приложения преступной активности, изучают изменение стратегии и тактики деятельности правоохранительных органов в борьбе с преступностью с учетом социально-экономических условий, продумывают вопросы, связанные с управлением и безопасностью преступных групп. Коррупция в основном связана с ее проникновением в теневую экономику, где происходит разделение сфер влияния.

Взяточничество стало затрагивать новые сферы деятельности, связанные с переходом к рыночным отношениям (малый и средний бизнес, банковская система, земельные отношения, приватизация, кооперация и др.). Следовательно, период перехода к рынку, помимо наличия взяточничества в традиционно криминогенных отраслях экономики, характеризуется поражением вновь создаваемых сфер деятельности.

Нравственная позиция коррумпированных лиц имеет четко выраженную потребительскую ориентацию, когда сумма материальных благ и возможностей рассматривается как единственный критерий и содержание жизненного успеха. Этим лицам присущи такие эмоционально-волевые свойства, как эгоизм, зависть, распущенность, несамокритичность, а для значительной части — слабоволие, неумение противостоять «ситуации соблазна» [7, 86].

В настоящее время все более привлекательной для коррупционеров является банковская сфера. Важно отметить, что значительную часть коррупционных проявлений составляют государственные закупки. Правоохранительным органам уже известны факты получения должностными лицами взяток при отводе земельных участков, проведении земельной реформы.

Характеризуя коррупционные проявления в различных сферах человеческой деятельности, мы приходим к выводу, что они напрямую связаны с негативными процессами увеличения «теневого» оборота капитала в стране, вследствие чего возрастает объем и интенсивность неконтролируемого движения валютных средств. Накапливаемые таким образом капиталы используются для преступной деятельности организованных преступных групп и увеличения количества коррумпированных чиновников.

Список использованной литературы:

1. Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество Токаев К-Ж. Послание Главы государства народу Казахстана // Казахстанская правда. 2022. 2 сент.
2. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 г. № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» // [Электронный ресурс]: Режим доступа: https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=39401807 (дата обращения: 25 января 2023 г.).
3. Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2021 г.) // [Электронный ресурс]: Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410> (дата обращения: 26 января 2023 г.).
4. Онгарова Г.Б. Квалификация преступлений коррупционной направленности: постановка проблемы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 188–189.
5. Иманбаев С.М., Кощегулов Б.Б. Развитие правовых норм об ответственности за коррупционные деяния в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 3 (73). — С. 38–42.
6. Сейтхожин Б.У., Сарсенбаев Б.Ш. Формирование антикоррупционного сознания и антикоррупционной культуры в Республике Казахстан // Вестник КЭУ: экономика, философия, педагогика, юриспруденция. — 2022. — № 2 (65). — С. 63.
7. Нуkenов М.О. Коррупционные преступления: криминологический и уголовно-правовой анализ. — Алматы, 1999. — С. 86.

Феткулов А.Х.,

*экономикалық құқықтық зерттеулер F3I жетекші ғылыми қызметкері,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(e-mail: fetkulov_german@mail.ru);*

Сейтхожин Б.У.,

*экономикалық құқықтық зерттеулер F3I аға ғылыми қызметкері,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(e-mail: bulat-1960@mail.ru);*

Сарсембаев Б.Ш.,

*экономикалық құқықтық зерттеулер F3I аға ғылыми қызметкері,
химия ғылымдарының кандидаты
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: bolat_s@mail.ru)*

Сыбайлас жемқорлық: жағдайды бағалау және мәселені тұжырымдау

Анотация. Жұмыста құқық қорғау органы қызметкерлерінің сыбайлас жемқорлыққа және олардың ұйымдасқан қылмыспен байланысына байланысты мәселе қарастырылады. Шетелдің тәжірибесі, бақылау тетігі және сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін жазалау шарасы талданады. Авторлар сыбайлас жемқорлық көрінісін, қылмыстық құрылыммен билік өкіліне пара берудің әртүрлі және жабық түрлерін көрсететін белгісін анықтайды. Құқық қорғау органы мен ұйымдасқан қылмыстық құрылым өкілдерінің сыбайлас жемқорлық қатынасына байланысты мәселеге ерекше назар аударылды. Қылмыстық топтың мемлекеттік органдардың сыбайлас жемқорлық қызметкерлерін тартуға, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға кедергі келтіретін жағдай жасауға, қылмыстық топ мүшелерін қылмыстық жауаптылықтан жалтару немесе жасалған сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін жазаны жеңілдету шарасын қабылдауға ұмтылысы көрсетілген.

Негізгі сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлықтың көрінуі, сыбайлас жемқорлық қылмысы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу.

A.Kh. Fetkulov,

*Leading researcher at the Research Institute of Economic and Legal Research,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(e-mail: fetkulov_german@mail.ru);*

B.U. Seitkhodzhin,

*Senior Researcher at the Research Institute of Economic and Legal Research,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(e-mail: bulat-1960@mail.ru);*

B.S. Sarsembayev,

*Senior Researcher at the Research Institute of Economic and Legal Research,
Candidate of Chemical Sciences
(Karaganda University of Kazpotreboysuz, e-mail: bolat_s@mail.ru)*

Corruption: situation assessment and problem statement

Annotation. The paper deals with issues related to the corruption of law enforcement officers and their connection with organized crime. The experience of foreign countries, control mechanisms and penalties for corruption crimes are analyzed. The authors identify signs indicating corruption manifestations, various and veiled forms of bribery of government officials by criminal structures. Special attention is paid to issues related to corruption relations between representatives of law enforcement agencies and organized criminal structures. It shows the desire of criminal groups to involve corrupt employees of state bodies, to create conditions that hinder the fight against corruption, to take measures to evade members of the criminal group from criminal responsibility or to mitigate punishment for corruption crimes committed.

Keywords: corruption, corruption manifestations, corruption crimes, anti-corruption legislation, anti-corruption, prevention of corruption.

УДК 343

Филипец О.Б.,

*доцент кафедры специальных юридических дисциплин,
кандидат юридических наук, советник юстиции*

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: f-oxana@mail.ru);*

Ирубаева А.Т.,

*старший преподаватель кафедры гражданского и уголовного права,
кандидат юридических наук*

*(Международный Таразский инновационно-гуманитарный институт им. Ш. Муртаза,
г. Тараз, Республика Казахстан, e-mail: iruaitan@mail.ru)*

О дальнейшем реформировании норм законодательства Республики Казахстан об ответственности за совершение насильственных действий сексуальной направленности

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы совершенствования норм об ответственности за изнасилование и насильственные действия сексуального характера. Автором проанализированы отличие и сходства двух составов и высказана идея о возможном объединении изнасилования и насильственных действий сексуального характера в одну статью. Указанное обосновывается ретроспективой развития уголовно-правовых норм за данные преступления, реализацией принципа равенства граждан перед законом через призму международных документов, национального законодательства, теории уголовного права, практику судебных и следственных органов Республики Казахстан. Статья содержит выводы и предложения о дальнейшем совершенствовании уголовного законодательства в части ответственности за изнасилование и насильственные действия сексуального характера, в целях единообразной квалификации содеянного и справедливого назначения наказания.

Ключевые слова: законодательство, изнасилование, насильственные действия сексуального характера, потерпевший, практика, преступление, состав преступления, уголовный закон.

Преступления против половой свободы и половой неприкосновенности занимают важную нишу в аспекте уголовно-правовой борьбы с этой группой посягательств против личности. Уголовный кодекс Республики Казахстан (далее — УК РК) 2014 г. ужесточил ответственность за данные преступления. Среди половых посягательств особо следует выделить два преступления — изнасилование (ст. 120 УК РК) и насильственные действия сексуального характера (ст. 121 УК РК) [1]. Вне зависимости от наличия или отсутствия отягчающих признаков они отнесены законодателем к числу преступлений, тем самым подчеркнута повышенная общественная опасность и характер посягательств.

Если оценивать указанные нормы с позиции ретроспективы их развития, то следует констатировать, что статья об ответственности за насильственные действия сексуального характера является относительно новой, в сравнении с изнасилованием.

Так, если обратиться к Уголовному кодексу РСФСР 1922 г., который действовал на территории всего СССР, к числу преступлений в области половых отношений он относил изнасилование (ст. 169) [2], при этом ответственности за насильственные действия сексуального характера в этот исторический промежуток предусмотрено не было. Отметим, что УК 1922 г. не ограничивал потерпевшего половой принадлежностью, поскольку понимал под изнасилованием «половое сношение с применением физического или психического насилия или путем использования беспомощного состояния потерпевшего лица», то есть законодатель использовал термин «потерпевшее лицо» (для сравнения: в УК РК — потерпевшая).

Следующий уголовный закон — УК РСФСР 1926 г. — также предусматривал ответственность за изнасилование (ст. 153), которое определял как «половое сношение с применением физического насилия, угроз, запугивания или с использованием, путем обмана, беспомощного состояния потерпевшего лица» [3], то есть также посягательство предполагалось в отношении лиц и женского, и мужского пола.

Уголовный кодекс Казахской ССР 1959 года, впервые определил изнасилование (ст. 101) в качестве полового сношения с применением физического насилия, угрозы или с использованием беспомощного состояния исключительно в отношении женщины и ввел ответственность за мужеложство (ст. 104) — удовлетворение сексуальной страсти между лицами мужского пола на добровольной основе [4]. Уголовный кодекс Казахской ССР действовал до вступления в силу уголовного закона суверенного Казахстана, то есть до 1 января 1998 г.

Модельный Уголовный кодекс государств — участников СНГ, будучи рекомендательным законодательным актом, впервые в истории уголовного права стран постсоветского пространства предусмотрел ответственность за изнасилование (ст. 145), где потерпевшей является только женщина, и насильственные действия сексуального характера, от потерпевшими которой выступают лица обоих полов [5]. Уголовный кодекс Республики Казахстан 1997 г. с учетом требований Модельного уголовного закона предусмотрел аналогичные нормы — изнасилование (ст. 120) и насильственные действия сексуального характера (ст. 121) [6].

Действующий УК РК, как нами было отмечено ранее, заимствовал опыт предыдущего закона и предусмотрел ответственность за два разных преступления (ст. ст. 120 и 121 УК РК), разделив их по признаку половой принадлежности потерпевшего лица и способам насильственного удовлетворения сексуальных желаний.

Если подвергнуть анализу объективные и субъективные признаки изнасилования и насильственных действий сексуального характера, можно прийти к выводу, что разделение этих двух составов преступлений на две самостоятельные нормы необоснованно. Изнасилование и насильственные действия сексуального характера существенно не различаются между собой, и сходство этих составов преступлений по объективным и субъективным призна-

кам уголовного правонарушения не вызывает сомнений. Отличия можно вычленить исключительно по некоторым объективным признакам:

1) потерпевший как признак объекта: при совершении изнасилования — это только женщина, тогда как при насильственных действиях сексуального характера потерпевшие — лица обоего пола;

2) способ совершения противоправных действий как признак объективной стороны: при изнасиловании совершается сношение в естественной форме против воли потерпевшей, при насильственных действиях сексуального характера — насильственные мужеложство, лесбиянство или иные действия сексуального характера в противоестественной форме.

Выделение двух самостоятельных норм по признаку половой принадлежности потерпевшего, по нашему мнению, не содержит четкого и логичного обоснования. Международные стандарты по защите прав и свобод человека равным образом защищают права лиц женского и мужского пола. Так, ст. 7 Всеобщей декларации прав человека 1948 г. гласит, что «все люди равны перед законом и имеют право, без всякого различия, на равную защиту закона» [7]. Аналогично равенство, в том числе полов, провозглашает ст. 14 Конституции Республики Казахстан [8] и ч. 4 ст. 15 УК РК [1].

По этому поводу в теории уголовного права существует позиция, что «удаление границы в степени уголовно-правовой охраны половой свободы и неприкосновенности лиц женского и мужского лица, которая выражается в отождествлении ответственности за посягательства на половые интересы при изнасиловании и насильственных действиях сексуального характера, возможно, будет рассматриваться, как изменение имеющихся международных стандартов в области гендерного равенства» [9, 12].

Если обратимся к другим нормам Главы 1 УК, то следует для сравнения отметить, что ст. 123 УК РК («Понуждение к половому сношению, мужеложству, лесбиянству или иным действиям сексуального характера») не разделена на две самостоятельные нормы, и в ней равным образом предусмотрена ответственность за понуждение к сексуальному контакту любым способом лиц как мужского, так и женского пола.

Разделение законодателем изнасилования и насильственных действий на две нормы не обусловлено ни психологическими, ни социологическими факторами и предпосылками. Хотя существует ряд научных позиций, в том числе казахстанских ученых о том, что закон по рассматриваемому вопросу содержит верный подход. А.Д. Дарменов и Е.В. Еспергенова отмечают: «на наш взгляд, объединение изнасилования и действий сексуального характера в одном составе, помимо усложнения диспозиции, может породить сложности в содержании и толковании используемых терминов и определенные трудности в практике применения законодательства. К примеру, практическое осуществление двух различных по способу совершения и содержанию преступных действий (полового сношения и иных действий сексуального характера), совершенных в отношении одного и того же потерпевшего с минимальным временным разрывом, фактически будет наказываться в тех же пределах, что и совершение одного из входящих в подобную диспозицию действий (изнасилования или насильственных действий сексуального характера), что в свою очередь противоречит основополагающим принципам назначения справедливого и обоснованного наказания» [10, 41].

Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 11 мая 2007 г. «О некоторых вопросах квалификации преступлений, связанных с изнасилованием и иными насильственными действиями сексуального характера» не содержит аргументов в пользу разделения изнасилования и насильственных действий сексуального характера на две отдельные нормы. Так, только п. 1 разделяет и дает понятийную характеристику этих действий, во всех остальных пунктах Верховный суд дает разъяснения о квалификации этих деяний в общем, не разделяя их и не выделяя какую-либо специфику, что является еще одним аргументом об отсутствии необходимости разделения указанных составов на две нормы.

Судебная и следственная практика свидетельствует зачастую о необоснованности квалификации посягательств против половой свободы и половой неприкосновенности. Так, гражданин С., имея преступный умысел на удовлетворение сексуальных потребностей, с применением силы и угроз, используя беспомощное состояние потерпевшей А., принудил ее совершить сексуальное удовлетворение в оральной и анальной формах, где временной разрыв во времени был незначительный. Суд квалифицировал действия С. по ч. 1 ст. 121 УК РК [11]. То есть в данном случае совокупность преступлений отсутствует, хотя имеют место два способа совершения преступления в отношении одной потерпевшей. В случае, если С. Принудил бы потерпевшую А. совершить удовлетворение своих сексуальных потребностей орально, после чего перешел к насильственному половому сношению в естественной форме, квалификация проводилась бы по совокупности ст. ст. 120 и 121 УК РК.

Исходя из двух ситуаций, в первом случае насильник получит меньшее наказание несмотря на то, что потерпевшая получает не меньшие моральные страдания и психологический вред, чем во втором случае, где имеет место совокупность преступлений.

С учетом изложенного выше мы полагаем, что в условиях реформирования уголовного законодательства нашей республики назрела необходимость правильной систематизации, которая подразумевает объединение изнасилования и насильственных действий сексуального характера в одну норму, поскольку изнасилование является одним из проявлений насильственных действий сексуального характера.

Существенными аргументами о необходимости и возможности объединения ст. ст. 120 и 121 УК РК в одну норму являются следующие:

1) объект преступлений — является половая свобода и половая неприкосновенность лиц женского и мужского пола. С объективной стороны признаки изнасилования и насильственных действий сексуального характера сходны — присутствует насильственное (психическое или физическое насилие) удовлетворение сексуальных желаний различными способами;

2) квалифицированные и особо квалифицированные признаки ст. ст. 120 и 121 УК РК полностью идентичны;

3) с позиции наказуемости деяний санкции ст. ст. 120 и 121 УК РК совпадают, что свидетельствует о равноценности степени общественной опасности деяний;

4) с позиции науки сексологии индивидуально-личностный и психологический факторы, свидетельствуют о том, что в современных реалиях люди видят разные способы удовлетворения сексуальных желаний, то есть изменилось понимание «классического»/ естественного полового акта. При таком восприятии удовлетворения своих сексуальных желаний преступник, выходя за рамки естественного полового акта, не осознает, что совершает разные преступления, поскольку у него возникает единый умысел на удовлетворение своих сексуальных желаний разными способами.

Исходя из изложенного, предлагаем:

– исключить из Уголовного кодекса РК ст. 120, объединив изнасилование и насильственные действия сексуального характера в одну норму;

– статью 121 УК РК в новой редакции назвать «Насильственные действия сексуального характера» и изложить следующим образом: «Изнасилование, лесбиянство, мужеложство или иные действия сексуального характера с применением насилия или с угрозой его применения к потерпевшему (потерпевшей) или к другим лицам либо с использованием беспомощного состояния потерпевшего (потерпевшей) —, ...»;

– квалифицированные составы преступлений и санкции норм сохранить в прежней редакции без изменений;

– законодательную дефиницию «изнасилование» изложить в ст. 3 УК РК.

Полагаем, что предлагаемая нами систематизация способна преодолеть имеющиеся практические недостатки и будет способствовать верной и справедливой квалификации

насилованных половых преступлений и справедливому подходу при назначении наказания за их совершение.

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения 03.12.2022 г.).
2. Уголовный кодекс РСФСР от 1 июня 1922 г. // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://nnov.hse.ru/ba/law/igpr/sov_gos/ugkod_22 (дата обращения 03.12.2022 г.).
3. Уголовный кодекс РСФСР от 19 февраля 1926 г. // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://docs.cntd.ru/document/901757374> (дата обращения 03.12.2022 г.).
4. Уголовный кодекс Казахской ССР от 22 июля 1959 г. // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K590002000_ (дата обращения 03.12.2022 г.).
5. Модельный Уголовный Кодекс для государств – участников Содружества Независимых Государств. Принят Постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств — участников Содружества Независимых Государств, Санкт-Петербург, 17 февраля 1996 г. // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://online.zakon.kz/> (дата обращения 03.12.2022 г.).
6. Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 г. № 167. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_/k970167.htm (дата обращения 03.12.2022 г.).
7. Всеобщая декларация прав человека. Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O4800000001> (дата обращения 03.01.2023 г.).
8. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения 23.01.2023 г.).
9. Изотов Н.Н. Уголовная ответственность за насильственные действия сексуального характера: Автореф. дис. ... канд.юрид.наук. — М., 2000. — С. 26.
10. Дарменов А.Д., Еспергенова Е.В. Критерии разграничения деяний, предусматривающих ответственность за изнасилование и насильственные действия сексуального характера, на основе анализа международного опыта // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова — 2022. — № 2 (76) — С. 38–42.
11. Архив Акмолинского областного суда. 2022 г.

Филипец О.Б.,

*арнайы заң пәндері кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты, әділет кеңесшісі
(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары
академиясы, Қосшы қ., e-mail: f-oxana@mail.ru);*

Ирубаева А.Т.,

*азаматтық және қылмыстық құқық кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының кандидаты
(Ш. Мұртаза атындағы халықаралық Тараз инновациялық-гуманитарлық институты,
Тараз қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: iruaitan@mail.ru)*

Жыныстық бағыттағы зорлық-зомбылық әрекетін жасағаны үшін жауапкершілік туралы Қазақстан Республикасы заңнамасының нормасын одан әрі реформалау жайында

Аннотация. Мақалада жыныстық сипаттағы зорлау және зорлық-зомбылық әрекеті үшін жауаптылық нормасын жетілдіру мәселесі қарастырылған. Автор екі композицияның айырмашылығы мен ұқсастығын талдап, жыныстық сипаттағы зорлау мен зорлық-зомбылық әрекетін бір мақалаға біріктіру идеясын ұсынды. Жоғарыда айтылғандар осы қылмыс үшін қылмыстық-құқықтық норманы дамытудың ретроспективасымен, халықаралық құжат призмасы, ұлттық заңнама, қылмыстық құқық теориясы, Қазақстан Республикасының сот және тергеу органдарының практикасы

арқылы азаматтардың заң алдындағы теңдігі қағидатын іске асырумен негізделеді. Мақалада зорлау мен жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеті үшін жауаптылық бөлігінде қылмыстық заңнаманы одан әрі жетілдіру туралы, жасалған және әділ жаза тағайындауды біркелкі саралау мақсатында тұжырым мен ұсыныс берілген.

Негізгі сөздер: заңнама, зорлау, жыныстық зорлық-зомбылық, жәбірленуші, тәжірибе, қылмыс, қылмыс құрамы, қылмыстық заң.

O.B. Filipets,

*Associate Professor of the Department of Special Legal Disciplines,
Candidate of Legal Sciences, justice Advisor*

*(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kossy, Republic of Kazakhstan, e-mail: f-oxana@mail.ru)*

A.T. Irubaeva,

*Senior Lecturer of the Department of Civil and Criminal Law,
Candidate of Legal Sciences*

*(International Taraz Innovation and Humanitarian Institute named after Sh. Murtaz,
the city of Taraz, Republic of Kazakhstan, e-mail: iruaitan@mail.ru)*

On further reform of the norms of the legislation of the Republic of Kazakhstan on responsibility for the commission of violent acts of sexual orientation

Annotation. The article discusses the issues of improving the norms on responsibility for rape and violent acts of a sexual nature. The author analyzes the differences and similarities of the two compositions and expresses the idea of a possible combination of rape and sexual violence in one article. This is justified by the retrospective development of criminal law norms for these crimes, the implementation of the principle of equality of citizens before the law through the prism of international documents, national legislation, the theory of criminal law, the practice of judicial and investigative bodies of the Republic of Kazakhstan. The article contains conclusions and proposals for further improvement of criminal legislation in terms of responsibility for rape and violent acts of a sexual nature, with a view to uniform qualification of the deed and fair sentencing.

Keywords: legislation, rape, sexual violence, victim, practice, crime, corpus delicti, criminal law.

УДК 343.131

Хан В.В.,

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: khanvitaliy@gmail.com)*

Презрение естественных прав человека как основная форма отчуждения иррационального в уголовном процессе

Аннотация. Целью настоящей статьи является установление причин и следствия, а также закономерности между ними в результате презрения прав человека как основной формы отчуждения иррационального в уголовном процессе. В этой связи автор на основе методологии собственной научной школы «дихотомии иррационального/рационального в уголовном процессе» раскрывает диахронические пласты в синхронии правовой действительности. Статья подготовлена в рамках реализации проекта OR 11465470 «Массовые политические репрессии в Казахстане в 20–50-х гг. XX в. и процессы реабилитации: создание единой базы данных» при финансовой поддержке Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Ключевые слова: естественные права человека; уголовный процесс; дихотомия иррациональное/рациональное; дискриминация.

Фрейм иррационального компонента правового закона складывается из системы естественных прав и свобод человека, синхронизировавшей в себе диахронические пласты обще-

человеческих ценностей до правовых форм регулирования общественных отношений, интегрировавших в условиях развития цивилизации и культуры в новую форму общественного сознания — право, ставшее универсальным средством согласования и упорядочения правил социального взаимодействия. В этой связи натурализация абсолютных прав и свобод генетически обуславливается, прежде всего, биологическими свойствами человека, эволюционной трансформацией животных инстинктов в развернутые, дополненные, конкретизированные формулы социального общежития, детерминантом которых выступает удовлетворение динамичных потребностей материального, духовного и культурного развития.

Так, с момента закрепления в своем сознании сакрального «табу» человек определяет для себя первую норму, запрещающую ему посягать на естественный порядок жизнедеятельности себе подобного, которым он признает пока только представителя своей социальной группы, состоящего с ним в родственных узах. Далее по мере развития общественного взаимодействия в условиях меняющихся экономических формаций дифференциальным критерием человека как себе подобного начинает выступать имущественное положение индивида, наличие/отсутствие у него права собственности: владения, пользования и распоряжения. Например, античный философ Аристотель в рамках рабовладельческого строя рассуждает о том, что «каждый человек должен быть свободен и иметь трех рабов». Следующий уровень в эволюции общества и развития цивилизации в качестве доминанты в социальной дифференциации индивидов определяет специфику культурной идентификации личности, образующей культурную конфронтацию. Здесь верховенство в сознании человека берут идеологические предрассудки, позволяющие мистическим образом возвыситься одной социальной группе над остальными индивидами, придерживающихся иных взглядов и форм их реализации. Однако высшей степенью абстракции натурализации прав и свобод человека является их материальное закрепление на конвенциональном уровне, определяющим в качестве доминанты правового режима абсолютный запрет на проявление каких-либо форм дискриминации, отчуждение равноправия через ограничение в политических, гражданских и иных правах, основанных на волюнтаристической политизации предрассудков отдельных социальных групп.

Таким образом, по мере эволюционного развития экономической формации человеческий социум эмпирическим путем вырабатывает и фиксирует в своем сознании систему общечеловеческих ценностей, нарушение которых приводит к формированию конфликтов, составляющих угрозу респектабельности социального взаимодействия. И если на первом этапе развития человеческого рода животный инстинкт, опираясь на самосохранение, в качестве доминанты устанавливает жизнь, то с приходом рабовладельческого строя на трон доминанты венчается право собственности, а импульсом ценностного ориентира человека становится борьба за собственные свободы. Именно с этих позиций начинают размышлять о праве, его сущности и содержании древнегреческие философы, его инфраструктура объективируется в период Имперского Рима, выступая в качестве универсального средства регулирования социальных отношений в мультикультурной среде аннексированных народов. Так, этап за этапом осмысление трагического опыта, презрения естественных прав и свобод человека, все больше выходящего за пределы национальных государств и обретающего проблему глобального масштаба, позволило человечеству прийти к позиции единства в охране общечеловеческих ценностей на конвенциональном уровне.

Заканчивая на этом исторический экскурс диалектического развития натурализации прав и свобод человека, следует перейти к современности права, его основным принципам, функционирующим в единой системе и фиксирующим в себе основные идеи общечеловеческих ценностей, чтобы прийти к пониманию опасности отчуждения иррационального компонента правового закона в рамках уголовного процесса. Так, парадигма концепций квантитативного и редуцированного производства, образовавшая идею борьбы с преступностью в качестве господствующей цели уголовного судопроизводства, синергетическим путем создала условия

для презрения прав и свобод человека через сокращение конструкции правовой формулы: «виновен — не потому что вина признана, а потому что она доказана», определяя признание обвиняемого царицей доказательств.

Вместе с тем свертывание процесса доказывания до признания обвиняемым своей вины представляет собой лишь сопутствующее основание для привлечения лица к уголовной ответственности в обход унифицированной (полноценной) процедуры, в то время как реальным фактором применения дифференцированных (ускоренно-упрощенных) порядков выступают вспомогательные маркеры.

С позиции иррационального компонента правового закона единственным маркером, позволяющим отклониться от курса унифицированного производства в сторону редуцированной дифференциации процессуальной формы, является незначительный характер и низкая степень общественной опасности совершенного противоправного деяния, предоставляющие возможность использования административно-управленческих мер профилактического воздействия на правонарушителя. Однако в режиме отчуждения иррациональной доминанты правового закона (антиправовые условия), детерминация подмены уголовного правосудия административно-распорядительным производством обогащается превалированием дополнительных маркеров, связанных с социальной, расовой, языковой и иной групповой принадлежностью.

Следовательно, доминантой в сфере презрения естественных прав и свобод человека как основной формы радикального отчуждения иррационального в уголовном процессе выступает дискриминация. При этом отчуждение принципа осуществления правосудия на началах равенства перед законом и судом объективируется через дифференциацию формы уголовного судопроизводства в сторону ее редуцирования, позволяя обеспечить квантитативный подход административно-уголовной расправы, репрессирования отдельных социальных групп.

У большевизма идея о полноценных/неполноценных гражданах детерминирована самой природой классовой борьбы и до 1936 г. находит свое объективированное выражение в нормах конституционного права. Соответственно, ординарная форма уголовного судопроизводства, основанная изначально (согласно Декрету о суд № 2) на доминировании принципа справедливости, разумности над принципом формальной законности, а также господства воли народных присяжных над позицией профессионального суда, существовала, условно говоря, для полноценных граждан — пролетариата. В отношении остальных социальных слоев населения действовали экстраординарные формы судопроизводства, относящиеся по своей природе к административной, властно-распорядительной деятельности, не имеющей ничего общего с качественными характеристиками уголовного процесса как особого вида государственной деятельности, связанной с установлением виновности лица, оценкой характера и степени общественной опасности совершенного им противоправного деяния, индивидуализацией наказания.

Таким образом, большевистская политика апартеида приводила к лишению определенных социальных и национальных слоев населения гражданских и политических прав, в том числе гарантированных конституционными и уголовно-процессуальными нормами советского государства. Относительно уголовного процесса, коррелятом отчуждения принципа на осуществление правосудия на началах равенства перед законом и судом выступало купирование гражданского права на справедливый суд, рассмотрение дела в рамках надлежащей процедуры.

В этих целях формируется синкретическое единство процессуальных функций в руках полицейских органов, осуществляющих уголовно-административную аннигиляцию, классовое уничтожение через репрессивные меры, включая применение смертной казни. Подобная дискриминация в рамках надлежащей уголовно-процессуальной процедуры и соблюдения права на справедливый суд влечет за собой отчуждение не только рассмотрения дела компе-

тентным судом, но и права на квалифицированную юридическую помощь, профессиональную защиту.

В то же время дифференцированные формы уголовного судопроизводства автоматически купировали и другие неотъемлемые элементы права на справедливый суд, каковыми является гласность, непосредственность и устность судебного разбирательства. При таком экстраординарном порядке судопроизводства господствует теория формальных доказательств, а, следовательно, рассмотрение дела остается в пределах письменного производства, регламентированного совершенно секретными документами, нарушающими принцип транспарентности права. Еще одной существенной проблемой, купирующей право на справедливое судебное разбирательство, является подмена теорией формальных доказательств качественных характеристик принципа полноты (предела) доказывания суммативным набором процессуальных документов, позволяющих формально скомпоновать признаки виновности обвиняемого, не имеющих ничего общего с достоверным знанием.

Поэтому, если для полноценных граждан ординарный порядок уголовного судопроизводства основывался на демократических началах, то в рамках реализации политики социальной сегрегации функционировала модель «полицейской тройки», представлявшая собой монолитную конструкцию, унифицировавшую функции по раскрытию, расследованию, обвинению, защите и разрешению уголовного дела. Соответственно, все производство по уголовному делу было сведено к административно-протокольной форме.

В этой части примером для правовой оценки деятельности, основанной на купировании права на справедливый суд, могут служить выписки из протокола № 3 заседания внесудебной Тройки при управлении НКВД по Гурьевской области от 9 июля 1938 года [1]. Рассматриваемый нами протокол полицейской тройки, принимаемый под прокурорским надзором, выступающим псевдоправовой гарантией, подменяющей собой не право на справедливый суд, принцип судебной защиты прав и свобод человека и гражданина, представляет собой не что иное, как форму административно-уголовной расправы, акт административно-распорядительного характера в отношении лиц, не подпадающих под стандарт советского гражданина — «пролетария».

При таких условиях собирание доказательств становится бессмысленным, поскольку виновность лица образуют не противоправные деяния, а дифференциальные признаки (социальные, национальные, языковые, сексуальные, гендерные и т. д.), указывающие на несоответствие маркерам полноценного гражданина, человека. Следовательно, в основу виновности лица закладывается принцип инаковости, формирующий общественные сигналы стереотипного представления социальной опасности, исключаяющие правовую коммуникацию и, как следствие, приводящие к применению продуцентом формального подхода вместо содержательной (материальной) составляющей. Формальная доминанта и стереотипное представление продуцента купируют реализацию принципа достаточного основания.

Соответственно, другим признаком, указывающим на системный подход в презрении естественных прав и свобод человека, является отчуждение принципа разумного срока, что свойственно для конвейерного производства с квантитативной результативностью. Так, редуцированная форма уголовного судопроизводства, основанная на оперативных приказах НКВД СССР, помимо выхолащивания процессуальных гарантий и свертывания процесса доказывания, не оставляла ни малейшего шанса для объективной оценки качественных характеристик обстоятельств и материалов уголовного дела. В частности, приказ НКВД СССР № 00606 «Об образовании Особых троек для рассмотрения дел на арестованных в порядке приказов НКВД СССР № 00485 и др.» от 17 сентября 1938 г. предписывал рассмотрение дел в отношении лиц, арестованных только до 1 августа 1938 г., с окончанием работы в 2-х месячный срок [2]. Ранее оперативный приказ НКВД СССР № 00447 «Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и других антисоветских элементов» от 30 июля

1937 г., обязывал в четырехмесячный срок репрессировать 258 950 человек, из них в порядке расстрела – 65 950 человек, остальных заключить в лагеря и тюрьмы на срок от 8 до 10 лет – 193 000 человек [3]. Далее, с августа 1937 по ноябрь 1938 гг. в рамках национальных операций было репрессировано 335 513 человек, из которых расстреляно 247 157 человека – 73,66 % от общего числа осужденных.

Свертывание процесса доказывания до примитивной системы формальных доказательств, при которой признание обвиняемого признается «цариц» ей доказательств, детерминирует релевантность применения пытки по отношению к подследственным, поскольку использование механизмов уголовных репрессий становится орудием защиты интересов власти имущих. В этой связи мистифицируется общественное убеждение о том, что никто не желает сам себе зла, а, следовательно, признание обвиняемого представляет собой универсальное средство по формированию достаточного основания.

Таким образом, происходит отчуждение принципа неприкосновенности личности и коррелирующего с ним принципа уважения чести и достоинства человека. Так, согласно секретному приказу министра внутренних дел СССР Л.П. Берии № 0068 «О запрещении применения к арестованным каких-либо мер принуждения и физического воздействия» от 4 апреля 1953 г. МВД СССР было установлено, что «в следственной работе органов МГБ имели место грубейшие извращения советских законов, аресты невинных советских граждан, разнузданная фальсификация следственных материалов, широкое применение различных способов пыток — жестокие избиения арестованных, круглосуточное применение наручников на вывернутые за спину руки, продолжавшееся в отдельных случаях в течение нескольких месяцев, длительное лишение сна, заключение арестованных в раздетом виде в холодный карцер и др.

По указанию руководства (бывшего) министерства государственной безопасности СССР избиения арестованных проводились в оборудованных для этой цели помещениях в Лефортовской и внутренней тюрьмах и поручались особой группе специально выделенных лиц из числа тюремных работников, с применением всевозможных орудий пыток.

Такие изуверские «методы допроса» приводили к тому, что многие из невинно арестованных доводились следователями до состояния упадка физических сил, моральной депрессии, а отдельные из них до потери человеческого облика.

Пользуясь таким состоянием арестованных, следователи-фальсификаторы подсовывали им заблаговременно сфабрикованные «признания» об антисоветской и шпионско-террористической работе.

Подобные порочные методы ведения следствия направляли усилия оперативного состава на ложный путь, а внимание органов государственной безопасности отвлекалось от борьбы с действительными врагами Советского государства» [4]. Далее приказывалось: «категорически запретить в органах МВД применение к арестованным каких-либо мер принуждения и физического воздействия; в производстве следствия строго соблюдать нормы уголовно-процессуального кодекса. Ликвидировать в Лефортовской и внутренней тюрьмах организованные руководством (бывшего) МГБ СССР помещения для применения к арестованным физических мер воздействия, а все орудия, посредством которых осуществлялись пытки, — уничтожить. С настоящим приказом ознакомить весь оперативный состав органов МВД и предупредить, что впредь за нарушение советской законности будут привлекаться к строгой ответственности, вплоть до предания суду не только непосредственные виновники, но и их руководители» [5].

Итак, презрение естественных прав и свобод человека представляет собой основную форму радикального отчуждения иррационального в уголовном процессе, так как подменяет природные задачи уголовного правосудия средствами защиты политической диктатуры власти имущих. Вследствие этого уголовный процесс как особый вид государственной деятельности отрицается формами административно-уголовной расправы, ключевым критерием ко-

торых становится принцип дискриминации, отчуждающий равенство всех перед законом и судом, свободный доступ к правосудию.

Подобная тенденция создает редуцированные формы уголовного судопроизводства, включающие реализацию права на справедливый суд, принцип судебной защиты прав и свобод человека и гражданина, а вместе с ним и остальные процессуальные гарантии, обусловленные надлежащей организационной диспозицией в реализации уголовно-процессуальных функций.

Указанные обстоятельства по своему характеру относятся к антиправовому режиму и создают условия для беспрепятственного проявления произвола в интересах сохранения диктатуры авторитарно-тоталитарного режима, приводящего к массовым репрессиям граждан, чья вина обусловлена принципом инаковости.

Соблюдение естественных прав и свобод человека является неотъемлемой гарантией достижения объективной истины по уголовному делу, а также предотвращения антиправового произвола, что обеспечено диалектическим единством иррационального/рационального в уголовном процессе.

Список использованной литературы:

1. Выписки из протокола № 3 заседания внесудебной Тройки при управлении НКВД по Гурьевской области от 9 июля 1938 г. // Материалы Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий (20–50 годы XX века). Т. 1. / Под общ. ред. Е.Т. Карина. — Нур-Султан, 2022. — С. 403–406.
2. Приказ НКВД СССР № 00606 «Об образовании Особых троек для рассмотрения дел на арестованных в порядке приказов НКВД СССР № 00485 и др.» от 17 сентября 1938 г. // Материалы Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий (20–50 годы XX века). Т. 1. / Под общ. ред. Е.Т. Карина. — Нур-Султан, 2022. — С. 406–407.
3. Оперативный приказ НКВД Союза ССР № 00447 «Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и др. антисоветских элементов» от 30 июля 1937 г. // ЦА ФСБ РФ. Ф. 66. Оп. 5. Д. 2. Л. 155–174. Подлинник. АП РФ. Ф 3. Оп. 58. Д. 212. Л. 59–78 // <https://petroff17.livejournal.com/57374.html>
4. Приказ министра внутренних дел СССР Л.П. Берии № 0068 «О запрещении применения к арестованным каких-либо мер принуждения и физического воздействия» от 4 апреля 1953 г. // Материалы Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий (20–50 годы XX века). Т. 1. / Под общ. ред. Е.Т. Карина. — Нур-Султан, 2022. — С. 537–538.

Хан В.В.,

*заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы*

Құқық қорғау органдары академиясы Қосшы қ., e-mail: khanvitaliy@gmail.com)

Қылмыстық процесте иррационалды иеліктен шығарудың негізгі нысаны ретінде адамның табиғи құқығын құрметтемеу

Аннотация. Мақаланың мақсаты — қылмыстық процесте иррационалды иеліктен шығарудың негізгі нысаны ретінде адам құқығын құрметтемеу нәтижесінде туындайтын себеп пен салдарды, сондай-ақ олардың арасындағы заңдылықты анықтау. Осыған орай, автор өзінің «қылмыстық іс жүргізудегі иррационалды/рационалды дихотомия» ғылыми мектебінің әдіснамасын негізге ала отырып, диахрондық қабатты заңды шындықпен үндестікте ашып көрсетеді. Мақалада Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің қаржылық қолдауымен «XX ғасырдың 20–50 жылдарындағы Қазақстандағы жаппай саяси қуғын-сүргін және оңалту процесіне» қатысты бірыңғай деректер базасын құру сөз болады.

Негізгі сөздер: адамның табиғи құқығы; қылмыстық процесс; дихотомия иррационалды/рационалды; кемсітушілік.

V.V. Khan,

Candidate of Legal Sciences, associate professor

*(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
the city of Kosshy, Republic of Kazakhstan, e-mail: khanvitaliy@gmail.com)*

Contempt of natural human rights as the main form of alienation of the irrational in the criminal process

Annotation. The purpose of this article is to establish the causes and consequences, as well as the pattern between them as a result of the contempt of human rights as the main form of alienation of the irrational in the criminal process. In this regard, the author, based on the methodology of his own scientific school of «irrational/rational dichotomy in criminal proceedings», reveals diachronic layers in synchrony with legal reality. The article was prepared within the framework of the project OR 11465470 «Mass political repression in Kazakhstan in the 20-50s of the twentieth century. and rehabilitation processes: creation of a unified database» with the financial support of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: natural human rights; criminal process; dichotomy irrational/rational; discrimination.

УКД 340.11

Шиктыбаев Т.Т.,

профессор кафедры «Право», доктор юридических наук

(e-mail: toksanbi@mail.ru);

Ибраев А.З.,

профессор кафедры «Право», кандидат юридических наук

(e-mail: ibraevz_1961@mail.ru);

Каспаева Р.С.,

старший преподаватель кафедры «Право», магистр юридических наук

*(Костанайский социально-технический университет им. Зулхарнай Алдамжар,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: raushankaspaeva@mail.ru)*

Идейно-ценностные основы понятия правоохранительной деятельности и некоторые методологические аспекты ее осмысления

Аннотация. В статье рассматривается значение идейно-ценностных основ понятия правоохранительной деятельности в постсоветской действительности и общественного бэкграунда в парадигме осмысления ее природы и сущности. В рамках обоснования определяющей методологической роли обозначенных основ в различном понимании правоохранительной деятельности в западном и постсоветском мировоззрениях авторы опираются на теорию исторического времени, исторический опыт советской и западной цивилизаций. В работе раскрывается различное понимание обозначенными цивилизациями категорий правомочие и вынужденность применения принуждения со стороны правоохранительных органов. В рамках аргументации значения общественного бэкграунда для осмысления правоохранительной деятельности в исследовании предлагаются классификации уровней постсоветского познания, рассматриваются их задачи и методы.

Ключевые слова: правоохранительная деятельность, методология права, философия права, правопонимание, идейно-ценностные основы права.

Правоохранительная деятельность представляет собой специфический способ защиты правопорядка, в качестве самостоятельной системы знаний она имеет свой предмет и метод, интенцию и принципы. Тем не менее, это система прикладных знаний, поэтому она обусловлена как достижениями, так и лакунами фундаментальных отраслей юридической науки, достижениями и проблемами теории и методологии юриспруденции. Как писал Г. Еллинек: «Всякий, приступающий к исследованию основных социальных проблем, не может не почув-

ствовать с первых же шагов отсутствие глубоко продуманной методологии. В литературе учения о государстве господствует в этом отношении величайшая путаница» [1, 25].

Методология познания правоохранительной деятельности, тем более природы и парадигмы права и государства в их единстве и противоречии, на наш взгляд, и есть тот главный, но одновременно далеко не всегда явный для постсоветского исследователя когнитивный инструмент. От понимания значения методологии, умения пользоваться ею зависит фундаментальность и целостность осмысления всякого предмета исследования – в нашем случае природы и сущности правоохранительной деятельности в структуре казахстанской юриспруденции. Мы исходим из того, что в структуре методологии познания правоохранительной деятельности ключевое место принадлежит такой философской категории, как идейная и цивилизационная ценности. Следовательно, и глубинные проблемы ее понятия, так же, как и понятий «право» и «государство» в постсоветской правовой действительности, надо искать, прежде всего, через призму их философско-методологического и идейно-теоретического осмысления.

В работе выдвигаются следующие *основные положения*: а) проблемы понятия правоохранительной деятельности в казахстанской и постсоветской юриспруденции в целом — это частное проявление методологической проблемы осмысления правовой действительности, в особенности категорий «право» и «государство», с позиции цивилизационных ценностей; б) правомочие и вынужденность применения насилия (принуждения) органами правопорядка есть определяющие условия, на основе понимания и отношения к которым формируется идейно-ценностное различие в понимании правоохранительной деятельности со стороны развитых стран и постсоветских государств; г) цивилизационная разнородность казахстанского общества, социальное и политико-правовое иждивенчество широких масс есть тот определяющий background, который лежит в основе обозначенной методологической проблемы понятия правоохранительной деятельности.

Новый Казахстан – это новый методологический подход к осмыслению казахстанской действительности, новое идейно-ценностное понимание правоохранительной деятельности, ее места и значения в структуре социальной регуляции. Необходимость такового переосмысления и предопределила актуальность и предмет настоящего исследования.

В статье на основе осмысления научно-правовых теорий и философских концепций, сравнительного анализа и эмпирического опыта, в том числе собственного (опыта работы в правоохранительных органах в советский и постсоветские периоды), авторы используют как научный, так и рефлексивный методы осмысления правоохранительной деятельности.

Результаты исследования, по мнению авторов, могут быть полезными как при отраслевом, так и прикладном исследовании данного вида деятельности, в учебном процессе и практической деятельности правоохранительных органов.

Идейно-ценностные основы понятия правоохранительной деятельности

Права и свободы человека, демократия, равенство и справедливость стали едва ли не главными идеями-символами постсоветского дискурса 90-х гг. прошлого века и первых лет 21-го столетия. В рамках такового тренда в Казахстане были последовательно приняты цивилизационно-новая Конституция (1993 г.), идейно-новые кодексы, законы об органах внутренних дел, прокуратуре и другие законодательные акты, проведен ряд правовых и административных реформ. Этому идейно-реформаторскому тренду были искренне подвержены юридические и другие гуманитарные науки.

Однако традиционное (советское) миропонимание и парадигма старого миропорядка оказались достаточно устойчивыми. Как следствие, в течение 3-х десятилетий казахстанское общество в лице правовой науки и законотворчества, правоприменения и правоохранитель-

ной деятельности не смогло добиться необходимых институциональных и практических преобразований. На наш взгляд, одной из методологических причин таковых неудач можно смело назвать такую проблему, как неразработанность понятийного аппарата юриспруденции, идейно-ценностных основ правовых понятий, в особенности категорий «право» и «государство», на которых главным образом и зиждется понятие правоохранительной деятельности. Думается, прав Г. Лебон, когда отмечает: «Единственные важные перемены, из которых вытекает обновление цивилизаций, совершаются в идеях, понятиях и верованиях» [2, 179]. Именно через такую призму представляется целесообразным рассматривать проблему понятия правоохранительной деятельности современного Казахстана (постсоветского пространства).

Правоохранительная деятельность в постсоветском правосознании в самом общем представлении представлена как вид государственной деятельности, которая осуществляется с целью охраны права специально уполномоченными органами путём применения юридических мер воздействия в строгом соответствии с законом и при неуклонном соблюдении установленного им порядка [3]. Это лаконичное и, на первый взгляд, достаточно полно отражающее природу и суть данного вида деятельности определение. С другой стороны, понятие «правоохранительная деятельность», как видим, опирается хотя и на фундаментальные, но все же противоречивые, уже обозначенные категории «право» и «государство» [4]. А это уже само по себе вызывает определенное сомнение в релевантности данного понятия.

Следовательно, проблему понятия правоохранительной деятельности следует рассматривать как частный случай проявления проблемы правопонимания и понимания государства. В свою очередь, понятия право и государство есть не что иное, как отражение идейно-ценностных типов мировоззрений, различия цивилизаций и социокультурного опыта [5]. Поэтому не случайно, что понятия «право» и «государство», «правоохранительная деятельность» и т. д. в западном миропонимании, к примеру, одно, в постсоветских обществах — достаточно значимо другое [6].

Причин этого различия можно найти множество. Но одна из главных, как представляется, кроется в недооценке постсоветской юриспруденцией высокой методологической значимости исторического времени, которое проходит то или иное общество на рубеже 20-ого и 21-ого столетий, — в частности, различного уровня понимания обозначенными обществами ценности жизни, прав и свобод индивида, категории субъектности. С этой позиции можно утверждать, что в своем цивилизационном становлении западный мир смог преодолеть неизбежный эволюционно-исторический этап внутривосточного и имперского диктата, на аксиологическом уровне осознать преимущество нравственно-правового диалога перед законом безмерной физической силы (принуждения, насилия).

Отсюда вполне закономерно, что в западных обществах правоохранительная деятельность не только в риторике, но де-юре и де-факто производна от идеи гражданского общества и его интересов, обеспечивает интересы индивида и демократии. Отсюда повышенная социально-политическая и юридическая ответственность государства перед обществом, правоохранительных органов — перед индивидом, сильного субъекта — перед слабым.

Несколько иначе дело обстоит в развивающихся странах — в частности, в постсоветской действительности. С одной стороны, конституции стран декларируют приверженность общества и государства к принципам гражданственности и демократии, верховенства права, приоритету прав и свобод человека. С другой — де-факто нередко наблюдаются доставшиеся в наследство советское миропонимание, предпочтения в пользу авторитарных и силовых методов социальной регуляции, парадигма презумпции виновности гражданина перед государством, такие цивилизационно устаревшие главные методы оценки эффективности борьбы с преступностью, как процентно-сравнительная статистика раскрытия преступлений и процентно-сравнительная статистика кары правонарушителей.

В результате таких методологических противоречий (риторики и поведения, конституции и остального законодательства, законодательства и практики) значительная часть общества с неизбежностью попадает в когнитивный диссонанс — мировоззренческий кризис. На наш взгляд, сегодняшние постсоветские проблемы правопонимания, понятия государства и правоохранительной деятельности, институциональные и правореализационные противоречия в сфере правопорядка в значительной мере представляют следствие указанного диссонанса (кризиса).

Понятие «правоохранительная деятельность» отражает особую сторону (способ, вид) социальной регуляции, предопределяет специфику, предмет и ее пределы как самостоятельной отрасли знания. Эта особенность состоит в том, что правоохранительная деятельность по своей природе и этимологии с неизбежностью сочетает, с одной стороны, правомочие на применение насилия, с другой — его вынужденность. Ключевая проблема здесь кроется в том, как то или иное общество (государство) относится к пониманию понятия вынужденности со стороны правоохранительных органов.

Исходя из мировоззренческого приоритета прав и свобод человека, Западный мир правомочие на применение насилия со стороны органов правопорядка де-юре и де-факто неразрывно связывает с категорией вынужденной необходимости. С позиции материального права это не что иное, как крайняя необходимость, необходимая оборона, задержание преступника с четко нормативными основанием и условиями правомерности.

Постсоветская правовая действительность, напротив, больше исходит из приоритета ситуационной целесообразности применения насилия в ущерб требованиям крайней необходимости и необходимой обороны, задержания преступника, обосновывая такое насилие интересами правопорядка и государства, абстрактного общества и т. д.

На наш взгляд, обозначенные в данном подразделе философско-методологические аспекты и есть главные и принципиальные различия в понимании правоохранительной деятельности со стороны Западного мира и постсоветских обществ, ключевая проблема понятия правоохранительной деятельности на постсоветском пространстве. Признавая в Основном законе западные ценности, сегодняшнему Казахстану методологически важно быть последовательным, в частности, в институциональном их обеспечении со стороны отраслевого и прикладного законодательства, правоохранительной практики. На наш взгляд, эта крайне перспективная тема для самостоятельного исследования.

Общественный background в контексте осмысления правоохранительной деятельности

Казахстанское общество [7], как и всякое иное, далеко не однородно. Поэтому другим важным элементом, позволяющим понять национальную (постсоветскую) природу и специфику правоохранительной деятельности, на наш взгляд, выступает ее background (бэкграунд, фон, контекст) — казахстанское общество как совокупность самых различных индивидов и социальных фигураций, отличаемых друг от друга в нашем случае по самым обыденным и примитивным основаниям. Так, одно дело, если обыватель и гражданин, исследователь и законодатель, правоприменитель и сотрудник правоохранительных органов интуитивно предполагают идейно-ценностную природу и сущность правоохранительной деятельности, но при этом испытывают серьезные трудности в их формулировании. Другое — если обозначенные субъекты понимают это, но, например, по идейным и/или оппортунистическим предпочтениям не принимают и не желают принимать парадигму цивилизационных (западных) трендов. Третье — если они в силу привычного с советского прошлого ментально-жизненного образа жизни обеспокоены лишь своими физиологическими потребностями, а его служебные (трудовые, предпринимательские) обязанности подчинены исключительно

этому. Четвертое — если эти представители общества не желают напрягать свой разум, а иногда и не способны к рефлексии или гуманистическому размышлению.

Если же подойти к обозначенной познавательной неоднородности с научной позиции, то ее можно представить как уровни (формы) общественного познания: а) обыденного — со стороны широких масс (общества); б) профессионально-юридического — со стороны работников органов правопорядка; в) фундаментально-теоретического и научно-прикладного — со стороны ученых-юристов, социологов и законодателей; г) философско-методологического — со стороны ученых-теоретиков и философов.

В казахстанской действительности каждый из этих уровней познания имеет свои, свойственные только ему, специфические издержки. Но у них есть, как нам представляется, и два объединяющих момента. Во-первых, это лакуны, которые обусловлены самой сложностью осмысления когнитивных свойств (характеристик, возможностей) разумного человека, в особенности с позиции категории «Я». Во-вторых, эти издержки во многом непосредственно или опосредованно обусловлены с междоцивилизационным перепутьем (с уже обозначенным когнитивным диссонансом), в котором оказались сегодняшний Казахстан и каждый постсоветский человек.

Это перепутье (диссонанс) — проблема выбора между прошлым (традицией) и будущим — западным гуманизмом и западными технологиями; вопрос выбора между привычным (традиционным) мышлением, обусловленным наследием советского социально-экономического и политико-правового иждивенчества, приверженностью к патриархальным идеям Ислама, с одной стороны, и интуитивным осознанием основной частью казахстанского общества преимущества западных ценностей — демократического свободомыслия и гуманизма, получивших формализацию в Основном законе Казахстана, технологий в интересах отдельно взятой личности.

Очевидно, что интуитивное осознание далеко от философского и мировоззренческого осмысления объективной действительности в ее цивилизационном многообразии и антитезе. Отсюда и различное понимание постсоветскими и западными парадигмами социально-политической ответственности общества за делегированные правоохранительным органам полномочий, различное понимание функций гражданского контроля за правомерностью их деятельности, особенно в части применения методов принуждения (насилия, огнестрельного оружия).

Из сказанного у пытливого человека возникает вполне справедливый вопрос: как же на таком цивилизационном «перепутье», при таком когнитивном диссонансе возможно добиться идейно-ценностных (методологических) перемен в деятельности правоохранительных органов?

В самом общем представлении ответ на него, по нашему представлению, может выглядеть следующим образом. Во-первых, это созидательное [8] разрушение старых, традиционных — ортодоксально-религиозных, социокультурных и политических — верований относительно миропорядка и правопорядка, во-вторых, это создание в казахстанском обществе институциональных возможностей и юридических механизмов для свободомыслия, реализации новых цивилизационных и технологических идей в рамках обеспечения правопорядка. Однако при этом важно помнить, что идеи прошлого достаточно сильны, чтобы уступать место новым, которые еще не окрепли в сознании масс [2, 180], что нередко наблюдается в постсоветском пространстве [9].

Эта сфера социально-правового реформирования настолько противоречива и многогранна, что не может быть отдана на откуп осмыслению отраслевыми и прикладными сферами юриспруденции — это общий для мировоззренческих и философских, всех иных сфер познания предмет исследования. При этом, как представляется, в рамках обозначенных научных и философских уровней познания необходимо выделить два таких направления. Во-

первых, это сам метод и предмет исследования; во-вторых — преобразование полученных результатов (философских и научных знаний) в понятные для обыденно-практического познания лексические словоформы, доступный для всех заинтересованных лиц учебный материал и практические рекомендации.

В обоснование методологической значимости вторых направлений научных и философских форм познания представляется целесообразным использовать следующую аналогию. Как водителю (машинисту, пилоту) не обязательно досконально знать устройство двигателя, трансмиссии, топливной и воздушных систем, состав дорожного покрытия, природу погодных явлений и т. д., так и законопослушному гражданину (обывателю), сотруднику правоохранительных органов (ремесленнику права) нет необходимости разбираться в этих сложных научных и философских категориях и концепциях.

Главная задача водителя (машиниста): а) правильно и быстро читать (понимать) показания приборов, отражающих основные параметры состояния и функций транспортного средства; б) иметь устойчивые навыки управления этим средством в соответствии с требованиями дорожных знаков и исходя из конкретной дорожной ситуации. В свою очередь, главной задачей гражданина (как единственного источника власти и потребителя правопорядка) выступает общее представление о правовой действительности. Во-первых, это знание основных положений Конституции, понимание своих и чужих неотъемлемых и производных прав, обязанностей и ответственности; во-вторых, это знание вытекающих из Конституции и корреспондирующих субъективным правам гражданина обязанностей органов государственной власти и управления — обязанностей органов правопорядка. И, наконец, в-третьих, что является ключевым в этой «троице» и главной методологической проблемой для постсоветского индивида, — это понимание значимости своей субъектности — осознание себя элементом источника власти и представителем гражданского общества.

Для работника правоохранительных органов как ремесленника права таковой задачей выступают: знание и понимание требований Конституции и иных нормативно-правовых актов; их неукоснительное соблюдение при реализации уставных задач правоохранительного органа; умение использовать свои личностные качества для достижения таковых задач. Разумеется, как водитель может использовать свои знания по управлению автомобилем в преступных целях, точно так же сотрудник может применить свои знания и навыки (профессионализм) в противоправных целях. Соответственно, и первый, и второй должны знать базовые нормы моральной и юридической ответственности, соблюдать права и уважать интересы других участников гражданского общества.

Таким образом, как эффективность и безопасность эксплуатации обозначенных технических средств предопределены результативностью целого ряда естественных и технических наук, так и юридические познания граждан, правовая грамотность и профессионализм, цивилизационная нравственность работников правоохранительных органов обусловлены результатами теории и философии права, методологией познания, в том числе через доступный для усвоения обыденным сознанием познавательный и учебный материалы.

Обозначенное в данном подразделе — это тот background, который на идейно-ценностном уровне и в методологическом значении предопределяет понятие правоохранительной деятельности со стороны казахстанского общества и государственных ветвей власти, формирует концепцию юридического образования. Однако, к сожалению, он далеко не всегда учитывается исследователем, законодателем и правоприменителем.

Новый Казахстан — как мы попытались обосновать в рамках настоящей работы — это также качественно новое идейно-ценностное осмысление правоохранительной деятельности, понимание определяющей методологической роли цивилизационных ценностей в обеспечении правопорядка, фундаментального и прикладного переосмысления правовой действи-

тельности. Это тот фундамент, который позволит реализовать чаяния казахстанского общества и отдельного гражданина.

Список использованной литературы

1. Еллинек Г. Общее учение о государстве. 2-е изд. — СПб., 1908. — С. 19. — Цит. по: Марченко М.Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебн.: в 2 т. Т. 1. — М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. — 752 с.
2. Лебон Г. Психология народов и масс / Пер. с фр. Э. Пименовой, А. Фридмана. — М.: Издательство АСТ, 2019. — 384 с.
3. Википедия. Правоохранительная деятельность // <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (Дата обращения: 19.12.2022 г.).
4. Вопросы обусловленности понятия правоохранительной деятельности от категориальных проблем права и государства представляется целесообразным рассмотреть в отдельной статье.
5. Думается, прав И.Л. Честнов, когда отмечает, что правовое явление является результатом предшествующей практики, зависит от исторического и социокультурного контекста (См.: Честнов И.Л. История и методология юридической науки: Учебн. — М.: ИНФРА-М, 2019. — 293 с.).
6. Признание и закрепление в преамбуле и статье 1 Конституции 1995 г. западных либерально-демократических ценностей — для казахстанского общества крайне важный и принципиальный шаг, но этого явно недостаточно. Для того, чтобы реализовать их на практике, в особенности в правоохранительной сфере, нужно сравнительное осмысление идейных ценностей на постсоветском пространстве и в развитых странах, прежде всего, в западных, сравнительное осмысление того, как эти ценности претворяются в жизнь в сфере обеспечения правопорядка в столь разных цивилизационных миропорядках.
7. Современное казахстанское общество — это общество, пытающееся встроиться в общий мировой тренд, говоря языком Х. Ортега-и-Гассета, полного захвата массами общественной власти. По его мнению, масса, которая образует большую часть всякого общества, по определению, не должна и не способна управлять собой. Х. Ортега-и-Гассет именно с этим связывает периодические кризисы европейских народов и культур. На наш взгляд, достаточно дискуссионное утверждение, но не безосновательное. По этим углом зрения для казахстанской гуманитарной науки, в том числе касающейся правоохранительной деятельности, методологически важным представляется изучение работ Х. Ортега-и-Гассета (Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. / Пер. с исп. А. Гелескула. — М.: Издательство АСТ, 2019. — 256 с.) и Г. Лебона (Лебон Г. Психология народов и масс / Пер. с фр. Э. Пименовой, А. Фридмана. — М.: Издательство АСТ, 2019. — 384 с.).
8. Данное понятие впервые использовано Вернером Зомбартом в книге «Война и капитализм» (1913) и популяризировано Йозефом Шумпетером в его книге «Капитализм, социализм и демократия» («Capitalism, Socialism and Democracy», 1943). В самом общем представлении оно означает: чтобы создать качественно новое, необходимо с неизбежностью разрушить устаревшее.
9. В частности, один из казахстанских исследователей применительно к реабилитации жертв массовых политических репрессий суверенного Казахстана пишет: «В сознании людей еще шла борьба за большевистские/антибольшевистские ценности, которая, и это следует признать, продолжается по настоящее время» (Хан В.В. Когнитивный сценарий правовой оценки деятельности репрессивных органов: верховенство права и закона как ориентир процесса полной реабилитации // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 2 (76). — С. 126–133.).

Шиктыбаев Т.Т.,

Құқық профессоры, заң ғылымдарының докторы

(e-mail: toksanbi@mail.ru);

Ибраев А.З.,

Құқық профессоры, заң ғылымдарының кандидаты

(e-mail: ibraevz_1961@mail.ru);

Қаспаева Р.С.,

Құқық кафедрасының оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі

(Зұлхарнай Алдамжар атындағы Қостанай әлеуметтік-техникалық университеті,

Қостанай қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: raushankaspaeva@mail.ru)

**Құқық қорғау қызметі түсінігінің идеялық-құндылық негізі
және оны түсінудің кейбір әдістемелік аспектісі**

Аннотация. Мақалада посткеңестік шындықтағы құқық қорғау қызметі тұжырымдамасының идеялық-құндылық негізі және оның табиғаты мен мәнін түсіну парадигмасындағы қоғамдық негіздің маңызы қарастырылады. Батыс және посткеңестік дүниетанымдағы құқық қорғау қызметін әр түрлі түсінудегі белгіленген негіздің айқындаушы әдіснамалық рөлін негіздеу аясында авторлар тарихи уақыт теориясына, кеңестік және Батыс өркениетінің тарихи тәжірибесіне сүйенеді. Жұмыста белгіленген өркениеттің құқық қорғау органы тарапынан мәжбүрлеуді қолданудың өкілеттігі мен мәжбүрлеу категориясы туралы түрлі сипаты ашылады. Құқық қорғау қызметін түсіну үшін қоғамдық шеңбердің маңыздылығын дәлелдеу аясында зерттеу посткеңестік таным деңгейінің жіктелуін ұсынады, олардың міндеті мен әдісін қарастырады.

Негізгі сөздер: құқық қорғау қызметі, құқық әдістемесі, құқық философиясы, құқықтық түсіністік, құқықтың идеялық-құндылық негізі.

T.T. Shiktybaev,

Professor of the Department of Law, Doctor of Law

(e-mail: toksanbi@mail.ru);

A.Z. Ibraev,

Professor of the Department of «Law», Candidate of Legal Sciences

(e-mail: ibraevz_1961@mail.ru);

R.S. Kaspaeva,

Senior Lecturer of the Department of Law, Master of Law

(Kostanay Socio-Technical University named after Zulkharnai Aldamzhar,

e-mail: raushankaspaeva@mail.ru)

**The ideological and value foundations of the concept
of law enforcement and some methodological aspects of its understanding**

Annotation. The article examines the significance of the ideological and value foundations of the concept of law enforcement in the post-Soviet reality and the social background in the paradigm of understanding its nature and essence. As part of the substantiation of the defining methodological role of the designated foundations in the different understanding of law enforcement in the Western and post-Soviet worldviews, the authors rely on the theory of historical time, the historical experience of Soviet and Western civilizations. The paper reveals the different understanding of the categories of competence and necessity of the use of coercion by law enforcement agencies by the designated civilizations. As part of the argumentation of the importance of the public background for understanding law enforcement, the study proposes classifications of levels of post-Soviet cognition, discusses their tasks and methods.

Keywords: law enforcement, methodology of law, philosophy of law, legal understanding, ideological and value foundations of law.

Keywords: law enforcement activity, methodology of law, philosophy of law, legal understanding, ideological and value bases of law.

УДК 342.727

Шоткин Б.Ж.,

ведущий научный сотрудник, советник юстиции

(e-mail: 7171123@prokuror.kz);

Имангалиев Н.К.,

главный научный сотрудник, кандидат юридических наук,

ассоциированный профессор, старший советник юстиции

(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,

г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: nurtai_0101@mail.ru)

Дебюрократизация реализации права на свободу мирных собраний в Республике Казахстан

Аннотация. Авторы проводят анализ отечественного законодательства о мирных собраниях, правоприменительной практики рассмотрения уведомлений о проведении мирных собраний, причины и условия нарушения гражданами уведомительного порядка проведения мирных собраний. Указанные права могут ограничиваться в интересах государственной безопасности, общественного порядка, охраны здоровья, защиты прав и свобод других лиц. В статье рассмотрены предусмотренные законом условия проведения мирных собраний, права их организаторов и участников. В завершение анализа авторами предложен алгоритм возможного оцифрования процедуры уведомления государственных органов о проведении мирных собраний. Указанное новшество согласуется с одним из важных принципов дебюрократизации – «цифровизации по умолчанию».

Ключевые слова: митинг, демонстрация, шествие, пикет, мирное собрание, цифровизация, уведомление, алгоритм.

Согласно статье 32 Конституции граждане Республики Казахстан вправе мирно и без оружия собираться, проводить собрания, митинги и демонстрации, шествия и пикетирование. Вместе с тем, там же указано, что пользование этим правом может ограничиваться законом в интересах государственной безопасности, общественного порядка, охраны здоровья, защиты прав и свобод других лиц.

Данное ограничение согласуется со ст. 21 Международного пакта о гражданских и политических правах, где допускаются ограничения этого права, «которые налагаются в соответствии с законом и которые необходимы в демократическом обществе в интересах государственной или общественной безопасности, общественного порядка, охраны здоровья и нравственности населения или защиты прав и свобод других лиц» [1].

Исходя из этого, порядок реализации права на свободу собраний в Казахстане регламентирован отдельным законом. В нем нет ограничений, а лишь закреплены условия проведения мирных собраний и права их организаторов и участников. Эти права подкреплены наличием административного и уголовного наказания за незаконное воспрепятствование в проведении мирных собраний, ограничение пользования этими правами.

Так, ч. 1 ст. 488 Кодекса об административных правонарушениях с 6 июня 2020 г. введена ответственность за воспрепятствование организации и проведению мирных собраний. Если это действие имеет признаки уголовно наказуемого деяния, то ст. 155 Уголовного кодекса предусмотрена уголовная ответственность. В данном случае приняты во внимание положения ст. 21 названного выше Пакта и Сиракузских принципов толкования ограничений и отступлений от положений Пакта о том, что любое ограничение (мера наказания) должно быть необходимым, минимальным и соразмерным [2].

25 мая 2020 г. в Казахстане принят новый Закон «О порядке организации и проведения мирных собраний в Республике Казахстан» (далее — Закон) [3]. Разработка данного Закона осуществлена в рамках реализации Послания Главы государства от 2 сентября 2019 г. «Конструктивный общественный диалог — основа стабильности и процветания Казахстана» и Концепции «слышащего государства» в Казахстане. В ней участвовали гражданские активисты.

сты и представители неправительственных организаций. Все их рекомендации, в том числе об уведомительном порядке проведения публичных акций, были учтены в проекте нового Закона. Все это позволяет каждому человеку активно использовать право на свободу мирных собраний.

Вместе с тем, в целях дальнейшего совершенствования, с учетом развития цифровизации, видится целесообразным оцифровать и автоматизировать сам процесс уведомления и подачи заявления о проведении мирных собраний. Это коррелируется с поручением Главы государства об «упрощении процедур получения разрешения на проведение митингов» [4]. Более того, уведомление гражданами и подача ими заявлений о проведении мирных собраний в цифровом формате согласуется с одним из принципов дебюрократизации — «цифровизация по умолчанию» [5].

В настоящее время единого учета уведомлений и заявлений не имеется, уполномоченные органы ведут самостоятельную статистику, не позволяющую оценить реальную картину, выявлять очаги социальной напряженности и планировать работу госорганов. Электронный формат подачи и рассмотрения уведомлений и заявлений о проведении мирных собраний в сервисе E-Өтініш позволит надзирающим и контролирующим органам анализировать поднимаемые населением вопросы, а интеграция со «Smart data Ykimet» позволит установить условия и планировать меры по их локализации.

В большинстве случаев причинами отказа гражданам в проведении мирных собраний является незнание требований Закона. Организаторами не соблюдаются сроки уведомления либо подачи заявления. Так, согласно Закону уведомление о проведении пикетирования, собрания либо митинга подается в срок не позднее, чем за 5 дней до дня его проведения, в случае же с заявлением о проведении шествия либо демонстрации — не позднее 10 дней. Несоблюдение сроков подачи уведомления либо заявления является одним из оснований для отказа. Более того, ст. ст. 10 и 12 Закона установлены требования к уведомлению и заявлению, неполнота заполнения которых также является основанием для отказа.

Кроме того, п. 6 ст. 5 Закона установлены ограничения к организаторам мирных собраний. Организатором мирного собрания не может быть:

- гражданин РК, признанный судом недееспособным либо ограниченно дееспособным или которому назначено наказание по приговору суда в виде исправительных работ, привлечения к общественным работам, ограничения свободы, ареста, лишения свободы, на период отбывания наказания;
- гражданин РК, имеющий непогашенную или неснятую судимость за участие в массовых беспорядках, государственную измену, шпионаж, экстремистские и террористические преступления, нарушение порядка организации и проведения мирных собраний;
- юридическое лицо, не прошедшее регистрацию в установленном законодательством РК порядке;
- организация, деятельность которой приостановлена или запрещена в установленном законами РК порядке.

Предоставленные для акимата сроки рассмотрения уведомления (3 рабочих дня) и заявления (7 рабочих дней) зачастую недостаточны для проверки организатора. В соответствии со ст. 11 Закона акимат в течение 3 рабочих дней со дня регистрации уведомления должен сообщить организатору мирного собрания о результатах рассмотрения уведомления. В случае отсутствия ответа по истечении указанного срока организатор может проводить мероприятие согласно поданному уведомлению. Однако по требованиям Административного процессуального кодекса (далее — АППК) уведомления регистрируются как обращение и рассматриваются в течение 15 дней после предварительного обсуждения ответа с заявителем и обязательной дачи ответа.

Вторая распространенная причина отказа в проведении мирных собраний — несоблюдение места. Статьей 9 Закона установлено, что мирные собрания проводятся исключительно в специализированных местах для организации и проведения мирных собраний, за исключением пикетирования.

Пунктом 5 данной статьи законодатель запретил проведение пикетов:

- 1) в местах массовых захоронений;
- 2) на объектах железнодорожного, водного, воздушного и автомобильного транспорта и прилегающих к ним территориях;
- 3) на территориях, прилегающих к организациям, обеспечивающим обороноспособность, безопасность государства и жизнедеятельность населения;
- 4) на территориях, прилегающих к резиденциям Президента Республики Казахстан, Первого Президента Республики Казахстан — Елбасы;
- 5) на территориях, прилегающих к опасным производственным объектам и иным объектам, эксплуатация которых требует соблюдения специальных правил техники безопасности;
- 6) на магистральных железнодорожных сетях, магистральных трубопроводах, национальной электрической сети, магистральных линиях связи и прилегающих к ним территориях.

Кроме того, имеется запрет на проведение двух и более пикетов в одном и том же месте в одно и то же время у одного и того же объекта и не более 2 часов, за исключением специализированных мест для организации и проведения мирных собраний.

При этом законодатель не раскрыл понятие «прилегающая территория». Это привело к тому, что маслихаты городов и районов при определении расстояний прилегающих территорий не учли требование Закона о том, что установление порядка использования специализированных мест для организации и проведения мирных собраний должно обеспечивать возможность достижения цели мирных собраний. Так, расстояние прилегающих территорий варьируются от 200 (к примеру, г. Щучинск Бурабайского района Акмолинской области) до 1000 метров (г. Шымкент). Указанное привело к тому, что в некоторых населенных пунктах граждане лишены возможности пикетирования государственных органов, расположенных в непосредственной близости к организациям, обеспечивающим обороноспособность, безопасность государства и жизнедеятельность населения.

К примеру, в г. Петропавловск маслихатом установлено, что прилегающая территория составляет 400 метров. Здания прокуратуры области, департаментов госдоходов области, экологии, бюро национальной статистики, Управления госдоходов г. Петропавловск расположены в непосредственной близости к территории воинской части, что исключает возможность их пикетирования. В 2021 г. житель города И. дважды подавал уведомление о проведении пикета перед зданием прокуратуры области с требованием возобновления уголовного дела. Акимат ему отказал. В результате гражданин И. дважды провел пикеты в нарушение Закона, требования сотрудников полиции о прекращении незаконных акций проигнорировал и 27 июля 2021 года был привлечен к административной ответственности в виде предупреждения (по ч. 1 ст. 667 КоАП).

Вместе с тем, согласно Правилам благоустройства территорий городов и населенных пунктов, утвержденным маслихатами областей и городов республиканского значения, под прилегающей территорией понимается территория (в границах 5 метров по периметру), непосредственно примыкающая к границам здания, сооружения, ограждения, строительной площадки, к объектам торговли, рекламы и иным объектам, находящимся в собственности, владении, аренде, на балансе у юридических и физических лиц. Иного определения прилегающей территории в действующем законодательстве не имеется. В связи с изложенным, полагаем необходимым пересмотреть требования к прилегающим территориям.

Решениями некоторых районных маслихатов специализированные места установлены лишь в районных центрах. К примеру, решением Мунайлинского районного маслихата Мангыстауской области от 7 декабря 2021 года № 12/80 установлено лишь одно специализированное место (площадь «Жастар» возле акимата Мунайлинского района в с. Мангыстау) и один маршрут (автомобильная дорога напротив магазина «Айгуль» от нерегулируемого перекрестка до здания акимата Мунайлинского района в с. Мангыстау).

В целях исключения ограничения права на свободу мирных собраний полагаем, что специализированные места должны быть установлены во всех населенных пунктах (независимо от численности жильцов).

Кроме того, во исполнение Указа Президента «О мерах по дебюрократизации деятельности государственного аппарата» от 13 апреля 2022 г. № 872 и с учетом требований Закона «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» нами предлагается алгоритм автоматизации процесса регистрации и рассмотрения уведомлений и заявлений граждан. Алгоритм предусматривает 2 варианта подачи уведомлений и заявлений в акиматы — в письменном либо электронном форматах.

Считаем необходимым вкратце раскрыть вариант 1: подача уведомления, заявления в электронном формате.

Так, при обращении гражданина РК в акимат уполномоченный сотрудник канцелярии визуально проверит полноту реквизитов уведомления либо заявления о проведении мирных собраний согласно требованиям ст. ст. 10 и 12 Закона.

В случае нарушения требований Закона сотрудник канцелярии уведомляет обратившегося гражданина об отказе в приеме уведомления либо заявления (письменно, СМС-сообщение либо с помощью мессенджера).

В случае соблюдения требований Закона сотруднику канцелярии потребуется заполнить электронную форму в сервисе Е-Өтініш (все реквизиты обязательные, часть из них заполняется из справочника):

– выбрать вид мирного собрания (пикет, митинг, собрание, шествие, демонстрация), после чего откроется электронная форма уведомления либо заявления (в зависимости от выбранного вида мероприятия).

Реквизит 1 (цель мирного собрания) заполняется вручную, путем набора текста. При этом должно быть справочно указано, какая информация подлежит заполнению, и максимальное количество символов (букв, пробелов, знаков препинания и др.).

Реквизит 2 (форма мирного собрания) заполнится автоматически, после выбора вида мирного собрания.

Реквизит 3 (ФИО, (при его наличии), ИИН, место жительства или место временного пребывания (проживания) гражданина РК — организатора мирных собраний, его представителя (при наличии) либо наименование, БИН, место нахождения юридического лица — организатора мирных собраний) заполнится автоматически из базы Egov при авторизации в сервисе Е-Өтініш (в случае подачи уведомления либо заявления в электронном формате) либо ручного введения ИИН обратившегося лица (в случае подачи уведомления либо заявления на бумажном носителе).

Аналогично заполняются и остальные реквизиты уведомления либо заявления согласно ст. ст. 10 и 12 Закона.

После заполнения электронной формы лицо, подавшее уведомление либо заявление как организатор, автоматически будет проверяться по базам КПСИСУ на соответствие требованиям п. 6 ст. 5 Закона. В случае установления сведений, препятствующих лицу быть организатором мирного собрания, обратившийся гражданин автоматически уведомляется об отказе в проведении мирного собрания (посредством Е-Өтініш, СМС-сообщения, по электронной почте либо по мессенджеру).

В случае отсутствия сведений, препятствующих организации и проведению мирного собрания, уведомление либо заявление поступит в акимат, указанный в уведомлении либо заявлении. У акимата остается 2 либо 6 рабочих дней для рассмотрения уведомления либо заявления соответственно.

Согласно Закону есть 3 варианта результатов рассмотрения уведомления либо заявления: согласование по умолчанию (для уведомлений, по которым не предоставлены ответы их рассмотрения по истечении 3 рабочих дней), согласование (для уведомлений и заявлений) и отказ. После истечения срока рассмотрения (для уведомлений) либо принятия решения по результатам рассмотрения уведомления либо заявления в сервисе Е-Өтініш организатору мирного собрания поступит соответствующий ответ.

Одновременно с этим в подразделение полиции того населенного пункта, где планируется проведение мирного собрания, поступит электронное уведомление с указанием времени, места проведения акции, количества участников и др. [6]. С учетом уровней (район, город, область/город, республика) возможно установление допусков уполномоченным сотрудникам к учету уведомлений и заявлений о проведении мирных собраний.

На наш взгляд, реализация указанного алгоритма регистрации и рассмотрения уведомлений и заявлений о проведении мирных собраний не потребует значительных бюджетных средств.

На основании изложенного можно с уверенностью констатировать необходимость внесения поправок в ст. 3 АППК в части запрета распространения норм Кодекса на отношения, регулируемые законодательством о порядке организации и проведения мирных собраний.

Также в целях дебюрократизации и усиления управленческой ответственности полагаем целесообразным право рассмотрения уведомлений и заявлений граждан о проведении мирных собраний от акиматов — коллегиального исполнительного органа, возглавляемого акимом, — передать в управления внутренней политики.

Список использованной литературы:

1. Международный пакт о гражданских и политических правах: заключен в г. Нью-Йорке 16 декабря 1966 г. [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000091> (дата обращения 20.07.2022).
2. Сиракузские принципы толкования ограничений и отступлений от положений Международного пакта о гражданских и политических правах. Организация Объединенных Наций. Экономический и социальный совет. Документ ООН E/CN.4/1985/4, Приложение (1985) [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O8500000001> (дата обращения 20.07.2022).
3. Закон Республики Казахстан «О порядке организации и проведения мирных собраний в Республике Казахстан» от 25 мая 2020 г. № 333-VI ЗРК [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2000000333> (дата обращения 27.12.2022).
4. Общенациональный план мероприятий по реализации Послания Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2019 г. «Конструктивный общественный диалог — основа стабильности и процветания Казахстана», утвержденного Указом Президента Республики Казахстан от 10 сентября 2019 г. № 152 [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1900000152> (дата обращения 20.07.2022).
5. Указ Президента Республики Казахстан от 13 апреля 2022 г. № 872 «О мерах по дебюрократизации деятельности государственного аппарата» [Электронный ресурс] // URL: <https://www.akorda.kz/ru/o-merah-po-debyurokratizacii-deyatelnosti-gosudarstvennogo-apparata-133046> (дата обращения 20.07.2022).
6. Кужабаева Г.М. Информатизация уголовного и административного производства: постановка проблемы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 206–209.

Шоткин Б.Ж.,
жетекші ғылыми қызметкері, әділет кеңесшісі
(e-mail: 7171123@prokuror.kz);

Иманғалиев Н.Қ.,
бас ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор, аға әділет кеңесшісі
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: nurtai_0101@mail.ru)

Қазақстан Республикасында бейбіт жиналыс бостандығы құқығын іске асыруды де бюрократияландыру

Аннотация. Авторлар бейбіт жиналыс туралы отандық заңнамаға, бейбіт жиналыс өткізу туралы хабарламаны қараудың құқық қолдану практикасына, азаматтардың бейбіт жиналыс өткізудің хабарламалық тәртібін бұзуының себебі мен шартына талдау жүргізеді. Аталған құқық мемлекеттік қауіпсіздік, қоғамдық тәртіп, денсаулық сақтау, басқа адамдардың құқығы мен бостандығын қорғау мүддесінде шектелуі мүмкін. Мақалада бейбіт жиналыс өткізудің заңда көзделген шарты, оларды ұйымдастырушы мен қатысушының құқығы қарастырылған. Талдау соңында авторлар мемлекеттік органды бейбіт жиналыс өткізу туралы хабардар ету рәсімін ықтимал цифрландыру алгоритмін ұсынды. Аталған жаңалық бюрократизацияның маңызды қағидатының бірі – «әдепкі цифрландыру» қағидатына сәйкес келеді.

Негізгі сөздер: митинг, демонстрация, шеру, пикет, бейбіт жиналыс, цифрландыру, хабарлама, алгоритм.

B.Zh. Shotkin,
leading Researcher, Justice Adviser
(e-mail: 7171123@prokuror.kz);

N.K. Imangaliyev,
Chief Researcher,
andidate of Legal Sciences, Associate Professor,
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kossy, Republic of Kazakhstan, e-mail: nurtai_0101@mail.ru)

De-bureaucratization of the realization of the right to freedom of peaceful assembly in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The authors analyze the domestic legislation on peaceful assemblies, the law enforcement practice of considering notifications of peaceful assemblies, the causes and conditions of violation by citizens of the notification procedure for holding peaceful assemblies. These rights may be restricted in the interests of State security, public order, health protection, protection of the rights and freedoms of others. The article considers the conditions stipulated by law for holding peaceful assemblies, the rights of their organizers and participants. At the end of the analysis, the authors proposed an algorithm for possible digitalization of the procedure for notifying state bodies of peaceful assemblies. This innovation is consistent with one of the important principles of de-bureaucratization — «digitalization by default».

Keywords: rally, demonstration, march, picket, peaceful assembly, digitalization, notification, algorithm.

**КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВООХРА-
НИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING AND SOCIAL AND
PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT**

УДК 378.635.016:811.161.1'221.24

Букина Т.Г.,
*заведующий кафедрой иностранных языков,
кандидат филологических наук, доцент
(Уральский юридический институт МВД России, г. Екатеринбург, Россия,
e-mail: tf30@rambler.ru)*

**Редактирование текстов служебных документов
как заключительный этап изучения курса «Русский язык
в профессиональной служебной деятельности»**

Аннотация. В статье рассматривается опыт изучения темы «Редактирование текстов служебных документов. Устранение типичных ошибок в деловой речи» в курсе дисциплины «Русский язык в профессиональной служебной деятельности». В рамках этой темы обучающиеся повторяют все изученные ранее разделы, связанные с нормативным аспектом русского языка, а также знакомятся с этапами редактирования служебного документа, к которым относится первичное знакомство с текстом документа, анализ реквизитов и соответствие их содержанию документа, анализ и проверка фактического материала, собственно редактирование текста документа (устранение стилистических и композиционных недочетов, орфографических и пунктуационных ошибок). Так как данная тема является итоговой, она позволяет диагностировать степень сформированности у обучающихся универсальной и, самое главное, общепрофессиональной компетенции ФГОСЗ++ в процессе изучения данного курса.

Ключевые слова: федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования (ФГОСЗ++), универсальная компетенция, общепрофессиональная компетенция, служебный документ, редактирование текста документа.

27 июля 2021 г. в соответствии с федеральным государственным образовательным стандартом высшего образования (ФГОСЗ++) Министерством науки и высшего образования РФ издан Приказ № 677 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта высшего образования — бакалавриат по направлению подготовки 40.03.02 Обеспечение законности и правопорядка» [1]. Во исполнение данного приказа в Уральском юридическом институте МВД России (далее: УрЮИ МВД России) в 2022 г. произведен первый набор на очную и заочную формы обучения по данному направлению подготовки.

В обязательную часть первого блока учебной программы включена дисциплина, которая ранее не преподавалась в УрЮИ МВД России, а именно «Русский язык в профессиональной служебной деятельности». На изучение данной дисциплины отводится 72 часа, 50 из которых относятся к аудиторным практическим и лекционным занятиям.

В процессе обучения курсанты и слушатели должны освоить не только универсальную компетенцию УК-4 — «способен осуществлять деловую коммуникацию в устной и письменной формах на государственном языке Российской Федерации», но и развить общепрофессиональную компетенцию ОПК-4 — «способен составлять процессуальные и служебные документы в контексте своей профессиональной деятельности» [1]. Таким образом, заключитель-

ная тема «Редактирование текстов служебных документов. Устранение типичных ошибок в деловой речи» является итогом изучения всего курса и своеобразным индикатором сформированности у обучающихся общепрофессиональной компетенции.

С термином «редактирование текстов служебных документов», равно как и в целом с понятием «редактирование», первокурсники встречаются впервые, учитывая, что они обучаются на филологическом факультете. В связи с этим в первую очередь на занятии вводится понятие служебного документа. Под служебным документом понимается «официальный документ, используемый в текущей деятельности организации» [2, 122]. Обязательно отмечается, что это текст, который управляет действиями людей и обладает юридической значимостью. Далее обучающиеся знакомятся с понятием редактирования текста и со спецификой редакторского чтения. Редактирование текста документа — это кропотливая работа над его структурными элементами с целью их совершенствования в содержательном, языковом и логическом плане. Специфика же редакторского чтения заключается в том, что это чтение с оценкой степени оправданности ожиданий [3, 179].

Следует отметить, что редактирование документа следует проводить в соответствии с принципом перевернутой пирамиды, который требует оценивания литературных достоинств текста «от большего к меньшему», то есть от анализа реквизитов и соответствия наименования вида документа его содержанию через оценку структуры текста к исправлению грамматических недочетов, орфографических и пунктуационных ошибок.

Так, в качестве учебного текста предлагается следующий документ:

*Директору автобазы № 1212
И.И. Иванову*

Служебная записка

Товарищ директор, к Вам обращается шофер автобазы № 1212 Петров П.П. по такому вопросу. Очень прошу, Вас, освободить меня на время от работы на дальних рейсах. В течение следующей недели, я буду проходить лечение в поликлинике согласно графика лечения. Справку могу предоставить. Очень прошу не отказать в моей просьбе и подписываюсь.

*Водитель
25.11.2022*

П.П. Петров

Первое, на что курсанты обращают внимание, — это нарушение стилистических норм. Текст не соответствует официально-деловому стилю, так как в нем встречаются разговорные конструкции: по такому вопросу, очень прошу, подписываюсь. Обращают на себя внимание повторы.

Задача преподавателя при работе с дефектным текстом — научить курсантов соблюдению этапов редактирования. Бросающиеся в глаза ошибки отвлекают от главного дефекта, который обнаруживается, если обратиться к первому этапу редактирования — ознакомительному чтению и анализу реквизитов в соответствии с содержанием документа.

В качестве наименования вида документа автор отметил «Служебная записка». Но служебная записка — это «внутренний документ, адресованный вышестоящему должностному лицу от нижестоящего и содержащий обстоятельное изложение какого-либо вопроса с выводами и предложениями составителя» [4, 74]. По функциональному назначению служебные записки относятся к информационно-справочным документам и содержат информацию о сложившейся ситуации на предприятии, о выполненной работе или предложения производственного характера. В данном случае мы видим «официальное обращение лица <...> к должностному лицу констатирующе-ходатайствующего характера в целях его права или за-

конного интереса» [4, 136], то есть заявление, которое относится к частным (личным) документам. Таким образом, на первом этапе редактирования документа выявлен очень важный дефект текста — неверное указание вида документа.

Когда устранен главный дефект и работа продолжается уже с текстом заявления, приходит время обратить внимание на композицию и смысловые блоки текста. Как известно, в тексте заявления не может быть обращения к должностному лицу — это содержательное нарушение (следует заметить, что использование в качестве обращения наименования должности, а не имени-отчества в любом документе является нарушением делового этикета). Текст заявления содержит просьбу, которая облекается в клишированные фразы типа: *прошу Вас* или *прошу Вашего разрешения*. После констатации просьбы, как правило, следует аргументация. Именно на этом этапе следует указать на содержательные повторы и необходимость использования клишированных конструкций, которые были изучены в разделах, посвященных морфологическим, лексическим и синтаксическим нормам.

Следующий этап работы над документом — анализ и проверка фактического материала, его фактологическая точность. В тексте анализируемого заявления отсутствует точный период, в течение которого автор заявления будет находиться на лечении, отсутствует привязка поликлиники к какому-либо месту.

Заключительный этап работы по редактированию документа — соответствие текста нормам официально-делового стиля. Понятию «языковая норма» в курсе «Русский язык в профессиональной служебной деятельности» уделяется особое внимание. Языковые нормы — это «правила использования языковых средств в определенный период развития литературного языка, то есть правила произношения, правописания, словоупотребления, грамматики» [5]. Норма — это образец единообразного, общепризнанного употребления элементов языка (слов, словосочетаний, предложений). В течение всего периода изучения русского языка в профессиональной служебной деятельности курсанты знакомятся с нормами официально-делового стиля, спецификой которых является императивный характер, в отличие, например, от норм художественного или публицистического стиля, где отступление от языковой нормы может расцениваться как особый стилистический прием. В официально-деловом стиле даже незначительное отступление от нормы является нарушением.

Главным стилистическим требованием, предъявляемым к тексту служебного документа, является использование средств сжатия информации на всех языковых уровнях. На морфологическом уровне это будет использование отглагольных абстрактных существительных, обозначающих ситуацию, употребление глагольных форм в пассивном залоге. На лексическом уровне средством сжатия информации является использование специальной и общеупотребительной терминологии. Для синтаксиса характерны конструкции с однородными членами, причастными и деепричастными оборотами, с производными отыменными предложениями.

Если говорить о конкретном, анализируемом нами тексте, то необходимо отметить, что в личных документах, как правило, не используется специальная терминология, а также отдается предпочтение упрощенному синтаксису, без осложнений: причастные и деепричастные обороты практически не используются, как и однородные члены предложения. Но конструкции с отыменными предложениями встречаются весьма часто.

Итак, с учетом всего сказанного, окончательный вариант анализируемого дефектного текста может выглядеть следующим образом:

*Директору автобазы № 1212
И.И. Иванову*

Заявление

Прошу Вас освободить меня от работы на дальних рейсах с 28.11.2022 г. по 04.12.2022 г. в связи с прохождением амбулаторного лечения по месту жительства. Справка об окончании лечения будет предоставлена в отдел кадров.

Водитель
25.11.2022 г.

П.П. Петров

Как видим, отредактированный текст сократился на треть. Устранены повторы, разговорные конструкции, введены точные даты. Для введения аргументации использован отыменной предлог *в связи с*. Предложение, описывающее аргументацию, заменено словосочетанием *прохождение амбулаторного лечения*. Следует отметить, что в тексте документа не допускается сослагательная модальность, поэтому предложение с модальностью возможности *Справку могу предоставить* заменено на предложение с констатирующей модальностью в пассивном залоге.

Надо отметить, что редактирование документа по принципу перевернутой пирамиды требует четкого соблюдения очередности этапов редактирования. Дело в том, что исправление грамматических, орфографических и пунктуационных ошибок в начале работы над текстом может оказаться совершенно бессмысленным, так как дефектные конструкции могут быть просто изъяты из текста на этапе содержательного и композиционного анализа. Так, ошибочно написанный предлог *в течении*, а также нарушенное управление *согласно графика* из отредактированного варианта исчезли. То же касается и пунктуации.

Таким образом, тема «Редактирование текстов документов. Устранение типичных ошибок в деловой речи» является ключевой в курсе «Русский язык в профессиональной служебной деятельности», так как она позволяет оценить степень усвоенности обучающимися пройденного материала и диагностировать формирование у курсантов универсальных и общепрофессиональных компетенций в соответствии с федеральным государственным стандартом ФГОС3++ по направлению подготовки «Обеспечение законности и правопорядка».

Список использованной литературы:

1. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования — бакалавриат по направлению подготовки 40.03.02 Обеспечение законности и правопорядка / Режим доступа: https://fgosvo.ru/uploadfiles//FGOS%20VO%203%2B%2B/Bak/400302_B_3_08112022.pdf (дата обращения: 13.02.2023).
2. Букина Т.Г. Русский язык в деловой документации: Учебно-методическое пособие / Т.Г. Букина, А.Х. Закирьянова, Ю.В. Казаринова. — Екатеринбург: Уральский юридический институт МВД России, 2018. — 137 с.
3. Майданова Л.М. Критика речи и литературное редактирование: Учебно-методическое пособие для студентов факультетов журналистики. — Екатеринбург: Изд-во Гуманитарного ун-та, 2001. — 256 с.
4. Сологуб О.П. Делопроизводство: составление, редактирование и обработка документов: Учеб. пос. — М.: Омега-Л, 2015. — 208 с.
5. Понятие языковой нормы. Типы норм / Режим доступа: <https://studfile.net/preview/5911104/page:2/> (дата обращения: 13.02.2023).

Букина Т.Г.,
шет тілдері кафедрасының меңгерушісі,
филология ғылымдарының кандидаты, доцент
(Ресей ИИМ Орал заң институты, Екатеринбург қ., Ресей, e-mail: tf30@rambler.ru)

Қызметтік құжаттың мәтінін редакциялау
«Кәсіби қызметтегі орыс тілі» курсының соңғы кезеңі ретінде

Аннотация. Мақалада «Кәсіби қызметтегі орыс тілі» пәні курсына іскерлік сөйлеудегі типтік қателікті жою көзделді. Осы тақырып аясында білім алушылар орыс тілінің нормативтік аспектісіне байланысты бұрын зерттелген барлық бөлімді қайталайды, сондай-ақ құжат мәтінімен алғаш танысу, деректемені талдау және олардың құжат мазмұнына сәйкестігі, нақты материалды талдау және тексеру, құжат мәтінін нақты редакциялау (стилистикалық және композициялық кемшілікті жою) кіретін қызметтік құжатты редакциялау (орфографиялық және пунктуациялық қате) кезеңімен танысады. Осы тақырып қорытынды болғандықтан, бұл білім алушылардың осы курсты оқу процесінде FGOS3++ әмбебап және ең бастысы жалпы кәсіби құзыреттілігінің қалыптасу дәрежесін диагностикалауға мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: жоғары білімнің федералды мемлекеттік білім беру стандарты (FGOS3++), әмбебап құзыреттілік, жалпы кәсіби құзыреттілік, қызметтік құжат, құжат мәтінін редакциялау.

T.G. Bukina,
Head of the Department of Foreign Languages,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
(Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Russia, Ekaterinburg,
e-mail: tf30@rambler.ru)

Editing the texts of service documents as the final stage of studying the course
«Russian language in professional official activity»

Annotation. The article regards the experience of studying the topic «Editing the texts of service documents. Elimination of typical mistakes in business speech» in the course of the discipline «Russian language in professional official activity». Within this topic, students repeat all the sections previously studied related to the normative aspect of the Russian language, as well as get acquainted with the stages of editing an official document, which include initial acquaintance with the text of the document, analysis of the details and their compliance with the content of the document, analysis and verification of factual material, actual editing of the text of the document (elimination of stylistic and compositional shortcomings, spelling and punctuation errors). Since this topic is the final one, it allows you to diagnose the degree of formation of students' universal and, most importantly, general professional competence of FSES3++ in the process of studying this course.

Keywords: Federal state educational standard of higher education (FSES3++), universal competence, general professional competence, service document, document text editing.

УДК 378.147:81'243

Гузикова В.В.,
доцент кафедры иностранных языков,
кандидат филологических наук, доцент
(Уральский юридический институт МВД России, г. Екатеринбург, Россия,
e-mail: guzikovav@ru)

Стратегия обучения академическому чтению на практических занятиях
по иностранному языку в неязыковой образовательной организации

Аннотация. В статье рассматривается вопрос, связанный с важностью стратегий в развитии навыков академического чтения. Автор считает, что чтение является одним из ключевых навыков при изучении иностранного языка в неязыковой образовательной организации. В контексте академического чтения также происходит постепенное формирование грамматики английского языка,

навыков синтеза и критической оценки, включая процесс самостоятельного изучения иностранного языка. Рекомендуется учитывать возможности обучающихся и навыки лингвистического перевода, которые дополняют этот тип образовательной стратегии, где основной упор делается на понимание академического и научного материала, связанного с их специальностями.

Ключевые слова: академическое чтение, английский как второй язык (ESL), иностранный язык, когнитивные навыки, словарный запас, грамматические структуры, построение схем, критическое мышление.

Многие исследователи проблем, связанных с изучением английского языка как иностранного, согласны с тем, что чтение является важным академическим навыком, который необходимо развивать как инструмент обучения английскому как второму языку (ESL). Yan (2017) в своей статье о внимательном (смысловом) чтении утверждает, что чтение является одним из наиболее важных способов извлечения, понимания информации для людей, также оно в равной степени способствует обучению грамоте, следовательно, выступает неотъемлемой частью различных уровней образования [1, 38]. В условиях образовательной организации системы высшего образования чтение рассматривается как основное средство получения новой информации и доступа к альтернативным объяснениям и интерпретациям.

Grabe & Stoller (2001) упоминают, что многие исследователи ESL считают чтение наиболее важным академическим языковым навыком для обучающихся по овладению вторым языком. Чтение также дает возможность сформировать навыки синтеза и критической оценки, а также самостоятельного изучения, независимо от того, ставится ли цель улучшить успеваемость, узнать больше о предмете или усовершенствовать общие языковые навыки [2, 1].

O'Malley и Chamot (1990) в своей стратегии чтения «Основы метакогнитивных и когнитивных навыков» подчеркивают необходимость обучения студентов ESL многочисленным стратегиям. Среди них можно выделить следующие методы работы: предварительный просмотр основных идей, самоконтроль, самооценка, беглый просмотр, сканирование, угадывание, распознавание родственных слов и групп слов, чтение по смыслу, дедукция, прогнозирование, активизация общих знаний, составление выводов, следование ссылкам, отделение основных идей от вспомогательных, ведение заметок, подведение итогов и др. [3, 144].

Рассматривая чтение на иностранном языке как сложный процесс, который включает в себя две важнейшие области овладения: понимание информации и повышение уровня владения языком, можно прийти к выводу, что разработка конкретных задач, предложенных Mounts и Smirnova (2011), будут способствовать облегчению понимания. Методика чтения по абзацам, рекомендованная этими авторами, рассматривает абзац как целостный текст со своей собственной семантической и структурной организацией. Следовательно, задачи могут быть направлены на получение и понимание информации, а также на ее оценку и осмысление [4].

Чтение в программе по обучению иностранному языку в неязыковой образовательной организации принимает множество форм, поэтому моделирование того, как читать для разных целей, является ключевым. Обучающиеся на первоначальном уровне читают слова с доски, простые инструкции и книги для начинающих. Обучающиеся с хорошим уровнем владения иностранным языком читают свои собственные работы и работы других студентов, а также учебники, справочники, онлайн-информацию, художественную и документальную литературу различных жанров.

Многократное использование чтения означает, что обучающиеся в образовательной организации системы высшего образования должны получать структурированные занятия, которые развивают их навыки грамотности, одновременно получая поддержку в развитии английского языка. Преподаватели иностранного языка должны постоянно работать над расширением словарного запаса английского языка для обучающихся с помощью чтения. Среди областей, находящихся в центре внимания:

- слова, важные для понимания текстов;
- термины, с которыми обучающиеся встретятся в других разделах учебной программы;
- высокочастотные слова, которые содержат общие префиксы, суффиксы и корневые слова;
- многозначные слова;
- идиомы;
- сленг;
- абстрактные термины.

С помощью чтения происходит постепенное формирование грамматики английского языка. Обучающиеся извлекают пользу из прослушивания и чтения грамматики в осмысленных, понятных контекстах. Преподавание грамматики без практики или использования ее вне контекста — слишком абстрактный метод для обучения английскому как иностранному языку. Вместо этого следует использовать подборки для чтения, чтобы выделить правильную английскую грамматику и попрактиковаться в ней.

Род Эллис (Rod Ellis), автор книги “Актуальные вопросы преподавания грамматики: перспектива SLA (овладения вторым языком)”, описывает в своих статьях подход к преподаванию грамматики в контексте чтения, проводя обучающихся через несколько уровней.

Прослушивание для общего понимания: преподаватель читает вслух текст, содержащий повторяющуюся грамматическую структуру, и обучающиеся слушают его.

Фокусирование внимания: преподаватель читает вслух текст. Обучающиеся прослушивают грамматическую структуру, а затем выполняют упражнение по заполнению пробелов, в котором записывают грамматическую форму в том виде, в каком они ее слышали.

Понимание грамматической формы: обучающиеся читают предложения или выдержки из текста, которые содержат изучаемую грамматическую структуру. Они используют примеры, чтобы определить грамматическое правило, применимое к ним.

Исправление грамматической формы: преподаватель дает обучающимся письменный отрывок с грамматическими ошибками. Обучающиеся должны выявить и исправить ошибки.

Применение грамматической формы: обучающиеся используют то, что они узнали о рассматриваемой грамматической структуре, для создания письменных или устных примеров, которые ее интегрируют [5, 83-107].

Обучающиеся английскому языку как иностранному должны сначала научиться говорить, прежде чем они смогут свободно читать. Затем преподаватели могут использовать различные методы для развития навыков обучающихся.

Подход, основанный на языковом опыте, требует, чтобы обучающийся продиктовал историю или наблюдение. Преподаватель записывает работу точными словами обучающегося. После этого наставник читает произведение вслух, а затем дает обучающемуся попрактиковаться в чтении вслух. Эта техника эффективна, потому что фокусирует внимание на опыте студента, а не на опыте преподавателя. Текст опирается исключительно на схемы и словарный запас обучающегося.

Простая техника многократного чтения развивает как беглость, так и понимание. Этот процесс имеет несколько вариаций. Самый простой способ предполагает, что обучающийся выбирает текст на своем собственном уровне чтения или немного выше его. Студент читает текст и подсчитывает, сколько времени это занимает. Повторяя это упражнение несколько раз, обучающийся отмечает, что улучшается как время, так и техника чтения [6].

В другой версии повторного чтения преподаватель может читать короткий текст, обычно выбранный обучающимся. Далее следует несколько этапов:

- преподаватель отслеживает текст пальцем во время чтения вслух;
- преподаватель читает текст вслух, в то время как обучающийся следует за ним, отслеживая печатный материал пальцем;

- оба вместе читают текст вслух, в то время как преподаватель отслеживает отрывок;
- оба снова вместе читают текст вслух, и на этот раз обучающийся отслеживает выбранный печатный материал;
- студент самостоятельно читает текст вслух, а также отслеживает данный отрывок.

Важно отметить, что, хотя текст, выбранный для повторного чтения, должен быть полезным и интересным, в нем не должно быть более пяти незнакомых слов. Никакое количество повторных чтений не прояснит значение незнакомых слов. Развитие беглости чтения заключается в увеличении скорости чтения и плавности изложения.

По мере того как обучающиеся учатся бегло читать, можно легко предположить, что они понимают то, что читают. Однако преподаватели английского языка должны использовать определенные стратегии для улучшения понимания прочитанного.

Базовые знания — это основа понимания на слух и при чтении. По этой причине преподавателям следует уделять дополнительное время и готовить материалы для построения схем обучающихся. Найджел Стотт (Nigel Stott) в книге «Помогая студентам ESL стать лучшими читателями: Области применения и ограничения теории схем» описывает стратегии предварительного чтения, такие как название жанра, описание особенностей этого жанра, указание структуры текста и изучение любых сопровождающих иллюстраций или графики. Если текст является нехудожественным, особенно из учебника, тогда возникают дополнительные вопросы для обсуждения, включая текстовые подсказки: субтитры, маркированные пункты, фотографии, подписи, временные рамки и диаграммы [7].

Кроме того, опытный педагог доктор Моника Боменген (Monica Bomengen) в статье «Стратегии преподавания ESL: Расширение словарного запаса улучшает беглость чтения» подчеркивает важность использования изображений, реалий, диаграмм и графических рисунков для формирования фонового словарного запаса. Преподавание лексики, специфичной для текста, также способствует построению схем обучающимися [8].

Таким образом, академическое чтение должно занимать существенное место в процессе преподавания и усвоения английского языка и чаще включаться в регулярные языковые курсы на уровне неязыковой учебной организации системы высшего образования. Рекомендуются учитывать возможности обучающихся и навыки лингвистического перевода, которые дополняют этот тип образовательной стратегии, где основной упор делается на понимание академического и научного материала, связанного с их специальностями.

Список использованной литературы:

1. Yan, T. Close reading: The historical trends and application to English learners. *TextESOL IV*. (2017). — Spring, 33 (1), 38–41.
2. Grabe W., & Stoller F.L. (2001). Reading for academic purposes: Guidelines for the ESL/EFL teacher // Celce-Murcia, M. (Ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language* (3rd ed., pp. 187-204). USA: Heinle & Heinle.
3. O'Malley, J., & Chamot, A. (1990). *Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge University Press. Retrieved from: <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/89009770.pdf>.
4. Mounts E., & Smirnova L. (2011). A task-based approach to teaching reading. *INTED 2011 Proceedings*, pp. 4046-4050. Retrieved from: <https://library.iated.org/view/MOUNTS2011ATA>
5. Rod E. Current Issues in the Teaching of Grammar: An SLA Perspective. *TESOL Quarterly*, vol. 40, no. 1, 2006, pp. 83–107. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/40264512>. Accessed 5 Jan. 2023.
6. Samuels S.J., 1979. The Method of Repeated Readings. *The Reading Teacher* 32, 403–408.
7. Stott, Nigel. *Helping ESL Students Become Better Readers: Schema Theory Applications and Limitation* (Journal). Fukuoka: Japan.
8. www.readinghorizons.com — ESL Teaching Strategies: Improving Vocabulary Improves Reading Fluency, Dr. Monica Bomengen, 9/16/10.

Гузикова В.В.,
шет тілдері кафедрасының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, доцент
(Ресей ИМ Орал заң институты, Екатеринбург қ., Ресей, e-mail: guzikovav@ru)

**Тілдік емес білім беру ұйымында шет тілі бойынша
практикалық сабақта академиялық оқуды оқыту стратегиясы**

Аннотация. Мақалада академиялық оқу дағдысын дамытудағы стратегияның маңыздылығына қатысты мәселе қарастырылады. Автор оқу тілдік емес білім беру ұйымында шет тілін үйренудегі негізгі дағдының бірі деп санайды. Академиялық оқу контекстінде ағылшын тілінің грамматикасы, синтездеу дағдысы және сыни бағалау, соның ішінде шет тілін өз бетінше үйрену процесі біртіндеп қалыптасады. Білім алушылардың мүмкіндігін және білім беру стратегиясының осы түрін толықтыратын лингвистикалық аударма дағдысын ескеру ұсынылады, мұнда олардың мамандығына байланысты академиялық және ғылыми материалды түсінуге баса назар аударылады.

Негізгі сөздер: академиялық оқу, ағылшын тілі екінші тіл ретінде (ESL), шет тілі, танымдық дағды, сөздік, грамматикалық құрылым, схема құру, сыни тұрғыдан ойлау.

V.V. Guzikova,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
(Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Yekaterinburg, Russia,
e-mail: guzikovav@ru)

**The Strategy of Teaching Academic Reading in Practical Foreign Language Classes
in a Non-Linguistic Educational Institution**

Annotation. The article regards the issue related to the importance of strategies in the development of reading skills. The author believes that reading is one of the key skills in the process of learning a foreign language in a non-linguistic educational organization. In the context of academic reading, there is also a gradual formation of English grammar, synthesis and critical evaluation skills, including the foreign language self-learning process. It is recommended to take into account learners' opportunities and linguistic translation skills that complement this type of educational strategy, where the main emphasis is on understanding academic and scientific material associated with their specialties.

Keywords: academic reading, English as a Second language (ESL), foreign language, cognitive skills, vocabulary, grammatical structures, schema building, critical thinking.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ INTERNATIONAL COOPERATION AND FOREIGN EXPERIENCE

УДК 343.81

Аминова Г.С.,

магистрант факультета послевузовского образования,

старший лейтенант юстиции

(e-mail: gauharaminovaayahmetova@mail.ru);

Муканов М.Р.,

начальник кафедры организации социальной работы в органах внутренних дел,

доктор философии (PhD), подполковник полиции

(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаев

, г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: alik8385@mail.ru)

Имплементация международного опыта в реализации выездов осужденных за пределы пенитенциарных учреждений Республики Казахстан

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблемы регулирования и практика применения института выездов осужденных, отбывающих лишение свободы, за пределы учреждений уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан. Обращено внимание на международно-правовые стандарты уголовно-исполнительной системы и опыт ведущих зарубежных стран в области применения рассматриваемого института. Европейское законодательство имеет широкие подходы к регулированию данного вопроса, что определяет направления по совершенствованию и устранению пробелов действующего уголовно-исполнительного законодательства и нормативных правовых актов Республики Казахстан, регулирующих выезды осужденных за пределы исправительных учреждений. Это будет способствовать повышению эффективности применения института выездов осужденных.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная система, выезды, осужденные, международные пенитенциарные документы, ресоциализация, пенитенциарное учреждение, лишение свободы, гуманизация, правовое регулирование.

На сегодня уголовно-исполнительное законодательство Республики Казахстан в целом продолжает тенденцию гуманизации. Одним из эффективных направлений в этом вопросе выступает феномен выездов осужденных за пределы учреждений уголовно-исполнительной системы РК. Практика показывает, что выезды в условиях отбывания наказания являются одной из наиболее действенных поощрительных мер современного уголовно-исполнительного права.

Так, в условиях пенитенциарного учреждения администрация имеет право разрешить осужденному покинуть территорию исправительного учреждения на определенный промежуток времени. Такой шаг, как правило, выделяет осужденного из общего числа содержащихся лиц. Тем самым происходит стимуляция правопослушного поведения осужденного, что в свою очередь, позволяет ему за определенное количество времени реализовать личные цели.

Практическая реализация выездов регламентируется ст. 113 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан [1] и Правилами внутреннего распорядка учреждений уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан [2]. Положения обозначенных нормативных правовых документов направлены на организацию процесса выездов осужденных пенитенциарного учреждения. Тем не менее, на основе изученного теоретического и эмпирического материала можно утверждать, что отечественное законодательство в вопросах реализации института выездов осужденных нуждается в дополнении и совершенствовании.

В ходе исследования процесса выездов осужденных, мы обратились к Международным пенитенциарным стандартам и рассмотрели примеры зарубежного законодательства переводных государств мирового сообщества.

Среди Международных пенитенциарных стандартов в вопросах выездов осужденных, отбывающих лишение свободы, основными являются «Минимальные стандартные правила обращения с заключенными» 1955 г. [3]. Обозначенные правила носят рекомендательный характер и предназначены для того, чтобы на основе общепризнанных достижений современной мысли показать, каким образом необходимо исполнять уголовное наказание, и построить систему в обращении с заключенными.

Нормативный правовой документ акцентирует внимание на поддержании контактов осужденного с внешним миром через предоставление выездов. Так, в разделе «Контакты с внешним миром» закреплено, что «заключенным следует давать возможность общаться через регулярные промежутки времени и под должным надзором с их семьями или пользующимися незапятнанной репутацией друзьями как в порядке переписки, так и в ходе посещения» [3].

Более того, Минимальные стандартные правила обращения с заключенными оговаривают условия предоставления выездов для получения дополнительной медицинской помощи. Так, согласно правилу 22 «Медицинское обслуживание следует организовывать в тесной связи с местными или государственными органами здравоохранения и больных заключенных, нуждающихся в услугах специалиста, следует переводить в особые заведения или в гражданские больницы» [3].

Следует отметить, что особое внимание в Правилах уделяется осужденным женщинам. Например, правило 23 гласит, что «женские заведения должны располагать особыми помещениями для ухода за беременными женщинами и роженицами, и там, где это возможно, следует заботиться о том, чтобы роды происходили не в тюремном, а в гражданском госпитале» [3].

Таким образом, Правила регламентируют то, что основания предоставления выездов имеют образовательный, медицинский, профессиональный, семейный и иной характер.

Следующим международным пенитенциарным документом выступают «Европейские тюремные правила» 2006 г. [4]. По мнению исследователя В.А. Уткина, нормативный правовой акт является одним из выражений международного сотрудничества в области криминологии и пенитенциарной науки, которое длится более ста лет [5]. Ученый В.А. Уткин отмечает, что в начале XXI века международное пенитенциарное сообщество стало обоснованно обращать все больше внимания и на иной аспект международных стандартов в целом и Европейских правил, в частности [6].

Вполне очевидно, что в правовом документе приоритет отдан правам личности перед обеспечением режима учреждения. Например, согласно п. 43.2 Европейских пенитенциарных правил [4 правило 43.2] для общения с внешним миром должна существовать система отпусков из мест лишения свободы, совместимая с целями исправительного воздействия. Правила, по сути, закрепляют предоставление права на выезд с учетом политических, социально-экономических, культурных условий каждой страны. При этом «администрация пенитенциарных учреждений должна помогать заключенным поддерживать адекватные контакты с внешним миром и оказывать им с этой целью соответствующую материальную поддержку» [4].

Следует подчеркнуть, что международный уровень регулирования процесса выездов регламентирует максимально широкое применение рассматриваемого института для поддержания общественно-социальных связей осужденного и его исправления. О широком применении выездов говорят и правило 70.3 Европейских пенитенциарных правил: иностранные

граждане также имеют возможность кратковременного выхода за пределы мест лишения свободы в силу их гражданства [4, правило 70.3].

Таким образом, в качестве международного нормативного правового акта «Европейские пенитенциарные правила» способствуют закреплению постепенной подготовки осужденных к жизни на свободе. Выделенная цель может быть достигнута программой мероприятий, которые предшествуют полному и условному освобождению под надзор в сочетании с социальной поддержкой. При этом пенитенциарные органы должны работать в тесном сотрудничестве со службами и ведомствами, осуществляющими надзор за освобожденными. В частности, социальные службы и ведомства должны оказывать содействие заключенным в процессе возвращения к жизни в обществе. Особенно необходимо уделять внимание вопросам семейной жизни и работы.

В целом, в ходе исследования обозначенного вопроса становится понятным, что международные стандарты ориентируют современные уголовно-исполнительные законодательства государств на оказание осужденным необходимой помощи для успешной социальной реинтеграции. Например, Минимальные стандартные правила обращения с заключенными рекомендуют создавать условия, которые дают заключенным возможность заниматься полезным вознаграждаемым трудом. Это облегчает их ресоциализацию на рынке рабочей силы и позволяет финансово содержать себя и свои семьи. Более того, с участием общественности и социальных институтов создаются благоприятные условия для реинтеграции бывших заключенных в общество в наиболее благоприятных условиях.

Очевидно, что международное сообщество сегодня рекомендует более широко применять выезды осужденных за пределы пенитенциарных учреждений государств. Имеется определенное количество нормативных документов, эффективно регулирующих процесс выездов. В частности, международные нормативные правовые акты акцентируют внимание на регламентации применения наказаний, которые связаны с изоляцией от общества. Это подтверждается тематикой проведенных исследований в этой области.

Исследуя целый комплекс организационных вопросов выездов осужденных за пределы исправительных учреждений Республики Казахстан, полагаем, что вопросы развития поощрительных институтов важно рассматривать параллельно и в сравнении с законодательствами передовых государств. Особый научный интерес в этом плане представляет уголовно-исполнительное законодательство европейских стран. В частности, мы предлагаем обратить внимание на практический опыт уголовно-исполнительной системы Федеративной Республики Германия.

Следует отметить, что пенитенциарную систему Германии сегодня можно назвать не только одной из старейших в Европе, но и одной из самых совершенных. Над ее созданием в свое время работали не только чиновники, психологи, но и сами осужденные, выявляя недостатки и предлагая свои пути решения острых проблем.

В современных условиях уголовно-исполнительная система Федеративной Республики Германия представляет несколько категорий выездов за пределы мест лишения свободы. Среди них — регулярный отпуск, который предоставляется продолжительностью до 21 дня ежегодно. Такой вид отпуска возможен по отбытии заключенным как минимум шести месяцев наказания в виде лишения свободы. Отпуск предоставляется осужденным к пожизненному лишению свободы, если они находились в предварительном заключении или в отношении них двенадцать лет применялась другая мера, связанная с лишением свободы. На такой вид отпуска имеют право и осужденные, переведенные в исправительное учреждение открытого типа или подготовленные к такому переводу [7]. Примечательно, что во время отпуска течение срока наказания в виде лишения свободы не прерывается [8].

Статья 13 Закона «Об исполнении наказаний» закрепляет о послабление в условиях содержания при отбытии наказания в связи с выездами из исправительного учреждения. Тако-

---

выми считаются случаи, когда заключенный регулярно выходит из исправительного учреждения под надзором или без него для работы вне территории либо в определенное время суток покидает исправительное учреждение под надзором или без него. Иными словами, не должно быть даже малейшей опасности, что осужденный, оказавшись за пределами учреждения, будет уклоняться от отбывания наказания или злоупотреблять предоставленными ему возможностями. Такие послабления в условиях содержания могут быть назначены с согласия заключенного [7, 77].

Далее, существует особый отпуск для подготовки к освобождению сроком до одной недели в месяц, когда до окончания срока отбывания наказания остается девять и меньше месяцев. Кроме того, осужденным, пользующимся правом свободного передвижения, предоставляется отпуск до 6 дней ежемесячно [9]. Полагаем, что такие отпуска перед освобождением осужденного в целях трудового и бытового устройства следует рассматривать как одно из эффективных средств подготовки к условиям жизни на свободе.

Примечательно, что в условиях уголовно-исполнительной системы страны выезд в связи с ежегодным оплачиваемым отпуском является положительным опытом. Осужденный понимает, что если он будет нарушать дисциплину в местах лишения свободы, характеризоваться отрицательно, то ему не позволят выехать за пределы исправительного учреждения в связи с отпуском. Несомненно, что такой факт выступает стимулом для осужденного и способствует его исправлению.

Таким образом, согласно немецкому законодательству выезд осужденного лица за пределы исправительного учреждения в связи с отпуском является дифференцированным и имеет позитивный характер.

Что касается осужденных, которые приговорены к пожизненному лишению свободы, им отпуск может быть разрешен после того, как заключенный отбудет наказание не менее десяти лет. Помимо этого, условием выступает и его перевод на открытый вид режима отбывания наказания. Кроме того, в предусмотренных законом случаях осужденным с учетом их законопослушного поведения разрешается покидать тюремное учреждение на срок до 12 часов в сопровождении персонала учреждения или без него. Это могут быть посещения родственников, мероприятий воспитательного характера, увольнение в город в праздничные дни. На заключительном этапе отбывания наказания поощренным может быть разрешен свободный выход за пределы пенитенциарного учреждения. В таком случае осужденные покидают тюрьму рано утром и возвращаются не позднее 15 часов [9, 95].

Кроме увольнений, освобождающимся лицам предоставляются специальные отпуска непосредственно для решения вопросов трудового и бытового устройства. С этой целью на закрытом тюремном режиме за три месяца до освобождения заключенному разрешается семидневный отпуск [9, 96].

Важными реабилитационными мерами при исполнении наказаний в отношении осужденных являются смягчение наказания на основании ст. 11 Закона «Об исполнении наказания в виде лишения свободы». В его состав входит предоставление отпуска из мест лишения свободы. При этом обязательным условием для смягчения наказания и предоставления отпуска из мест лишения свободы является полное отсутствие опасений по поводу того, что осужденный совершит побег, новое преступление или нарушение режима отбывания наказания [9, 96].

Таким образом, исторический опыт уголовно-исполнительной системы Германии может быть использован при совершенствовании поощрительных норм и институтов и в настоящее время. Как показывает уголовно-исполнительная практика, предоставление разовых выходов или увольнений за пределы исправительного учреждения способствует восстановлению социально полезных связей осужденных и их успешной адаптации после освобождения из мест лишения свободы. Применение мер поощрения в виде увольнений за пределы пенитенциар-

ных учреждений является важным средством ресоциализации осужденных, которое широко используется в развитых зарубежных странах.

Важно помнить, что анализ европейского уголовно-исполнительного законодательства в целом показывает, что общим для выездных поощрительных отпусков осужденным является их назначение за правомерное поведение в местах заключения. Поощрение разрешается заключенным при условии, если они становятся на путь исправления. Более того, в случае уверенности тюремного персонала в поощряемом лице к его выезду относятся положительно.

На основе вышеизложенного можно констатировать, что, в условиях отдельного зарубежного законодательства представлены широкие подходы к регулированию института выездов за пределы исправительного учреждения. При этом очевидно, что такая стратегия распространяется на максимальное количество осужденных.

Анализ предоставления выездов осужденным из пенитенциарных учреждений Германии позволяет более глубоко понять сущность и специфику данного института для исправления осужденного и его возвращения к обыденной жизни. Однако его удачное применение во многом будет зависеть от успешной работы сотрудников исправительного учреждения, воспитателей, которые ведут систематическую работу по исправлению осужденного, от тщательного изучения личности.

В условиях дальнейшего совершенствования уголовно-исполнительной политики Республики Казахстан процесс ресоциализации осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы, является одним из основных направлений деятельности учреждений уголовно-исполнительной системы [10, 42]. Современная уголовно-исполнительная система Республики Казахстан ориентирована на качественную гуманизацию исполнения наказаний. В обозначенном русле отечественному уголовно-исполнительному законодательству необходимо продолжать активно направлять вектор реализации выездов осужденных на возможности формирования переоценки жизненных ценностей, выбор новых путей личностной реализации, благополучное возвращение в социум и семью. Успешная социальная реинтеграция должна явиться основной целью в ходе предоставления права выезда осужденному за пределы исправительных учреждений.

Как показывает анализ нормативных источников и юридической литературы, выезды всех видов не должны рассматриваться только в качестве льготы. Прежде всего, реализация выездов среди осужденных должна осуществляться системно, тогда она будет иметь фундаментальное воспитательное значение. Такая парадигма выступит условием, которое в перспективе подготовит осужденного к полноценной жизни в обществе, подчеркнет значимость общечеловеческих ценностей и станет предпосылкой развития позитивной эмоционально-духовной сферы личности.

Список использованной литературы:

1. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. № 234-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>.
2. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан «Об утверждении Правил внутреннего распорядка учреждений уголовно-исполнительной системы» от 17 ноября 2014 г. № 819. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 19 декабря 2014 г. № 9984// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0009984>.
3. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными [приняты на первом Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 30 августа 1955 г.] // Международная защита прав и свобод человека: Сборник документов. — М.: Юрид. Лит. 1990. — С. 18.

4. «Европейские тюремные правила» 2006 года. Европейские пенитенциарные правила (приняты 11.01.2006) // Справочная правовая система «Консультант Плюс. 15.02.2017. Европейские Пенитенциарные Правила редакция 2006 г. // [Электронный ресурс]. URL: <http://www.advokat-profes.ru>.
5. Уткин В.А. Европейские тюремные правила и проблемы их реализации: Учеб. пос. — Томск: Томский госуниверситет, 1996. — С. 64.
6. Уткин В.А. Пенитенциарные стандарты Совета Европы и векторы реформирования уголовно-исполнительной системы // Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление. — 2016. — № 1. — С. 14–18.
7. <https://cyberleninka.ru/article/n/ugolovno-ispolnitelnoe-zakonodatelstvo-bavarii> Уголовно-исполнительное законодательство Баварии А.В. Серебренникова // Вестник института. Преступление. Наказание. Исправление. Зарубежный опыт — С. 74–78.
8. Гришко А.Я. Исполнение наказания в виде лишения свободы в Германии (на примере федеральной земли Бавария): Учеб. пос. Рязань, 2014. — С. 19.
9. Койл Э. Подход к управлению тюрьмой с позиции прав человека: пособие для тюремного персонала. — М., 2009. — С. 160.
10. Тулкинбаева Ш.М., Мендыбаева Д.Т. Зарубежный опыт ресоциализации осужденных // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2020. — № 2 — С. 42–48.

Аминова Г.С.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты,
әділет аға лейтенанты*

(e-mail: gauharaminovaayahmetova@mail.ru);

Муканов М.Р.,

*Ішкі істер органдарында әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру кафедрасының бастығы,
(PhD) философия докторы, полиция подполковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: alik8385@mail.ru)*

Сотталғандардың Қазақстан Республикасының пенитенциарлық мекемесінен тыс жерге шығуын іске асыруда халықаралық тәжірибені имплементациялау

Аннотация. Мақала бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан сотталғандардың Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінен тыс жерге шығу институтын реттеу және қолдану мәселесін зерттеуге арналған. Қылмыстық-атқару жүйесінің халықаралық-құқықтық стандартына және қаралып отырған институтты қолдану саласындағы жетекші шетелдің тәжірибесіне назар аударылады. Еуропалық заңнамада осы мәселені реттеудің мол тәсілі бар, ол сотталғандардың түзеу мекемесінен тыс жерге шығуын реттейтін қолданыстағы Қылмыстық-атқару заңнамасы мен Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актісіндегі олқылықты жетілдіру және жою жөніндегі бағытты айқындайды. Бұл сотталғандардың шығу институтын қолданудың тиімділігін арттыруға ықпал ететін болады.

Негізгі сөздер: пенитенциарлық жүйе, тыс жерге шығу, сотталғандар, халықаралық пенитенциарлық құжат, қайта әлеуметтену, пенитенциарлық мекеме, бас бостандығынан айыру, ізгілендіру, құқықтық реттеу.

G.S. Aminova,

master student of the faculty of postgraduate education,

senior lieutenant of justice

(e-mail: gauharaminovaayahmetova@mail.ru);

M. R. Mukanov,

Head of the Department of Organization of Social Work in the Internal Affairs Bodies,

Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel

(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after Sh. Kabyrbayev, e-mail: alik8385@mail.ru)

Implementation of international experience in the implementation of visits of convicts outside the penitentiary institutions of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article is devoted to the study of the problem of regulation and the practice of applying the institute of visits of convicts serving imprisonment outside the institutions of the penal system of the Republic of Kazakhstan. Attention is drawn to the international legal standards of the penal enforcement system and the experience of leading foreign countries in the application of the institution in question. European legislation has broad approaches to regulating this issue, which determines the directions for improving and eliminating gaps in the current penal enforcement legislation and regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan regulating the departure of convicts outside correctional institutions. This will help to increase the effectiveness of the institution of visits of convicts.

Keywords: penitentiary system, departures, convicts, international penitentiary documents, resocialization, penitentiary institution, deprivation of liberty, humanization, legal regulation.

ӘОЖ 343.72

Қаржасова Г.Б.,

жалпықұқықтық және арнайы пәндер кафедрасының профессоры,

(PhD) философия докторы

(e-mail: gkb24@mail.ru);

Абиев Е.С.,

жалпықұқықтық және арнайы пәндер кафедрасының аға оқытушысы,

заң ғылымдарының магистрі,

Сыздыкова С.А.,

жалпықұқықтық және арнайы пәндер кафедрасының аға оқытушысы,

заң ғылымдарының магистрі

(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: gkb24@mail.ru)

Шетелдің қылмыстық заңнамасы бойынша алаяқтық үшін жауапкершілік

Аннотация. Мақалада шетелдің қылмыстық заңнамасындағы алаяқтық үшін жауапкершілік мәселесі талқыланады. Авторлар шетелдің қылмыстық заңнамасындағы алаяқтық үшін қылмыстық жауаптылық негізін реттеу тәртібін талдайды, сондай-ақ түрлі ғалымның көзқарасын зерттейді, құқықтық реттеу мәселесін анықтайды және оларды шешу жолын көрсетеді. Қазақстан мемлекеттілігінің өсуі мен дамуымен бірге, алаяқтық бағыттағы қылмыстың саны да артты. Әрине, заң шығарушы жаңа құбылысқа жауап беруге және осындай әрекетпен күресуге бағытталған шара қабылдауға тырысты. Жалпы алаяқтық – басқа біреудің мүлкін ұрлау, алдау немесе сенімін теріс пайдалану арқылы басқа біреудің мүлкіне құқық беру.

Негізгі сөздер: алаяқтық, алдау, арбау, қылмыс, ғаламтор, ұлттық қауіпсіздік, құқық бұзушылық, жауапкершілік, жаза.

Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына арнаған «Халық бірлігі және жүйелі реформа — елдің өркендеуінің берік негізі» Жолдауында атап өтілгендей, құқық қорғау жүйесінде елеулі өзгеріс орын алуда. Азаматтардың әділ наразылығы алаяқ-

тықтың өсуіне әкеледі. Бас прокуратура алаяқтық пен қаржы пирамидасына қарсы іс-қимыл жөніндегі шара кешенін әзірлеуі тиіс [1].

ҚР Қылмыстық кодексінің 190-бабы алаяқтыққа арналған. Алаяқтық, яғни бөтеннің мүлкін жымқыру немесе алдау немесе сенімді теріс пайдалану жолымен бөтен мүлікке құқықты иемдену — мүлкі тәркіленіп, бір мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмысына не алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмысқа тартуға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады [2].

Қазір әлемдегі кейбір елдің заң шығарушыларының басқа елде болып жатқан ұқсас процеске әсері, салыстырмалы заңның құқық қорғау және құқық қолдану, әсіресе сот практикасына әсері, құқықты біріздендіру және үйлестіру процесінде оның рөлі мен маңыздылығын күшейту байқалады.

ГФР Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі — ГФР ҚК) «Алаяқтық және иемдену немесе таллан-таражға салу» деген 22-тарауында § 263 Алаяқтық туралы жалпы ұғым бар: «өзіне материалдық пайда алу мақсатында, факті туралы көрінеу дұрыс емес түсінік жасау арқылы немесе шынайы факті туралы бұрмалау немесе үнсіздік арқылы жаңылыстыруға енгізу немесе жаңылыстыруға қолдау көрсету алаяқтық деп танылады немесе басқа тұлғаға заңсыз жолмен, сол арқылы бөтен активке (меншікке) зиян келтіреді» [3, 36].

1. Көріп отырғанымыздай, ГФР УК ҚР ҚК-мен алаяқтықтың салыстырмалы түрде ұқсас түсіндірмесі бар. ГФР бойынша алаяқтықтың объективті жағы жалғыз тәсілмен сипатталады – «алдау», оның мазмұны біздің заңнамаға ұқсас (шынайы фактіні белсенді түрде бұрмалау немесе факті туралы көрінеу дұрыс емес түсінік беру және шынайы факті туралы үндемеу арқылы пассивті түрде) жүзеге асырылады. ГФР бойынша осы әрекет үшін кінәлі адам 5 жылға дейін бас бостандығынан айыру немесе айыппұл түрінде жазалануға жатады.

2. Сондай-ақ сенімді теріс пайдаланудың субъективті жағы алаяқтық жағдайында орын алғандай, арнайы пайдакүнемдік мақсатпен сипатталмайды (§ 263). Салыстырмалы норма санкциясының мөлшерін ескере отырып, алаяқтық пен қоғамдық қауіптілік дәрежесі бойынша сенімді теріс пайдалану балама болып көрінеді.

Алаяқтық туралы жалпы норма шеңберінде іс-әрекеттің ұзақтығына, залал мөлшеріне немесе өзге де ауыр зардаптың туындауына байланысты белгілі бір білікті белгінің болуына байланысты жауапкершілік шектеледі. Аталған қылмыс үшін санкция 6 айдан 10 жылға дейін бас бостандығынан айыру түріндегі қарапайым алаяқтықпен салыстырғанда неғұрлым қатаң жазаны көздейді.

Алаяқтықтың жалпы құрамымен қатар ГФР УУ-да арнайы түрі ерекшеленеді: компьютерді пайдалану алаяқтығы (§ 263a); субсидия алуға байланысты алаяқтық (§ 264); инвестициялық алаяқтық (§ 264a); сақтандыру алаяқтығы (§ 265); алдау арқылы қызмет алу (§ 265a); несие беру саласындағы алаяқтық (§ 265a) (§ 265b). Сенімді теріс пайдаланудың арнайы түрлері ретінде төленген жалақыны ұстап қалу және ысырап ету үшін жауапкершілік қарастырылған (§ 266a); несиелік және дебеттік картаны заңсыз пайдалану (§ 266b).

Осы норманы талдауда бұл тұжырым тәуелсіз ретінде әрекет етеді және алаяқтықтың немесе сенімсіздіктің жалпы құрамымен түр және арнайы ретінде байланысты емес деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Алаяқтықтың арнайы түрінің мысалын қолдана отырып, барлық осы әрекет алдаудың нақты түріне ие деп айта аламыз. § 263a және § 265A кінәлілердің белгілі бір амалды (компьютерлік дерекпен, автоматтандырылған құрылғымен манипуляцияны және т. б.) қолдануымен, содан кейін өзі үшін материалдық пайда табумен байланысты.

Австрияның Қылмыстық кодексінде (бұдан әрі — Австрияның Қылмыстық кодексі) § 146 алаяқтыққа мынадай сипаттама берілген: «Фактіні алдау арқылы өзін немесе басқа

адамды заңсыз байыту мақсатында жаңылыстыратын және әрекетке немесе әрекетсіздікке итермелейтін және сол арқылы оған немесе басқа адамға зиян келтіретін адам» [3, 63].

Осы іс-әрекет үшін кінәлі адам 6 айға дейін бас бостандығынан айыру немесе 360 тәуліктік бірлікке дейін ақшалай айыппұл түрінде жазалануы тиіс.

Австрияның Қылмыстық кодексінің § 147-де білікті, әсіресе білікті алаяқтық үшін жауапкершілік ерекшеленеді. Бұл әрекеттің объективті жағының біліктілік белгісі ретінде: жалған құжатты пайдалану; жалған немесе басқа біреудің қолма-қол ақшасыз төлем құралын пайдалану; дұрыс емес немесе жалған деректі пайдалану немесе басқа ұқсас дәлел; дәлдікті өлшеу құралын заңсыз пайдалану; мемлекеттік қызметшіні адастыру; 3000 еуродан асатын залал. Спорттағы нәтижені бұрмалау мақсатында допингке қарсы Конвенцияның тізбесіне кіретін тыйым салынған затты немесе әдісті пайдалану сияқты алаяқтықтың білікті белгісі қызықты болып көрінеді. Осы белгі болған жағдайда адам 3 жылға дейін бас бостандығынан айыру түрінде жазаға тартылады.

Аса қауіпті белгі ретінде сомасы 50 000 еуродан асатын залал танылады, ол болған жағдайда кінәлі 1 жылдан 10 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру түрінде жазалануы тиіс.

Австрияның Қылмыстық кодексінде § 150-бабында, егер ол мәжбүрлі жағдайға байланысты жасалса, алаяқтықтың қоғамдық қауіптілігі төмендейтін жағдай бөлек қарастырылған. Егер алаяқтық жасаушы қажеттіліктен аздап зиян келтірсе және § 147 және § 148 қарастырылған жағдайдың бірі туралы айтпаса, онда ол 1 айға дейін бас бостандығынан айыру немесе 60 ақша бірлігіне дейін айыппұл салуға жатады.

Егер жәбірленуші жұбайы немесе тіркелген серіктесі немесе тікелей жақын туысы (ағайынісі немесе апа-сіңлісі) немесе егер олар бірге тұратын болса, басқа туысы болса, оның шағымы болған кезде ғана кінәлі адам қылмыстық қудалауға жатады.

ГФР УБ-мен салыстырғанда Франция ҚК бойынша алаяқтықтың субъективті жағы мүлікті алып қоюға байланысты пайдакүнемдік мақсаттан басқа, қызмет алумен немесе жәбірленушінің міндеттеменің туындауын туындататын іс-әрекет жасауымен ұштасатын арнайы мақсаттың болуымен сипатталады. Бұл әрекет үшін ГФР УУ сияқты 5 жылға дейін бас бостандығынан айыру және 375 000 евро айыппұл қарастырылған. Алаяқтық субъектісі жеке тұлға да, заңды тұлға да бола алады.

Алаяқтыққа ұқсас әрекет белгілі бір салада алаяқтық деп түсініледі, оның мақсаты зиян келтіру немесе кез келген сипаттағы пайда табу болып табылады. Бұл әрекет қоғамдық қызметтің алуан түрлі саласымен байланысты болуы мүмкін: қызмет көрсету саласындағы алдау (313-5); жария сауда-саттық кезіндегі алаяқтық (313-6); меншік иесінің рұқсаты болмаған кезде тұру мақсатында жылжымайтын мүлікті берумен ұштасатын алдау (313-6-2); құқық белгілейтін құжатты (билетті) рұқсатсыз сатумен ұштасатын алдауды ұйымдастырушы (313-6-2).

Сондай-ақ сенімді теріс пайдалану алаяқтық жәбірленушінің мүлкін иемденуге байланысты арнайы мақсаттың болуымен сипатталады. Алаяқтықпен салыстырғанда сенімді теріс пайдалану іс-әрекетті жасау әдісімен ерекшеленеді. Объективті тарап әрекетінің сипаты бойынша Франция ҚК бойынша сенімге қиянат жасау ҚР ҚК бойынша иемденуге және ысырапқа ұқсас. Адам өзіне қайтарымдылық шартымен немесе белгілі бір мақсатта пайдалану үшін берілген ақша қаражатын, құндылықты немесе мүлікті құқыққа қарсы жолмен иемденіп алған кезден бастап сенімге қиянат жасау аяқталған болып есептеледі.

Испанияның 1995 жылғы Қылмыстық кодексі (бұдан әрі — Испания ҚК) «Алаяқтық туралы» 6-тарауының «меншікке және әлеуметтік-экономикалық тәртіпке қарсы қылмыс» XIII бөлімінде алаяқтықтың 3 түрі: алаяқтық, заңсыз иемдену, энергия ұрлау үшін жауапкершілік көзделген. Испания Қылмыстық кодексінің 248-бабында жәбірленушіні пайда табу мақсатында алдау арқылы адастыруы қарастырылған, бұл соңғысын мүлікті өзіне немесе басқа

адамға зиян келтіруге итермелейді. 1. Испанияның Қылмыстық кодексі бойынша алаяқтықтың ерекшелігі алдау сияқты, ақпаратты айла-шарғы жасаумен немесе кінәлінің басқа амалмен байланысты әрекеті қабылданады. Мұндай әрекет үшін 6 айдан 3 жылға дейін бас бостандығынан айыру түріндегі жауапкершілік қарастырылған, жәбірленуші мен кінәлінің қарым-қатынасы, келтірілген зиян және қылмыс жасаудың басқа жағдайы міндетті түрде ескеріледі. Егер мұндай әрекеттің сомасы 400 еуродан асса, онда 3 жылға айыппұл салынады.

Алаяқтық үшін жауапкершілікті күшейтетін саралау белгісі: нысананың сипаттамасына (құны, құндылығы); іс-әрекеттің салдарына (жәбірленушіге елеулі залал келтіру); іс-әрекеттің жасалу саласына (нәтижесінде заңсыз шешім шығарылатын дәлелдемені манипуляциялаумен байланысты іс жүргізу алаяқтығы); соттылықтың болуына қатысты болады. Сенімді теріс пайдалану алаяқтық үшін жауапкершілікті ауырлататын жағдай ретінде белгіленетінін айта кету керек. Испания Қылмыстық кодексінің сенімін теріс пайдаланудың тән белгісі – жәбірленуші мен кінәлі арасындағы қалыптасқан қатынасты пайдалану, сол сияқты өзінің беделін кәсіпкерлік немесе басқа да кәсіби қызметте пайдалану. Осы әрекет үшін 6 жылға дейін бас бостандығынан айыру және 6 айдан 12 айға дейін айыппұл төлеу қарастырылған.

Испания Қылмыстық кодексінің 50-бабына сәйкес айыппұл күнмен есептеледі. Бұл ретте жеке тұлға үшін айыппұлдың күнделікті квотасы 2 еуродан 400 еуроға дейін, заңды тұлға үшін 30 еуродан 5000 еуроға дейін жетеді. Айыппұл мерзімін біркелкі есептеу мақсатында бір ай 30 күнге, ал бір жыл 360 күнге тең. Сот айыппұл мөлшерін тиісті баптың санкциясында көзделген нақты мерзімді негізге ала отырып дербес айқындайды. Бұл жағдайда кінәлінің қаржылық жағдайы, табысы, жинағы, отбасылық міндеттемесі, шығыны және оның мүлдіктік жағдайының басқа да жеке жағдайы ескеріледі.

Швейцарияның Қылмыстық кодексінде (бұдан әрі — Швейцария Қылмыстық кодексі) 2-тарауда: «Меншікке қарсы қылмыс» алаяқтық деп түсініледі (146-бап): «Басқа адамды заңсыз пайда алу мақсатында жалған ақпарат беру арқылы немесе шындықты жасыру арқылы немесе қате сенімді қасақана нығайту арқылы қасақана адастыру, бұл оны әрекет етуге мәжбүр етеді өз немесе басқа адамның қаржылық мүддесіне зиян келтіру». Яғни Швейцария ҚК бойынша қарапайым және білікті алаяқтық қылмысының субъективті жағы ерекшеленеді [4, 68]. Швейцария Қылмыстық кодексінің 146-бабының 1-бөлігіне сәйкес алаяқтық заңсыз пайда табуды көздейді. Кінәлі адамға 5 жылға дейін бас бостандығынан айыру немесе айыппұл салу көзделген. Швейцария Қылмыстық кодексінің 146-бабының 2-бөлігінде алаяқтық жасау мақсаты коммерциялық пайда табумен байланысты екені айтылған.

Финляндияның Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі — Финляндия Қылмыстық кодексі) 36-тарауының § 1-де «Алаяқтық және басқа да жосықсыз қылмыс» алаяқтық деген ұғым бар: «басқа адамды алдау немесе алдауды өзіне немесе басқа адамға заңсыз қаржылық пайда табу мақсатында немесе басқа адамға зиян келтіру мақсатында артықшылық ретінде пайдалану». «Жәбірленуші өзіне немесе мүддесін білдіретін адамға зиян келтіру үшін қандай да бір әрекет жасады немесе жасаудан бас тартты» деп түсіндіріледі.

Австрия ҚК сияқты Финляндия ҚК-де егер алынған пайданы немесе келтірілген залал сомасын немесе қылмыспен байланысты басқа да мән-жайды ескере отырып, толық бағаланған алаяқтық елеусіз деп танылған жағдайда, онда кінәлі айыппұл түрінде жазалануға жатады.

Айыппұл мәселесін шетелдік заңнамада қарастырғанда, қазіргі әлемде айыппұл мөлшерін есептеудің бірнеше тәсілін — нақты ақшалай сомада; белгілі бір шартты бірлікке шағып; белгілі бір кезең ішіндегі табыс мөлшерінде; заңсыз жолмен алынған табысқа, келтірілген залалға және т. б. еселенген түрін кездестіруге болады [5, 5].

Роман-германдық құқық жүйесіне тән кейбір елдің қылмыстық заңнамасының тәжірибесін зерттеуді қорытындылай келе, Ресей осы жақын топтың мүшесі болса да, оның

алаяқтық бағыттағы әрекетті криминализациялау мәселесіне деген көзқарасы әр түрлі екенін атап өткен жөн.

Біріншіден, зерттелген заңнамадағы алаяқтық ұрлықтың жалпы тұжырымдамасына байланысты емес, оның объектісі міндетті түрде меншік болып табылады. Көп жағдайда бұл әрекет кез келген пайда табуға болатын барлық салада жүзеге асырылуы мүмкін. Сондықтан ол кеңінен түсіндіріледі және оны алдау (интеллектуалды) әдісіне байланысты.

Екіншіден, алаяқтықтың объективті жағын сипаттайтын әдіс ретінде көп жағдайда тек алдау қолданылады. Алдау тек интеллектуалды әсермен ғана емес, сонымен бірге басқа айла-амалмен де сипатталады, нәтижесінде кінәлі өзіне немесе басқа адамға мүліктік пайда әкеледі.

Үшіншіден, көптеген елде сенімді теріс пайдалану тәуелсіз қылмыс ретінде окшауланған және адамның лауазымына байланысты оған көрсетілген сенімді пайдалануды білдіреді. Кейбір елде бұл белгі – ауырлататын жағдай (Финляндия, Испания). Бұл жағдайда сенім тек лауазымға байланысты ғана емес, сонымен бірге жәбірленуші мен кінәлі арасындағы жеке сенім қатынасы ретінде түсіндіріледі;

Төртіншіден, барлық зерттелген елдегі алаяқтықтың субъективті жағы арнайы мақсаттың болуымен сипатталады. Оның түсінігі соншалықты кең, сондықтан бұл қылмыс түрін мүлікті алып қоюға және (немесе) айналдыруға бағытталған әрекет деп атауға мүмкіндік бермейді. Қаскүнем алаяқтықтың кез келген нәтижесіне қанағаттанатын болады, нәтижесінде ол қандай да бір мүліктік пайда алады немесе жәбірленушіге зиян келтіреді. Нақты мақсаттың болмауы қылмыстың аяқталу сәтін дәл анықтауға мүмкіндік бермейтін сияқты, яғни мұны аяқталған алаяқтық деп санауға болады.

АҚШ-та англо-саксондық құқықтық жүйенің типтік өкілі ретінде жалпы құқық жүйесі жұмыс істейді. Заңнама федералды деңгейдегі заңға және штат заңына бөліну принципіне негізделген. Қазіргі уақытта әр мемлекеттің өзінің қылмыстық заңнамасы бар, ол құрылымның құрылымында да, белгілі бір аймақтағы қатынастың даму ерекшелігіне байланысты нақты әрекетті қылмысқа жатқызу мәселесінде де ерекшеленеді.

Ойымызды тұжырымдай келе, қылмысқа қарсы күрес мәселесі жөніндегі халықаралық ынтымақтастық туындайтын жаһандық қауіп-қатерге жедел ден қоюға мүмкіндік беретін қағидат жаңа тактикалық деңгейде ұйымдастырылуы тиіс. Жаһандық желіні біртіндеп криминализациялауға байланысты жағдайдан шығудың екі жолы бар: не дүниежүзілік ғаламтордағы қылмысты бақылау мақсатында әлемдік қоғамдастықтың күш-жігерін біріктіру немесе оның жаһандық деңгейде жұмысын тоқтату, жекелеген мемлекеттің юрисдикциясындағы қылмысқа тиімді қарсы іс-қимылды ұйымдастыру мақсатында Ұлттық сегментті окшаулау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – елдің өркендеуінің берік негізі» атты Жолдауы. 2021 жылғы 1 қыркүйек // <https://www.akorda.kz/>
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылдың 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (02.03.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен // <https://www.zakon.kz/>
3. Уголовное право зарубежных стран (Особенная часть): Учеб.-метод. пос. / Н.Е. Крылова, А.В. Малешина, А.В. Серебренникова; Моск. гос. ун-т имени М.В. Ломоносова, юрид. ф-т. — М.: Статут, 2019. — С. 351.
4. Уголовное право зарубежных стран: Учеб. пос. / Л.С. Аистова, Д.Ю. Краев. — СПб: Санкт Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2013. — 132 с.

5. Алтайбаев С.Қ., Омирова М.С. Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңнамасындағы айыппұл жазасы // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2021. — № 4 (74). — 4–5 б.

Каржасова Г.Б.,

профессор кафедры общеправовых и специальных дисциплин,

доктор философии (PhD)

(e-mail: gkb24@mail.ru);

Абиев Е.С.,

старший преподаватель кафедры общеправовых и специальных дисциплин,

магистр юридических наук;

Сыздыкова С.А.,

старший преподаватель кафедры общеправовых и специальных дисциплин,

магистр юридических наук,

(Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: gkb24@mail.ru)

Ответственность за мошенничество по уголовному законодательству зарубежных стран

Аннотация. В статье обсуждаются вопросы ответственности за мошенничество в уголовном законодательстве зарубежных стран. Авторы анализируют порядок регулирования основ уголовной ответственности за мошенничество, а также изучают взгляды различных ученых, выявляют проблемы правового регулирования и указывают пути их решения. Вместе с ростом и развитием государственности Казахстана увеличилось и количество преступлений мошеннической направленности. Конечно, законодатель стремился принять меры, направленные на реагирование на новые явления и борьбу с подобными действиями. Распространенным мошенничеством является присвоение прав на чужое имущество путем хищения, обмана или злоупотребления доверием чужого имущества.

Ключевые слова: мошенничество, обман, соблазнение, преступление, интернет, национальная безопасность, правонарушение, ответственность, наказание.

G.B. Karzhassova,

Professor of the Department of general and special disciplines,

Doctor of Philosophy (PhD)

(e-mail: gkb24@mail.ru);

E.S. Abiyev,

Senior lecturer of the Department of general and special disciplines,

master of law;

S.A. Syzdykova,

Senior lecturer of the Department of general and special disciplines, master of law

(Karaganda University of kazpotrebsoyuz, e-mail: gkb24@mail.ru)

Liability for fraud under the criminal legislation of foreign countries

Annotation. The article discusses the issues of liability for fraud in the criminal legislation of foreign countries. The authors analyze the procedure for regulating the basics of criminal liability for fraud in the criminal legislation of foreign countries, as well as study the views of various scientists, identify problems of legal regulation and indicate ways to solve them. Along with the growth and development of Kazakhstan's statehood, the number of fraudulent crimes has also increased. Of course, the legislator sought to take measures aimed at responding to new phenomena and combating such actions. A common fraud is the appropriation of rights to someone else's property by theft, deception or abuse of trust of someone else's property.

Keywords: fraud, deception, seduction, crime, internet, national security, offense, responsibility, punishment.

УДК 343.811

Олексюк М.В.,

докторант, магистр юридических наук

*(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, г. Костанай,
Республика Казахстан, e-mail: ta_ma_da.family@inbox.ru);*

Балгожина М.Е.,

доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин,

доктор философии (PhD)

*(Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: maigul.balgozhina@mail.ru)*

Об опыте функционирования классификационных центров для осужденных к лишению свободы в США и Германии

Аннотация. Сегодня сфера изучения классификации осужденных к лишению свободы является сложным теоретическим и практическим вопросом, который еще не получил основательной научной разработки в современной отечественной доктрине. Нет пока единства взглядов и у практиков. Это делает данную тему исследования актуальной и своевременной. В статье рассматривается деятельность классификационных центров Соединённых Штатов Америки и Германии. На основе обобщенного опыта функционирования классификационных и диагностических центров для осужденных к лишению свободы США и Германии авторы говорят о необходимости создания и функционирования, первоначально в «пилотном режиме», центров по диагностике и классификации осужденных на базе учреждений смешанной безопасности (следственных изоляторов).

Ключевые слова: классификация, международный опыт, классификационный центр, осужденный, диагностика, реклассификация, уголовно-исполнительная политика.

Современная уголовная и уголовно-исполнительная политика Казахстана базируется на общепризнанных международных правовых принципах, в основе которых лежат общечеловеческие ценности, нашедшие свое реальное воплощение в международных нормах, определяющих основные права и свободы человека. В общей теории права они рассматриваются как исходный пункт руководящих положений всей правовой системы. Вместе с тем, приведение деятельности пенитенциарных учреждений в соответствие с международными стандартами, как справедливо отмечает З.С. Токубаев, — «процесс длительный и постоянный, т. к. изменяются и международные стандарты, и экономическая ситуация в республике, и общественное сознание в целом, и правосознание, в частности» [1, 3].

В этой связи функционирование института классификации осужденных к лишению свободы, по нашему глубокому убеждению, должно базироваться не только на международных стандартах-принципах, содержащихся в международных документах, имеющих договорно-правовой (конвенционный) характер, но и на опыте ряда зарубежных стран, успешно реализующих классификационный процесс в отношении лиц, лишенных свободы.

Это связано с тем, что мировое сообщество считает уместным рецепцию передового опыта для эффективного осуществления пенитенциарной деятельности государства, который послужит инструментом модернизации собственной национальной уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы, нацеленный на гуманистические тенденции в обращении с заключенными.

В исследуемом аспекте особый интерес вызывает деятельность пенитенциарной системы США, поскольку именно она является наиболее масштабной в связи количеством лиц, осужденных к лишению свободы (занимает 1 место в мире – 2068800 человек) [2], и, следовательно, располагает самым большим количеством учреждений, исполняющих данный вид наказания.

Здесь следует отметить, что в Соединенных Штатах Америки институту классификации осужденных к лишению свободы отводится довольно значительная роль, поскольку, по мне-

нию американцев, она предоставляет средства для поддержания безопасности и порядка в учреждениях, создает условия для обеспечения защиты неприкосновенности личности заключенных и сотрудников, а также для грамотного управления и рационального распределения персонала и ресурсов. В подтверждение сказанного приведем цитату из судебного решения 1970 г.: «Классификация необходима для функционирования упорядоченной и безопасной тюрьмы. Это необходимое условие для рационального распределения любых программных возможностей, существующих в учреждении, позволяющее оценить надлежащий уровень содержания под стражей заключенного, определить его образовательные, профессиональные и психологические потребности и отделить ненасильственных осужденных от более агрессивных. Классификация также необходима для любого последовательного планирования будущего» [3]. Как мы видим, классификация осужденных в США связана с многочисленными задачами.

В рамках проводимого нами исследования, научный интерес вызывает деятельность центров диагностики и классификации осужденных, находящихся в ведении федерального министерства юстиции США. О необходимости создания таких центров в США специалисты писали еще в начале XX в. Так, Эдмунд Ист, офицер по классификации в американской Военно-морской тюрьме в Портсмуте (штат Северная Каролина), отмечал: «Создание центрального классификационного центра оказало бы неоценимую помощь всем существующим пенитенциарным и исправительным учреждениям и агентствам в рамках полномочий департамента, имеющего консультативную или непосредственную юрисдикцию в отношении содержания под стражей и обращения с уголовными преступниками» [4].

Ранее предполагалось, что программа по классификации осужденных должна была быть введена в действие в Центре приема и классификации осужденных (далее — Центр), предусматривалось ее разделение на три основных вида деятельности:

- 1) комплексное исследование личности на момент поступления;
- 2) согласование результатов этого исследования и планирование программы;
- 3) проведение последующих исследований и изменения в программе в период изоляции.

Последняя деятельность должна была включать в себя автоматическую реклассификацию, которая бы проводилась учреждением, где находится данное лицо, в сроки, установленные во время классификации при поступлении, а также другие рекомендуемые обстоятельства, обусловленные институциональными или наблюдаемыми индивидуальными потребностями, о которых сообщалось бы в Центр.

Создание классификационного приемного центра, по мнению американских ученых, должно было обеспечить более эффективный и гибкий метод обращения с осужденными несовершеннолетними и взрослыми правонарушителями.

Исследователи отмечали, что возможное снижение уровня правонарушений в штате может быть результатом сокращения контактов между более или менее опытными правонарушителями, увеличения возможности для индивидуума извлечь выгоду в период своего заключения через его контакт с квалифицированным персоналом, способного посвятить больше времени проблеме, и его воздействия на высокоинтенсивную программу, направленную на удовлетворение конкретных потребностей. Это должно было снизить вероятность дальнейшего участия в правонарушениях.

Учитывая вышеизложенное, мы пришли к выводу, что институту классификации осужденных к лишению свободы в США на протяжении уже многих лет уделялось значительное внимание. При этом исследования в этой области продолжались, а сама деятельность по классификации осужденных пересматривалась и модернизировалась.

В настоящее время диагностические и классификационные центры действуют при федеральных следственных изоляторах. Поступая в указанные учреждения, осужденные под-

вергаются тщательному изучению и диагностике, после чего их относят к одной из шести категорий:

«1. Лица, содержащиеся в условиях максимальной степени безопасности, от которых следует ожидать попытку совершения побега или которые способны причинить вред себе и другим. Для обеспечения безопасности их рекомендуется содержать в одиночных камерах и не выводить без сопровождения и применения специальных средств безопасности (наручников, ремней).

2. Осужденные, содержащиеся в условиях средней степени безопасности, отбывают наказание в камерах или общежитиях. Этим осужденным разрешается использовать для работы в помещениях тюрьмы. Вывод данных осужденных из пенитенциарного учреждения осуществляется под надзором вооруженной охраны.

3. Осужденные, содержащиеся в условиях низкой степени безопасности. Им разрешается работать под надзором невооруженной охраны вне стен пенитенциарного учреждения и без надзора — на территории тюрьмы. Указанную категорию осужденных администрация учреждения обычно именует «благонадежной».

4. Осужденные, содержащиеся в условиях минимальной степени безопасности. Данная категория осужденных пользуется правом покидать территорию пенитенциарного учреждения в дневное время с целью посещения занятий в учебном заведении, для работы по найму, посещать родных и т. д. Указанные привилегии предоставляются в качестве поощрения на определенный период.

5. Опекаемые общиной лица, которым разрешается проживать совместно с семьей или которые содержатся в центрах исправления в общине в условиях ограничения свободы. Данные осужденные имеют право без надзора передвигаться по территории населенного пункта, обязаны трудиться, причем в трудоустройстве им оказывает помощь местный отдел по надзору за условно-досрочно освобожденными.

6. Осужденные, которые изолируются от общей массы по причине хронических заболеваний, в том числе психических, особенно в случае регулярных агрессивных действий в отношении окружающих, а также в особых случаях — для обеспечения конфиденциальности их места пребывания. Данные осужденные отбывают наказание на общих основаниях, в специальных медицинских пенитенциарных учреждениях или обычных исправительных учреждениях, но в локальных участках. Таким образом, реализуется общая и индивидуальная превенция без ущемления законных прав и интересов последних» [5, 107].

После отнесения осужденного к той или иной классификационной группе и определения ему учреждения соответствующего уровня безопасности процесс его диагностики не прекращается. Осуществляется дальнейшее изучение осужденного, разрабатываются программы по его реабилитации, ориентированные на реализацию целей исполнения наказания и обеспечения безопасности как осужденных, так и общества.

Свой опыт классификации осужденных к лишению свободы имеет пенитенциарная система Германии. На федеральной земле Северный Рейн-Вестфалия расположен специальный центр содержания под стражей «Хаген», который подотчетен Министерству юстиции и является единственным местом в Германии, имеющим так называемое «учреждение по выдаче разрешений».

В Хаген направляются взрослые заключенные-мужчины, заключенные, освобожденные из тюрем для несовершеннолетних, для которых срок заключения составляет более 30 месяцев, и которые переводятся из предварительного заключения в исправительное учреждение. Осужденные помещаются в специальное исправительное учреждение после комплексной диагностики. В то же время даются рекомендации по составлению плана исправления. При этом соблюдается как принцип разделения, так и принцип лечения.

В центре содержания под стражей действует приемная комиссия, в состав которой входят юрист, консультанты по трудовым вопросам из Федерального агентства занятости, агентства по труду, педагоги, психологи, социальные работники и чиновники из Общей исполнительной службы. Комиссия готовит подробную диагностику личности каждого заключенного, личностный диагноз для каждого, а затем определяет, какие для него показаны исправительные мероприятия.

Обследование осужденных является необходимым для процедуры распределения по учреждениям и начинается с проведения серии тестов на определение качеств их личности. При этом заключенные заполняют анкету, предназначенную для того, чтобы дать представление о важных фактах из истории их жизни.

После формирования результатов каждый из членов комиссии проводит свое «расследование» с заключенным. В связи с этим могут быть проведены дополнительные исследования. Полученная таким образом информация будет использована другими членами комиссии классификации осужденных.

Члены комиссии наблюдают за поведением осужденного в различных ситуациях содержания под стражей и фиксируют свои выводы в своде наблюдений. В ходе обследования, проводимого таким образом, должны быть использованы все возможные источники информации, а также самые разнообразные профессиональные знания и личные навыки. Исследования каждого члена распределительной комиссии используются при работе с осужденным. Затем на заседании жюри все выводы обобщаются и анализируются. Результаты процедуры изучения личности осужденного обсуждаются с ним, а затем фиксируются в письменной форме. После этого проводится распределение по определенным исправительным учреждениям. Осужденные, которые, как ожидается, не представляют повышенной общественной опасности, будут помещены с их согласия в открытое исправительное учреждение.

Заключенные, у которых отсутствуют или еще не созданы условия для содержания в открытом исправительном учреждении, помещаются в исправительное учреждение закрытого типа.

Все данные по исследованию осужденного передаются в соответствующее учреждение, куда он должен быть направлен. Предоставленная информация значительно сокращает объем диагностических работ, необходимых в начале тюремного заключения в исправительных учреждениях.

Диагностика и рекомендации следственного изолятора Хаген являются рабочими базами для подготовки плана исправления осужденного с постоянным его обновлением и пересмотром первоначального «диагноза».

Таким образом, проведенный анализ опыта рассмотренных экономически развитых стран определяет перспективу совершенствования механизма классификации и распределения осужденных к лишению свободы лиц по учреждениям уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы.

Думается, что в условиях реализации Концепции правовой политики до 2030 г., совершенствования уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан и с учетом систематизации накопленного передового опыта зарубежных государств, назрела необходимость образования центров по диагностике и классификации осужденных к лишению свободы в нашей стране.

О целесообразности создания подобного учреждения писали профессор А.Б. Скаков и С.М. Савушкин: «В идеале же изучение личности осужденных и последующее распределение их по видам режима, различающимся условиями безопасности, должно происходить в распределительных тюрьмах (диагностических центрах). В дальнейшем при отбывании определенного срока наказания осужденные могут пройти перекатегоризацию, для которой также должны быть установлены определенные критерии безопасности» [6].

Наша мысль заключается в том, что первоначально в «пилотном режиме» более экономичным будет создание и функционирование центров по диагностике и классификации осужденных на базе учреждений смешанной безопасности (следственных изоляторов), которые имеют необходимые для этого вида деятельности ресурсы. Эта деятельность потребует привлечение квалифицированных специалистов, таких как, психолог, педагог, психиатр, социальный работник и др. Тем самым, у квалифицированного персонала будет возможность проводить общую первоначальную диагностику лиц, поступающих в следственные изоляторы в качестве обвиняемых и подозреваемых. В случае вынесения им обвинительного приговора специалисты Центра будут проводить углубленное изучение осужденного с целью составления программы его исправления и распределения в учреждение, соответствующее уровню его опасности и риска повторного совершения им преступления.

Отметим, что необходимости в подобном штате персонала в пенитенциарных учреждениях не будет. После изучения личности осужденного в условиях Центра и составления программы исправления дальнейшая переквалификация станет возможной силами сотрудников этого учреждения при регулярном определении и переоценке ключевых факторов индивидуального характера для возможности выбора наиболее подходящих мер воздействия на осужденного.

Уверены, что такое решение позволит более глубоко оценивать все обстоятельства совершенного осужденным преступления, его истинные намерения и сократить ресурсы администрации пенитенциарных учреждений в достижении целей наказания.

Список использованной литературы:

1. Токубаев З.С. Международный контроль за реализацией правового статуса осужденных к лишению свободы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2012. — № 3–4. — С. 3–6.
2. Список стран по количеству заключённых // <https://ru.wikipedia.org/wiki> (дата обращения 08.12.2022 г.).
3. Gettenger S. Objective Classification: Catalyst for Change // Corrections Magazine Volume: 8 Issue: 3 Dated: (June 1982) Pages: 24-29, 32-37.
4. East Edmund R. «Classification Reception Centers» // Journal of Criminal Law and Criminology (1931-1951) — Vol. 36. — № 4. — 1945. — PP. 243–48. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/1138326>. Accessed 21 Nov. 2022.
5. Белослудцев В.И. Организация исправления осужденных в зарубежных пенитенциарных учреждениях // Психопедагогика в правоохранительных органах. — 1997. — № 1 (5). — С. 106–109.
6. Скаков А.Б., Савушкин С.М. Сравнительно-правовой анализ дифференциации осужденных к лишению свободы // Вестник Кузбасского института. — 2018. — № 3 (36). — С. 48–55.

Олексюк М.В.,

докторанты, заң ғылымдарының магистрі

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: ta_ma_da.family@inbox.ru);*

Балгожина М.Е.,

*жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының доценті,
(PhD) философия докторы*

*(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: maigul.balgozhina@mail.ru)*

АҚШ пен Германияда бас бостандығынан айыруға сотталғандарға арналған жіктеу орталығының жұмыс істеу тәжірибесі туралы

Аннотация. Бүгінде бас бостандығынан айыруға сотталғандарды жіктеуді зерттеу саласы қазіргі отандық доктринада әлі толық ғылыми дамымаған күрделі теориялық және практикалық мәселе болып табылады. Өзірге практиктер көзқарасында бірізділіктің болмауы осы зерттеу тақырыбының өзектілігін және дер кезінде қарастырылуын көрсетеді. Мақалада АҚШ пен Германияның жіктеу орталығының қызметі қарастырылады. АҚШ пен Германияда бас бостандығынан айыруға сотталғандар үшін жіктеу және диагностикалық орталықтың жұмыс істеуінің жалпыланған тәжірибесі негізінде авторлар бастапқыда «пилоттық режимде» аралас қауіпсіздік мекемесі (тергеу изоляторы) базасында сотталғандарды диагностикалау және жіктеу орталығын құру және олардың жұмыс істеуі қажеттігі туралы айтады.

Негізгі сөздер: жіктеу, халықаралық тәжірибе, жіктеу орталығы, сотталған, диагностика, қайта жіктеу, қылмыстық-атқару саясаты.

M.V. Oleksiuk,

doctoral student, Master of Law

*(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, Kostanay, Republic of Kazakhstan,
e-mail: ta_ma_da.family@inbox.ru);*

M.E. Balgozhina,

*Associate Professor of the Department of General Legal and Special Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD)*

(Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, e-mail: maigul.balgozhina@mail.ru)

About the experience of functioning of classification centers for persons sentenced to imprisonment in the USA and Germany

Annotation. Today, the sphere of studying the classification of persons sentenced to imprisonment is a complex theoretical and practical issue that has not yet received a thorough scientific development in modern domestic doctrine. There is no unity of views among practitioners yet. This makes this research topic relevant and timely. The article examines the activities of the classification centers of the United States of America and Germany. Based on the experience gained in the functioning of classification and diagnostic centers for those sentenced to imprisonment in the USA and Germany, the authors speak of the need to create and operate, initially in a "pilot mode", centers for the diagnosis and classification of convicts on the basis of mixed security institutions (pre-trial detention centers).

Keywords: classification, international experience, classification center, convict, diagnostics, reclassification, penal enforcement policy.

UDC 343.811

S.M. Tanatarov,

Doctoral student of the faculty of postgraduate education,

Master of Law, Police Major

(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named Sh. Kabyibaev, e-mail: sam_big_777@mail.ru);

D.K. Raibayev,

head of Department of General Legal Disciplines,

Doctor of Philosophy (PhD), Police Major

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: doul_zare4ka@mail.ru);

O.V. Dovgan,

Scientific worker, Master of Pedagogy and Psychology, Police Capitan

(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named Sh. Kabyibaev, e-mail: olkaschell87@mail.ru)

**Comparative analysis of the deprivation of liberty execution
in the minimum security penal institutions by the legislations
of Ukraine and the Republic of Moldova**

Annotation. The article considers the questions of deprivation of liberty in the penal institutions, with the similar regime and detention conditions, for example of Ukraine and the Republic of Moldova. The authors analyze the situation of the criminal and executive legislation concerning the features of punishment implementation like the deprivation of liberty in the correctional institutions the minimum security and in the penal institutions of open type. Also it is noted about the existence of differentiated conditions of sentences, which allow providing separate convicts detention within one institution taking into account the nature of their behavior.

Keywords: minimum security institutions, correctional institutions of minimum security, isolated areas, open-type penitentiary institutions, detention regime.

It is necessary to take into account that the modern reforms are in the criminal and executive system in the Republic of Kazakhstan and study of the experience of the functioning of penal institutions foreign countries related to "open" type similar with the minimum security institutions have relevance.

The open type penitentiary institutions (category «D» prison) unlike other kinds of the penal institutions have the goal to develop the responsibility sense and ability to control the convicts' behavior in the world practice. The institutions of such type allow to gradually adapting of convicted persons to freedom conditions. They help to finish to process of correctional influence to convicts and train their return to society [1, 36–37].

We should pay attention that the institutions of minimal security similar to terms of regime and conditions of detention to the foreign penitentiary institutions. All of these are result of Alexander Makonochie's effective experiment conducted at the end of the XVIII century. The «correctional program» developed by him contained the following provisions, according to which:

1) in connection with the work that was carried out by the convicted persons, the administration had a practice of canceling sentences;

2) the convicts' behavior were evaluated by the stamp system during performing the work and proving his correction by his diligence;

3) compensation of all rates at the convicted persons' expense. Every person must contribute the effort (all rates for existence were summed up in his total debt);

4) all convicted persons were divided into small groups. Also a system of responsibility was introduced. According to this system, the group is responsible for behavior and work of each of its members and vice versa;

5) during the final period of his stay in the correctional institutions, the conditions of serving a sentence were changed to milder ones (semi-freedom regime) [2, 70].

We considered that the norms of the criminal and executive legislations of the post-Soviet countries are deserved attention, in order to study and spreading positive foreign experience in the sphere of execution of punishments also the successful improvement of the institutions and bodies which execute the punishments in the Republic of Kazakhstan on this base.

Despite on that open type penitentiary institutions in these countries are similar by terms of detention conditions with the minimum security institutions in Kazakhstan, and we consider that conducting a comparative analysis that reveals their certain distinctive features is becoming particularly relevant.

The authors conducted such a comparative legal research within the current criminal and executive legislation of such Eastern European countries as the Republic of Ukraine and the Republic of Moldova.

It is connected with that, firstly, criminal and executive legislation of these countries has a common past, and secondly, in our opinion, among all the countries of the post-Soviet territory, the legislation of these countries, due to its geographical location, relies on European standards, when they constitute its regulatory norms.

When we considering the Article 11 of the Criminal and Executive Code of Ukraine, we should note that the penal institutions are divided into open type institutions (correctional centers) and closed type institutions (correctional colonies), despite the traditional standards of dividing penitentiary institutions into closed, semi-closed and open, the minimum level security belong exactly to the close institutions. The minimum level of security institutions depending on the conditions of detention are divided into institutions of the minimum level of security with facilitated conditions of detention and general conditions of detention.

In these correctional institutions:

- the minimum level of security with facilitated conditions of detention - the first time convicted persons to serving a sentence for crimes committed by negligence and not serious crimes, and also persons, who are moved from minimum security institutions with general conditions of detention and medium-level colonies;

- the minimum level of security with general conditions of detention for men the first time convicted to serving a sentence for not serious crimes, women convicted for not serious, serious and especially serious crimes.

According to the Article 94 of the Criminal and Executive Code of Ukraine, the isolated from each other types of locations are created in the correctional minimum security institutions. They are:

- quarantine, diagnostics and distribution, where the convict is exposed to a full medical primary psychological and pedagogical examination during fourteen days;

- re-socialization, where the convicts are distributed among the departments of the socio-psychological service and they live in the residential space with local cohabitation of members of department;

- enhanced control, where the convicts are kept in isolated residential space, then a special individual program is developed for each convicted person. This program provides different measures of an individual educational, psychotherapeutic and psychocorrecting nature;

- social rehabilitation, where persons who are convicted the first time to deprivation of liberty for crimes committed by negligence, minor crimes, and also convicts moved from the location of re-socialization are held. The detention takes place under supervision in this location. The convicts use the right of free movement within the location territory, when they have during spare time till rise to fall. If the convicted persons have the permission and if it necessary by the nature of their work or concerning their education, they can move without control outside the location territory, but in the locality. They have right to wear the civilian clothes, to use portable personal computers and

equipment to them, money and valuables and use them without restriction. The convicts have the right to send letters, receive parcels, delivery, to get the short-term visits without restriction and the long-term visits - up to three days once a month. If the administration allows they can live with their family within the locality, where the institution is situated, and also can buy a house and start a personal household on condition after six months in the location and lacking violations of the regime of serving a sentence [3].

We should pay attention to the criminal and law norms, which is provided in paragraph 6 of the Article 11 and paragraph 1 of the Article 150 of the Criminal Code of Ukraine in the medium level sectors being created in correctional institutions of the minimum security level with general conditions of detention, women sentenced to life imprisonment can serve their sentences, in contrast the norms of Kazakhstan penitentiary legislation, where the punishment in the form of life imprisonment does not apply to female convicts. This norm has no analogues in the criminal and executive enforcement legislation of states located on the territory of the post-Soviet space.

The analysis of the criminal and executive legislation of the Republic of Moldova showed that according to the Article 197 of the Executive Code of the Republic of Moldova, the correctional institutions in which serving a sentence are divided into the following types: penitentiary institutions of open, semi-closed and closed type. The open type institutions are interesting for our research. There are people, who convicted to deprivation of liberty for crimes by negligence. The detention of convicts is carried out under the supervision of the administration. The Article 219 of the Executive Code of the Republic of Moldova defines types of detention regime: initial, ordinary and resocialization.

It means the detention of newly arrived convicts within one month from the date of admission to the penitentiary institution in the initial regime. This regime is characterized by the isolated detention of convicts. There are the rights to free movement on the territory of the institution till rise to fall, and also to have and use valuables. The convicted person is moved to the usual regime after 3 months from the date of admission to the penitentiary institution (taking into account the time spent in quarantine).

In addition to the above rights the usual regime implies additional rights: for example, convicts can be involved in work outside the penitentiary institution without supervision and carry out one short-term trip during the year for up to seven days outside the penitentiary institution.

Convicts are moved to the re-socialization regime after 6 months till the end of the term of serving a sentence. Taking into account their behavior, attitude to work and etc., they can be given the right to live with their families in a residential building on the territory or near a penitentiary institution. Convicted men and women can be held separately in one open type institution under this regime.

It should be noted that convicts who have been granted the right to live with their family on the territory of a penitentiary institution or outside may be allowed to engage in agriculture, poultry and animal breeding, and persons enjoying the right to live outside the institution, may use radiotelephone (mobile) communication and the Internet.

If the convicts haven't a family they can live in a special room on the penitentiary institution territory. Besides the convicted persons, who are on the re-socialization and the usual regimes, are able to be hired on job with the permission of the administration [4].

Summing up the results of our study, we should make a common conclusion that penitentiary institutions similar in terms of conditions of detention with the local minimum security institutions are available in the penitentiary systems of the states.

We can identify some of their common features, when we analyzed the institute of «open institutions» of the above-mentioned foreign countries and also differences in comparison with the similar institute of minimum security institutions of the Republic of Kazakhstan.

Similar features are the following:

– differentiation of the conditions of serving a sentence (detention regime) of convicts, which ensures the separate detention of convicts within the same institution, depending on their behavior (locations: quarantine, diagnosis and distribution; re-socialization; enhanced control; social rehabilitation in Ukraine; detention regimes: initial, normal and re-socialization in Moldova; conditions of detention: ordinary, facilitated and severe in Kazakhstan);

– progressive improvement of the legal status of convicts, expressed in granting the right to live with their families on rented or own living space within the locality where the institution is situated. There are the rights to short-term travel outside the penitentiary and etc. So the Criminal and Executive Codes of Ukraine and Kazakhstan and the Executive Code of Moldova were based on the general principles of correctional- labor legislation of the USSR.

Distinctive features are the following:

– according to the Criminal and Executive Code of Ukraine, the inclusion of institutions of the minimum level of security in the category of «closed institutions»;

– the period of quarantine and adaptation to the conditions of deprivation of liberty is fixed as one of the stages of deprivation of liberty conditions in the criminal and executive legislation of Moldova. If in our institutions of minimum security the quarantine period is a short-term stay of a convicted person in normal conditions of detention, so in contrast to the Kazakh penitentiary practice, being in this kind of location is characterized by a longer time to stay in the Republic of Moldova. It is a separate type of detention. It has no analogue with other conditions of detention in open type institutions.

– the experience of conditions of detention women sentenced to deprivation of liberty remainder of their life under the certain conditions in institutions of the minimum level of security in Ukraine, the Kazakhstan's legislation in the field of life imprisonment in accordance with the international standards shows humanity to convicted women in this area;

– the regularity of the right to grant visits to convicts, the terms and conditions of being in certain conditions of detention.

In connection with questions are studied, the authors should agree with the fair opinion of Tokubaev Z.S. that at present time it is necessary to conduct an audit of the penal enforcement legislation of the Republic of Kazakhstan for its further reasonable humanization through legislative consolidation and revision of the basic norms and legal restrictions for convicts, also the conditions of their detention in order to maximize approximation to the international standards and requirements [5, 119].

The positive experience of the penal legislation of the foreign countries under consideration, affecting the open type institutions, pays attention and requires additional study, and also it can be incorporated into native penal legislation, when developing an appropriate legislation on reforming the criminal and executive system.

List of used literature:

1. Voroshchuk V.B. Organizational and legal support of colony-settlement management in the conditions of development of the penal system: Dis. ... cand. jurid. sciences': 12.00.11 / Voroshchuk Vladimir Bogdanovich. — Ryazan, 2017.

2. Astemirov Z.A. Criminal and Executive Law. Common part: lectures course. — Machatschkala: PaPCoDSU, 1999 // <http://www.pravo.vuzlib.net>

3. The Criminal and Executive Code of Ukraine No. 1129-IV of July 11, 2003 URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418034

4. The Executive Code of the Republic of Moldova dated 24.12.2004 No. 443-XV. URL: http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=7708

5. Tokubaev Z.S. Improvement of the penal enforcement legislation of the Republic of Kazakhstan // Karaganda academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after B. Beysenov «Habarshy — Vestnik». — 2012. — № 1-2.

Танатаров С.М.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: sam_big_777@mail.ru);*

Райбаев Д.К.,

*Жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы,
(PhD) философия докторы, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: doul_zare4ka@mail.ru);*

Довгань О.В.,

*ғылыми қызметкер, педагогика және психология ғылымдарының магистрі,
полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: olkaschell87@mail.ru)*

**Украина мен Молдова Республикасының заңнамасы бойынша
ең төменгі қауіпсіздік пенитенциарлық мекемесінде бас бостандығынан
айыруды орындауға салыстырмалы талдау жасау**

Аннотация. Мақалада Украина мен Молдова Республикасының мысалында ұстау режимі мен шартына ұқсас пенитенциарлық мекемеде бас бостандығынан айыру мәселесі қарастырылады.

Осы мақалада аталған мемлекеттердің ең төменгі қауіпсіздік пенитенциарлық мекемесінде бас бостандығынан айырудың орындалуына салыстырмалы талдау жүргізіледі. Авторлар мекеменің құқықтық аспектісін зерттеп, қолданыстағы инфрақұрылымын, түрме жүйесінің жағдайын және тұтқынды ұстау шартына мән береді. Сондай-ақ талдау жұмыс жүйесін заң бұзушымен салыстыруды және оңалту нәтижесін қамтиды. Зерттеу нәтижесінде заңнамада және екі ел арасындағы пенитенциарлық саясатты қолдану тәжірибесінде айырмашылық анықталған. Мақалада тұтқынды ұстау жағдайын жақсарту, оңалту шарасының тиімділігін арттыру және қылмыстың қайталануын азайту үшін одан әрі мүмкіндік талқыланады.

Негізгі сөздер: қауіпсіздігі төмен мекеме, қауіпсіздігі төмен деңгейіндегі түзеу мекемесі, оқшауланған учаске, ашық үлгідегі пенитенциарлық мекеме, ұстау режимі.

Танатаров С.М.,

*докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук, майор полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: sam_big_777@mail.ru);*

Райбаев Д.К.,

*начальник кафедры общеправовых дисциплин,
доктор философии (PhD), майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: doul_zare4ka@mail.ru);*

Довгань О.В.,

*научный сотрудник, магистр педагогики и психологии, капитан полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: olkaschell87@mail.ru)*

**Сравнительный анализ исполнения лишения свободы
в пенитенциарных учреждениях минимальной безопасности
по законодательству Украины и Республики Молдова**

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы лишения свободы в пенитенциарных учреждениях, сходных по режиму и условиям содержания, на примере Украины и Республики Молдова. Статья содержит сравнительный анализ исполнения лишения свободы в пенитенциарных учреждениях минимальной безопасности этих государств. Авторы изучили правовые аспекты и оценили существующую инфраструктуру учреждений, состояние тюремных систем и условия содержания заключенных. Анализ также включил в себя сравнение систем работы с нарушителями законов и результаты реабилитации. В результате исследования выявлены различия в законодательстве и практике применения пенитенциарной политики между двумя странами. В статье обсуждаются дальнейшие возможности для улучшения условий содержания заключенных, повышения эффективности реабилитационных мероприятий и уменьшения рецидива преступлений.

Ключевые слова: учреждения минимальной безопасности, исправительные учреждения минимального уровня безопасности, изолированные участки, пенитенциарные учреждения открытого типа, режим содержания.

УДК 343.9

Токарева Е.В.,

*преподаватель кафедры профессиональной подготовки
(Уфимский юридический институт МВД России,
г. Уфа, Республика Башкортостан, e-mail: lelya.tokareva.74@inbox.ru);*

Улыбина О.В.,

*доцент кафедры педагогики, психологии и социальной работы,
кандидат психологических наук
(e-mail: UOlesya_77@mail.ru);*

Хахалкина У.В.,

*доцент кафедры педагогики, психологии и социальной работы,
кандидат психологических наук
(Бирский филиал Уфимского университета науки и технологий,
г. Бирск, Республика Башкортостан, e-mail: ulya.khakhalkina.82@mail.ru)*

**Основные причины преступности несовершеннолетних
и наиболее актуальные меры профилактики девиантного поведения**

Аннотация. В статье рассматриваются основные причины и факторы, влекущие совершение несовершеннолетними преступлений. Первоначально авторы установили, что определяющую роль в преступности несовершеннолетних на современном этапе (в период с 2010 по 2022 гг.) играют

внешние факторы. Авторы приходят к выводу, что можно однозначно говорить о соотношении кризисных моментов и роста количества преступлений, совершаемых несовершеннолетними. Основными факторами преступности в Российской Федерации за период 2010–2022 гг. являются политический, финансово-экономический, валютный кризисы, глобальные изменения образа жизни в связи с пандемией COVID-19, геополитическая нестабильность, продолжающаяся трансформация института семьи, беспокойство общества. Исходя из этого, основными мерами профилактики девиантного поведения несовершеннолетних будут являться: повышение уровня жизни граждан, стабилизация политической и экономической ситуации в мире, что требует выполнения комплексных и глобальных мер.

Ключевые слова: преступность, причины преступности, факторы преступности, политический и экономический кризис, COVID-19.

Анализ причинных факторов преступного, противоправного поведения несовершеннолетних во многом связан не только с личностными, психическими особенностями несовершеннолетних, факторами семейного риска, но и с комплексом следующих внешних факторов: экономическим, социальным, культурным, политическим и т. д. Так, мировой экономический кризис, пандемия, вызванная распространением коронавируса SARS-CoV-2, современные геополитические проблемы и региональные конфликты привели к тому, что современное общество в целом и каждый его гражданин пребывают в состоянии тревожности. В реалиях современного общества становление личности несовершеннолетних может происходить с некоторыми особенностями, в том числе связанными со склонностью к противоправному поведению [1].

Ввиду глобальных последствий происходящих в мире событий авторы попытались провести детальный анализ и установить, существует ли взаимосвязь между этими событиями и детерминантами преступного поведения несовершеннолетних. В связи с быстро меняющимся миром этот вопрос является наиболее актуальным, так как сегодняшние подростки в обозримом будущем будут формировать повестку дня и определять благополучие как общества, так как государства в целом.

Проблеме установления детерминант преступного поведения несовершеннолетних посвящено множество научных работ российских и зарубежных исследователей. Большинство из них выделяют два фактора риска, связанные с высоким уровнем преступности:

1) личностные (например, проблемы, связанные с личностью несовершеннолетнего, а именно гипертормозимость, гиперактивность, импульсивность, антисоциальность, эмоциональная неустойчивость);

2) семейные факторы риска (антиобщественный и антисоциальный образ жизни одного или обоих родителей, когда совершение противоправных проступков воспринимается как норма, трудности в общении как между родителями и детьми, так и в общении между родителями, использование неприемлемых методов воспитания и т. д.) [2].

Согласно данным Генеральной прокуратуры Российской Федерации (рис. 1) можно наблюдать неоднозначную картину ввиду количества совершенных несовершеннолетними преступлений в различные годы (в период с 2010 по январь 2022 г.). Наблюдается общая тенденция снижения количества преступлений из года в год, но в некоторые годы отмечается рост подростковой преступности (в сравнении с предыдущим годом), а именно: в 2013, 2015, 2018, 2022 гг. Попробуем установить корреляцию между ростом преступности и определенными внешними факторами. При анализе будем иметь в виду, что рост преступности не случается моментально, поэтому, например, при исследовании роста количества преступлений в 2013 г. автор обратит внимание на социально-экономическую и политическую обстановку с 2012 по 2013 г. (аналогично для иных периодов роста).

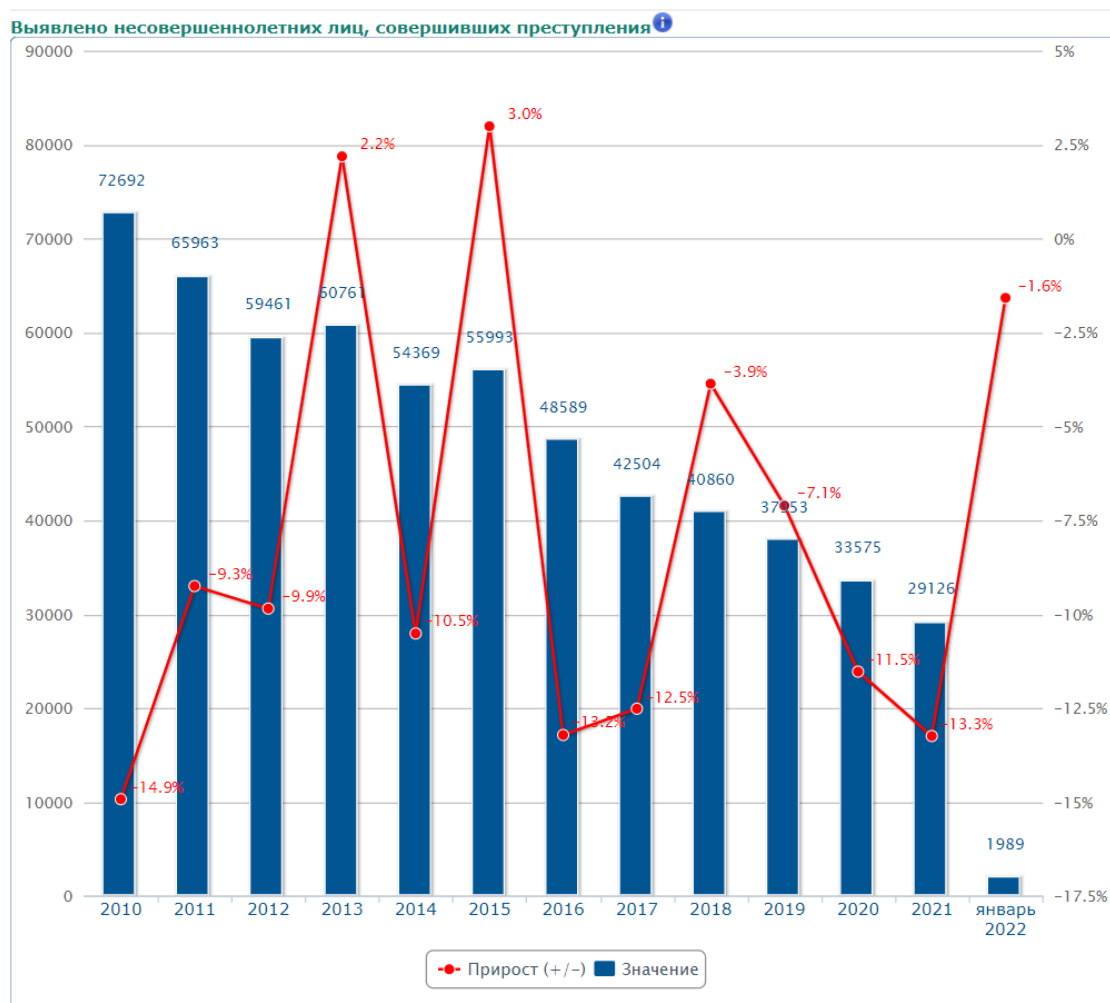

Рис. 1. Выявлено несовершеннолетних лиц, совершивших преступления, в период 2010-январь 2022 гг. [3]

Период 2012–2013 гг. характеризуется повышением политической активности молодых людей как результат общего экономического и политического развития страны (период более известен в различных источниках, как протестное движение в России 2011–2013 гг.). Именно в это период случается «Панк-молебен» в храме Христа Спасителя [4], а также «Марш миллионов» и «Оккупай Абай» [5]. Эти события показывают общий вектор недовольства, и его акцент на политической сфере.

Такое общее повышение протестных настроений могло повлиять на мировоззрение всех молодых людей, сформировав представление об общей тенденции несогласия. При этом, как видно из происходящих событий, проявление несогласия происходило через активные действия, иногда граничащие с хулиганством. Это также период «расцвета» социальных сетей, когда обмен информацией происходил быстро, а контент формировался стихийно, что позволяло лидерам мнений влиять на умы молодежи. Считаем такую совокупность обстоятельств внешним фактором, формирующим противоправное поведение.

2014-2015 годы стали ярким примером влияния экономических составляющих на показатели преступности. В этот период случился валютный кризис, повлекший существенные экономические последствия [6]. Ослабление рубля стало одним из основных факторов увеличения инфляции и, как следствие, способствовало снижению реальных доходов населения.

Снижение показателей уровня жизни, закономерно следующее за экономическим кризисом, становилось фактором возрастания количества преступлений в периоды финансово-экономических кризисов, что отмечается в трудах многих исследователей [7]. Для этого периода также характерно политическое недовольство как либеральная реакция на присоединение Крыма.

Период возрастания преступности несовершеннолетних в 2018 г. предваряет период антикоррупционных протестов. Для данного периода характерно как экономическое, так и политическое недовольство.

Современный период, характеризующийся повышением преступной активности, по мнению авторов, является квинтэссенцией всех проблем, имеющихся на данный момент в государстве. Однако огромное значение также имеет глобальная пандемия, вызвавшая тревожность и нестабильность в каждом человеке. С 2020 по 2022 г. в Российской Федерации и в большинстве стран были введены беспрецедентные меры самоизоляции, были предложены новые способы осуществления деятельности и получения образования, изменилась в целом коммуникация. Такие глобальные перемены общество должно было осознать, и на осознание, по нашему мнению, понадобилось два года. Только сейчас все кризисные моменты начинают проявляться в делинквентном поведении молодых людей, что еще усугубляется внешнеполитической нестабильностью. Это происходит потому, что молодые люди не понимают, к чему приведут события такого масштаба, будет ли в новом мире место для них, насколько оно будет соответствовать их ожиданиям. Все это способствует формированию излишней эмоциональной реакции, тревожности, агрессивности и прочего, что может стать причиной преступного поведения. Именно поэтому все чаще случаются такие преступления, как суицид (в основе которого лежит неадекватная гиперреакция на окружающие события субъекта преступления), а также типично «дистанционные» виды преступлений — киберпреступления и мошенничество в цифровой среде [8].

Согласно данным проведенного за период с 2010 по 202 гг. исследования, прослеживается тесная взаимосвязь кризисных моментов, вызванных политической нестабильностью, финансово-экономическим кризисом, валютным кризисом, пандемией SARS-CoV-2, современными геополитическими проблемами, региональными конфликтами, которые приводят к беспокойству граждан и трансформации института семьи, и ростом количества преступлений, совершаемых несовершеннолетними.

Учитывая вышеизложенное, основными мерами профилактики будут являться: повышение уровня жизни граждан, стабилизация политической ситуации в мире, что требует выполнения комплексных и глобальных мер.

Список использованной литературы:

1. Артеменко Н.Н., Малаева Л.А. Детерминанты преступности несовершеннолетних // Вопросы современной юриспруденции. — 2015. — № 10–11 (50). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/determinanty-prestupnosti-nesovershennoletnih-2> (дата обращения: 05.06.2022).
2. Ronald Inglehart 1971 The Silent Revolution in Europe Intergenerational Change in Post-industrial Societies American Political Science Review 65 December 991-1017 Cited 282 times URL: <https://www.researchgate.net/publication/231897912> 18 (дата обращения: 05.06.2022).
3. Yessine A.K. The Offending Trajectories of Youthful Canadian Probationers Followed to Middle Adulthood: Relation to dual taxonomies. Research Report. — Ottawa: Public Safety Canada, 2011. URL: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/fctrs-dlnqnc/index-en.aspx> (дата обращения: 28.05.2022).
4. Теунаев А.С., Черкасова А.М. COVID-19 и преступность в России // Полицейская и следственная деятельность. — М., 2021. — С. 2–13.

5. Волков Д.А. «ОккупайАбай» — уличный протестный лагерь в Москве в мае 2012 года глазами его участников // Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии. — 2014. — № 1-2 (117). — С. 155–197.

6. Ковтун Е.И. Специфика современных молодежных протестных движений // Вопросы политологии. — 2019. — № 4 (44) — С. 712–721.

7. Выявлено несовершеннолетних лиц, совершивших преступления (период 2010 январь 2022 гг.) // Портал правовой статистики Генеральной прокуратуры Российской Федерации, URL: http://crimestat.ru/offenses_chart (дата обращения: 27.02.2022).

8. Литвиненко Е.В. Экономический кризис в России (в период 2014–2015 гг.): причины, последствия, прогнозы // Экономика и бизнес: теория и практика. — 2015. — С. 47–49.

Токарева Е.В.,

*кәсіптік даярлық кафедрасының оқытушысы
(Ресей ИИМ Уфа заң институты, Уфа қ., Башқұртстан Республикасы,
e-mail: lelya.tokareva.74@inbox.ru);*

Улыбина О.В.,

*педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының доценті,
психология ғылымдарының кандидаты
(e-mail: UOlesya_77@mail.ru);*

Хахалкина У.В.,

*педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының доценті,
психология ғылымдарының кандидаты
(Уфа ғылым және технологиялар университетінің бір филиалы, Бирск қ.,
Башқортостан Республикасы, e-mail: ulya.khakhalkina.82@mail.ru)*

**Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың негізгі себебі
және девиантты мінез-құлықтың алдын алудың ең өзекті шарасы**

Аннотация. Мақалада кәмелетке толмағандардың қылмыс жасауына әкелетін негізгі себеп пен фактор қарастырылады. Бастапқыда авторлар қазіргі кезеңде (2010–2022 жылдар аралығында) кәмелетке толмағандардың қылмысындағы шешуші рөлді сыртқы фактор атқаратынын анықтайды. Авторлар дағдарыс сәтінің арақатынасы мен кәмелетке толмағандар жасаған қылмыс санының өсуі туралы біржақты айтуға болады деген түйін жасайды. 2010–2022 жылдар аралығындағы Ресей Федерациясындағы қылмыстың негізгі факторы: саяси, қаржылық-экономикалық, валюталық дағдарыс, COVID-19 пандемиясына байланысты жаһандық өмір салтын өзгерту, геосаяси тұрақсыздық, отбасы институтының үздіксіз өзгеруі, қоғамның алаңдаушылығы. Осыған сүйене отырып, кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлқының алдын алудың негізгі шарасы мыналар болады: азаматтардың өмір сүру деңгейін арттыру, әлемдегі саяси және экономикалық жағдайды тұрақтандыру, бұл – кешенді және жаһандық шараны орындауды талап етеді.

Негізгі сөздер: қылмыс, қылмыс себебі, қылмыс факторы, саяси және экономикалық дағдарыс, COVID-19.

E.V. Tokareva,

*Lecturer at the Department of Professional Training
(Ufa Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia,
Ufa, Republic of Bashkortostan, e-mail: lelya.tokareva.74@inbox.ru);*

O.V. Ulybina,

*Associate Professor of the Department of Pedagogy, Psychology and Social Work,
Candidate of Psychological Sciences
(e-mail: UOlesya_77@mail.ru);*

U.V. Khakhalkina,

*Associate Professor of the Department of Pedagogy, Psychology and Social Work,
Candidate of Psychological Sciences
(Birsk branch of the Ufa University of Science and Technology,
Birsk, Republic of Bashkortostan, e-mail: ulya.khakhalkina.82@mail.ru)*

**The main causes of minor crime and the most important measures
to prevent deviant behavior**

Annotation. The article discusses the main causes and factors that lead to the commission of crimes by minors. Initially, the authors established that external factors play a decisive role in juvenile delinquency at the present stage (in the period from 2010 to 2022). The authors come to the conclusion that it is possible to speak unambiguously about the ratio of crisis moments and the increase in the number of crimes committed by minors. The main factors of crime in the Russian Federation for the period 2010–2022. There are political, financial, economic, currency crises, global lifestyle changes due to the COVID-19 pandemic, geopolitical instability, the ongoing transformation of the family institution, and public concern. Based on this, the main measures to prevent deviant behavior of minors will be: improving the standard of living of citizens, stabilizing the political and economic situation in the world, which requires the implementation of comprehensive and global measures.

Keywords: Crime, causes of crime, factors of crime, political and economic crisis, COVID-19.

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

УДК 343

Аханов Б.Б.,

*докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: forsmojor@gmail.com)*

Современные проблемы и некоторые вопросы трудовой деятельности сотрудников правоохранительных органов

Аннотация. В статье рассмотрены особенности трудовой деятельности сотрудников правоохранительных органов в Республике Казахстан с точки зрения ее правового регулирования. На основе анализа действующих нормативных правовых актов и практики их применения предлагается внести ряд изменений в законодательство. Особое внимание уделено развитию профсоюзной деятельности в системе правоохранительных органов. Автор приходит к выводу, что одним из действенных механизмов обеспечения социальной защиты может стать профсоюз полицейских. При создании в нашей стране такого профсоюза должен быть учтен многолетний положительный опыт профсоюзов сотрудников полиции зарубежных стран. Представлены меры по совершенствованию порядка применения мер поощрения и взыскания к сотрудникам органов внутренних дел.

Ключевые слова: гражданское общество, общественное объединение, профсоюз, право на объединение, сотрудники органов внутренних дел, сотрудник полиции, нормы охраны труда, правила охраны труда, стандарты охраны труда.

Перед правоохранительными органами стоят важные задачи в области охраны и укрепления общественного порядка. Необходимым условием успешного выполнения этих задач является неукоснительное и последовательное соблюдение сотрудниками требований законодательства, приказов и инструкций Министерства внутренних дел Республики Казахстан, а также приказов, распоряжений и инструкций непосредственных начальников (командиров) в порядке, установленном законом. При исполнении своих обязанностей сотрудники правоохранительных органов должны показывать пример неукоснительного соблюдения законности и дисциплины. Деятельность полиции зависит от знаний, навыков и профессионализма сотрудников, от сильной, железной дисциплины в этих органах.

В последнее время были намечены различные задачи в деле повышения эффективности деятельности правоохранительных органов, развития профессионализма и культурного уровня сотрудников. Однако в некоторых случаях игнорируются вопросы, связанные с использованием личной инициативы и возможностей сотрудников. В первую очередь речь идет о роли и высоком потенциале профсоюзов, поскольку внесудебного органа по защите нарушенных трудовых прав сотрудников правоохранительных органов нет. Они не могут использовать забастовки или другие средства, предусмотренные законом, для защиты своих нарушенных трудовых прав, поэтому или отказываются их защищать, или вынуждены защищать их самостоятельно, без какой-либо юридической помощи со стороны полиции. С этой точки зрения мы считаем, что создание и функционирование профсоюзов в органах внутренних дел было бы одним из прогрессивных шагов, предпринятых для решения существующих проблем.

Профсоюзы действуют в полиции многих стран – России, Германии, Австрии, Австралии, Бельгии, Дании, Люксембурга, Малави, Нигерии, Норвегии, Новой Зеландии, Нидерландов, Португалии, Великобритании, Сенегала, Швейцарии, Туниса, США, Финляндии, Франции, Ирландии, Кот-д’Ивуара. В этих государствах различная политическая структура,

разный уровень социально-экономического и культурного развития. В Западной Европе, США и Канаде профсоюзы полицейских начали возникать в середине 1940-х годов под влиянием процессов демократизации. Необходимость повышения имиджа полиции, социальной и правовой защиты ее сотрудников стала основанием для создания таких учреждений. В настоящее время существует 51 полицейский союз в Германии, по 6 – в Испании и Финляндии, 6 – на федеральном уровне в США и десятки — в каждом штате, около 30 во Франции. Из стран бывшего СССР профсоюзы сотрудников правоохранительных органов действуют только в России. Первые из них были образованы в 1993 г., когда вступил в силу Закон РСФСР «О милиции» (1991 г.), принятый в последние дни существования СССР [1].

Главное назначение профсоюзов в современном мире — представительство и защита прав и интересов своих членов. При этом сотрудники полиции, как показывает практика, нуждаются в защите своих прав в не меньшей степени, чем работники и гражданские служащие.

В зарубежных странах продолжительное время активно функционируют многочисленные профсоюзные организации сотрудников полиции, успешно представляющие интересы полицейских. Данные профессиональные союзы используют четкий и отлаженный механизм взаимодействия с руководством полицейских органов, что позволяет предотвращать конфликты и социальную напряженность.

Таким образом, представляется, что профсоюз сотрудников полиции позволит каждому сотруднику почувствовать свою правовую защищенность, способствовать развитию личности и профессиональных качеств. Инициатива в данном случае должна исходить от наиболее работоспособных сотрудников с активной жизненной позицией, умеющих отстаивать свои интересы. Такая организация могла бы вносить предложения по совершенствованию деятельности органов внутренних дел и быть наделена дополнительными функциями, например, участия в морально-психологическом обеспечении оперативно-служебной деятельности органов внутренних дел. При этом зрелые и дальновидные руководители, способные к конструктивному диалогу и постоянному взаимодействию с профсоюзами в целях согласования интересов, смогли бы способствовать росту эффективности деятельности органов внутренних дел в целом.

Мы считаем, что, хотя законодательство Республики Казахстан, регулирующее деятельность полиции, прямо не предусматривает права сотрудников правоохранительных органов объединяться в профессиональные союзы, международные правовые акты, включенные в законодательство Республики Казахстан, допускают создание таких организаций. Так, ст. 5 «Европейской социальной хартии» («Турин, 18 октября 1961 г.») (с изменениями от 21 октября 1991 г.) закрепляет право на организацию, то есть создание местных, национальных или международных организаций для защиты экономических и социальных интересов работников и работодателей. Кроме того, а также в разделе «В» ст. 6 «Резолюции 690 (1979) о принятии Декларации о полиции» (принята Парламентской Ассамблеей Совета Европы 8 мая 1979 г.) закреплено право полицейских на создание профессиональных организаций, а также вступления в них и активного участия в их деятельности.

Таким образом, дальнейшая реформа правоохранительных органов требует кардинальных изменений в сфере социально-правовой защиты сотрудников полиции. Мы согласны с профессором С.С. Молдабаевым: Если не защитить полицию, полиция нас не защитит [2]. Механизм социально-правовой защиты полицейских необходимо модернизировать так, чтобы социальная и правовая помощь оказывалась максимально адресно и оперативно. Необходимо создать такие условия, при которых полицейский, а также трудоспособные члены его семьи сами могли бы эффективно решать свои социальные, правовые, организационные и иные бытовые проблемы. Одним из ресурсов, который может помочь изменить ситуацию, является создание полицейского профсоюза в Казахстане [2].

На наш взгляд, для полного обеспечения трудовых, социальных и экономических прав сотрудников правоохранительных органов целесообразно дополнить Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел» следующей нормой:

«Статья 21-1. Право сотрудников полиции объединяться в профессиональные союзы (ассоциации)

I. Сотрудники полиции имеют право защищать свои социально-экономические права и интересы и объединяться в целях представительства или вступать в профессиональные союзы (ассоциации).

II. Полномочия и порядок создания профессиональных союзов (объединений) сотрудников полиции определяются законом».

В целях обеспечения и защиты трудовых, социальных и экономических прав и интересов других сотрудников правоохранительных органов, не имеющих статуса «сотрудник полиции», целесообразно включить в Закон Республики Казахстан «О правоохранительной службе» такую норму:

«Сотрудники правоохранительных органов имеют право защищать свои социально-экономические права и интересы, а также объединяться или вступать в профессиональные союзы (ассоциации) с целью представительства. Полномочия и порядок создания профессиональных союзов (объединений) сотрудников правоохранительных органов определяются законодательством».

Обеспечение безопасных условий труда — фактор особой важности, главная задача каждого цивилизованного государства. В большинстве развитых стран охрана труда стала конституционным правом и обеспечивается законом, имеющим высшую юридическую силу. Как указано в ч. 2 ст. 24 Конституции Республики Казахстан, каждый имеет право на условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены.

Безопасность труда означает соблюдение мер технической безопасности, санитарии, гигиены, лечения и профилактики, норм и стандартов, предусмотренных Трудовым кодексом и другими нормативными правовыми актами Республики Казахстан, а также коллективными и трудовыми договорами, контрактами. Нормы и правила охраны труда применяются на всех предприятиях, в ведомствах и организациях независимо от формы собственности и организационно-правовой формы. Часть 2 ст. 180 Трудового кодекса Республики Казахстан гласит, что требования по безопасности и охране труда обязательны для исполнения работодателями и работниками при осуществлении ими деятельности на территории Республики Казахстан. Эти положения, безусловно, распространяются и на органы внутренних дел.

Однако в законодательстве мало внимания уделяется вопросам охраны труда сотрудников правоохранительных органов. Хотя Трудовой кодекс Республики Казахстан предусматривает определенные правила и инструкции в области охраны труда, мы полагаем, что это положение не полностью реализуется при исполнении различных обязанностей сотрудниками правоохранительных органов.

Наиболее эффективным средством повышения профессионализма сотрудников правоохранительных органов, своевременного выполнения поставленных задач, мобилизации сил, а также укрепления законности и дисциплины в их деятельности является применение стимулов. Их роль в укреплении служебной дисциплины в правоохранительных органах постоянно возрастает. По мнению профессора А. Гасымова, стимулы в трудовом праве означают систему мер, применяемых работодателем к работникам, на высоком профессиональном уровне отличившимся при выполнении трудовых функций и соблюдении внутренних дисциплинарных правил [3].

Из содержания ст. 55 Закона Республики Казахстан «О правоохранительной службе» видно, что фактической основой поощрения сотрудников правоохранительных органов является образцовое исполнение служебных обязанностей и высокие результаты, достигнутые на

службе. Руководители всех уровней должны оценивать каждое полезное действие своих подчиненных. Важно отметить, что мотивация сотрудников должна быть реалистичной. В противном случае стимулы могут потерять свой воспитательный эффект, превратившись в чрезмерную похвалу, и тем самым привести к нарушению дисциплины.

Согласно ст. 55 Закона Республики Казахстан «О правоохранительной службе» к работникам могут применяться следующие меры стимулирования: благодарность; единовременное денежное вознаграждение; награждение ценным подарком; награждение грамотой; награждение почетной грамотой; награждение ведомственной наградой и нагрудным знаком отличия правоохранительного органа; присвоение специальных званий или классов чина досрочно или на одну ступень выше специального звания или классного чина, предусмотренного по занимаемой штатной должности, а также внеочередных специальных званий или классов чина; занесение на доску почета; присвоение почетного звания; предоставление внеочередного увольнения из расположения организации образования правоохранительного органа; досрочное снятие ранее наложенного дисциплинарного взыскания.

В качестве стимула может быть использовано досрочное снятие ранее наложенного дисциплинарного взыскания. Данная мера поощрения распространяется только на сотрудников, которые были дисциплинированы и продемонстрировали примерное поведение, высокопрофессионально выполняя свои обязанности (функции) в период действия дисциплинарного взыскания. В связи с этим возникает вопрос: могут ли применяться к работнику льготы в период действия дисциплинарного взыскания? Ни Закон Республики Казахстан «О государственной службе», ни Закон Республики Казахстан «О правоохранительной службе» не содержат норм, связанных с этой проблемой.

В соответствии с указанными положениями мы полагаем, что в течение срока действия дисциплинарного взыскания могут применяться в качестве стимула меры поощрения за образцовую службу даже без досрочного снятия ранее наложенного дисциплинарного взыскания. На наш взгляд, было бы целесообразно, чтобы законодатель внес в закон «О правоохранительной службе» Республики Казахстан ст. 55-1 следующего содержания: «Если работник вознагражден каким-либо способом поощрения, предусмотренным в статье 55 настоящего закона, за высокий профессионализм и соблюдение требований закона в течение срока действия дисциплинарного взыскания со дня награждения, данное дисциплинарное взыскание считается недействительным».

Рациональность поощрений, то есть их применение к работнику за достойную, образцовую службу, положительно влияет на укрепление служебной дисциплины других сотрудников. Иногда на практике случается, что сотрудники не получают вознаграждения в течение года. Однако в праздничные дни подготавливаются объемные приказы о награждении без учета их отношения к службе, а точнее, без изучения их служебной деятельности. В связи с этим считаем справедливым мнение М.В. Молодцова, который выступает против массового награждения сотрудников в знаменательные дни [4]. Награждать сотрудников правоохранительных органов следует не за праздник, а за примерное поведение на службе.

Педагогическая эффективность поощрений зависит от принципа открытости в их применении. Все должны знать об успехах сотрудника, о его награде за безупречное выполнение служебных обязанностей. Как правило, решение о поощрении сотрудников объявляется приказом лично или на собрании. Это увеличивает педагогический эффект поощрительного мероприятия, побуждает сотрудников служить более усердно.

В случае грубого нарушения служебных обязанностей наступает дисциплинарная ответственность. Это вид юридической ответственности. Основанием для привлечения к дисциплинарной ответственности сотрудников правоохранительных органов является дисциплинарное правонарушение. Анализ особенностей дисциплинарного производства в отношении сотрудников правоохранительных органов показывает, что в законе следует отразить харак-

тер дисциплинарных проступков, совершаемых сотрудниками правоохранительных органов. Например, занятие предпринимательской деятельностью вне службы сотрудника полиции может считаться грубым дисциплинарным нарушением.

К сотрудникам могут быть применены следующие дисциплинарные меры за нарушение правил службы и исполнительской дисциплины, а также за действия, наносящие ущерб репутации сотрудника полиции: замечание, выговор; строгий выговор; предупреждение о не полном служебном соответствии; освобождение от занимаемой должности; понижение в специальном звании или классном чине на одну ступень; увольнение из правоохранительного органа. Все эти виды дисциплинарных взысканий (кроме увольнения) действуют в течение шести месяцев.

Еще одна проблема — правильное применение дисциплинарных мер. В литературе отмечается, что предупреждение о не полном служебном соответствии в основном применяется к должностным лицам [5, 35].

Характерной особенностью данного вида наказания является то, что оно применяется к работнику не за отдельные дисциплинарные проступки и проступки, а за ненадлежащее выполнение какой-либо служебной функции. Этот вид наказания действует как сигнал — если работник не добьется положительных результатов на службе, то он может быть уволен из органов внутренних дел. По этой причине мы считаем целесообразным установить условия наложения дисциплинарного взыскания в индивидуальном порядке в законодательстве Республики Казахстан.

Таким образом, для социальной защищенности сотрудников правоохранительных органов в Республике Казахстан с точки зрения ее правового регулирования и на основе анализа действующих нормативных правовых актов и практики их применения предлагается внести ряд изменений в законодательство. Особое внимание уделено развитию профсоюзной деятельности в системе правоохранительных органов. Мы приходим к выводу, что одним из действенных механизмов обеспечения социальной защиты может стать профсоюз полицейских. При создании в нашей стране такого профсоюза должен быть учтен многолетний положительный опыт профсоюзов сотрудников полиции зарубежных стран. В связи с изложенным необходимо также принять меры по совершенствованию порядка применения мер поощрения и взыскания к сотрудникам органов внутренних дел.

Список использованной литературы:

1. Бурдин К.И. Вопросы становления милицейских профсоюзов // Социология права. — 1999. — № 6. — С. 51–55.
2. Молдабаев С.С. Если не защитить полицию, полиция нас не защитит // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 2. — С. 164–167.
3. Гасымов А.М. Трудовое право: Учебн. — Баку: Адилоглу, 2007. — 609 с.
4. Молодцов М.В., Головина С.Ю. Трудовое право России: Учебн. для вузов. — М.: Норма, 2003. — 626 с.
5. Научно-практический комментарий к Трудовому кодексу Азербайджанской Республики / Под ред. А. М. Гасимова. — Баку: Юрид. изд-во, 2018. — 817 с.

Аханов Б.Б.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: forsmojor@gmail.com)*

**Құқық қорғау органы қызметкерлерінің қазіргі заманғы мәселесі
және еңбек қызметінің кейбір мәселесі**

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасындағы құқық қорғау органы қызметкерлері еңбек қызметінің ерекшелігі оны құқықтық реттеу тұрғысынан қарастырылған. Қолданыстағы нормативтік құқықтық актіні және оларды қолдану практикасын талдау негізінде заңнамаға бірқатар өзгеріс енгізу ұсынылады. Құқық қорғау органы жүйесінде кәсіподақ қызметін дамытуға ерекше назар аударылды. Автор әлеуметтік қорғауды қамтамасыз етудің тиімді тетігінің бірі полиция кәсіподағы болуы мүмкін деген түйін жасайды. Елімізде осындай кәсіподақ құру кезінде шетелдің полиция қызметкерлері кәсіподағының көпжылдық оң тәжірибесі ескерілуі тиіс. Ішкі істер органының қызметкерлеріне көтермелеу және жазалау шарасын қолдану тәртібін жетілдіру жөніндегі шара ұсынылады.

Негізгі сөздер: азаматтық қоғам, қоғамдық бірлестік, кәсіподақ, бірлестік құқығы, ішкі істер органының қызметкерлері, полиция қызметкері, еңбекті қорғау нормасы, еңбекті қорғау ережесі, еңбекті қорғау стандарты.

B.B. Akhanov,

*doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
Candidate of Law, police lieutenant colonel
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: forsmojor@gmail.com)*

Modern problems and some issues of labor activity of law enforcement officers

Annotation. The article considers the peculiarities of the labor activity of law enforcement officers in the Republic of Kazakhstan from the point of view of its legal regulation. Based on the analysis of the current regulatory legal acts and the practice of their application, it is proposed to make a number of changes to the legislation. Special attention is paid to the development of trade union activity in the system of law enforcement agencies. The author comes to the conclusion that one of the effective mechanisms for ensuring social protection can be a police union. When creating such a trade union in our country, the long-term positive experience of trade unions of police officers of foreign countries should be taken into account. Measures to improve the procedure for applying incentives and penalties to employees of internal affairs bodies are presented.

Keywords: civil society, public association, trade union, right to association, employees of internal affairs bodies, police officer, labor protection standards, labor protection rules, labor protection standards.

ӨОЖ 347.214.1

Бертлеуов С.С.,

*докторант, заң ғылымдарының магистрі, 1-сыныпты заңгер
(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары
академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: saken1989ber@mail.ru)*

**Пилотсыз аппараттың көмегімен
есірткі дайындаушыны анықтау және ұстау**

Аннотация. Қазіргі заманғы ұшқышсыз авиациялық жүйе — ғылымды қажетсінетін, жоғары технологиялық сала және авиакомпанияны дамытудың ең перспективалы бағытының бірі болып табылады, сондықтан бұл зерттеу өте өзекті. Пилотсыз аппараттың көмегімен есірткі дайындаушыны анықтау және ұстау өте жақсы мүмкіндік болды. Мақалада авиациялық пилотсыз техниканы дамыту және жетілдіру үрдісі қарастырылады, пилотсыз әуе кемесінің жобасына инвестиция

көлемі талданады, отандық пилотсыз ұшу аппаратының (ПҰА) даму серпіні және пилотсыз әуе кемесін әзірлеуші мен өндірушінің аумақтық бөлінуі көрсетіледі, ПҰА-ны қолдану салалары айқындалады, басқарылатын ұшу аппаратымен салыстырғанда артықшылығы қаралады; Қазақстандағы пилотсыз авиацияның келешегі мен ұшқышсыз ұшу аппараты нарығын дамытудағы кедергі зерттеледі.

Негізгі сөздер: ұшу және қону, квадрокоптер, дрон, пилотсыз ұшу аппараты, есірткі, экипаж, әуесжай.

Есірткі саудасы — заңсыз есірткі затымен заңсыз сауда жасау. Бұл — миллиардтаған долларлық қылмыстық есірткі бизнесі. Осы заңсыз бизнестен түскен табыс мемлекеттің немесе олардың жекелеген аймағының экономикалық өсуі мен дамуына ешқашан және еш жерде ықпал еткен емес. Керісінше, есірткі құрылымының орасан зор қаржылық және материалдық қорды бақылауы кез келген және ең алдымен әлсіз экономика үшін зор қауіп төндіреді. Италияның оңтүстігі, сондай-ақ Колумбия, Перу және басқа да Латын Америкасы елдерінің кедейлігі, ондағы нашақорлық экономиканың көптеген негізгі саласын өз қолында ұстайды. Ұлттық экономиканы ынталандырудың орнына ұйымдасқан есірткі қылмысы оның артта қалғанын көрсетеді [1].

Бүгінде елімізде квадрокоптер жиі қолданыла бастады. Олар кәсіби және әуесқой фототүсірілімде қолданылады. Дронды пайдалану ережесі туралы мәселе жиі көтеріліп жатқаны таңқаларлық жағдай емес.

Кез келген жаңа технология сияқты, дрон тек жақсы мақсатта ғана қолданылмайды. Қаскөйлер дронды есірткі жеткізуге, жарылғыш зат тасымалдауға және бақылауға бейімдеді. Дронға қарсы қылмыстық іс қозғауға болмайды, алайда ол өз иесі жөнінде біз күткеннен де көп ақпарат бере алады.

Егер иесі дрономмен ұсталса, оған қылмыскер секілді сот процесі мен түрме қауіпі төнуі екіталай. Осы жағдай дронды заңсыз жүк жеткізудің танымал құралына айналдырды. Алайда іс жүзінде ұшқышсыз ұшу аппараты өз иесі туралы көптеген қаскөй ойлағаннан әлдеқайда көп ақпарат бере алады.

«Бұған дейінгі» ғаламның болуы математикалық тұрғыдан растауға ие болды. Әрбір дронның ПХД-де иесінің жеке және қаржылық дерегі туралы ақпаратты сақтайтын жадының чипі бар. Құқық қорғау органы дрон контроллеріне және ол арқылы тіркелгі параметріне қол жеткізе алады, - деп жазады Wired.

Сатып алушының несие картасының нөмірінен бастап барлық рейс туралы GPS дерегіне дейін көптеген мәлімет бар. Кейде дрон иесінің электронды поштасы мен мекенжайы көрсетіледі.

Қылмыскер қолданатын дрон полицияның қолына түсе бастағаннан бері бұл деректі дешифрлеу қажеттілігі туындады. Сондықтан АҚШ-тың ұлттық стандарт және технология институты (NIST) коммерциялық дронның 14 түрлі үлгісіндегі жазба мұрағатын алды және әрбір ұсталған ұшқышсыз ұшақтан ақпарат алу үшін ең қарапайым нұсқау жасады.

Ол жеке жады чипін алу бойынша қадамдық нұсқаулықты, сондай-ақ картаны компьютерге салғаннан кейін нақты және қайдан іздеу керегі туралы нақты нұсқауды қамтиды. Чипті алу жады картасына қарағанда қиынырақ. Алайда егжей-тегжейлі нұсқаулықта жұмыста қолдануға болатын құралдың фотосуреті де бар.

Айқын ілмек болмаса да, кейбір дрон моделі олардың алғаш іске қосылған жерінің координатын білуге мүмкіндік береді. Көбінесе бұл жеткілікті: көбінесе дрон өз ауласында немесе жақын маңдағы саябақта іске қосылады.

Дрон иесі туралы ақпарат алудың тағы бір маңызды әдісі — оны басқаратын смартфондағы қосымша. Бұл дерек арнасы да қаскөйлер қалағандай қауіпсіз емес. Бұл олқылықты сатып алушының несие картасының нөміріне дейін әр түрлі мәлімет алу үшін де пайдалануға болады.

Дроннан ақпаратты декодтау үшін полиция ғана емес, сондай-ақ ауласына «достықсыз» дрон ұшқан жеке адамдар да жүгінеді. Сондықтан көптеген технологиялық стартап мұндай қызметті коммерциялық негізде ұсынбақшы. Атап айтқанда, Кентуккидегі Dopap және Колорадодағы VTO Labs. Соңғысы тіпті интерполдан келген қызметкерлерді, сондай-ақ Австралия мен Нидерландыдан келген полицейлерді оқытады.

Дрон, әрине, бейбіт мақсатта пайдаланады. Дронмен жеткізу әлемнің әр түрлі бөлігінде — Исландиядан Қытайға дейін белсенді дамып келеді. Жапонияда қазір ұшқышсыз ұшу аппаратын пайдалану ережесі жеңілдетілді, ал сәлемдеме тасымалдайтын алғашқы дрондар Фукусима аспанында ұшып жүр [2].

Цифрлы технологияның ғылыми-зерттеушілік қарқынды дамуы қоғам өмірінің барлық саласына үлкен әсер етеді. Ғылым мен техниканың заманауи жетістігін енгізу процесі құқық қорғау саласында да біртіндеп жүруде. Мақалада пилотсыз ұшу аппаратын ашу және тергеу кезінде қолдану ерекшелігі, пилотсыз аппараттың көмегімен есірткі дайындаушыны анықтау және ұстау туралы айтылады. Оларды әуежай мен басқа да стратегиялық маңызды объектіге жақын әуе кеңістігінде пайдаланудың ықтимал қиындығы анықталды.

Сондықтан зерттеу жұмысын жазу кезінде жалпы және арнайы әдіс қолданылды. Жеке өмірге қол сұғушылық болып табылатын құқық бұзушылық қазіргі уақытта бейнежазба арқылы бірнеше сипатқа ие болғандықтан, дронның көмегімен қылмыс та әшкереленуде.

Ұшқышсыз ұшу аппараты алғаш рет «Қарасора — 2022» арнайы операциясы аясында есірткі плантациясын іздеу үшін қолданыла бастаған.

Арнайы операция кезінде алғаш рет Қорғаныс министрлігінің ұшқышсыз ұшу аппараттары қолданылды, олар да әуе барлауын жүзеге асырды. Олардың көмегімен аса ірі мөлшерде есірткі сақтаудың 6 фактісі анықталды, 600 келіден астам марихуана тәркіленді, 10 қылмыскер ұсталғаны мәлімделді.

Қазақстанның оңтүстік өңірінде құрамында есірткі бар өсімдіктің өсу маусымында өткізілетін республикалық «Қарасора — 2022» есірткіге қарсы арнайы операциясы аяқталуда. Операцияның 4 айында полиция 1075 есірткі қылмысын, оның ішінде 547 өткізу фактісі, 137 сақтау және 244 есірткі бар өсімдікті өсіру анықтады, — деп хабарлады брифингте ІІМ өкілі Шұғыла Тұрлыбек [3].

Шетелде полиция дроны ерекше тапсырманы жиі орындайды. Мысалы, Жапонияда полицейлер дронға қарсы күресетін дронды сынап көрді. Полиция квадрокоптерінің міндеті қорғалатын объектіге ұшқан немесе курьер ретінде есірткі затын тасымалдаған өзге дронды ұстау үшін дронға арнайы тор салу арқылы ұстауды қолдана бастаған [4].

Украина полициясы қылмыспен күресудің заманауи әдісін игеруде. Дрон, квадрокоптер деген терминдер жерден адам басқаратын шағын ұшақтар деп аталады.

Украина полиция басшысының бірінші орынбасары Вячеслав Аброскинің айтуынша, аэро-барлау бөлімі құрылған, ол қылмыс фактісін анықтап қана қоймай, шабуылдаушыны да ұстауға көмектеседі. Дронның көмегімен көкнәр мен қарасораның заңсыз дақылды анықтайтынын, сондай-ақ дронды кәріптас пен көмірді заңсыз өндіру орындарын табу үшін, сонымен бірге қылмыскерді қудалау кезінде пайдаланатынын мәлімдеген.

Оның айтуынша, аэро-барлауды қолдану алғашқы нәтижеге қол жеткізуде. Жақында есірткі қылмысына қарсы күрес бөлімшесінің полицейлері Днепропетровск облысында қарасора егілген 36 учаске тапты. Бұл процесті ұйымдастырған 37 жастағы азамат анықталып ұсталды.

Дронның көмегімен полиция қызметкерлері көптеген бағыт бойынша жұмысын жеңілдетуге үміттенеді. Заңсыз дақылды анықтаудан басқа, дрондар браконьерлерді, заңсыз тау-кен жұмысын анықтауға көмектеседі. Сонымен қатар дрон заңсыз ағаш кесуді анықтауға, сондай-ақ жолдағы жол жағдайын бақылауға және ұрланған көлікті іздеуге көмектеседі.

Евроодақ елдерінде полицейлер де дронмен үнемі тәжірибе жасауда: дронды көзден жас ағызатын газ шашатын құрылғымен жабдықтайды немесе дран арқылы қалалық жағдайда қылмыскерді іздеуді ұйымдастырады.

Күдіктіні қудалауға келетін болсақ, шетел полицейлері дронды пайдалану тікұшаққа қарағанда әлдеқайда тиімді деген қорытындыға келген.

Егер қылмыскердің қолында қару болса, дронды қолдану арқылы полиция қызметкерінің өмірін сақтап қалуға үлкен мүмкіндік туады. Ең бастысы, дрон қылмыскерге көрінбейді. Бұл полиция патруліне қылмыскерді жедел ұстауға мүмкіндік береді. Мұның бәрінен бөлек, кейбір елде дрон күзетілетін маңызды объектінің периметрін күзету үшін жиі қолданылады [5].

Қытай полицейлері дронды көп адам қатысатын іс-шарадағы жағдайды бақылау үшін пайдаланады. Сондай-ақ Қытай билігі есірткі сатушыларды дрон арқылы олардың орналасқан жерін бақылау арқылы ұстаған. Құрылғы тыйым салынған заттың берілу сәтін де тіркеген.

Қытай полициясы ұшқышсыз ұшақты есірткінің мол партиясын өткізіп жатқан сәтін таспаға түсіріп алу үшін қолданған.

Билік жариялаған видеода құрылғы күдіктілерді бірнеше сағат бойы бақылап, келісім сәтінің орнын анықтаған, артынша полиция қызметкерлері күдіктілерді сол жерде ұстаған.

BBC басылымы Қытайдың әлеуметтік желісін пайдаланушылардың реакциясы әр түрлі болғанын атап өтті. Олардың бір бөлігі полиция дрондарының салдарынан тіпті бейбіт тұрғындар да биліктен жасыра алмайтынын айтқан. Алайда басқалары ұшқышсыз ұшақты қолдануды қолдады және оларды «тиімдірек операция» үшін қарумен жабдықтауды ұсынды.

Дрон күдікті қылмыскерді бақылап, полицияға есірткінің бір адамнан екінші адамға берілуі сәтін қираған кірпіш зауытының аумағында болып жатқанын түсіріп көрсеткен.

Сондай-ақ 2019 жылы дрон 17 жыл бойы қашып жүрген тұтқынды анықтаған. Ол Юньнань провинциясының оңтүстік-батысындағы үңгірде тығылған екен [6].

Ресей мемлекетінде тексеру жүргізу нәтижесінде зерттелген қылмыстық істің бірінде азамат Иванов есірткі тізіміне кіретін «көкнәр» есірткі затын жасайды деген күдікке ілінген.

Жедел-ізвестіру іс-шарасын өткізуде Ивановтың мінез-құлқын визуалды тәсілмен бақылау қадағалау оң нәтиже бермегендіктен, арнайы мақсаттағы жасақ Ресей гвардиясы авиациясының пилотсыз ұшу аппаратын пайдалану туралы шешім қабылдаған.

Әуе барлауы термовизиялық түнде көру аспабы биіктігі 500 метрден асатын монокулярлы бейнекамерамен жабдықталған ұшқышсыз ұшу аппаратының көмегімен жүзеге асырылған, бұған ауа райы мен тәуліктің кез келген уақыты еш кедергі болмаған.

Өткізілген іс-шара барысында есірткі құралы бар есірткі алқабы мен олардың муляжы анықталған.

Жүргізілген ЖІӨ нәтижесінде Челябинь облысы Троицкий ауылынан үш шақырым жердегі ауыл шаруашылығы алқабында жер учаскесі анықталды, онда азамат Иванов құрамында есірткісі бар өсімдікті өсіргені анықталған [7].

Яғни жедел-ізвестіру іс-шарасын ПҰА қолдану арқылы жүзеге асыру құрамында есірткісі бар өсімдіктің өсуі ошағын анықтау үшін едәуір аумақты зерттеуге мүмкіндік берді, жасырын шараны сақтай отырып, дәстүрлі бақылау үшін қол жетімсіз жерлерді тәулік уақытына қарамастан анықтай алған.

Жалпы дрон көмегімен тексеру тиімді, өйткені ол қамтылуы мүмкін аумақтың үлкен аумағын, сондай-ақ іздерді сақтауға мүмкіндік береді. Аумақ бойынша қозғалыс алынып тасталатын болса, күдіктілердің қалдырған іздерін жоюға мүмкіндік берілмейді.

Жұмыс кезеңінде пилотсыз ұшақтың көмегімен сіз әуеден сол аумақты фотосуретке түсіре аласыз, олар іс бойынша дәлел бола алады және фотокестені сәтті толықтыруға көмектеседі.

ПҰА-ы жабдықталған камера құқық бұзушылыққа қатысушылардың бет-жүзін тануға, олардың бейне-, фототүсірілімін жүзеге асыруға, материалды нақты уақыт режимінде оператордың пультіне жеткізуге мүмкіндік береді.

Осылайша, жеке тергеу әрекетін жүргізу кезінде ұшқышсыз ұшу аппаратының мүмкіндігін ақылмен пайдалана отырып, сіз кез келген жерде қысқа мерзімде жоғары сапалы фото және/немесе бейнетүсірілім арқылы өсімдік жамылғысының көлеміне, рельефіне және бейнетүсіріліміне қарамастан, фото, бейне түсірілімге жататын объектінің қол жетімділігі қиын болған жерде қолдана аласыз, бұл тергеу процесінің тиімділігін едәуір арттырады.

Ресейлік ғалымдар көшеде есірткі іздеу үшін дрон құрастырды. Қалада жасырылған есірткі затын ғалымдар жасаған жаңа дрондар таба алады. Оларды адамдар үшін қауіпсіз лазер сәулесінің көмегімен ауадағы тыйым салынған заттың молекуласын танитын арнайы жүйе арқылы табуға болады. Жобаны «Ростех» МК және «лети» Санкт-Петербург мемлекеттік электротехникалық университетінің мамандары әзірлеген.

Сондай-ақ сенсорды белгілі бір есірткіні ғана емес, сонымен бірге есірткіні жасырған орнын да іздеуге бағыттауға болады. Сондай-ақ жүйе есірткіні жасырған адамның бет-жүзін нақтылай алады, өйткені оның киімінде тыйым салынған заттың молекуласы қалады.

Бұл әдіс арнайы дайындалған иттердің көмегімен есірткіні іздеуге қарағанда әлдеқайда тиімді, өйткені құқық бұзушылар итті алдауды үйренген. Лазерді алдау әлдеқайда қиын болады, өйткені ол иіске жауап бермейді, алайда ауадағы молекуланы ажырата алады [8].

Көбінесе есірткі затының ұшындысы түрлі адамның бетіне, соның ішінде адамның киімі мен терісіне қонады. Есірткі құралын іздеу үшін физиктер лазер көзіне негізделген сенсорды қолдануды ұсынды. Ол 50-100 м биіктікте ұшатын дрон бортына орналастырылады. Осы кезде диаметрі 30-50 см болатын лазер сәулесі ұшақтың астындағы бетті сканерлейді.

Сенсорды кешеннің мәлімет базасына алдын ала жазылған белгілі бір молекуланы іздеуге орнатуға болады. Жергілікті жерде ұшқышсыз ұшу аппаратының ілгерілеуімен бағдарлама нақты заттың ізі жазылған орынды сандық картаға түсіреді.

Сипатталған сенсордың шетелдік аналогы бар, мысалы, америкалық block Engineering компаниясы жасаған Laser Wars деп аталатын құрылғы. Ол адам көп жиналатын жерде қолданылады. Алайда отандық жобаның маңызды артықшылығы бар. Әзірлеушілердің айтуынша, әдіс соншалықты дәл, ол тек есірткінің түрін ғана емес, сонымен бірге жасалған өсімдіктің түрін де көрсете алады.

Сондай-ақ бағдарламалық жасақтаманың ерекшелігі сенсорға іздеу мақсаты ретінде көрсетілмеген, басқа макромолекуланың құрамында болса да, берілген затты «көруге» мүмкіндік береді.

Ғалымдар бұл жүйені метро кіреберісінде, стадионда және адам көп жиналатын басқа да жерде іліп қоюға болады деп болжайды. Лазер адамға мүлдем зиянсыз. Ол кеңістікті көрінбейтін түрде сканерлейді және белгілі бір затты анықтаса, сигнал береді. Полицейлер немесе күзетшілер үшін бұл адамның есірткімен немесе өз кезегінде тыйым салынған затқа қол тигізген басқа адаммен байланыста болғандығының белгісі болып есептеледі. Алайда мұндай байланыс кездейсоқ болуы мүмкін, сондықтан тек лазер сигналы негізінде айып тағу мүмкін емес.

Техникалық құрал есірткі құралының заңсыз айналымына қарсы құқық қорғау органының қызметінде кеңінен қолданылады, — дейді Мемлекеттік басқару университеті қоғамдық құқық және құқықтық қамтамасыз ету кафедрасының профессоры Петр Сберунов. Әрине, мұндай құралды қолданар алдында мұқият тексеруден және сертификаттаудан өту керек. Есірткіні қашықтан анықтау жобасының идеясы керемет, өйткені тыйым салынған психоактивті затты іздеудің сапалы әдісін жасау өте өзекті.

Кешеннің прототипі Ми-8 тікұшағында барлық қажетті сынақтан өтті. Қазіргі уақытта мамандар ұшқышсыз ұшу аппаратына орнату үшін кешенді жаңартуда. Жоба Ғылым министрлігінің грантымен қолдау тапты, — дейді Александр Гришканич [9].

Заманауи технология барлық шу есірткі дайындаушылар үшін нағыз найзағайға айналды. Алыстан естілетін ауыр тікұшақтан айырмашылығы жерден ұшқышсыз ұшақ мүлдем көрінбейді. Бірақ жедел уәкілдерге бәрі анық көрінеді, плантацияны анықтағаннан кейін оның координатын қызметкерлерге беру ғана қалады.

Есірткі дайындаушылар көбінесе ештеңе түсінбей де қалады. Қарасора жинау маусымында Қызылорда және Түркістан облыстарында дронның көмегімен марихуана мен гашиш өндірушілері ұсталды. Тек осы екі аймақта 5 тоннаға жуық шикізат пен қолдануға дайын жоғары сапалы есірткі жойылған.

ҚР ІІМ есірткі қылмысына қарсы іс-қимыл департаменті басқармасының бастығы Бақытжан Әмірхановтың айтуынша, биыл күндізгі және түнгі уақытта 64 ұшу жүзеге асырылды. Оның 44-і тиімді болды. Сондай-ақ 267 келі марихуана тасымалдаған екі қылмыскер ұсталды [10].

Есірткі, темекі, алкоголь өнімін контрабанда ретінде дронның көмегімен түрмеге тасымалдауға өте ыңғайлы болғандықтан, оны қылмыскерлер жиі қолдануда.

Дрондар уақыт өте келе қол жетімді және арзан болған сайын, бұл үрдіс күшейіп, түрме әкімшілігін дронмен күресудің жолын іздеуге итермелейді. Мәселе мынада, дронды, яғни оны анықтайтын технологиясы жоқ күзетшілер жиі байқамайды. Прожекторлар, қарулы күзетшілер және тіпті камералар дронның басып кіруіне жол бермеу үшін тиімсіз.

Дрон операторы есірткі мен контрабанданы тұтқындарға тиімділікпен жеткізу үшін контрабандалық жеткізілімді тікелей камера терезесіне немесе түрме ауласының аз көрінетін жеріне бағыттай алады.

De drone түрмеге жақындаған кезде ұшатын құрылғыны табу арқылы дронды жеткізу мәселесінен арылуға көмектесетін құрылғы жасады. Олар Drone Tracker деп аталатын өнімді ұсынады, ол ақ пластиктен жасалған төбеге арналған желдеткішке ұқсайтын ені 17 дюймдік құрылғы, орталық жеңі және ортасынан төрт дөңгелек тұтқасы бар. CNN Money мәліметінше, ол кез келген бағытта 1640 фут қашықтықтағы дронды бақылай алады.

De drone бірнеше анықтау режимін қолдана отырып, дронды таба алады. Микрофон дронның дыбысын анықтау үшін жабдықталған және бағдарламаланған, ал камера дронды анықтау үшін кескінді тануда пайдаланады. Соңында радиожілілік сканері дрон мен оның жердегі контроллері арасындағы байланысты анықтайды.

Дрондар анықталған кезде түрмеде жергілікті заңға байланысты оларға қол жетімді бірқатар нұсқа бар. Офицерлер жеткізілім аяқталғанша күте алады, содан кейін оны тәркілей алады немесе дронды құлату үшін тұншықтырғыш құрал тартылуы мүмкін. Дыбыс өшіргіш көптеген аймақта заңсыз болып табылады және Wi-Fi, радио сигналы және ұшатын тікұшаққа қатысты мәселе тудыруы мүмкін. Алайда федералды ғимарат пен түрме кептелісті пайдалануға арнайы рұқсат ала алды, сондықтан бұл түрме жағдайында әлі де мүмкін.

Бір қызығы, түрме дронды тоқтатуға үміттенетін жалғыз клиент емес. Deadline хабарлауынша, атақты адамдар, әуежай, үкіметтік ғимарат пен спорт стадионы дронды ұстауға мүдделі және DroneTracker-ге қызығушылық танытқан [11].

Германия, Италия және Польшаның ұшқышсыз көлік жүйесін ұйымдастырудағы және дамытудағы тәжірибесі қарастырылған. Елдерді таңдау Қазақстан Республикасының экономикалық, техникалық, технологиялық және инфрақұрылымдық әлеуетін негізге ала отырып, озық (Германия) және неғұрлым релевантты тәжірибені (Италия, Польша) ұғыну қажеттілігімен негізделген. Аталған елдерде пилотсыз көлік жүйесін құқықтық реттеудің ерекшелігі, оның ішінде әкімшілік мәселесі, пилотсыз көлікті құқықтық жауапкершіліктің және сақтандырудың ерекшелігі қаралған. Пилотсыз көлік жүйесін енгізудің негізгі өткен кезеңі, сондай-

ақ оны таяу және ұзақ мерзімді перспективада одан әрі енгізу мен дамытудың жоспарланған кезеңі көрсетілген [12].

Қазіргі дронның мақсаты тек әскери саламен ғана шектелмейді. Мұнай-газ өнеркәсібі, көлік, құрылыс, ауыл шаруашылығы, байланыс және т.б. салада олардың азаматтық қолдану аясы да қарқынды кеңеюде, бұл ұшқышсыз авиациялық техниканың дамуына қосымша серпін береді.

Сарапшылардың бағалауынша, ұшқышсыз ұшу аппаратының әлемдік нарығы шамамен 8 миллиард долларды құрайды, ал 2022 жылға қарай ол 15 миллиард долларға жетеді, яғни ол екі есеге артады.

Болжамға сәйкес әлемдік дрон нарығы құнға қарағанда сандық мәнде әлдеқайда жылдам өседі. Осылайша, шағын өлшемді, табу және бейтараптандыру қиын және қол жетімді ұшқышсыз ұшу аппаратының саны жақын арада айтарлықтай артады. Тиісінше, олардың қол жетімділік деңгейі де артады.

Қазақстан Президентінің тапсырмасына сәйкес Қарулы Күштерді кешенді және жүйелі дамыту, еліміздің қорғаныс қабілетін одан әрі арттыру бойынша міндет жүзеге асырылуда. Қолданылу аясы мен сұранысы кеңейіп келе жатқан ұшқышсыз технологияны енгізу мен қолдануға көңіл бөлінуде.

Сондықтан пилотсыз аппараттың көмегімен есірткі дайындаушыларын анықтау және ұстау үшін ішкі істер қызметкерлерін арнайы оқу курсын ұйымдастырып оқыту қажет.

Қарастырылған шетел мемлекетінің тәжірбиесін қолданысқа енгізуге мүмкіншілік жасау қажет.

Пилотсыз аппаратты ұшыратын қызметкерлер «Қала немесе кенттің тығыз қоныстанған ауданында ұшу үшін ұшқышсыз ұшу аппаратының сыртқы ұшқышын бастапқы теориялық даярлау» бағдарламасы бойынша курсты сәтті аяқтағаны туралы сертификат алуы тиіс.

Күштік ведомство туралы заңдар заңға қайшы мақсатта пайдаланылатын ҰПА-ға қарсы күрес үшін қару мен арнайы құралды қолдануды реттейтін ережемен толықтырылсын.

Адам көп жиналатын жерде және аса маңызды объектінің үстінде әуе кеңістігіндегі шағын көлемді объектіні бақылаудың тиімді жүйесін әзірлеу қажет.

Ұшқышсыз ұшу аппаратын міндетті таңбалау және сәйкестендірудің өзге де тәсілі туралы құқықтық шешімді ұлттық деңгейде шешу керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Материал из Википедии — свободной энциклопедии // <https://ru.wikipedia.org/wiki/> Наркотикоговля (жүгіну күні 01.12.2022).
2. Дрон есірткі сатушыны саусақ іздерінен кем бермейді // <https://hightech.plus/2018/11/19/dron-vidaet-narkodilera-ne-huzhe-otpechatkov-palcev> (жүгіну күні 01.12.2022).
3. Қорғаныс министрлігінің дрондары ҚР-да есірткі іздеу үшін қолдана бастады // <https://hightech.plus/2018/11/19/dron-vidaet-narkodilera-ne-huzhe-otpechatkov-palcev> (жүгіну күні 01.12.2022).
4. Жапонияда полиция дрондары бұзушы дрондарды тормен ұстауда // <https://3dnews.ru/925107/v-yaponii-politseyskie-droni-budut-lovit-setyamidronovnarushiteley> (жүгіну күні 01.12.2022).
5. Украина полициясы қылмыскерлерді ауадан ұстай бастады // <https://politics.segodnya.ua/politics/lyovochkin-nyneshnyaya-vlast-eshche-bolshe-otdalyaet-ukrainu-ot-evropy-611743.html> (жүгіну күні 01.12.2022).
6. Қытайда есірткі сатушылар дронмен бақыланды // <https://hightech.fm/2020/10/13/drug-drone> (жүгіну күні 01.12.2022).
7. Д.Н. Лозовский, Н.Н. Лозовская, И.Р. Ульянова // Ұшқышсыз ұшу аппараттарын пайдалану қылмыстарды тергеу процесінде: теория және практика мәселелері // <https://cyberleninka.ru/article/n/>

ispolzovanie-bespilotnyh-letatelnyh-apparatov-v-protsesse-rassledovaniya-prestupleniy-voprosy-teorii-i-praktiki/viewer (жүгіну күні 01.12.2022).

8. Ресейлік ғалымдар көшеде есірткі іздеу үшін дрондар жасады // https://47channel.ru/event/Rossijskie_uchenie_razrabotali_droni_dlya_poiskov_narkotikov_na_ulicah (жүгіну күні 01.12.2022).

9. Лазерлік тіркеме: есірткіні «сезімтал» дрондармен іздей алады // <https://xn--80akfo2a.xn--p1ai/2019/07/15/13731/> (жүгіну күні 01.12.2022).

10. Шулық есірткі саудагерлері дрондарды пайдаланып ұсталды <https://www.ktk.kz/ru/news/video/2022/11/11/227457/> (жүгіну күні 01.12.2022).

11. Түрмелер дрондарды анықтау технологиясы арқылы есірткі контрабандасымен дрондармен күресуде // https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.7b81034a-63887ac3-7797def4-74722d776562/https/www.digitaltrends.com/cool-tech/prisons-fight-drug-smuggling-drones/ (жүгіну күні 01.12.2022).

12. Таженов А.Д. Опыт Германии, Италии и Польши в организации и развитии систем беспилотного транспорта, перспектива его применения в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 3 (77) — С. 151–158.

Бертлеуов С.С.,

докторант, магистр юридических наук, юрист 1-класса

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: saken1989ber@mail.ru)*

Выявление и задержание наркозаготовителей с помощью беспилотных аппаратов

Аннотация. Современные беспилотные авиационные системы представляют собой наукоемкую, высокотехнологичную отрасль и являются одним из наиболее перспективных направлений развития авиации, поэтому данное исследование является весьма актуальным. Выявление и задержание наркозаготовителей с помощью беспилотных аппаратов оказалось очень хорошей возможностью. В статье рассматриваются тенденции развития и совершенствования авиационной беспилотной техники, анализируются объемы инвестиций в проекты беспилотных воздушных судов, отражается динамика развития отечественных беспилотных летательных аппаратов (БПЛА) и территориальное распределение разработчиков и производителей беспилотных воздушных судов, определяются области применения БПЛА, преимущества рассматриваются по сравнению с управляемыми летательными аппаратами, исследованы препятствия в развитии рынка беспилотных летательных аппаратов и перспективы беспилотной авиации в Казахстане.

Ключевые слова: взлет и посадка, квадрокоптер, дрон, беспилотные летательные аппараты, наркотики, экипаж, аэропорт.

S.S. Bertleuov,

Doctoral student, 1st class lawyer, Master of Law,

*(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, Republic of Kazakhstan,
e-mail:saken1989ber@mail.ru)*

Identification and detention of drug manufacturers using unmanned aerial vehicles

Annotation. Modern unmanned aircraft systems represent a knowledge-intensive, high-tech industry and are one of the most promising areas of aviation development, therefore this study is very relevant. Detection and detention of drug dealers with the help of unmanned vehicles turned out to be a very good opportunity. The article examines the trends in the development and improvement of unmanned aerial vehicles, analyzes the volume of investments in unmanned aircraft projects, reflects the dynamics of the development of domestic unmanned aerial vehicles (UAVs) and the territorial distribution of developers and manufacturers of unmanned aircraft, identifies the areas of application of UAVs, the advantages are considered in comparison with controlled aircraft obstacles in the development of the market of unmanned

aerial vehicles and prospects of unmanned aviation in Kazakhstan are investigated. aerial vehicles market are investigated. aircraft and prospects of unmanned aviation in Kazakhstan.

Keywords: Takeoff and landing, quadcopter, drone, unmanned aerial vehicles, drugs, crew, airport.

УДК 343.61

Жубандыкова Л.А.,

докторант, магистр юридических наук, подполковник полиции

(e-mail: lyazzat2012@list.ru);

Кайнар Е.Е.,

начальник кафедры общеправовых дисциплин,

доктор философии (PhD), ассоциированный профессор

(Костанаская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,

г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: kainar-1986@mail.ru)

К проблеме признания общественной опасности преследования, совершаемого в сфере семейно-бытовых отношений

Аннотация. Авторами предпринята попытка привлечь внимание к проблеме преследования («сталкинга»), представляющего собой постоянные или повторяющиеся попытки вторжения в чужую жизнь, существенно ограничивающие свободу поведения преследуемого лица, заставляющие жить в постоянном напряжении и страхе, приводящие к вынужденному изменению места работы или жительства, номера телефона, привычного маршрута движения, среды общения. Несвоевременное пресечение таких действий может перерасти в более опасные деяния, влекущие серьезные общественно опасные последствия для преследуемого лица или его близких. Авторы, анализируя правоприменительную практику зарубежных стран, признающих преследование (сталкинг) преступлением и устанавливающих за них уголовную ответственность, ставят вопрос о необходимости криминализации данного деяния.

Ключевые слова: семейно-бытовое насилие, общественная опасность деяния, безнаказанность правонарушителя, преследование (сталкинг), психологический террор, запугивание и подавление воли, реальные опасения причинения вреда, предотвращение более тяжких посягательств.

Зачастую за безнаказанным семейно-бытовым насилием и следующим за ним распадом семьи или разладом близких отношений следует преследование со стороны «домашнего» тирана в целях установления контроля над своей жертвой. Такое деяние наносит непоправимый ущерб психическому и эмоциональному благополучию как преследуемого лица, так и ее ближайшего окружения. Как показывает правоприменительная практика, игнорирование такого поведения влечёт за собой серьезные общественно опасные последствия, вплоть до убийства человека.

Так, согласно изученным материалам уголовных правонарушений, житель Актюбинской области в период с января 2020 г. по февраль 2021 г. после разрыва семейных отношений и последовавшего за ним расторжения законного брака, преследовал бывшую супругу: подкарауливал в подъезде дома, следил на улице, оскорблял, угрожал причинением вреда здоровью и убийством, используя холодное оружие в виде ножа, отправлял угрожающие письменные и аудиосообщения через мессенджер «WhatsApp». Жертва преследования обратилась в органы полиции, и правонарушитель получил наказание в виде административного штрафа. Чувствуя свою безнаказанность, в феврале 2021 г. «сталкер» воплотил в реальность свои угрозы: похитил бывшую супругу и вывез за пределы города, избил её, находясь в состоянии алкогольного опьянения, угрожая монтировкой, заставил полностью раздеться и бегать по снегу, привязал кабелем ноги и шею, совершил изнасилование последней.

В период с 2016 по 2021 гг. житель Костанайской области преследовал бывшую супругу с требованиями вернуться, пытался контролировать ее жизнь, узнавал место нахождения, ис-

кал встреч, в состоянии алкогольного опьянения устраивал скандалы на работе, в связи с чем потерпевшая была вынуждена каждый раз увольняться, отправлял ей сообщения и звонил с угрозами о причинении смерти. В итоге, в 2021 г., в ходе очередного преследования он нанес женщине четырнадцать колото-резаных ран, от которых жертва преследования скончалась на месте преступления.

И такие случаи, к сожалению, продолжают иметь место ежедневно. Однако национальное законодательство не предусматривает ответственности за «преследование», но при более глубоком анализе можно понять, что данное деяние предполагает не менее опасный вид воздействия — психологическое насилие.

Научные исследования общественной опасности преследования берут свое начало с конца XX в. Это деяние за рубежом обозначается термином «stalking» (от англ. преследование, охота, навязчивая страсть). В научный обиход данное понятие было введено еще в 1921 г. французским психиатром доктором медицины Г.Г. Клерамбо (в одном из трактатов сборника «Психический автоматизм») [1].

Согласно исследованиям J. Meloy [2], P. Tjaden и N. Thoennes [3] преследование исторически определялось как форма угрозы или домогательства, которая вызывает у жертвы страх причинения вреда. Мнение зарубежных авторов сводится к тесной взаимосвязи между преследованием и насилием, в основном, его психической разновидностью, приводящей к эмоциональным, физическим, социальным и экономическим последствиям для жертвы преследования.

Исследование рассматриваемого деяния нашло отражение также и в трудах правоведов-криминологов Казахстана и стран постсоветского пространства — С.М. Рахметова, Е.Г. Сторублёнковой, К.А. Барышевой, О.А. Рыжовой, Т.В. Корниловой, И.А. Юрченко и других. Научные выводы данных авторов дают основания полагать, что преследование человека является общественно опасным деянием, поскольку сопровождается угрозами совершения насилия в отношении как объекта преследования, так и его близких. В этом случае использование термина «психологический террор» для обозначения преследования (перенятого из немецкого языка), представляется наиболее удачным. Психологический террор вынуждает жертву пойти на кардинальные, экономически затратные и психологически угнетающие перемены в жизни — полную смену места жительства (даже переезд в другой город как крайняя мера), смену работы, номера телефона, иные меры, которые ведут к потере не только привычного круга общения и обстановки, но и к финансовым потерям, что еще более усугубляет положение жертвы. При этом преследуемое лицо совершенно не застраховано от того, что его снова не выследят, а все принятые им меры не окажутся напрасными [4].

Причинами такой тирании, способной в любой момент перейти в физическое насилие, по мнению психологов, является низкая внутренняя самооценка преследователя и отсутствие самодостаточности, поэтому борьба за объект преследования воспринимается как борьба «за жизнь». Такое поведение ряд психологов рассматривает как один из признаков поведения серийных убийц (маньяков), которые тоже занимаются выслеживанием жертв [5].

Анализ 175 случаев преследования американскими учеными показал, что в 80 % жертвами сталкинга становились женщины, а каждое преследование длилось в среднем 2 года. В свою очередь данный срок был сокращен в среднем до 1 года в отношении 76 % женщин, подвергшихся преследованию со стороны своих убийц. В 82 исследованиях 32 % преследования были связаны с физическим насилием, в 12 % случаев — с сексуальным насилием [6].

В отличие от Казахстана, уголовно-правовой запрет незаконного преследования действует во многих странах мира, например, в Австралии — с 1990 г., Канаде — с 1993 г., США — с 1996 г., Японии — с 2000 г., Франции — с 2002 г., Германии — с 2007 г., Италии — с 2009 г., Польше — с 2011 г., Великобритании — с 2012 г., Румынии — с 2014 г., Норвегии — с 2016 г. и др. [7].

Однако квалификация общественно опасных деяний согласно уголовному законодательству указанных стран имеет некоторые различия (табл. 1) [8]:

Таблица 1

Квалификация преследования по УК некоторых стран

Элементы состава преступления/норма УК	ст. 646.9 «Преследование» УК Калифорнии	ст. 264 «Преследование» УК Канады	ст. 238 «Преследование» УК Германии
Объект	безопасность* потерпевшего и его ближайших родственников	личная свобода человека**, его безопасность и безопасность людей, известных ему	личная свобода**, безопасность человека
*Безопасность — состояние физической и психологической защищенности индивида **Личная свобода человека — право произвольно перемещаться и определять место своего положения			
Объективная сторона	преследование, представляющее реальную угрозу*** с намерением вызвать у потерпевшего реальные опасения	неоднократное преследование с места на место; – неоднократное общение, прямо или косвенно; – наблюдение за местом проживания, работы, или случайного нахождения; – угрожающие действия. <i>Отягчающее обстоятельство</i> – если преследователь, ранее осужденный по каким-либо статьям, в наказаниях которых запрещено появляться в общественных местах, нарушил этот запрет.	попытки установить контакт, в т. ч. с помощью телекоммуникаций или других средств связи или через третьих лиц; – ненадлежащее использование личных данных этого человека; – стремление к физической близости с преследуемым; – угрозы причинением вреда жизни, физической неприкосновенности, здоровью или свободе преследуемого лица, одного из его родственников или другого близкого ему лица. ч. 2 — подвержение опасности смерти или серьезного повреждения здоровья ч. 3 — с причинением смерти.
***Реальная угроза — устная или письменная угроза, в том числе угроза, совершаемая с использованием электронного устройства связи, или угроза, подразумевающая поведение или сочетание устных, письменных угроз и действия, сделанные с намерением вселить в лицо, являющиеся целью угрозы, разумные опасения за его безопасность или безопасность его семьи, и сделанные с очевидной способностью выполнить угрозу с тем, чтобы заставить лицо, являющееся объектом угрозы, обоснованно опасаться за свою безопасность или безопасность своей семьи.			
Субъективная сторона	подразумевает умысел	подразумевает умысел	подразумевает умысел
Субъект	с 14 лет., кроме следующих: – дети до 14 лет; – невменяемые; – лица, совершившие деяние без преступного умысла, в результате несчастного случая	вменяемое физическое лицо с 12 лет.	с 14 лет.

	или допустившие деяние под угрозой, достаточной для демонстрации реальной угрозы для жизни, в случае отказа.		

Объектом преследования в анализируемых нормах выступает личная свобода и безопасность, но, в отличие от УК Германии, нормы Калифорнии и Канады не ограничиваются безопасностью лица, подвергшегося преследованию, и в качестве объекта называют как близких родственников, так и знакомых такого лица.

Основные различия указанных норм содержатся в объективной стороне уголовного деяния, так, например, в отличие от УК Канады и Германии, согласно уголовному законодательству Калифорнии преследование будет считаться преступным в случае наличия реальной угрозы, т. е. действий, сделанных с очевидной способностью выполнить эту угрозу, чтобы заставить потерпевшего обоснованно опасаться за свою безопасность или безопасность членов своей семьи.

В УК Германии рассматриваемая норма содержит квалифицирующие составы, предусматривающие как подвержение опасности, так и причинение повреждения здоровья или смерти. УК Канады устанавливает в качествеотягчающего обстоятельства «ранее осужденный».

С субъективной стороны данное деяние всегда совершается умышленно, поскольку целью stalkера является стремление запугать свою жертву, оказать воздействие на ее психологическое состояние, подавить волю. Кроме того, для квалификации преступления обязательно требуется осознание нежелательности контакта. Субъектом преступления могут быть как мужчина, так и женщина.

Исходя из анализа зарубежного законодательства, представляется целесообразным дать следующее определение понятия преследование: «умышленное общественно опасное деяние, выражающееся в неоднократном слежении, установлении контакта или попытках его установления (прямо или косвенно), проявлении угроз с намерением вызвать реальные опасения причинения смерти, вреда здоровью преследуемому лицу или его близким, вследствие которых преследуемое лицо подвергается нравственным страданиям».

На сегодня в Казахстане инструментами реагирования на преследование, имеющимися в распоряжении правоохранительных органов, являются санкции:

а) за «оскорбительное приставание», предусмотренные диспозициями:

– ст. 73 КРКоАП «Противоправные действия в сфере семейно-бытовых отношений», совершенные в индивидуальном жилом доме, квартире или ином жилище;
– ст. 434 КРКоАП «Мелкое хулиганство», совершаемое в общественных местах;

б) за нарушение защитного предписания и установленного особого требования к поведению правонарушителя, предусматривающее действия: «вопреки воле потерпевшего разыскивать, преследовать, посещать, вести устные, телефонные переговоры и вступать с ним в контакты иными способами, включая несовершеннолетних и (или) недееспособных членов его семьи»:

– ст. 461 КРКоАП «Нарушение защитного предписания»;

– ч. 2 ст. 669 КРКоАП «Неисполнение приговора суда, решения суда или иного судебного акта и исполнительного документа»;

в) за совершение деяний, предусмотренных Особенной частью УК РК:

– ст. 115 УК РК «Угроза»;

– ст. 131 УК РК «Оскорбление»;

- ст. 147 УК РК «Нарушение неприкосновенности частной жизни и законодательства Республики Казахстан о персональных данных и их защите»;
- ст. 148 УК РК «Незаконное нарушение тайны переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных или иных сообщений»;
- ст. 149 УК РК «Нарушение неприкосновенности жилища»;
- ст. 202 УК РК «Умышленное уничтожение или повреждение чужого имущества» и др.

Однако согласимся с И.А. Юрченко, что все приведенные нормы не являются действенными мерами в предупреждении преследования, так как основная масса таких деяний остается вне поля зрения правоприменителя. А наличие доказательств преследования в виде фотографий, аудио- и видеозаписей и скриншотов сообщений с угрозами не может стать основанием для привлечения к ответственности ввиду отсутствия нормативного закрепления состава данного деяния. Однако будучи по своему характеру длительными, систематическими и назойливыми, рассматриваемые действия представляют собой настоящий психологический террор конкретного человека, что в итоге может повлечь тяжкие последствия для жизни и здоровья потерпевшего [9].

В этой связи отечественными исследователями был внесен ряд предложений для нормативного закрепления данного деяния в уголовном законодательстве Казахстана. Так, по мнению С.М. Рахметова, деяние по своему содержанию и по возможным последствиям сходно с угрозой, в связи с чем ученый предлагает отразить норму о «незаконном преследовании» в ч. 2 ст. 115 УК «Угроза» [10].

В свою очередь, определение А.К. Дюсенбаевой и У.Е. Тугелбаевым «преследования (сталкинга)» в виде отдельной самостоятельной нормы Уголовного кодекса [11] видится нам более эффективным. Мы солидарны с авторами, что основной целью преследователя является установление контроля над жертвой, тем самым нарушается право на свободу личной жизни и свободу передвижения. При этом угроза является обязательным признаком для квалификации данного состава, поскольку она также нарушает право жертвы на свою безопасность. Вместе с тем, отражение в диспозиции ч. 1 предлагаемой статьи «преследования» в виде одного из действий нежелательного навязчивого внимания наряду со слежением, по нашему мнению, перегружает диспозицию нормы, поскольку данные термины являются синонимами, т. к. имеют один корень – «след». В связи с изложенным, считаем необходимым внести более точное определение в диспозицию данной статьи. Кроме того, считаем ошибочным выражение нежелательного навязчивого внимания в виде «применения угроз» и «шантажа». Тем не менее, попытки изложения предлагаемых норм отечественными исследователями видятся закономерными и требующими особого внимания со стороны законодателя в связи с острой потребностью защиты прав личности от такого общественно опасного деяния, как преследование.

Принимая во внимание проведенный подробный анализ зарубежного законодательства и авторские предложения кодифицирования рассмотренного деяния, считаем возможным введение в Главу «Уголовные правонарушения против личности» Уголовного кодекса Республики Казахстан нормы, устанавливающей ответственность за преследование, с изложением ее в следующей редакции:

«Преследование

1. Преследование, то есть умышленное неоднократно повторяющееся (не менее трёх раз) действие в виде незаконного слежения либо нежелательных визитов, либо навязчивой попытки установления контакта, в том числе с использованием сетей телекоммуникаций или путем иного вмешательства в личную жизнь против желания преследуемого лица, сопровождаемое угрозой применения насилия, –

наказывается штрафом в размере от двухсот до пятисот месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до двухсот часов.

2. Те же деяния, совершенные:

- 1) группой лиц;
- 2) с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия;
- 3) в отношении несовершеннолетнего;
- 4) в отношении женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности;
- 5) в отношении лица, состоящего с правонарушителем в семейно-бытовых отношениях,

наказываются штрафом от пятисот до одной тысячи месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до четырехсот часов, либо ограничением свободы на срок до одного года, либо лишением свободы на тот же срок.

3. Деяние, предусмотренное частями первой и второй, повлекшее по неосторожности тяжкие последствия, —

наказывается штрафом от двух до четырех тысяч месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до одной тысячи часов, либо ограничением свободы на срок до четырех лет, либо лишением свободы на тот же срок».

Подводя итог вышеизложенному, полагаем, что преследование как вид психического насилия, несомненно, представляет собой общественно опасное деяние, которое не должно оставаться безнаказанным и требует адекватного реагирования, что может быть достигнуто только в рамках уголовного законодательства, способного предотвратить более тяжкие посяательства на жизнь и здоровье личности (причинение тяжкого вреда здоровью, изнасилование, убийство) путем установления соразмерного, неотвратимого и эффективного наказания.

Список использованной литературы:

1. Сторублёнкова Е.Г., Самуткин В.Л. Сталкинг: синдром навязчивого преследования // Пробелы в российском законодательстве. — 2017. — № 6. — С. 278–281 //file:///C:/Users/user/Desktop/загрузки/stalking-sindrom-navyazchivogo-presledovaniya%20(2).pdf (дата обращения: 18.11.2022 г.).
2. Meloy J. (2002). Stalking and violence. J. Boon and L. Sheridan (eds.) Stalking and psychosexual obsession: Psychological perspectives for prevention, policing, and treatment. West Sussex, UK: John Wiley & Sons, Ltd. //https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/problems/stalking/PDFs/Meloy_2002.pdf (дата обращения: 10.11.2022 г.).
3. P. Tjaden, N. Thoennes. Stalking: its role in serious domestic violence cases. National Criminal Justice Reference Service (NCJRS) The Justice Studies Center at the University of Colorado at Colorado Springs and the Center for Policy Research by the National Institute of Justice. 2001 //http://www.ncdsv.org/images/Stalking-its-role-in-serious-DV-cases_ExecSum_3-21-2001.pdf (дата обращения: 15.11.2022 г.).
4. Корнилова Т.В., Емельянова Ж.Э. Ответственность за сталкинг (преследование) в России и за рубежом // Вестник Сургутского государственного университета. — 2022. — № 3 (37). — С. 100–106.
5. Кочерыжкин В. Сталкинг: зачем влюбленный преследует объект зависимости // https://dzen.ru/a/YlXar_TYHXaHuUrV (дата обращения: 20.11.2022 г.).
6. McFarlane Judith et al. Stalking and Intimate Partner Femicide // Homicide Studies 3, no. 4 (1999) //https://victimsofcrime.org/docs/src/mcfarlane-j-m-campbell-j-c-wilt-s-sachs-c-j-ulrich-y-xu-x-1999.pdf?sfvrsn=0 (дата обращения: 18.11.2022).

7. Сталкинг (преследование): Материал из свободной энциклопедии Википедии//[https://ru.wikipedia.org/wiki/Сталкинг_\(преследование\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Сталкинг_(преследование)) / (дата обращения: 15.11.2022).
8. Галныкина С.М., Заббаров А.З., Бойко Н.С. Особенности законодательного регулирования преследования и киберпреследования // <https://phsreda.com> (дата обращения: 10.11.2022 г.).
9. Юрченко И.А. Сталкер как субъект уголовной ответственности // Вестник университета имени О.Е. Кутафина. — 2018. — № 12. — С. 53–61.
10. Рахметов С.М. Проблемы совершенствования законодательства Республики Казахстан по противодействию семейно-бытовому насилию // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. — 2020. — № 5 (63). — С. 127–134.
11. Дюсенбаева А.К., Тугелбаев У.Е. Сталкинг в уголовном законодательстве Республики Казахстан: реалии и перспективы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 4 (78). — С. 52–56.

Жұбандықова Л.А.,

докторант, заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: lyazzat2012@list.ru);

Қайнар Е.Е.,

*жалпы құқықтық пәндер кафедрасының бастығы,
философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор*
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: kainar-1986@mail.ru)

**Отбасылық-тұрмыстық қатынас саласында
жасалатын қудалаудың қоғамдық қауіптілігін тану проблемасы**

Аннотация. Авторлар қудалау («сталкинг») мәселесіне назар аударуға тырысты, бұл басқа біреудің өміріне басып кірудің тұрақты немесе қайталанатын әрекеті, қудаланған адамның мінез-құлық еркіндігін едәуір шектейді, тұрақты шиеленіс пен қорқынышта өмір сүруге мәжбүр етеді, бұл жұмыс орнының немесе тұрғылықты жерінің, телефон нөмірінің, әдеттегі қозғалыс маршрутының, байланыс ортасының мәжбүрлі өзгеруіне әкеледі. Мұндай әрекеттің уақытылы жолын кеспеу қудаланатын адамға немесе оның жақындарына елеулі әлеуметтік қауіпті зардапқа әкеп соғатын аса қауіпті әрекетке ұласуы мүмкін. Автор қудалауды (сталкингті) қылмыс деп танытын және олар үшін қылмыстық жауаптылық белгілейтін шетелдің құқық қолдану практикасын талдай отырып, осы әрекетті криминализациялау қажеттілігі туралы мәселе қояды.

Негізгі сөздер: отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық, әрекеттің қоғамдық қауіптілігі, құқық бұзушының жазасыздығы, қудалау (анду), психологиялық террор, қорқыту және ерік-жігерді басу, зиян келтіруден нақты қорқыныш, аса ауыр қол сұғушылықтың алдын алу.

L.A. Zhubandykova,

Doctoral student, Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: lyazzat2012@list.ru);

E.E. Kainar,

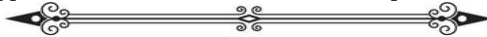
*Head of the Department of General Legal Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor*
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, e-mail: kainar-1986@mail.ru)

**On the problem of recognizing the public danger of persecution committed
in the sphere of family and household relations**

Annotation. The authors attempt to draw attention to the problem of stalking, which is a constant or repeated attempts to invade someone else's life, significantly limiting the freedom of behavior of the persecuted person, forcing them to live in constant tension and fear, leading to a forced change of place of work or residence, phone number, habitual route, communication environment. Untimely suppression of such actions can develop into more dangerous acts, entailing serious socially dangerous consequences for

the persecuted person or his relatives. The author, analyzing the law enforcement practice of foreign countries that recognize stalking as a crime and establish criminal liability for them, raises the question of the need to criminalize this act.

Keywords: domestic violence, social danger of the act, impunity of the offender, stalking, psychological terror, intimidation and suppression of will, real fears of harm, prevention of more serious attacks.

УДК 343.97

Кудешев Р. А.,

докторант факультета послевузовского образования,

полковник полиции

(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова,

Республика Казахстан, г. Караганда, e-mail: rkudeshev@mail.ru)

Детерминанты посягательства на жизнь представителя власти и иных лиц в связи с управленческой деятельностью в государственных органах

Аннотация. Автором рассматриваются детерминанты посягательства на жизнь представителя власти и иных лиц в связи с управленческой деятельностью государственных органов. Основная причина преступных посягательств насильственного характера на представителя власти находится в сфере личностных социально-психологических качеств и свойств преступника. Формирование негативных мотивов происходит на основе современных условий социально-идеологического и социально-экономического характера. Прежде всего следует отметить, что значительную роль в этом отношении играет искусственная латентность насильственных преступлений, направленных против представителей власти в связи с их законной деятельностью. На втором месте стоят факторы, связанные с отсутствием условий социальной адаптации лиц, вернувшихся из мест лишения свободы, что способствует рецидиву и конфронтации этих лиц с представителями власти.

Ключевые слова: причины преступности, социально-психологические детерминанты, насильственные преступления, представитель власти.

Причинность — это объективная, всеобщая генетическая связь между двумя явлениями: причиной и следствием [1, 53]. По мнению М.Д. Шаргородского, причинами преступности являются «те активные силы, которые своим действием порождают ее существование» [2, 38]. Сходной позиции придерживается Э.М. Эминов, который под причинами преступности понимает «такие явления общественной жизни, которые порождают преступность, поддерживают ее существование, вызывают ее рост или снижение» [3, 42]. Более широкое определение причин преступности предложено Н.Ф. Кузнецовой, которая считала: «к причинам преступности следует относить социально-психологические детерминанты, включающие элементы экономической, политической, правовой, бытовой психологии на разных уровнях общественного сознания. Подсистема условий, которая способствует криминогенному формированию личности, включает такие условия, как негативное влияние семьи, ближайшего окружения, недостатки школьного, производственного, бытового воспитания, просчеты психологического воздействия средств массовой информации. Сюда же относятся организационно-управленческие упущения и просчеты, виктимное поведение потерпевших» [4, 58].

Если причины преступности — это негативные явления, порождающие преступность, то условия преступности — это явления, способствующие реализации совершения преступлений. Условия и причины в некоторых ситуациях могут меняться местами, поскольку одно и то же явление в одних случаях может порождать преступление, а в других — только содействовать им. Все многообразие условий, способствующих совершению преступлений, можно разделить на следующие две группы: 1) факты неблагоприятного нравственного формирования отдельной личности, которые приводят к возникновению в его сознании негативных потребностей, целостных ориентаций, создающих психологическую первооснову антиобщественной установки; 2) факты, способствующие реальному проявлению антиобществен-

ной установки в виде конкретной жизненной ситуации, способствующей формированию мотива преступника.

Поскольку причинность всегда имеет объективный характер, интегрирующим для нее понятием, охватывающим проявления всеобщей связи социальных явлений и процессов, выступает криминологическая категория детерминации. Причины преступности и условия объединяются общим понятием «детерминации преступности» или «факторы преступности». По мнению В.Н. Кудрявцева, «причинность есть внутреннее содержание детерминации, ее сущность» [5, 37]. Р.Т. Гамидов справедливо отмечает, что применение насилия в отношении сотрудников правоохранительных органов определяется экономическими, социально-политическими, правовыми, идеологическими, психологическими и организационными факторами [6, 28]. Мы придерживаемся точки зрения ученых, которые считают, что в науке уголовного права и криминологии в настоящее время активно ведутся жаркие споры о понятии, природе и, самое главное, — о детерминантах таких преступлений, поскольку данные преступления весьма разнообразны и имеют разные мотивы: хулиганские, корыстные, сексуальные, государственные, политические, террористические и т. д. [7, 143].

Изучение материалов судебно-следственной практики посягательства на жизнь и здоровье представителей власти и иных лиц в связи с управленческой деятельностью государственных органов позволило выделить основную группу детерминант, способствующих совершению данного вида преступлений. Нами был проведен опрос 120 сотрудников Министерства внутренних дел Республики Казахстана, о детерминантах, способствующих совершению насильственных преступлений против представителей власти. Респонденты должны были отметить 2-3 фактора, чтобы искусственно не завышать показатели опроса. Результаты опроса таковы: отсутствие правового воспитания в дошкольных и школьных учреждениях отметили 32 % опрошенных, формирование негативного отношения граждан к деятельности представителей власти в средствах массовой информации – 68 %; пропаганду культа насилия в средствах массовой информации – 45 %; нарушение профессиональной деятельности представителями власти (злоупотребление или превышение ими своих должностных полномочий) – 14 %; низкое культурное развитие (нравственный уровень, моральные качества, мировоззрение) – 38 %; несовершенство уголовного законодательства – 8 %; безнаказанность части лиц, совершивших насильственные преступления, – 38 %.

Анализ полученных данных позволяет сделать вывод о том, что наибольшее значение при совершении преступлений, предусмотренных ст. ст. 380, 380-1, 380-2 УК РК, придается следующим факторам: формированию негативного отношения граждан к деятельности представителей власти в средствах массовой информации; пропаганде культа насилия в средствах массовой информации; безнаказанности части лиц, совершивших насильственные преступления; отсутствию правового воспитания в дошкольных и школьных учреждениях. Рассмотрим эти криминогенные факторы более подробно.

Основными источниками, которые формируют негативное мнение граждан о представителях власти, служат средства массовой информации (газеты, радио, телевидение, интернет-ресурсы). Так, в интернет-ресурсах можно ознакомиться с информацией о том, что «пьяными полицейскими совершается весь диапазон уголовных правонарушений». Например: «Старший инспектор ЦОУ ДВД Жамбылской области майор полиции Р. Кармысов находился за рулем транспортного средства в состоянии алкогольного опьянения в форменной одежде» [8]. В Алматинской области сотрудник колонии изнасиловал женщину [9].

Нельзя отрицать противозаконные действия некоторых сотрудников правоохранительных органов и представителей власти, однако, не следует забывать и о многочисленных подвигах, героических поступках полицейских. Ежедневно сотрудники полиции рискуют своей жизнью, выполняя служебные обязанности по охране общественного порядка и общественной безопасности. Служебная деятельность представителей власти сопряжена с повышенной

ответственностью, опасностью, порой осуществляется в экстремальных ситуациях и требует высокого эмоционального напряжения, однако об этом в средствах массовой информации активно не сообщается.

В ходе опроса 45 % респондентов отметили, что одним из наиболее значимых факторов может быть пропаганда культа насилия в средствах массовой информации. В Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г. и Директиве Европейского сообщества 1988 г. предусмотрены нормы о введении некоторых ограничений на телевизионные передачи с целью защиты здоровья и нравственности населения. Вместе с тем, несмотря на законодательные запреты, реальное положение дел о распространении культа насилия в средствах массовой информации обстоит иначе. По всей видимости, нормы об ответственности за злоупотребление свободой информации в Казахстане на сегодня не работают. В отличие от некоторых зарубежных государств, уголовный закон в этом отношении вообще бездействует.

По мнению 32 % опрошенных, следующим наиболее значимым фактором насилия является отсутствие правового воспитания в дошкольных и школьных учреждениях. Особенность данного фактора заключается в том, что он рассматривается на социально-психологическом уровне. Мировоззрение, отношение друг к другу, к обществу и социальным ценностям формируется у человека в детском возрасте. С ранних лет у ребенка появляется свое собственное мнение, взгляды, представления об окружающем мире, формируется определенная система ценностей. Эти взгляды и представления о существующем законе, обычаях и традициях народа, его истории необходимо воспитывать в детях, начиная с детских садов и школ. Несомненно, это будет положительно влиять на формирование их взглядов, в том числе, на деятельность представителей власти в стране. Таким образом, правовое воспитание дошкольников и школьников, на наш взгляд, должно играть важную положительную роль не только в борьбе с детской преступностью и насилием, но и с иными насильственными преступлениями. Кроме того, правовое воспитание создает благоприятные условия для индивидуального развития личности, а детские сады и школы должны выступать в качестве институтов первоначальной социализации личности. Согласимся с мнением респондентов о том, что отсутствие правового воспитания детей с ранних лет их развития способствует совершению ими в будущем насильственных преступлений против представителей власти.

38 % респондентов отметили низкое культурное развитие лиц, посягающих на законную деятельность представителей власти. Согласимся с точкой зрения В.Е. Эминова, который выявил общую криминологическую закономерность: «чем ниже уровень культуры, воспитанности и образованности преступников, тем грубее по характеру и примитивнее по мотивации совершаемое ими преступление» [10, 68]. Анализ изученных нами уголовных дел рассматриваемой категории показал, что 67 % осужденных за насильственные посягательства на законную деятельность представителей власти имеют среднее специальное образование, 22 % – среднее образование, 7 % – высшее образование. Представленные показатели подтверждают низкий уровень образования и культурного развития лиц, совершающих преступления против представителей власти в связи с выполнением ими служебных обязанностей. В последнее время проблема насильственной преступности против представителей власти, выполняющих служебные обязанности, еще более обостряется в результате роста городов и повышения мобильности населения. На уровень насильственной преступности влияет нелегальная урбанизация, которая сопровождается различными социальными изменениями и миграционными процессами. У сельских жителей, переехавших на постоянное место жительства в города, ослабевают семейные связи и снижается уровень контроля со стороны родственников. Достаточно часто происходит так, что, переехав в город с целью получения образования, сельские жители встают на преступный путь.

Судебно-следственная практика показывает, что совершению преступлений, предусмотренных ст. 380, 380-1, 380-2 УК РК, способствуют также следующие факторы, имеющие криминогенный характер.

1. Недостаточно эффективная профилактика незаконного оборота оружия, боеприпасов и взрывных устройств. На наш взгляд, проблема борьбы с преступлениями против законной деятельности представителей власти с применением оружия, боеприпасов и взрывных устройств связана, прежде всего, с отсутствием оптимальных способов борьбы с незаконным оборотом оружия в Республике Казахстан.

2. Алкоголизация и наркотизация населения. Алкогольное и наркотическое опьянение снижают контроль над поведением человека, снимают внутренние запреты, сформированные на протяжении жизни, вследствие чего большинство преступлений против представителей власти совершается именно в состоянии опьянения. Для большинства лиц, страдающих от алкогольной зависимости, характерен низкий образовательный, культурный и профессиональный уровень. Анализ судебно-следственной практики показал, что из изученных нами 12 уголовных дел по фактам посягательства на жизнь сотрудника правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащего, государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря 6 (50 %) совершено лицами, находящимися в состоянии алкогольного опьянения [11].

3. Низкий экономический уровень в семье. Основной ячейкой общества является семья, с ее социальными ценностями и укладами. Благосостояние семьи зависит от многих факторов, к которым можно отнести: материальные условия, моральную обстановку, уровень культурного развития ее членов, нравственные ценности. В неблагополучных семьях, в которых царит аморальный образ жизни, распущенность, жестокость, пьянство и противозаконное поведение, родители не занимаются воспитанием своих детей. Дети в таких семьях бесконтрольны и предоставлены сами себе. Неблагополучная обстановка формирует у них склонность к разрешению конфликтов путем применения насилия. В связи с этим Т.М. Зайко отмечает, что, по данным выборочного исследования, около 90 % несовершеннолетних осужденных за преступления насильственного характера еще до начала преступной деятельности сами подвергались жестокому насилию [12, 15].

На наш взгляд, большое криминогенное значение имеют так называемые «отвергаемые» дети, поскольку они лишены возможности воспитываться родителями в благополучных условиях, как правило, бесконтрольны и легко попадают под влияние представителей криминальных структур.

4. Безработица способствует совершению насильственных преступлений, в том числе против представителей власти в связи с осуществлением ими профессиональной деятельности. Уровень безработицы является важнейшей характеристикой, которая отражает экономику страны или отдельного региона. Чем выше уровень безработицы, тем хуже экономическая ситуация в стране, ниже уровень жизни населения и, следовательно, выше уровень насильственной преступности.

Анализ данных о детерминантах насильственной преступности против представителей власти в связи с осуществлением ими служебной деятельности позволил сделать вывод о том, что основная причина преступных посягательств насильственного характера на представителей власти находится в сфере личностных социально-психологических качеств и свойств преступника. Формирование негативных мотивов происходит на основе современных условий социально-идеологического и социально-экономического характера: 1) латентность насилия, направленного против представителей власти в связи с их законной деятельностью и их близких; 2) факторы, связанные с отсутствием условий социальной адаптации лиц, вернувшихся из мест лишения свободы; 3) незаконный оборот оружия в стране и демонстрация

насилия в средствах массовой информации; 4) отсутствие должного семейного и правового воспитания несовершеннолетних.

Таким образом, успешное противодействие насильственной преступности против посягательства на жизнь и здоровье представителей власти и иных лиц в связи с управленческой деятельностью государственных органов возможно только при всестороннем исследовании представленных здесь детерминант, порождающих данные преступления, для выработки на этой основе действенных мер по их устранению.

Список использованной литературы:

1. Криминология: Курс лекций / Под ред И.Ш. Борчасвили. — Караганда: КарЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2002. — 180 с.
2. Шаргородский М.Д. Преступность, ее причины и условия в социалистическом обществе // Преступность и ее предупреждение: Сборник статей. — Л.: Лениздат, 1966. — С. 192.
3. Криминология: Учебн. 5-е изд., перераб. и доп. / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. — М.: Норма: ИНФРА-М, 2013. — С. 99.
4. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. — М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1984. — С. 44.
5. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления: опыт криминологического моделирования: Учеб. пос. — М.: Инфра-М, 1998. — С. 86.
6. Гамидов Р.Т. Факторы, способствующие применению насилия в отношении представителя власти // Российский следователь. — 2008. — № 6.
7. Бабуринов В.В. Причины и условия преступлений, совершаемых в сфере информационно-коммуникационных технологий // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 4 (78). — С. 140–143.
8. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31338012
9. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/sotrudnik-kolonii-iznasiloval-osujdennoyu-posadili-10-let-488980/
10. Криминология: Учебн. / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. — М., 1997. — С. 117.
11. Уголовное дело № 5598-21-00-1/5 Специализированного межрайонного суда Павлодарской области.
12. Зайко Т.М. Система мер предупреждения преступности несовершеннолетних в условиях специализированных учреждений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Екатеринбург, 2002. — С. 20.

Кудешев Р. А.,

*Жоғары оқу орнынан кейін білім беру факультетінің докторанты,
полиция полковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: rkudeshev@mail.ru)*

Мемлекеттік органдағы басқару қызметіне байланысты билік өкілінің және өзге де адамның өміріне қол сұғушылықтың детерминанты

Аннотация. Автор мемлекеттік органның басқару қызметіне байланысты билік өкілінің және басқа адамның өміріне қол сұғушылықтың детерминантын қарастырады. Билік өкіліне зорлық-зомбылық сипаттағы қылмыстық қол сұғушылықтың негізгі себебі қылмыскердің жеке әлеуметтік-психологиялық қасиеті аясында теріс мотивтің қалыптасуы әлеуметтік-идеологиялық және әлеуметтік-экономикалық сипаттағы заманауи жағдай негізінде жүреді. Ең алдымен, бұл тұрғыда билік өкілдеріне олардың заңды қызметіне байланысты бағытталған зорлық-зомбылық қылмысының жасанды кідірісі маңызды рөл атқаратынын атап өткен жөн. Екінші орында бас бостандығынан айыру орнынан оралған адамдардың әлеуметтік бейімделу жағдайының болмауына байланысты фактор тұр, бұл оның қайталануына және адамдардың билік өкілдерімен қақтығысына ықпал етеді.

Негізгі сөздер: себеп, әлеуметтік-психологиялық детерминант, зорлық-зомбылық қылмысы, билік өкілі.

R. A. Kudeshev,
*doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
Police Colonel
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: rkudeshev@mail.ru)*

**Determinants of encroachment on the life of a government representative
and other persons in connection with managerial activities in state bodies**

Annotation. In this article, the author examines the determinants of encroachment on the life of a government representative and other persons in connection with the management activities of state bodies. The main reason for criminal attacks of a violent nature on a representative of the authorities is in the sphere of personal socio-psychological qualities and properties of the criminal. The formation of negative motives takes place on the basis of modern conditions of a socio-ideological and socio-economic nature. First of all, it should be noted that artificial latency of violent crimes directed against government officials in connection with their legitimate activities plays a significant role in this regard. In second place are factors related to the lack of conditions for social adaptation of persons who have returned from places of deprivation of liberty, which contributes to the relapse and confrontation of these persons with authorities.

Keywords: The causes of the crime, socio-psychological determinants, violent crimes, a representative of the authorities.

УДК 343.985.7

Спан М.А.,
*докторант
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: mmakonti@mail.ru)*

**Проблемные вопросы расследования уголовных дел,
связанных с использованием фиктивных счетов-фактур**

Аннотация. В рамках статьи рассматриваются проблемные вопросы расследования уголовных дел, связанных с использованием фиктивных счетов-фактур. Особое внимание уделяется качественному расследованию уголовных дел данной категории, выработке алгоритма расследования таких преступлений, налаживанию международных связей для принятия эффективных мер к быстрому раскрытию таких преступлений. К обстоятельствам, подлежащим изучению при установлении факта использования фиктивного счета-фактуры, необходимо относить не только реальность приобретения товаров (работ, услуг), но и намерение и поведение самого покупателя. Автор акцентирует внимание на том, что необходимо обеспечить прозрачность проводимых операций с использованием счетов-фактур путем интеграции баз данных уполномоченных государственных органов.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, счет-фактура, сделка, доказательства, предпринимательство, ответственность, налог.

В настоящее время наше государство предоставляет предпринимателям большие возможности путем снижения налоговой нагрузки и других льгот и преимуществ с целью оздоровления бизнеса и создания благоприятных условий для его развития. Однако такие блага и преимущества некоторыми предпринимателями воспринимаются как повод для того, чтобы в целом уйти от обязательств, возложенных на них государством.

Одним из самых распространенных способов является использование фиктивных счетов-фактур, несмотря на то, что это влечет за собой установленную административную и уголовную ответственность. Уголовная ответственность предусмотрена ст. 216 Уголовного кодекса Республики Казахстан за совершение действий по выписке счета-фактуры без фактического выполнения работ, оказания услуг, отгрузки товаров [1].

В данном случае большое значение имеет исследование доказательств, имеющих значение для дела. Под исследованием доказательств понимают «познавательную деятельность, заключающуюся в изучении каждого доказательства, проводимую органом расследования лично, без участия третьих лиц. При этом в нормативном закреплении данное понятие не нуждается, поскольку представляет собой необязательный мыслительный процесс» [2].

Как правило, для того, чтобы признать действия, совершенные с использованием фиктивных счетов-фактур, уголовным правонарушением, необходимо, чтобы они соответствовали определённым требованиям. Во-первых, стороной сделки обязательно должен выступать субъект предпринимательства. Предпринимателями, как правило, выступают физические и юридические лица, зарегистрированные в установленном законом порядке. Понятие предпринимательства содержится в Предпринимательском кодексе Республики Казахстан: «предпринимательством является самостоятельная, инициативная деятельность граждан, кандасов и юридических лиц, направленная на получение чистого дохода путем использования имущества, производства, продажи товаров, выполнения работ, оказания услуг, основанная на праве частной собственности (частное предпринимательство) либо на праве хозяйственного ведения или оперативного управления государственного предприятия (государственное предпринимательство)» [3].

Для правильного определения субъекта преступления, связанного с использованием фиктивных счетов-фактур, необходимо рассмотреть признаки предпринимательства. Климова А.Н. выделила следующие признаки предпринимательства:

- «самостоятельность;
- осуществление деятельности за свой риск;
- направленность на систематическое получение прибыли;
- государственную регистрацию лиц, ее осуществляющих» [4].

З.К. Кондратенко считает, что предпринимательство — это «разновидность общественно-полезной деятельности, представляющей собой совокупность действий целенаправленного характера». Соответственно, «ее субъектами выступают любые лица, обладающие дееспособностью, а также публичные образования и коллективные образования без статуса юридического лица;

- реализуется исключительно в экономической сфере;
- при реализации экономической деятельности преследуются такие цели как формирование материальных и нематериальных благ, удовлетворение потребностей индивида и пр.;
- компенсация производимых материальных и других затрат осуществляется за счет получаемого дохода» [5].

С четом изложенного, основными признаками предпринимательства, по нашему мнению, являются обязательная регистрация в уполномоченном органе и, конечно, получение прибыли.

Во-вторых, сделка, как правило совершается субъектом без фактического выполнения работ и оказания услуг с последующим получением финансовой или имущественной выгоды и влечет за собой причинение крупного ущерба гражданину, организации или государству.

Доказательствами того, что сделка совершена без фактического выполнения работ и оказания услуг, могут выступать отсутствие соответствующих документов. К таким документам относятся акты выполненных работ, товарно-транспортные накладные и другие документы.

В пункте 13 Нормативного постановления Верховного суда от 24 января 2020 г. № 3 «О некоторых вопросах применения судами законодательства по делам об уголовных правонарушениях в сфере экономической деятельности», «суд обязан исследовать доказательства, свидетельствующие о наличии у субъекта частного предпринимательства соответствующих активов, зданий, транспортных средств на праве собственности либо на правах аренды и

иных основаниях, материальных и трудовых ресурсов, без которых невозможно выполнить работы и оказать услуги.

В случае если субъектом предпринимательства оказаны услуги путем привлечения подрядчика, исследованию и оценке подлежат доказательства, подтверждающие оказание таких услуг непосредственным исполнителем» [6].

В данном случае большое значение имеет реальное приобретение товара или услуг, в том числе цель, которую преследовал покупатель, оформляя данные документы.

Необходимо отметить, что уполномоченным органом, в компетенцию которого входит контроль за законностью проведенных финансовых операций, предпринята попытка выработать критерии, позволяющие определить реальность совершенной сделки. В частности, Комитетом государственных доходов Республики Казахстан разработаны методические рекомендации относительно признания сделок недействительными. В них определен «перечень обязательных доказательств, которые подтверждают отсутствие фактического совершения финансово-хозяйственной операции, к которым относятся:

- невозможность реального осуществления сделок (операций) с учетом времени, места нахождения имущества или объема материальных или трудовых ресурсов, производственных мощностей (складских помещений, транспортных средств), необходимых для поставки товаров, выполнения работ или оказания услуг;
- совершение сделок (операций) с товарами, работами или услугами, которые не производились (оказывались) или не могли быть произведены (оказаны) полностью или в объеме, указанном налогоплательщиком (налоговым агентом) в документах бухгалтерского учета;
- отсутствие полного перечня документов, подтверждающих совершение сделок;
- отсутствие экономической целесообразности совершения сделки, в том числе именно рассматриваемым контрагентом» [7].

Таким образом, уполномоченным органом выработаны критерии, согласно которым сделка, совершенная с использованием фиктивных счетов-фактур, должна признаваться недействительной.

Одновременно перечень указанных критериев с учетом практического и теоретического опыта может быть расширен либо ограничен в связи с постоянными изменениями, вносимыми в законодательство Республики Казахстан, что может отразиться как положительно, так и отрицательно на экономической безопасности Республики Казахстан.

При рассмотрении уголовных дел должно быть доказано, что субъектом предпринимательства выписка счета-фактуры была осуществлена без фактического выполнения работ, оказания услуг, отгрузки товаров.

Безусловно, наличие электронного счета-фактуры упростило органам государственных доходов работу по отслеживанию видов совершенных сделок и дало возможность изучить характер проведенной операции. Однако полностью проверить деятельность предприятий, совершающих мнимые сделки путем использования счетов-фактур, сложно по некоторым причинам.

Во-первых, установление моратория на проведение проверок субъектов предпринимательства: в рамках данного моратория органы государственных доходов не вправе проводить проверки в деятельности субъектов предпринимательства, за исключением камерального контроля, который позволяет отследить лишь движение электронных счетов-фактур, но не происхождение товара. Как следствие, возникает большое количество гражданских дел по искам органов государственных доходов об отмене мнимых сделок. К примеру, решением Специализированного межрайонного экономического суда Костанайской области признаны незаконными и отменены сделки, проведенные между ТОО «Ф» и ИП «А», которые использовали фиктивные счета-фактуры и совершили мнимые сделки, чем нанесли ущерб государству в сумме 6 млн. тенге [8].

В рамках судебного разбирательства, уполномоченный государственный орган вправе запросить необходимую для него информацию без проведения проверки. При этом возникают другие вопросы: суд в процессе рассмотрения дела становится органом, обеспечивающим доказательства для органов государственных доходов, что, по нашему мнению, является неправильным и формирует ненужную судебную практику, кроме того, подобными действиями органы государственных доходов вовлекают субъекты предпринимательства в орбиту судебных разбирательств.

Во-вторых, проблематично установить происхождения товара, так как электронные базы органов государственных доходов не интегрированы с базами таможенных органов, регистрирующих передвижение товара как в рамках Евразийского экономического сообщества, так и поступающих на территорию страны из других государств.

В исследовании Buckhsh and Weigand верно отмечено, что основное внимание необходимо уделять процедурным изменениям, своевременно реагируя на выявленные противозаконные операции, к которым автор относит полную проверку, своевременное пресечение преступной деятельности, трансграничное сотрудничество, регистрацию сделок в режиме реального времени и проверку контрагентов [9].

С учетом изложенного, для своевременного выявления и обеспечения качественного расследования уголовных дел по факту использования фиктивных счетов-фактур необходимо принять следующие меры.

1. Интегрировать базы органов государственных доходов и таможенных органов с целью проведения камерального контроля органами государственных доходов, который позволит отслеживать происхождение товаров и обеспечить прозрачность проводимых таможенных процедур.

2. Наладить тесное сотрудничество и взаимодействие между заинтересованными государствами путем применения комбинированных ограничительных мер, таких как проведение проверки, в рамках заключенных международных соглашений.

3. Разработать и принять международные документы, касающиеся выявления сложных схем использования фиктивных счетов-фактур при перемещении товара из одного государства в другое.

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2022 г.).
2. Ополонина К.Ю. Исследование доказательств по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 2 (76). — С. 66–71.
3. Предпринимательский кодекс Республики Казахстан // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=38259854&doc_id2=38259854#pos=3;-98&pos2=483;-82.
4. Климова А.Н. К вопросу о понятии и признаках предпринимательской деятельности // Вестник КГУ. — 2016. — № 6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-ponyatii-i-priznakah-predprinimatelskoy-deyatelnosti>.
5. Кондратенко З.К. Понятие предпринимательской деятельности: проблемы теории и правоприменительной практики // Молодой ученый. — 2019. — № 4 (242). — С. 299–302. // URL: <https://moluch.ru/archive/242/55975/>.
6. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 24 января 2020 года № 3 «О некоторых вопросах применения судами законодательства по делам об уголовных правонарушениях в сфере экономической деятельности» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P200000003S>

7. Методические рекомендации о некоторых вопросах признания сделок недействительными, утвержденные Председателем Комитета государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан 5 сентября 2019 г. // https://uchet.kz/deloiproduzvodstvo/index.php?ELEMENT_ID=462698

8. Официальный сайт Верховного суда Республики Казахстан <https://www.sud.gov.kz/rus>

9. Buchsh F.A. and Weigand H. (2014), Decisions. Tilburg University, 2014. file:///C:/Users//Downloads/tax_gaps_report_mtic_fraud_gap_estimation_methodologies.pdf.

Спан М.А.,

докторант

*(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: mmakonti@mail.ru)*

Жалған шот-фактураны пайдалануға байланысты қылмыстық істі тергеудің проблемалық мәселесі

Аннотация. Мақала аясында жалған шот-фактураны пайдалануға байланысты қылмыстық істі тергеудің проблемалық мәселесі қаралады. Осы санаттағы қылмыстық істі сапалы тергеуге, осындай қылмысты тергеу алгоритмін әзірлеуге, осындай қылмысты тез ашуға тиімді шара қабылдау үшін халықаралық байланыс орнатуға ерекше назар аударылады. Жалған шот-фактураны пайдалану фактісін анықтау кезінде зерттеуге жататын жағдайға тауарды (жұмысты, қызметті) сатып алу шындығы ғана емес, сонымен қатар сатып алушының ниеті мен мінез-құлқы да кіруі тиіс. Автор уәкілетті мемлекеттік органның дерекқорын интеграциялау арқылы шот-фактураны пайдалана отырып жүргізілетін операцияның ашықтығын қамтамасыз ету қажеттігіне назар аударады.

Негізгі сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, шот-фактура, мәміле, дәлелдеме, кәсіпкерлік, жауапкершілік, салық.

M.A. Span,

Doctoral student

*(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kossy, Republic of Kazakhstan,
e-mail: mmakonti@mail.ru)*

Problematic issues of investigation of criminal cases related to the use of fictitious invoices

Annotation. The article deals with problematic issues of the investigation of criminal cases related to the use of fictitious invoices. Special attention is paid to the qualitative investigation of criminal cases of this category, the development of an algorithm for the investigation of such crimes, the establishment of international relations to take effective measures to quickly solve such crimes. The circumstances to be studied when establishing the fact of using a fictitious invoice should include not only the reality of the purchase of goods (works, services), but also the intention and behavior of the buyer himself. The author focuses on the fact that it is necessary to ensure transparency of transactions using invoices by integrating databases of authorized state bodies.

Keywords: criminal offense, invoice, transaction, evidence, entrepreneurship, liability, tax.

УДК 342.9

Таженов А.Д.,

*докторант факультета послевузовского образования,
магистр права, полковник полиции*

*(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: a.tazhenov@mvd.gov.kz);*

Абеуов Е.Т.,

*начальник центра Межведомственного научно-исследовательского института,
кандидат юридических наук, доцент, старший советник юстиции*

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: abeuov_74@mail.ru)*

**Понятие и значение безопасности дорожного движения
в контексте перспективного внедрения системы
беспилотного автомобильного транспорта в Республике Казахстан**

Аннотация. В статье анализируется понятие безопасности дорожного движения по законодательству Республики Казахстан с учетом перспективного внедрения системы беспилотного автомобильного транспорта. Выявлены недостатки данного определения: 1) отсутствие защиты права собственности лиц, не являющихся участниками дорожного движения, но претерпевающих имущественный ущерб в результате дорожно-транспортного происшествия; 2) неверное использование термина «вред экологической обстановке», т. к. в соответствии с экологическим законодательством вред может причиняться окружающей среде, в результате чего может возникнуть негативная экологическая обстановка. Авторами рассмотрено значение безопасности дорожного движения для дальнейшего развития Республики Казахстан, в том числе с учетом перспективы внедрения системы беспилотного транспорта.

Ключевые слова: дорожное движение; безопасность дорожного движения; автономное управление транспортом; система беспилотного автомобильного транспорта; дорожно-транспортное происшествие; участник дорожного движения.

Автомобильный транспорт на сегодня является самым опасным среди существующих источников повышенной опасности, используемых в свободном гражданском обороте. В связи с этим безопасность дорожного движения и ее эффективное обеспечение — важнейшие задачи внутренней политики каждого современного государства.

Несмотря на все предпринимаемые меры, уровень смертности и травматизма в сфере автомобильного транспорта остается очень высоким. Эта закономерность характерна для Казахстана и большинства других стран мира.

По данным ВОЗ за последнее десятилетие уровень ежегодной смертности в результате дорожно-транспортных происшествий в мире вырос с 1,2 млн. [1] до 1,3 млн. человек [2] (на 8%). При этом 90% смертей приходится на бедные страны [2].

Со времени изобретения автомобиля на дорогах мира погибло более 50 миллионов человек — больше, чем в Первой мировой войне или во время некоторых из самых страшных глобальных эпидемий [2].

В Республике Казахстан с 2014 г. наблюдается пусть и незначительное, но планомерное снижение данного показателя: со 149 человек (из расчета на 1 млн. населения) до 129 (общее снижение на 13 %). Несмотря на это, ситуация с дорожной безопасностью в Казахстане продолжает оставаться крайне тревожной [3].

Проблема обеспечения дорожной безопасности возникла с появлением на дорогах первых транспортных средств. С учетом функций, технических характеристик и способов эксплуатации, автомобиль изначально представлял собой источник повышенной опасности [4].

С течением времени развитие автомобильной индустрии и автомобильного рынка в мире охарактеризовались двумя устойчивыми тенденциями: 1) увеличением количества автотранспорта на дорогах; 2) техническим совершенствованием автомобилей, сказавшимся на

повышении их скоростных характеристик [4]. Это естественным образом повлияло на увеличение количества дорожно-транспортных происшествий, смертности и травматизма на дорогах.

В XX в. процесс автомобилизации затронул весь мир, с 1910 по 2010 г. мировой автопарк вырос с 1 млн. до 1 млрд. единиц [5]. В развитых странах количество автомобилей за вторую половину XX века выросло в разы. С 1965 по 2010 год в европейских странах автопарк увеличился, в среднем в 2 раза, в Японии и Израиле количество автомобилей выросло в 8 раз, в странах постсоветского пространства (в том числе в Казахстане. – авт.) – приблизительно в 10 раз [4].

В XX в. можно выделить три волны мировой автомобилизации:

- с 1910 по 1950 гг. – автомобилизация Северной Америки (США, Канада) и Австралии;
- с 1950 по 1975 гг. – автомобилизация Европы;
- с 1960 года – автомобилизация остального мира.

В Казахстане автомобилизация началась примерно с 1960 г. и завершилась приблизительно к 2010 г. (когда каждое домохозяйство среднего уровня смогло позволить приобретение и содержание, как минимум, одного автомобиля при сбалансированном рыночном спросе и предложении на автомобильном рынке). Так, в 2010 г. уровень автомобилизации в Казахстане составлял 189 автомобилей на 1 тыс. жителей страны при количестве населения 16,3 млн. человек [6]; [7].

Сегодня парк легковых автомобилей составляет почти 4 млн. единиц (3 млн 918 тыс.) [8]. В абсолютном выражении это означает, что на 5 граждан Казахстана приходится один легковой автомобиль. В относительном выражении (с расчетом на целевую аудиторию — активную часть общества, ориентированную на использование персонального автотранспорта (порядка 35–40 % от всего населения) — это практически каждый второй потенциально способный владеть и управлять автомобилем гражданин Казахстана.

При этом в количественном плане автомобильный парк Республики Казахстан продолжает расти. С 2016 г. (за последние 7 лет) он увеличился с 3 млн. 854 тыс. до 3 млн. 918 тыс. единиц (совокупный прирост составил 65 тыс. автомобилей (1,7 %); в равном пропорциональном выражении ежегодный прирост составляет примерно 9 тыс. автомобилей). В то же время доля новых автомобилей (произведенных менее, чем 3 года назад) за этот же семилетний период сократилась с 623 тыс. до 517 тыс. единиц (на 106 тыс., или на 17 %). В итоге, удельный вес новых автомобилей в общем парке легковых автомобилей Казахстана составляет 21 %. При этом около половины легкового автопарка страны — это автомобили, находящиеся в эксплуатации более 20 лет [9].

Совокупность приведенных данных о состоянии и тенденциях развития автомобильного парка Казахстана указывает на высокий уровень рисков в сфере безопасности дорожного движения. Количественное увеличение автопарка при устойчивой закономерности старения (устаревание узловых частей, агрегатов автомобилей, в том числе деградация систем и технологий безопасности) создает условия к увеличению количества аварий, смертности и травматизма на дорогах.

Старение автопарка страны отчасти является следствием предпринимаемых страной усилий по стимулированию внутренней автомобильной промышленности путем принятия регуляторных мер по сокращению импорта подержанных автомобилей и ориентированию спроса на новые автомобили, произведенные в Республике Казахстан.

Вместе с тем, тенденции мировой автомобильной индустрии по постепенному переходу на экологически чистые источники энергии (прежде всего электроэнергию) и технологии автономного управления транспортом (в последнее время эти технологии применяются в совокупности), на наш взгляд, создают выгодные возможности развивающимся странам (в том числе Казахстану) для заблаговременного развития ниши экологически чистого транспорта

(зачастую уже оборудованного технологиями автономного управления), прежде всего, за счет послабления регуляторной политики (в налоговой, таможенной сферах) и снятия иных барьеров для импорта таких транспортных средств. Например, в большинстве стран ОЭСР введены существенные налоговые льготы и сервисные преимущества для приобретателей и пользователей гибридных автомашин и электромобилей [9]; [10]; [11].

Правильная организация комплексных мер стимулирования рынка транспортных средств данной категории будет иметь следующие преимущества:

- появится дополнительный источник обновления парка легковых автомобилей страны, что, в принципе, должно положительно сказаться на безопасности дорожного движения;
- произойдет более быстрое становление и развитие сегмента экологически чистого транспорта (это непосредственно повлияет на решение задачи обеспечения безопасности дорожного движения — снижение вредного воздействия на окружающую среду и здоровье населения);
- одновременно будет стимулироваться развитие рынка, инфраструктуры сервисного обслуживания электромобилей (что соответствует общемировым тенденциям);
- с учетом того, что автомобили данной категории часто оснащены технологиями автономного управления (или конструктивно предрасположены к их установке и модернизации), данные меры также повлияют на более быстрое создание и развитие условий к внедрению системы беспилотного автомобильного транспорта в Республике Казахстан.

В свою очередь, технологии автономного управления транспортом призваны кардинально решить проблему смертности и травматизма на дорогах. Согласно результатам исследования Intel и Strategy Analytics, переход на автономные машины только за 10 лет, в период между 2035 и 2045 годами, сохранит полмиллиона жизней людей (снижение на 38 % от текущего уровня смертности) по всему миру (не считая столь же значительного сокращения нелетальных травм), а экономический эффект от такого улучшения безопасности дорожного движения выразится в экономии 234 млрд. долларов США [12].

Также определенные вопросы возникают относительно юридической точности понятия безопасности дорожного движения.

Согласно подпункту 16) ст. 1 Закона Республики Казахстан от 17 апреля 2014 г. «О дорожном движении» (далее — Закон о дорожном движении) безопасность дорожного движения — состояние дорожного движения, отражающее степень защищенности его участников от дорожно-транспортных происшествий и их последствий, а также от негативных воздействий дорожного движения на экологическую обстановку, здоровье населения.

Настоящее определение включает в себя такие самостоятельные понятия, как «дорожное движение», «участники дорожного движения», «дорожно-транспортное происшествие», «экологическая обстановка», «здоровье населения». С точки зрения проводимого нами исследования и с позиции перспективного внедрения в Республике Казахстан системы беспилотного автомобильного транспорта, обращают на себя внимание три из перечисленных понятий — «участники дорожного движения» (точнее то, что безопасность дорожного движения обеспечивается исключительно в отношении участников дорожного движения), а также «экологическая обстановка» и «здоровье населения» (как дополнительные объекты защиты в системе безопасности дорожного движения).

Так, считаем необоснованно узким перечень лиц, в отношении которых обеспечивается безопасность дорожного движения, — только участники дорожного движения. В результате дорожно-транспортного происшествия вред может быть причинен не только участникам дорожного движения, но и другим лицам. Согласно подпункту 15) ст. 1 Закона о дорожном движении участник дорожного движения — это лицо, принимающее непосредственное участие в процессе дорожного движения в качестве пешехода, пассажира или водителя. При этом, исходя из законодательного определения дорожно-транспортного происшествия (под-

пункт 24) ст. 1 данного Закона), вред от него может быть причинен иным лицам, например, собственникам или законным владельцам транспортных средств, сооружений, грузов, которые в момент происшествия не являлись участниками дорожного движения.

Это замечание становится еще более уместным с учетом того, что дальнейшее совершенствование законодательства о безопасности дорожного движения должно быть ориентировано, в том числе, на наметившиеся тенденции развития технологий автономного управления транспортом. В перспективе системы беспилотного транспорта неизбежно войдут в обиход, при этом роль водителя в управлении транспортном постепенно сократится, а, возможно, вовсе будет исключена. В этом случае вред от дорожно-транспортных происшествий, в большей степени, будет причиняться собственникам и владельцам транспортных средств, собственникам и владельцам грузов, объектов дорожной инфраструктуры, а также пассажирам и пешеходам. В этой связи, в законодательном определении безопасности дорожного движения наряду с участниками дорожного движения в качестве субъектов, подлежащих защите, необходимо указать иных лиц.

Также следует отметить важное изменение в понятии безопасности дорожного движения. В 2014 г. в Законе о дорожном движении (ранее действовал Закон Республики Казахстан от 15 июля 1996 г. «О безопасности дорожного движения») закреплены два новых свойства безопасности дорожного движения — отражение степени защищенности от негативного воздействия дорожного движения на экологическую обстановку и здоровье населения.

Данные свойства актуальны в контексте перспективного внедрения беспилотного автомобильного транспорта, поскольку развитие технологий автономного управления транспортом, в основном, осуществляется на основе концепции экологически чистого транспорта (автомобилей с двигателями, работающих на возобновляемых источниках энергии — электричестве, водороде и др.). Так, по данным исследования PricewaterhouseCoopers, в 2030-х гг. транспортные средства перестанут нуждаться в человеке, а к 2040-му г. транспортная система городов будет уже полностью беспилотной (автономной). При этом, по мнению PricewaterhouseCoopers, все машины станут электромобилями, что положительно отразится на экологии [13].

В этой связи необходимо обратить внимание на использование термина «экологическая обстановка» в рассматриваемом определении безопасности дорожного движения. Как было указано выше, одним из свойств безопасности дорожного движения по действующему законодательству является отражение степени защищенности от негативного воздействия дорожного движения на экологическую обстановку. Однако мы считаем, что в данной редакции понятие «экологическая обстановка» не может использоваться. Негативное воздействие дорожного движения оказывает на экологию или, если быть точным, на окружающую среду. Так, согласно п. 1 ст. 1 Экологического кодекса Республики Казахстан от 2 января 2021 г. Кодекс регулирует общественные отношения в сфере взаимодействия человека и природы (экологические отношения), возникающие в связи с осуществлением физическими и юридическими лицами деятельности, оказывающей или способной оказать воздействие на окружающую среду.

Под экологической обстановкой понимается определенное состояние окружающей среды (например, чрезвычайная экологическая ситуация и экологическое бедствие (ст. 404 Экологического кодекса Республики Казахстан). Таким образом, экологическая обстановка — это оценочное понятие, отражающее действительное состояние окружающей среды на определенной территории, возникшее под воздействием на окружающую среду определенных явлений. Соответственно, дорожное движение может оказывать негативное воздействие на окружающую среду, а следствием этого уже будет выступать определенная экологическая обстановка.

В связи с изложенным предлагаем внести соответствующие изменения и дополнения в законодательное определение безопасности дорожного движения в подпункте 16) ст. 1 Закона о дорожном движении, изложив его в следующей редакции:

«16) безопасность дорожного движения – состояние дорожного движения, отражающее степень защищенности его участников и иных лиц от дорожно-транспортных происшествий и их последствий, а также от негативных воздействий дорожного движения на окружающую среду, здоровье населения».

Аналогичную корректировку термина «экологическая обстановка» (с заменой на «окружающая среда») необходимо внести в определение смежного понятия «обеспечение безопасности дорожного движения», закрепленное в подпункте 17) ст. 1 Закона о дорожном движении:

«17) обеспечение безопасности дорожного движения — деятельность, направленная на предотвращение дорожно-транспортных происшествий, негативных воздействий дорожного движения на окружающую среду, здоровье населения, снижение тяжести их последствий, а также на устранение таких последствий».

Рассмотренные в настоящей работе вопросы, сформулированные рекомендации имеют значение для своевременного определения подходов к модернизации транспортной системы Казахстана с учетом тенденции ускоренного развития технологий автономного управления транспортом.

Список использованной литературы:

1. На дорогах гибнут бедные и молодые / Электронный ресурс [режим доступа]: <https://www.kolesa.ru/news/na-dorogah-gibnut-bednye-i-molodye-2007-04-23>.
2. Важная веха: новая политическая декларация о снижении вдвое к 2030 году травматизма и смертности в результате дорожно-транспортных происшествий / Электронный ресурс [режим доступа]: <https://www.who.int/ru/news/item/30-06-2022-new-political-declaration-to-halve-road-traffic-deaths-and-injuries-by-2030-is-a-milestone-achievement>.
3. Статистические данные Комитета административной полиции МВД Республики Казахстан. Архив МВД Республики Казахстан. — Астана, 2023.
4. История автомобилизации / Электронный ресурс [режим доступа]: <http://www.demoscope.ru/weekly/2014/0593/tema01.php>.
5. McNeill John. Something New under the Sun (New York: WW Norton & Company, 2001), John Sousanis, WardsAuto / Электронный ресурс [режим доступа]: <http://www.demoscope.ru/weekly/2014/0593/tema01.php>.
6. Об автомобилизации Казахстана / Электронный ресурс [режим доступа]: <https://autogrand.kz/mvd-rk-rasskazalo-ob-urovne-avtomobilizacii-v-kazahstane/>
7. Аналитические материалы Комитета административной полиции МВД Республики Казахстан. Архив МВД Республики Казахстан. — Астана, 2011.
8. Аналитические материалы Комитета административной полиции МВД Республики Казахстан. Архив МВД Республики Казахстан. — Астана, 2023.
9. Создание рыночных стимуляторов к экологизации товаров / Электронный ресурс [режим доступа]: https://www.oecd.org/env/outreach/RUS_Policy%20Manual_Creating%20Incentives%20for%20Greener%20Products_16%20September.pdf.
10. Израиль. Налоговые льготы для покупателей электромобилей / Электронный ресурс [режим доступа]: <https://www.facepla.net/the-news/2333-ev62.html>.
11. Таженов А. Д. Опыт Германии, Италии и Польши в организации и развитии систем беспилотного транспорта, перспектива его применения в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — 3 (77). — С. 150–157.

12. Отчет об исследовании «Экономия на пассажирах», проведенного аналитическими компаниями Intel и Strategy Analytics в 2017 г. / Электронный ресурс [режим доступа]: <https://newsroom.intel.com/newsroom/wp-content/uploads/sites/11/2017/05/passenger-economy.pdf>.

13. Аналитики пообещали полностью беспилотный транспорт в городах к 2040 году / Электронный ресурс [режим доступа]: https://www.rbc.ru/technology_and_media/29/01/2018/5a6b70969a79470ba886ac15.

Таженов А.Д.,

*жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
құқық магистрі, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: a.tazhenov@mvd.gov.kz);*

Әбеуов Е.Т.,

*ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институты орталығының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент, аға әділет кеңесшісі
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары
академиясы, Қосшы қ., e-mail: abeuov_74@mail.ru)*

**Қазақстан Республикасында пилотсыз автомобиль көлігі жүйесін
перспективалық енгізу контексіндегі
жол жүрісі қауіпсіздігінің түсінігі мен маңызы**

Аннотация. Мақалада пилотсыз автомобиль көлігі жүйесін перспективалық енгізуді ескере отырып, Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша Жол жүрісі қауіпсіздігі ұғымы талданады. Осы анықтаманың кемшілігі анықталды: 1) жол қозғалысына қатысушы болып табылмайтын, бірақ жол-көлік оқиғасы салдарынан мүліктік залалға ұшыраған адамдардың меншік құқығын қорғаудың болмауы; 2) «экологиялық жағдайға зиян» терминін дұрыс қолданбау, өйткені экологиялық заңнамаға сәйкес қоршаған ортаға зиян келтірілуі мүмкін, нәтижесінде жағымсыз экологиялық жағдай туындауы мүмкін. Авторлар Қазақстан Республикасын одан әрі дамыту үшін, оның ішінде пилотсыз көлік жүйесін енгізу перспективасын ескере отырып, жол жүрісі қауіпсіздігінің маңыздылығын қарады.

Негізгі сөздер: жол қозғалысы; жол қозғалысы қауіпсіздігі; көлікті автономды басқару; пилотсыз автомобиль көлігі жүйесі; жол-көлік оқиғасы; жол қозғалысына қатысушы.

A.D. Tazhenov,

*Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
құқық магистрі, полиция полковнигі
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: a.tazhenov@mvd.gov.kz);*

E.T. Abeuov,

*Head of the Center of the Interdepartmental Research Institute,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Senior Adviser of Justice
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, Republic of Kazakhstan,
e-mail: abeuov_74@mail.ru)*

**The concept and significance of road safety in the context of the prospective introduction
of an unmanned road transport system in the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The article analyzes the understanding of road safety under the legislation of the Republic of Kazakhstan, taking into account the prospective introduction of an unmanned road transport system. The disadvantages of this definition are highlighted: 1) the department of property rights protection of persons who are not road users, but are undergoing property experience as a result of a traffic accident; 2) «incorrect use of the term environmental installation time», since in accordance with environmental legislation, time can be attributed to the environment, as a result of which a negative environmental in-

stallation can be erected. The authors considered the knowledge of road safety for the further development of the Republic of Kazakhstan, including taking into account the prospects for the introduction of unmanned transport systems.

Keywords: road traffic; road safety; autonomous transport management; unmanned vehicle transport system; traffic accident; road user.

УДК 343.9:

Шалбаев А.Ш.,

докторант факультета послевузовского образования,

магистр юридических наук, подполковник полиции

(e-mail: Shalbayev.aydyngali@bk.ru);

Олейник В. В.,

старший преподаватель кафедры административного-правовых дисциплин,

подполковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: valynik84@mail.ru)

О понятии криминальных рисков в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел Республики Казахстан

Аннотация. В статье исследуются проблемы оценки криминальных рисков, составляющих серьезные вызовы для Республики Казахстан. Январские события 2022 года, представлявшие экзистенциальную угрозу самому существованию нашего государства, проявили неспособность действующей правоохранительной системы анализировать предпосылки и признаки нарастания концептуальной опасности для общественной безопасности и правопорядка. Существующих механизмов криминологической профилактики этим угрозам и вызовам оказалось недостаточно для их своевременного выявления и предупреждения. Во многом сложившаяся ситуация обусловлена недооценкой потенциала оперативно-розыскной деятельности в прогнозировании рисков их возникновения. В этой связи автором обосновывается мысль о формировании оперативно-розыскной рискологии как частной специфической теории криминологии, а также вносится предложение по закреплению в действующем оперативно-розыском законе понятия «криминальные риски» как целевого объекта воздействия.

Ключевые слова: оперативно-аналитическая работа, криминальные риски, оперативно-розыскная рискология.

Динамично развивающиеся события последних лет наглядно показывают актуальность раннего выявления признаков криминальных акций, особенно чреватых массовыми нарушениями общественного порядка и угрозами национальной безопасности.

Как отметил Глава нашего государства К. Токаев, в первые дни января 2022 г. Казахстан столкнулся с беспрецедентной по своей дерзости, жестокости агрессией от террористов и боевиков. Поэтому необходимо серьезно работать над реформированием всей системы национальной безопасности страны [1]. На наш взгляд, эти террористические атаки кардинально отличались от имевших место ранее. Если в событиях 2011, 2013 и 2016 гг. было явно видно, что эти акции носят чисто экстремистский и террористический характер, то январские проявления показали «гибридный» характер, выразившийся в неоднородности участвовавшего в них контингента. Хотя там были разного рода экстремисты и радикалы, в том числе исламистского толка, но в основном провокаторами и погромщиками выступили криминальные элементы, желавшие нажиться. То есть преступность дошла до того, что начала участвовать в политических процессах и дестабилизировать обстановку. А это уже угроза безопасности страны [2].

Тем более актуальной становится проблема заблаговременного прогнозирования криминальных факторов, которые могут перерасти в преступную деятельность. В криминологии под ними подразумеваются причины и условия, способствующие совершению преступлений.

Причины преступности — это те социально-психологические явления, которые непосредственно порождают, воспроизводят преступность и преступления как свое закономерное следствие. При этом причина преступности — не простая арифметическая сумма мотивов конкретных преступлений, а новое интегральное качество социально-психологического явления — криминогенная социальная мотивация. В свою очередь, условия преступности — такие явления, которые сами не порождают преступность и преступления, но способствуют формированию и действию причин преступности [3]. Эти факторы достаточно хорошо известны ученым и исследуются уже давно. Вместе с тем, наряду с ними существует еще один, не столь изученный фактор, который, тем не менее, также оказывает определяющее влияние на возможные тенденции развития преступности. Речь идет о криминальных рисках.

Как отмечают известные российские ученые М.М. Бабаев и Ю.Е. Пудовочкин, это фактор необходимо рассматривать в рамках формирующейся частной криминологической теории — криминальной рискологии. В ее основе лежит представление о криминальном риске как о предметной реальности, особой характеристике и состоянии социальных явлений и процессов, развитие которых может привести к совершению преступления. Всякий криминогенный фактор, прежде чем будет реализован в преступлении, в своей эволюции проходит этап зарождения, когда опасность совершения преступления существует лишь как потенция. Именно эта потенциальная, т. е. не создающая реальной угрозы, опасность представляет собой фактор риска, который существенно отличается от традиционного криминогенного фактора по показателям криминогенного потенциала [4, 136].

Закрывать глаза на проблему рисков неразумно. В первую очередь, это может сказаться (и сказывается) на качестве решения задач предупреждения преступлений: картина криминальной детерминации оказывается неполной, ее оценка — неточной, и, следовательно, профилактическая система лишается некоторых важных предпосылок повышения эффективности своих практических усилий. Не говоря уже о том, что риски, не взятые под контроль, «оставленные на свободе», быстро разрастаются и превращаются в масштабные угрозы безопасности для граждан, общества, государства [4, 138].

Справедливость этих слов и продемонстрировали трагические январские события 2022 г. Очевидно, что факторами, обусловившими совершение многочисленных преступлений, было игнорирование государством многих криминальных рисков в сфере как общеуголовной преступности, так и религиозного экстремизма. Еще более сложным для прогнозирования оказался фактор, не связанный напрямую со сферой преступности, но часто обуславливающий ее — экономические риски. Как известно, триггером событий послужило резкое увеличение в западных регионах страны стоимости автомобильного газа.

Риск — это возможная опасность. В контексте уголовной политики и криминологии данная формула должна звучать так: риск — это возможная криминогенная опасность. Детерминационный процесс преступности имеет начало и конец. Если криминальным финалом данного процесса следует считать возникновение отдельного преступления или их массива, то начинается он с появления риска (рискологической ситуации), т. е. с возникновения события, потенциал криминогенной опасности которого уже отличается от нуля. Следует отметить, что криминогенные риски находятся в зоне относительной недоступности для прямого применения наиболее острых средств воздействия, которыми располагает уголовная политика и, в частности, уголовное право: здесь нет преступления и нет преступника [4, 142–143].

Поэтому российские криминологи подчеркивают — риск как возможная опасность является первой и поэтому самой значимой точкой роста криминала. Принято считать, что угроза как развитие опасности возникает на следующих этапах процесса. Получается, реальная профилактика начинается не «с самого начала», а с момента, когда криминогенная ситуация уже некоторым образом «набрала силу, созрела» до уровня угрозы. В итоге старт проигран. Мы сами позволили рискам набрать темп, идти вперед и придать криминогенному процессу

нежелательную динамику, пусть начальную, но уже набирающую обороты. В такой ситуации меры противодействия всегда оказываются вторичными, поскольку они — «ответ». Другими словами, во взаимодействии с криминальными рисками общество неизменно «играет вторым номером» — позиция невыгодная в силу неизбежной роли догоняющего. Это утраченный шанс минимизировать (а может, и подавить) опасность в зародыше, прервать развитие потенциала [4, 144–145].

В то же время, на наш взгляд, общество не обречено на вечную роль догоняющего. Для уравнивания шансов государство имеет адекватный механизм, способный зафиксировать, отслеживать и даже предотвращать возникновение криминальных рисков. Это оперативно-розыскная деятельность (ОРД), которая способна (и предназначена) наиболее глубоко проникать в сферу и инфраструктуру преступности для наблюдения за ней изнутри. Такое проникновение целенаправленно осуществляется в процессе оперативного внедрения, имитации преступной деятельности, контролируемых поставок и других специфичных инструментов.

Так, А.Д. Шаймуханов одним из основных методов для этого называет оперативно-аналитический поиск лиц и фактов, представляющих оперативный интерес; он предусмотрен оперативно-розыскным законодательством [5]. Учитывая это, ОРД способна выявить криминальные риски на самых ранних стадиях, когда иные инструменты уголовной юстиции сделать это не в состоянии. Причина заключается в том, что ОРД оперирует не только и не столько официальными данными, отраженными в уголовной статистике, но и так называемой оперативной информацией.

С точки зрения достоверности ее можно рассматривать с разных сторон. Прежде всего, значительная часть такой информации может быть недостоверной в силу специфики источников, как правило, лиц из криминального мира — добросовестное заблуждение, умышленная дезинформация, месть, зависть и т. д.

Значимая часть оперативной информации имеет признаки криминальной деятельности, но существует во фрагментированном виде, где отдельные ее элементы не содержат таких признаков, но будучи собранными воедино, дают целостную картину. Проблема заключается в том, что в настоящее время система сбора таких сведений несовершенна в силу различных факторов:

- международный или межрегиональный характер криминальной деятельности; при этом связи между соответствующими правоохранительными органами развиты недостаточно;
- сложная иерархическая (организованная) структура преступных формирований, наличие в ней отдельных структурных звеньев, координирующих свою деятельность;
- высокая степень латентности отдельных видов преступлений (особенно неочевидных).

Часто сведения, получаемые в процессе ОРД, не свидетельствуют о непосредственных признаках уголовных правонарушений, но являются характеризующими данными — личные взаимоотношения между членами преступных групп, их руководителями, отношения с представителями бизнес-структур, органов власти, общественных движений, средств массовой информации и т. д. Естественно, подобная информация не подлежит отражению в уголовной статистике, но является ценной для ОРД с точки зрения прогнозирования развития процессов в криминальной среде, прежде всего, через призму возможных рисков.

Соответственно, в рамках ОРД образуется гораздо больший объем информации, позволяющий прогнозировать криминальные риски более широко, чем другие отрасли уголовной юстиции.

Подобный подход позволяет поставить вопрос о формировании оперативно-розыскной рискологии как частной теории, лежащей на стыке ОРД и криминологии. Соответственно, эта новая частная теория должна быть легализована в теории и практике ОРД. Прежде всего,

следует логично связать ее с таким направлением, как оперативно-аналитическая работа органов внутренних дел (ОВД). При этом, определение криминальных рисков составляет самый первый, начальный ее этап, начинающийся параллельно с получением как первичной, так и последующей оперативно-розыскной информации.

Кроме того, мы полагаем, что с учетом важности и актуальности положений оперативно-розыскной рискологии ее основные элементы могут быть отражены и в действующем законодательстве. Прежде всего, необходимо четко обозначить криминальные риски как целевой объект ОРД, являющийся отправной точкой осуществления всех оперативно-розыскных мероприятий (ОРМ). Неверная оценка таких рисков приводит к неправильной расстановке сил и средств; соответственно, к угрозе возникновения аналогов событий января 2022 г.

С учетом изложенного, в качестве варианта такой легализации предлагается расширить понятийный аппарат Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» (статья 1) за счет включения дополнительного абзаца следующего содержания:

«25) криминальные риски — существующие или прогнозируемые тенденции развития преступности на территории отдельного населенного пункта, области, страны, других государств, содержащие вероятные угрозы и вызовы жизни, здоровью, правам, свободам и законным интересам человека и гражданина, собственности, обеспечению безопасности общества и государства».

Такое дополнение позволит ввести в научно-правовой оборот понятие оперативно-розыскной рискологии; нормативно закрепит активный разведывательно-поисковый характер ОРД как ее основной признак, направленный на противодействие любой криминальной деятельности.

Главная же перспектива легализации оперативно-розыскной рискологии заключается в том, что она демонстрирует возможности ОРД не столько в сфере противодействия уже совершенным уголовным правонарушениям, сколько в выработке действенных и своевременных подходов к их предупреждению задолго до их реализации.

Список использованной литературы:

1. Мы извлекли необходимые уроки — Президент Казахстана о январских событиях // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/my-izvlekli-neobhodimye-uroki-prezident-kazahstana-ob-yanvarskih-sobytyah_a3890528 (дата обращения 08.01.2023 г.).
2. Какие основные уроки надо вынести из январской трагедии — Каражанов // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://365info.kz/2022/02/kakie-osnovnye-uroki-nado-vynesti-iz-yanvarskoj-tragedii-karazhanov> (дата обращения 09.01.2023 г.).
3. Алауханов Е.О. Криминология. — Алматы: Юридический центр, 2013. — С. 43. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://iknigi.net/avtor-esbergen-alauhanov/101127-kriminologiya-esbergen-alauhanov.html> (дата обращения 09.01.2023 г.).
4. Бабаев М.М., Пудовочкин Ю.Е. Феномен риска в контексте профилактической политики (криминальная рискология) // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия «Право». — 2019. — № 1. — С. 136–148. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://doi.org/10.21638/spbu14.2019.110> (дата обращения 10.02.2022 г.).
5. Шаймуханов А.Д. Законодательное регулирование оперативно-розыскной деятельности и пути его совершенствования // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4 (74). — С. 107.

Шалбаев А.Ш.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: Shalbaeyev.aydyngali@bk.ru);*

Олейник В. В.,

*әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: valynik84@mail.ru)*

Қазақстан Республикасы ішкі істер органының жедел-ізвестіру қызметіндегі қылмыстық тәуекел тұжырымдамасы туралы

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасы үшін елеулі сын-қатерді құрайтын қылмыстық тәуекелді бағалау мәселесі зерттеледі. Мемлекетіміздің өмір сүруіне экзистенциалды қауіп төндіретін 2022 жылғы қаңтардағы оқиға қолданыстағы құқық қорғау жүйесінің қоғамдық қауіпсіздік пен құқықтық тәртіп үшін тұжырымдамалық қауіпін артуының алғышарты мен белгісін талдай алмауын көрсетті. Осы қауіп пен сын-қатерге криминологиялық профилактиканың қолданыстағы тетігі оларды уақытылы анықтау мен алдын алу үшін жеткіліксіз болып шықты. Көбінесе қалыптасқан жағдай олардың туындау тәуекелін болжауда жедел-ізвестіру қызметінің әлеуетін жете бағаламауға байланысты. Осымен байланысты автор жедел-ізвестіру тәуекелділігін криминологияның жеке ерекше теориясы ретінде қалыптастыру туралы идеяны негіздейді, сондай-ақ қолданыстағы жедел-ізвестіру Заңында мақсатты әсер ету объектісі ретінде «қылмыстық тәуекел» ұғымын бекіту туралы ұсыныс енгізеді.

Негізгі сөздері: жедел-аналитикалық жұмыс, қылмыстық тәуекел, жедел-ізвестіру тәуекелділігі.

A.Sh. Shalbayev,

*Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Studies,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: Shalbaeyev.aydyngali@bk.ru);*

V.V. Oleinik,

*Senior Lecturer of the Department of Administrative-Legal Disciplines,
Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov, e-mail: valynik84@mail.ru)*

About the concept of criminal risks in the operational-investigative activities of the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article examines the problems of assessing criminal risks that constitute serious challenges for the Republic of Kazakhstan. The January events of 2022, which posed an existential threat to the very existence of our state, showed the inability of the current law enforcement system to analyze the prerequisites and signs of an increase in conceptual danger to public safety and law and order. The existing mechanisms of criminological prevention of these threats and challenges turned out to be insufficient for their timely detection and prevention. In many ways, the current situation is due to an underestimation of the potential of operational investigative activities in predicting the risks of their occurrence. In this regard, the author substantiates the idea of the formation of operational investigative riskology as a private specific theory of criminology, and also makes a proposal to consolidate the concept of «criminal risks» as a target object of influence in the current operational investigative law.

Keywords: operational-analytical work, criminal risks, operational-investigative riskology.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ
THE PROBLEMS OF LAW AND LAW ENFORCEMENT

Алтайбаев С.Қ., Кусаинов Ж.Ш.

Айыппұл жазасын бас бостандығынан айыру жазасына ауыстыруда туындайтын мәселелер 4

Алтайбаев С.Қ., Дуашева А.Д.

Отбасы-тұрмыстық қатынас саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтың өзектілігі 11

Амангельды А.А.

Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексіне сәйкес әкімшілік сот ісін жүргізу тәртібімен істі қарау ерекшелігі 17

Амангельды А.А., Мурашбеков О.Б.

Зияткерлік меншік заңындағы құқықтық фактілер..... 23

Амантай А.А., Нурмахамбетова С.Т., Мағдатова Қ.Ж.

Меншік құқығы: реттеу мен қорғау мәселесі 30

Аубакирова Г.А.

Проблемы эксплуатации детского труда..... 36

Балашов Р.С.

Режимы конфискации имущества как средство возврата выведенных активов: сравнительно-правовой анализ 43

Бейсеналиев Б.Н., Сералиева А.М., Каиржанова С.Е.

Қазақстан Республикасында адам саудасына байланысты қылмыстылық..... 50

Бейсеналиев Б.Н., Сералиева А.М., Каиржанова С.Е.

Қылмыскер мен адам саудасының құрбандарының жеке басының криминологиялық ерекшелігі 55

Джиембаев Р.К., Мишковская В.В., Олейник В.В.

Взаимодействие полиции и гражданского общества в вопросе формирования правовой культуры участников дорожного движения в Республике Казахстан 60

Дюсенбаева А.К., Кусаинов Ж.Ш.

Организация деятельности, направленной на побуждение к совершению самоубийства 66

Ибраймов Б.К., Сағнадинов Н.Н.

Сервистік полиция — полиция қызметіне әлеуметтік бағдарланған көзқарас 71

Карымсаков Р.Ш., Нарбинова М.М., Каженова А.С.

Правовое положение несовершеннолетних по уголовному законодательству стран СНГ 77

Карымсаков Р.Ш., Смоилов С.Ж., Барсукова Р.А.

Правовая характеристика вымогательств, совершаемых в странах ближнего зарубежья (сравнительно-правовой анализ) 84

Колбаева А.С.

Решение дела по существу при прекращении уголовного дела в связи с деятельным раскаянием 88

Мишковская В.В., Карпекин А.В., Аубакирова Г.А.

К вопросу об особенностях менеджмента в управленческой деятельности органов внутренних дел..... 93

Мухаметкалиев Н.Ж., Есмагамбетова Г.Т.

Некоторые аспекты совершенствования приговорной пробаии в Республике Казахстан..... 99

Нұрхан А.С.

Қамаққа алу қылмыстық теріс қылық үшін тағайындалатын негізгі жаза түрі ретінде 104

Палванова М.З., Бекбосынов Е.Т., Батырбаев Н.М.

Қылмыстық жолмен алынған ақша мен мүлікті заңдастыруды (жылыстатуды) айқындайтын себептік-факторлық кешенінің кейбір ерекшелігі 110

Пошанов Н.Н., Иманова Д.Н., Танирбергеннова С.Б.

Қоршаған ортаны қорғау саласындағы экологиялық бақылау мен қадағалаудың түсінігі, құқықтық болмысы, мазмұны..... 115

Сабитов С.М., Райбаев Д.К., Айдарова А.А.

Адам саудасымен байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алудың өзекті мәселесі 121

Садвакасова А.Т., Ополонина К.Ю.

Сравнительно-правовой анализ законодательства стран — участников Евразийского экономического союза, регламентирующего понятие, криминалистические требования и методы испытания холодного оружия..... 126

Сайтбеков А.М., Кегембаева Ж.А., Рустемова Г.Р.

Вопросы совершенствования казахстанского законодательства в сфере противодействия торговле людьми 130

Сахарбай А.

Ақшалай өндіріп алу шарасын соттық іс жүргізу кезеңінде қолданудың өзекті сұрақтары 136

Салкебаев Т.С., Телеужанов С.К.

Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтың виктимологиялық алдын алу шарасы 141

Тұрғанов Ө.А.

Заңмен қорғалатын құпия мәліметке қойылатын шектеу..... 147

Тусупбеков К.Р.

Совершенствование международно-правовой регламентации противодействия экстремизму..... 152

Феткулов А.Х., Сейтхожин Б.У., Сарсембаев Б.Ш.

Коррупция: оценка ситуации и постановка проблемы 157

Филипец О.Б., Ирубаева А.Т.

О дальнейшем реформировании норм законодательства Республики Казахстан об ответственности за совершение насильственных действий сексуальной направленности 162

Хан В.В.

Презрение естественных прав человека как основная форма отчуждения иррационального в уголовном процессе..... 167

Шиктыбаев Т.Т., Ибраев А.З., Каспаева Р.С.

Идейно-ценностные основы понятия правоохранительной деятельности и некоторые методологические аспекты ее осмысления 173

Шоткин Б.Ж., Имангалиев Н.К.

Дебюрократизация реализации права на свободу мирных собраний в Республике Казахстан..... 181

**КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ**

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ
И СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING AND SOCIAL
AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT**

Букина Т.Г.

Редактирование текстов служебных документов как заключительный этап изучения курса «Русский язык в профессиональной служебной деятельности» 187

Гузикова В.В.

Стратегия обучения академическому чтению на практических занятиях по иностранному языку в неязыковой образовательной организации 191

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮНТІМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРІБЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

INTERNATIONAL COOPERATION AND FOREIGN EXPERIENCE

Аминова Г.С., Муканов М.Р.

Имплементация международного опыта в реализации выездов осужденных за пределы пенитенциарных учреждений Республики Казахстан..... 196

Қаржасова Г.Б., Абиев Е.С., Сыздыкова С.А.

Шетелдің қылмыстық заңнамасы бойынша алаяқтық үшін жауапкершілік 202

Олексюк М.В., Балгожина М.Е.

Об опыте функционирования классификационных центров для осужденных к лишению свободы в США и Германии 208

S.M. Tanatarov, D.K. Raibayev, O.V. Dovgan

Comparative analysis of the deprivation of liberty execution in the minimum security penal institutions by the legislations of Ukraine and the Republic of Moldova 214

Токарева Е.В., Улыбина О.В., Хахалкина У.В.

Основные причины преступности несовершеннолетних и наиболее актуальные меры профилактики девиантного поведения 219

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

Аханов Б.Б.

Современные проблемы и некоторые вопросы трудовой деятельности сотрудников правоохранительных органов 225

Бертлеуов С.С.

Пилотсыз аппараттың көмегімен есірткі дайындаушыны анықтау және ұстау 230

Жубандыкова Л.А., Кайнар Е.Е.

К проблеме признания общественной опасности преследования, совершаемого в сфере семейно-бытовых отношений 238

Кудешев Р. А.

Детерминанты посягательства на жизнь представителя власти и иных лиц в связи с управленческой деятельностью в государственных органах 245

Спан М.А.

Проблемные вопросы расследования уголовных дел, связанных с использованием фиктивных счетов-фактур 250

Таженов А.Д., Абеуов Е.Т.

Понятие и значение безопасности дорожного движения в контексте перспективного внедрения системы беспилотного автомобильного транспорта в Республике Казахстан 255

Шалбаев А.Ш., Олейник В.В.

О понятии криминальных рисков в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел Республики Казахстан 261

Қолжазбаны ресімдеу бойынша авторларға арналған нұсқаулық

Басылымға бұрын басқа басылымдарда жарияланбаған құқықтану, құқық қорғау қызметі, қызметкерлерді кәсіби даярлаудың өзекті проблемасы бойынша қазақ, орыс және шет тілдеріндегі мақалалар қабылданады.

Жұмыстың мазмұны ғылыми жаңалық, теориялық және практикалық маңыздылық, логикалық баяндалу талаптарына сай болуы керек. Мақала кіріспе бөлімінен, проблема қоюдан, негізгі бөлімнен, қорытындыдан тұруы тиіс.

Журнал тоқсанына 1 рет жарияланады. Мақалалар келесі мерзімге дейін ұсынылуы тиіс: № 1 журналға 1 қаңтардан 20 қаңтарға дейін, № 2 — 1 сәуірден 20 сәуірге дейін, № 3 — 1 шілдеден 20 тамызға дейін, № 4 — 1 қазаннан 20 қазанға дейін қабылданады.

Басылымға арналған материалдар келесі талаптарды міндетті сақтай отырып, қағаз және электрондық тасымалдағыштарда ұсынылады:

- 1) ЭОЖ (эмбебап ондық жіктеу коды);
- 2) автордың тегі, аты, әкесінің аты, лауазымы, ғылыми дәрежесі, атағы, жұмыс орны, кала, ел атауы — қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 3) автордың электрондық поштасы, пошталық мекенжайы және байланыс телефоны;
- 4) мақала атауы — ортасында бас әріптермен — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 5) зерттеу тақырыбы мен мәнін көрсететін аннотация (80–100 сөз) — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 6) негізгі сөздер (мақаланың мазмұнын сипаттайтын және ақпараттық іздестіру мүмкіндігін қамтамасыз ететін атау септігінде 8-10 сөз немесе сөз тіркесі) — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 7) мәтін Word редакторы, қаріп — Times New Roman, мөлшері — 14;
- 8) беттер саны — 6–8 бет (А4 форматында) аннотацияны санамағанда;
- 9) арақашықтық — біржарым (1,5);
- 10) абзацтық шегініс — 1,25;
- 11) жиектері: сол жақ жиегі — 3 см, оң жақ жиегі — 1 см, жоғарғы және төменгі жиектері — әрқайсысы 2 см;
- 12) мәтін бойынша сілтемелер тік жақшаларда дәйексөз беттерін көрсете отырып жазылады [1, 15]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі-құжаттың соңында, мәтінде пайдалану тәртібі бойынша («Библиографиялық жазба, библиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар және құру ережелері» 7.1 – 2003 МС сәйкес ресімделеді).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімін ресімдеу кезінде Академия қызметкерлерінің ғылыми жұмыстарына немесе «Хабаршы — Вестник» журналына сілтемелерді пайдалану ұсынылады.

Жұмысқа мақала талқыланған бөлініс отырысының хаттамасынан үзінді ұсынылады.

Мақаланың мазмұны, мақалада келтірілген нақты мәліметтердің, дәйеккөздердің, дереккөздердің шынайылығы үшін автор дербес жауапты. Редакциялық алқаның ескертулері алынған мақала ескертулер жойылғаннан кейін тек келесі нөмірге қайта қарауға қабылдануы мүмкін.

Мақала редакциялық алқа немесе мақала тақырыбына жақын салада зерттеу жүргізетін мамандар плагиатқа тексеріп, оң рецензия бергеннен кейін басылымға жіберіледі.

Әдеп нормалары мен ережелерді сақтау басылым процесінің барлық қатысушылары: авторлар, рецензенттер, редакциялық алқаның мүшелері және редакция қызметкерлері үшін міндетті.

Редакциялық алқа жариялауға ұсынылған материалдарды іріктеу құқығын өзіне қалдырады. Редакция талаптарға сәйкес келмейтін материалдарды қарастырмайды және жарияламайды.

Журналдың электрондық нұсқасын <https://kpa.gov.kz/> сайтынан көруге болады

Редакцияның мекенжайы: 100009, Қарағанды қ., Ермеков көшесі, 124,

Қазақстан Республикасы ІІМ

Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі

E-mail: oniirir@kpa.gov.kz,

факс: 8(7212) 30-33-92

Руководство для авторов по оформлению рукописи

К изданию принимаются научные статьи на казахском, русском и иностранных языках по актуальным проблемам юриспруденции, правоохранительной деятельности, профессиональной подготовки сотрудников, не публиковавшиеся ранее в других изданиях.

Содержание работы должно удовлетворять требованиям научной новизны, теоретической и практической значимости, логичности изложения. Статья структурно должна включать вводную часть, постановку проблемы, основную часть, выводы.

Журнал издается 1 раз в квартал. Для включения в № 1 журнала рукописи принимаются с 1 января до 20 января, № 2 — с 1 апреля до 20 апреля, № 3 — с 1 июля до 20 августа, № 4 — с 1 октября до 20 октября.

Материалы для опубликования предоставляются на бумажном и электронном носителях с **обязательным соблюдением следующих требований:**

- 1) УДК (код универсальной десятичной классификации);
- 2) фамилия, имя, отчество автора, должность, ученая степень, звание, место работы, название города, страны — **на государственном, русском и английском языках;**
- 3) адрес электронной почты, почтовый адрес и контактный телефон автора;
- 4) название статьи — по центру прописными буквами — **на государственном, русском и английском языках;**
- 5) аннотация (80-100 слов), отражающая тему и предмет исследования, — **на государственном, русском и английском языках;**
- 6) ключевые слова (8-10 слов или словосочетаний в именительном падеже, характеризующих содержание статьи и обеспечивающих возможность информационного поиска) — **на государственном, русском и английском языках;**
- 7) текст в редакторе Word, шрифт TimesNewRoman, кегль 14;
- 8) количество страниц — 6–8 (формат А4), не считая аннотации;
- 9) интервал — полуторный (1,5);
- 10) абзацный отступ — 1,25;
- 11) поля: слева — 3 см, справа — 1 см, верхнее и нижнее — по 2 см;
- 12) сноски — по тексту в квадратных скобках с указанием цитируемых страниц [1, 15]. Список использованной литературы — в конце документа, по порядку использования в тексте (оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1 — 2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления»).

При оформлении перечня использованной литературы рекомендуется использовать ссылки на журнал «Хабаршы — Вестник» или научные работы сотрудников академии.

К работе прилагается выписка из протокола заседания подразделения, на котором обсуждалась статья.

Статья допускается к публикации только после проверки на плагиат и положительной рецензии редакционной коллегии или специалистов, которые ведут исследования в областях, близких к тематике статьи. Статья, на которую получены замечания редколлегии, может быть принята к повторному рассмотрению после устранения замечаний только в следующий номер.

Персональную ответственность за содержание статьи, точность приведенных в ней фактических данных, цитат, источников несет автор.

Соблюдение этических норм и правил обязательно для всех участников процесса публикации: авторов, рецензентов, членов редколлегии, сотрудников редакции.

Редколлегия оставляет за собой право отбора предлагаемых для опубликования материалов. Материалы, не соответствующие требованиям, редакцией не рассматриваются и не публикуются. Редакция не вступает в дискуссию по поводу причин отклонения.

Электронная версия журнала доступна на сайте академии <https://kpa.gov.kz/ru>

Контактная информация

Адрес редакции: 100021, Республика Казахстан,
г. Караганда, ул. Ермакова, 124,
Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы
E-mail: oniirir@kpa.gov.kz, факс: 8(7212) 30-33-92

Authors' guide to the design of a manuscript

Scientific articles in Kazakh, Russian and foreign languages on topical issues of jurisprudence, law enforcement, and professional training of employees that have not been published in other publications are accepted for publication.

The content of the work must meet the requirements of scientific novelty, theoretical and practical significance, and logical presentation. Structurally, the article should include an introductory part, a statement of the problem, the main part, and conclusions.

The magazine is published once a quarter. For inclusion in No. 1 of the journal, manuscripts are accepted from January 1 to January 20, No. 2 — from April 1 to April 20, No. 3 — from July 1 to August 20, No. 4 — from October 1 to October 20.

Materials for publication are provided in paper and electronic media **with the following requirements:**

- 1) UDC (Universal Decimal Classification code);
- 2) the author's surname, first name, patronymic, position, academic degree, title, workplace, city and country — in the state, Russian and English languages;
- 3) the author's email address, mailing address, and contact phone number;
- 4) the title of the article-in the center in capital letters — **in the state, Russian and English languages;**
- 5) abstract (80–100 words), reflecting the topic and subject of the study — **in the state, Russian and English languages;**
- 6) keywords (8-10 words or phrases in the nominative case, describing the content of the article and providing the possibility of information search) — **in the state, Russian and English languages;**
- 7) text in the Word editor, Times New Roman font, size 14;
- 8) number of pages — 6–8 (A4 format), not counting annotations;
- 9) interval — one and a half (1,5);
- 10) paragraph indent — 1,25;
- 11) margins: left — 3 cm, right — 1 cm, top and bottom — 2 cm each;
- 12) footnotes — in the text in square brackets indicating the cited pages [1, 15]. The list of references — at the end of the document, according to the order of use in the text (issued in accordance with the state standard 7.1-2003 «Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation»).

When making a list of used literature, it is recommended to use links to the journal «Khabarshi — Vestnik» or scientific works of the academy staff.

The work is accompanied by an extract from the minutes of the meeting of the department at which the article was discussed.

The article is allowed to be published only after checking for plagiarism and a positive review by the editorial board or specialists who conduct research in areas close to the subject of the article. An article on which the editorial board's comments have been received may be accepted for reconsideration after the comments have been eliminated only in the next issue.

The author is personally responsible for the content of the article, the accuracy of the actual data, quotations, and sources given in it.

Compliance with ethical standards and rules is mandatory for all participants in the publication process: authors, reviewers, members of the editorial board, editorial staff.

The Editorial Board reserves the right to select the materials proposed for publication. Materials that do not meet the requirements are not considered and published by the editorial board.

The electronic version of the journal is available on the Academy's website <https://kpa.gov.kz/ru>

Contact information

Editorial office address: 100021, Republic of Kazakhstan,
Karagandy city, Ermekova st, 124,
Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov,
department of organization of research and editorial and publishing work
E-mail: oniirir@kpa.gov.kz,
fax: 8(7212) 30-33-92